

Наталія Костусяк,
Ірина Поляк

**ГРАМЕМНА СТРУКТУРА
КАТЕГОРІЇ НЕОЗНАЧЕНОСТІ
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
імені Тараса Шевченка

Наталія КОСТУСЯК

Ірина ПОЛЯК

**ГРАМЕМНА СТРУКТУРА КАТЕГОРІЇ НЕОЗНАЧЕНОСТІ
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

Монографія

Луцьк
Вежа-Друк
2025

УДК 811.161.2'37
К 72

Рекомендували до друку
вчена рада Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 11 від 26 вересня 2025 року)
вчена рада Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії
імені Тараса Шевченка
(протокол № 2 від 26 вересня 2025 року)

Рецензенти:

Ю. Громик – кандидат філологічних наук, професор, проректор з навчальної роботи та рекрутації Волинського національного університету імені Лесі Українки;

М. Навальна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України;

С. Романюк – доктор габілітована, професор Варшавського університету, викладач Інституту україністики.

Костусяк Н., Поляк І.

К 72 Грамемна структура категорії неозначености в українській мові : монографія.
Луцьк : Вежа-Друк, 2025. 300 с.

ISBN 978-966-940-700-9

У монографії цілісно досліджено самотійну, некорелятивну, когнітивно орієнтовану функційно-семантичну категорію неозначености, яку розглянуто крізь призму функційно-категорійної концепції та з огляду на пріоритетність змістових параметрів, сукупність рангово представлених функційних зон і засобів маркування. Визначено її внутрішню організацію, розмежовано граматичні значення першого (чотирнадцять граем) і другого (одинадцять граем) рангів, запропоновано термінологійні одиниці на їхнє позначення. Докладно схарактеризовано морфологічну палітру засобів експлікації неозначености, які відповідно до змістових ознак ранжовано на центр, напівцентр, периферію й абсолютну периферію. Основні теоретичні положення побудовані на сучасному мовному матеріалі, дібраному з текстів різних стилів і жанрів. Особливої уваги надано медійним публікаціям періоду активної фази російсько-української війни, засвідчені в них маркери неозначеної семантики проаналізовано в площині комунікативно-прагматичного потенціалу та стилістичної своєрідности.

Для науковців, викладачів, здобувачів освіти філологічних факультетів, учителів.

УДК 811.161.2'37

ISBN 978-966-940-700-9

© Костусяк Н., 2025

© Поляк І., 2025

ЗМІСТ

Переднє слово	6
Вступ	11
Розділ 1. Теоретико-методологічні аспекти дослідження категорії неозначеності в сучасній лінгвістиці	17
1.1. Функційний принцип опису мовних одиниць і категорій у сучасному мовознавстві	17
1.2. Категорія неозначеності в системі функційно-семантичних категорійних одиниць	20
1.3. Комунікативно-прагматична спеціалізація функційно-семантичної категорії неозначеності в українській мові	29
1.4. Структурні ознаки та засоби вираження категорії неозначеності	36
Висновки до розділу 1	59
Розділ 2. Синтаксична реалізація неозначеності в простому елементарному реченні	62
2.1. Типологія предикатів та їхніх формально-синтаксичних корелятивів з узагальненою семантикою неозначеності	62
2.2. Дієслівні предикати з неозначеною семантикою	65
2.3. Відприкметникові предикати як засоби реалізації неозначеності	69
2.4. Відприслівникові предикати з неозначеною семантикою	74
2.5. Відчислівникові предикати з неозначеною семантикою	84
2.6. Відіменникові предикати з неозначеною семантикою	97
2.7. Суб'єктні синтаксеми та їхні формально-синтаксичні відповідники із семантикою неозначеності	104
2.8. Об'єктне вираження неозначеної семантики	118
2.9. Функційно-семантичні параметри адресатної неозначеності	126
2.10. Внутрішнє семантичне розгалуження та формальне маркування локативної неозначеності	129

2.11. Диференційні ознаки інструментальної неозначеності	133
Висновки до розділу 2	137
Розділ 3. Типологія вторинних предикатних синтаксем як засобів експлікації функційно-семантичної категорії неозначеності	140
3.1. Атрибутивні компоненти з неозначеною семантикою	140
3.2. Адвербіальні мовні одиниці з неозначеною семантикою	151
3.2.1. Специфіка моделювання адвербіально-способової неозначеності	153
3.2.2. Диференційні ознаки адвербіально-ступеневої неозначеності	155
3.2.3. Семантична варіативність та функційні вияви абвербіально-темпоральної неозначеності	158
3.2.4. Значеннєва палітра й засоби експлікації абвербіально-просторової неозначеності	171
3.2.5. Змістові та формальні ознаки адвербіально-причинової неозначеності	178
3.2.6. Особливості адвербіально-цільової неозначеності	183
3.2.7. Кваліфікаційні параметри адвербіально-умовної неозначеності	187
3.2.8. Граматична спеціалізація адвербіально-допустової неозначеності	190
3.3. Неозначено-модальна модифікація висловлень у сучасній українській літературній мові	195
Висновки до розділу 3	214
РОЗДІЛ 4. Комунікативно-прагматичний і стилістичний потенціал маркерів неозначеності в українських медіа	217
4.1. Власні назви з узагальненим відтінком неозначеності	217
4.2. Прагматична та стилістична роль неозначно окреслених лексем у публіцистичних текстах	227
4.3. Стійкі вислови з неозначеною семантикою в площині прагматики й маніпулятивних стратегій	232

Висновки до розділу 4	240
ВИСНОВКИ	241
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	249
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	283

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

У монографії запропоновано концептуально цілісне дослідження функційно-семантичної категорії неозначености, яку розглянуто крізь призму пріоритетности змістових параметрів та з огляду на сукупність рангово представлених функційних зон та первинних і вторинних засобів експлікації. Аналіз розглядуваної категорії в аспекті антропоцентризму, у когнітивно-комунікативній і прагматичній площині, а також із дотриманням інших важливих дослідницьких процедур не тільки посприє визначенню її специфіки та місця в мовному устрої, а й забезпечив вичерпність і панорамність опису.

Методологією основою праці слугували загальноприйняті засадничі принципи пріоритетної нині функційно-категорійної концепції.

Залучення до аналізу комунікативно-прагматичних чинників дало змогу простудіювати неозначено марковані одиниці з огляду на їхній конкретний вияв у процесі спілкування, у суб'єктно-об'єктній опозиції, вирізнити фактори, які певною мірою порушують систему комунікативної взаємодії між адресатом та адресантом.

У монографії визначено графемну структуру неозначености, що ґрунтується насамперед на її синтаксично орієнтованих маркерах. Схарактеризовано морфологічну палітру засобів експлікації неозначеної семантики, які відповідно до нерівномірности її віддзеркалення, зокрема з огляду на спадний вияв указанного значення, ранжовано на центр, напівцентр, периферію й абсолютну периферію. До *центральної* сфери зараховано типові, домінантні засоби вираження аналізованої категорійної семантики, що найбільшою мірою охоплюють її функційні різновиди, передусім іменники, прикметники, прислівники, числівники, дієслова та неозначені займенникові слова, у яких неозначеність чітко представлена в межах лексичного значення слова. Статусу *напівцентральної (приядерної)* надано близьким за функційним потенціалом до центральних мовним одиницям, що репрезентують перехід від власне-неозначености до її неозначено-означеного вира-

ження. У межах *периферійних* розглянуто маркери, які не мають такого тісного зв'язку із семантикою неозначености, оскільки вони потрапляють у цю зону внаслідок різноманітних функційних зрушень, реалізують її ситуативно й переважно репрезентують один із додаткових аспектів невизначености, що дало підстави вважати їх синкретичними засобами й транспонованими корелятами маркерів першої групи. Мовні одиниці, за змістовими параметрами максимально наближені до означености чи виконують роль супровідних компонентів, тобто мають найнижчий рівень вияву неозначеної семантики, визнано *абсолютно периферійними*.

Обґрунтованість внутрішньоструктурної організації категорії неозначености забезпечено вирізненням та ранжуванням її граєм. Розмежовано граматичні значення першого рангу, побудовані на основі неозначено маркованих предикатів та субстанційних синтаксем, і другого рангу, модельовані мовними одиницями, які виявляють супровідну неозначену семантику й виконують роль ускладнювальних компонентів. Аргументовано доведено, що опертя на кореляцію понять *дієслівна лексема – дієслівна функція* слугує основою для протиставлення дієслівних предикатів відприкметниковим, відприслівниковим, відчислівниковим, відіменниковим синтаксично вербалізованим одиницям. Усі різновиди ознакових слів беруть участь у моделюванні таких граєм функційно-семантичної категорії неозначености: 1) *неозначеної дії*, 2) *неозначеної дії-стану*, 3) *неозначеної динамічної кількості*, 4) *неозначеної якості*, 5) *неозначеної якості-відношення*, 6) *неозначеного стану*, 7) *неозначеної кількості*, 8) *неозначеної кількості-відношення*, 9) *неозначеної кількісно-вікової ознаки*. До граматичних значень, пов'язаних із субстанційною реалізацією неозначеної семантики, зараховано: 1) *суб'єктну неозначеність*, 2) *об'єктну неозначеність*, 3) *адресатну неозначеність*, 4) *локативну неозначеність*, 5) *інструментальну неозначеність*.

Категорійну сутність граєм другого рангу схарактеризовано з огляду на функційну інтерпретацію їхніх репрезентантів – прикмет-

ників, прислівників і транспонованих в ад'єктивну та адвербіальну сфери інших частиномовних класів. Перебування цих формальних засобів поза межами чіткої валентної зумовленості, утворення внаслідок транспозиційних процесів і реалізація ад'єктивної чи адвербіальної значеннєвої функції лягло в основу виділення граєм: 1) *атрибутивної неозначеності*, 2) *адвербіально-способової неозначеності*, 3) *адвербіально-ступеневої неозначеності*, 4) *адвербіально-темпоральної неозначеності*, 5) *адвербіально-просторової неозначеності*, 6) *адвербіально-причинової неозначеності*, 7) *адвербіально-цільової неозначеності*, 8) *адвербіально-умовної неозначеності*, 9) *адвербіально-допустової неозначеності*.

Умотивовано зв'язок категорійної специфіки неозначеності з комунікативно спрямованою, побудованою на суб'єктивній основі категорією модальності, зокрема з її ірреальним змістовим відтінком. З огляду на семантику припущення, невпевненості, з одного боку, та точно не визначеного джерела повідомлення чи способу його отримання, з іншого боку, розмежовано відповідно граєми *модально-гіпотетичної неозначеності* й *модально-переповідної неозначеності*. Центр їхнього мовного втілення становлять модальні синтаксеми, марковані модальними прислівниками, деякими формами дієслів, сполуками слів та реченнями, а також деякі частки. Установлено, що в сучасній українській літературній мові взаємодію функційно-семантичної категорії неозначеності та категорії синтаксичної модальності репрезентують питальні структури. Особливістю висловлень цього різновиду визнано наявність передусім питальних займенникових слів.

У монографії зацентовано увагу на власних назвах з узагальненим відтінком неозначеності, сфера функціонування яких – українські медійні видання. У текстах публікацій і в заголовках такі оніми на позначення істот та неістот за умови появи лексичних і граматичних конкретизаторів здатні частково або повністю втрачати відтінок неозначеності й набувають означених характеристик. З'ясовано, що у сфері неозначено маркованих мовних одиниць можуть перебувають топо-

німи, які виконують роль вторинних репрезентантів назв осіб. До низки розв'язаних у праці питань належить визначення прагматичної та стилістичної ролі неозначно окреслених лексем у масово-інформаційному просторі. Такі формальні засоби надають висловленням експресії, оцінності, гумору й почасти реалізують міжстильову транспозицію, до якої мають стосунок насамперед розмовні слова.

Об'єктом студіювання послуговували стійкі вислови з неозначеною семантикою, які схарактеризовано в площині прагматики й маніпулятивних стратегій. Конденсуючи певний зміст й економлячи комунікативні зусилля, усталені сполуки експресивно насичують тексти, роблять їх оригінальними, образними, емоційно забарленими. Сфера функційного вияву здавна відомих і нових фразеологізмів, з'ява яких окреслена насамперед зовнішніми чинниками, – переважно публікації воєнної тематики, статті про негативні процеси в державі. Ужиті в сучасному публіцистичному просторі стійкі вислови увиразнюють динаміку медіамовного ресурсу.

Розгляд засобів експлікації неозначеності в національно-мовній площині дав змогу простежити випадки порушення нормативності їхнього вживання.

Застосована методологія процедура, зіперта на новітню функційно-категорійну концепцію, виразний акцент на семантико-синтаксико-морфологійній сутності та системно-структурній організації неозначеності послуговували основою для створення науково аргументованої моделі її опису й дефініювання. Неозначеність витлумачено як самостійну, некорелятивну, когнітивно орієнтовану функційно-семантичну категорію, значеннєво-формальну спеціалізацію якої пов'язано з узагальненою семантикою невизначеного, неконкретизованого, неточного вияву кого- або чого-небудь, кількісних, темпоральних, просторових та інших ознак; структуровану чотирнадцятьма грамами першого рангу та одинадцятьма – другого рангу, що перебувають у відношенні неопозитивних відмінностей й альтернації, та зреалізовану морфологійними одиницями, найбільш спрямованими на її вираження

(центральною) і різною мірою віддаленими від ядра (напівцентральною, периферійною та абсолютно периферійною).

У тексті монографії власні назви написано з дотриманням правил української ортографії, проте в дібраному з медійних джерел ілюстративному матеріалі збережено авторське написання.

Автори висловлюють глибоку вдячність рецензентам – кандидату філологічних наук, професору, проректору з навчальної роботи та рекрутації Волинського національного університету імені Лесі Українки *Ю. В. Громику*; докторові філологічних наук, професору, професорові кафедри журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України *М. І. Навальній*, докторові габілітованій, професору Варшавського університету *С. А. Романюк* за конструктивні рекомендації та поради, які сприяли поліпшенню змісту монографії.

ВСТУП

Лінгвістичну парадигму кінця XX – початку XXI ст. визначає зорієнтованість на вивчення мовних категорій як своєрідних універсалій, що виникли внаслідок певних мисленнєво-мовленнєвих операцій й експлікують поняттєвий зміст предметів, явищ, властивостей об'єктивного світу. У такому разі набуває виразності взаємодія мовознавства з низкою суміжних наук, зокрема філософією, логікою, психологією, та опертя на класичне твердження про тісну взаємодію мови й мислення. Зазначені орієнтири віддзеркалюють праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, написані на засадах когнітивного [Доля 2014; Томенюк 2015; Coulson, Oakley 2005], комунікативно-прагматичного [Бацевич 2004; Бацевич 2010; Бацевич 2011; Горбач 2012; Доля 2014; Sgall, Hajičová, Panevová 1986], психолінгвістичного [Клименко 1970; Компанцева 2018; Костусяк 2018; Giles 2003; Tausczik, Pennebaker 2010] та інших напрямів. Крім того, важливим вважаємо значний акцент на антропоцентризмі, що ґрунтується на ідеях дослідження мови передовсім задля пізнання її носія.

Застосовуючи в лінгвістиці різноманітні гетерогенні принципи студіювання задля комплексного аналізу мовних явищ, зокрема й категорійної системи, зазвичай науковці апелюють насамперед до семантичного аспекту. Із цього приводу І. Р. Вихованець пише, що визначальний семантичний критерій «вказує на глибинні семантичні чинники, на яких формуються синтаксичні та морфологічні ознаки слів» [Вихованець 1988, с. 13]. Значеннєвому потенціалові мовних одиниць, їхнім модифікаціям у межах контексту чимало уваги приділили прибічники чи не найактуальнішого нині функційного напрямку, який в україністиці набув функційно-категорійного виміру, що став підґрунтям створення функційно-категорійної граматики. У зарубіжному мовознавстві ідеї функціоналізму віддзеркалені в працях С. Діка [Dik 1978; Dik 1980], Ш. Баллі [Bally 1965], Є. Куриловича [Kurjówicz 1987], Л. Теньєра [Tesnière 1959], Т. Гівона [Givon 1993] та ін. Концепція української функційної лінгвістики започаткована в дослі-

дженнях І. Р. Вихованця [Вихованець 1987; Вихованець 1988; Вихованець 1992; Вихованець 1993; Вихованець 1996; Вихованець 2000; Вихованець 2002; Вихованець 2002а] й апробована в наукових студіях К. Г. Городенської [Городенська 1978; Городенська 1991; Городенська 1995; Городенська 2001; Городенська 2001а; Городенська 2002; Городенська 2002а; Городенська 2004; Городенська 2008; Городенська 2010; Городенська 2017], А. П. Загнітка [Загнітко 1994; Загнітко 1996; Загнітко 2001; Загнітко 2006; Загнітко 2011], Н. В. Гуйванюк [Гуйванюк 2001; Гуйванюк 2009; Гуйванюк 2010;], М. В. Мірченка [Мірченко 2004; Мірченко 2011], М. П. Баган [Баган 2012], Н. М. Костусяк [Костусяк 2002; Костусяк 2006; Костусяк 2007; Костусяк 2008; Костусяк 2010; Костусяк 2010а; Костусяк 2011; Костусяк 2011а; Костусяк 2012; Костусяк 2013; Костусяк 2013а; Костусяк 2013б; Костусяк 2013в; Костусяк 2013г; Костусяк 2013г; Костусяк 2013д; Костусяк 2013е; Костусяк 2013є; Костусяк 2014; Костусяк 2014а; Костусяк 2014б; Костусяк 2014в; Костусяк 2014г; Костусяк 2014г; Костусяк 2015; Костусяк 2016; Костусяк 2017; Костусяк 2018; Костусяк 2024а], О. Г. Межова [Межов 2007; Межов 2012; Межов 2022; Межов 2024; Межов 2024а; Межов 2025; Межов 2025а], І. А. Мельник [Мельник 2012; Мельник 2015; Мельник 2015а; Мельник 2015б; Мельник 2015в; Мельник 2016], Т. Є. Мацицької [Мацицька 1998; Мацицька 2016], колективних працях [Вихованець, Городенська 2004; Вихованець, Городенська, Русанівський 1983; Граматика 2017; Межов, Костусяк, Здіховська 2023; Межов, Костусяк, Здіховська 2024; Слинко, Гуйванюк, Кобилянська 1994; Kostusiak, Navalna, Mezhev 2020; Navalna, Kostusiak, Mezhev 2021] та ін. Описуючи східнослов'янські школи функційної граматики, зазвичай вдаються до порівняння здобутків двох із них. Досягненням прибічників першої є ґрунтований опис функційно-семантичних полів, а другої, сповідувач ідей якої – І. Р. Вихованець та його послідовники, – комплексне й багатоаспектне студіювання граматичних категорій. Водночас попри деяку різноплановість науковці обох напрямів схиляються до виділення

категорій, серед яких чільне місце належить функційно-семантичним. Проте в лінгвістичних концепціях по-різному визначають їхній статус і місце в категорійній системі мови. Зокрема, функційно-семантичні категорії як складники функційно-семантичних полів схарактеризували І. Р. Домрачева [Домрачева 2007], О. Ю. Грипас [Грипас 2010] та ін. Статусу незалежних, непідпорядкованих величин вказаним категорійним одиницям надали І. Р. Вихованець [Вихованець 1996], Т. П. Ткачук [Ткачук 2009], І. М. Кучман [Кучман 2011], О. О. Сікорська [Сікорська 2017] та ін. Загалом проблема виділення й студіювання функційно-семантичних категорій у сучасній лінгвістиці не нова. О. Ю. Грипас проаналізувала функційно-семантичну категорію порівняння, яку разом із формальними маркерами (морфологічними, лексичними, словотвірними та синтаксичними) розглянула в межах функційно-семантичного поля [Грипас 2010]. І. В. Богданова обґрунтувала функційно-семантичну польову природу локативності [Богданова 1998]. Об'єктом дослідження І. М. Кучмана стала функційно-семантична категорія каузативності [Кучман 2011], О. О. Сікорської – потенційності [Сікорська 2017], Т. П. Ткачука – допустовості [Ткачук 2009]. Функційно-семантичні та етнолінгвістичні вияви категорії заперечення докладно простудіювала М. П. Баган [Баган 2012]. У цю категорійну палітру цілком вписується й функційно-семантична категорія неозначеності, якій у лінгвістиці приділено найменше уваги.

У сучасному українському мовознавстві неозначеність як опозитивний компонент до означеності розглядають О. О. Тараненко [Українська мова 2000, с. 430], Н. Ю. Ясакова [Ясакова 2010], В. М. Кондратюк [Кондратюк 2011] та ін. Близькими в цьому плані є міркування науковців, чиї дослідження побудовані на матеріалі англійської мови, зокрема Л. М. Грижак [Грижак 2009] та ін. Попри одностайність у зазначеному питанні лінгвісти висловлюють різні думки з приводу статусу вказаної категорійної величини. О. О. Тараненко пов'язує означеність / неозначеність тільки з іменниками й називає її граматичною категорією суто цього частиномовного класу слів. За спосте-

реженнями науковця, вона виражає, з одного боку, однозначність, єдиність розуміння позначуваного предмета шляхом виділення його з класу подібних, а з іншого – точно не визначене загальне уявлення про нього без такої індивідуалізації. В українській мові ця категорія неморфологічна, «прихована» і не має спеціалізованих граматичних форм вираження, реалізуючись як додаткове значення деяких інших граматичних засобів за допомогою порядку слів, фразового наголосу, опозиції форм знахідного та родового відмінків та ін. Крім того, науковець водночас вважає її поняттєвою й за такого трактування пов'язує з мовними засобами лексико-граматичного рівня (займенниками, прислівниками, частками, а на рівні речення – із контекстом) [Українська мова 2000, с. 430].

Когнітивну основу в потрактуванні означеності / неозначеності вбачає американський лінгвіст У. Чейф. За його спостереженнями, ця категорія більшою мірою належить до способу передавання змісту, ніж до самого змісту, і пов'язана з оцінюванням мовцем здатності слухача зрозуміти те, про що йдеться, на основі певного контексту [Chafe 1976, с. 28].

У науковій літературі натрапляємо на студіювання зазначеної категорійної величини на перетині лексикології та граматики. Зокрема, В. М. Кондратюк описала різні за частиномовним статусом лексичні маркери означеної / неозначеної кількості в українській мові [Кондратюк 2011]. Н. Ю. Ясакова з'ясувала роль семантики означеності / неозначеності у формуванні персонального статусу суб'єкта речення [Ясакова 2010].

Цілком аргументованими вважаємо всі висловлені лінгвістами думки, проте акцент на функційних можливостях, змістовій своєрідності, засобах експлікації неозначеності посприяли її кваліфікації як самостійної категорії. Неозначеність – узагальнене поняття, що виражає повну чи часткову відсутність інформації про предмети, явища, їхні ознаки, кількість та ін. Зазначена категорія хоч і не має притаманних суто їй формальних засобів, проте представлена різнорівне-

вими маркерами, які більшою чи меншою мірою репрезентують її змістові різновиди. Домінування семантичних ознак, що лежать в основі внутрішнього членування неозначености, та чіткий функційний потенціал засобів її моделювання дає змогу трактувати вказану категорію як функційно-семантичну. У сучасному мовознавстві деякі аспекти неозначености та її маркерів простудіювали О. Ю. Семененко [Семененко 2012], О. В. Литвиненко [Литвиненко 2010], І. В. Дудко [Дудко 2002; Дудко 2011], Н. В. Кавера [Кавера 2008, с. 15–16], Л. Ю. Тиха [Тиха 2019; Тиха 2019a], В. В. Гуревич [Гуревич 1983] та ін. У незначній кількості статей фрагментарно описано організацію та систему різнорангових засобів вираження вказаної категорії [Kostusiak, Prymachok, Zdikhovska, Shkamarda, Svitlikovska, Poliak 2022]. Обмежено проаналізовані формальні репрезентанти неозначености, їхні функції та стилістичний потенціал на матеріалі медійної публіцистики періоду російсько-української війни [Костусяк, Навальна 2025, с. 120–145].

Проблема комплексного студіювання функційно-семантичної категорії неозначености, що передбачає витлумачення її передусім на засадах функційно-категорійної лінгвістики та пріоритетних нині комунікативно-прагматичного й антропоцентричного аспектів, належить до низки актуальних та дискусійних. Зорієнтованість на вказані механізми опису цілком закономірно зумовлює обґрунтування значеннєвого діапазону, ієрархізацію графемної структури й різнорівневих засобів вербалізації вказаної категорійної величини, обстеження їхнього функційного потенціалу та різноманітних перехідних зон вияву. Акцентовування на зазначених механізмах дослідження сприяє створенню чіткої, цілісної й щонайповнішої класифікаційної моделі неозначености як самостійної, непідпорядкованої функційно-семантичної категорії, що відрізняється від значно поширенішого в науковій парадигмі розгляду її в опозиції до означености в межах однієї категорійної величини. Осібної уваги заслуговує визначення місця неозначености в категорійній системі сучасної української літератур-

ної мови. Зорієнтованість на вказані пріоритети визначає потребу обґрунтувати виокремлення функційно-семантичної категорії неозначеності, запропонувати її оновлену, ієрархічно структуровану грамемну типологію, зорієнтовану на комплекс змістових ознак, різнорівневих формальних засобів, комунікативно-прагматичну спеціалізацію; схарактеризувати функційно-семантичну категорію неозначеності в контексті модальних виявів висловлень у сучасній українській літературній мові; визначити прагматичну роль і стилістичну своєрідність маркерів неозначеної семантики в медійних текстах.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЙНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ НЕОЗНАЧЕНОСТІ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

1.1. Функційний принцип опису мовних одиниць і категорій у сучасному мовознавстві

Наукову парадигму новітньої лінгвістики характеризує різноаспектне й багаторівневе студіювання мовних одиниць та категорій у зв'язку з інтерпретацією їх у площинах мовомислення, антропоцентризму, прагматики, екстралінгвальних умов спілкування тощо. Такі орієнтири вважаємо цілком умотивованими, адже вони дають змогу переосмислити та по-новому схарактеризувати здавна досліджувані лексичні й граматичні параметри слів, уточнити їхні функційні особливості, що сприяє створенню об'єктивної й комплексної наукової лінгвістичної концепції. Поєднання аспектів традиційної та новітньої функційно-категорійної наукових парадигм дає змогу визначити широкий спектр семантико-граматичних виявів тих чи тих мовних одиниць. Переваги функційного принципу студіювання віддзеркалені в його спрямуванні на вивчення закономірностей функціонування елементів мови як єдиної системи засобів, об'єднаних на основі спільності їхньої семантики й виявлених у межах різних рівнів. Застосований у багатьох лінгвістичних студіях функційний аспект нині вже достатньо апробований і довів свою продуктивність, адже він дає змогу відмежуватися від опису суто структурної, формально-граматичної організації мовної системи й зацентрувати насамперед на особливостях вживання тих чи тих одиниць у мовленнєвій діяльності. Крім того, зазначений напрям спроектовує дослідження різноманітних лінгвістичних явищ на їхній когнітивний та прагматично-антропоцентричний аналіз. Зорієнтованість на вказані чинники прогнозує студіювання одиниць мови як засобів маркування різних позамовних ситуацій, а також передбачає з'ясування їхньої специфіки не

тільки як мовних знаків, а й має на меті схарактеризувати особливості їхнього мовленнєвого вияву. Усе це сприяє створенню комплексної моделі вивчення одиниць і категорій, що ґрунтується на описі граматичних ознак у взаємодії з лексичними елементами, які мають спільні точки перетину на семантичній основі. Зазначений принцип розширює сферу досліджуваних мовних явищ і водночас не суперечить усталеному розумінню сутності граматики.

Функційний напрям опису превалює в студіях багатьох українських науковців, зокрема І. Р. Вихованця [Вихованець 1987; Вихованець 1988; Вихованець 1992; Вихованець 1993; Вихованець 1996; Вихованець 2000; Вихованець 2002; Вихованець 2002а;], К. Г. Городенської [Городенська 1978; Городенська 1991; Городенська 1995; Городенська 2001; Городенська 2001а; Городенська 2002; Городенська 2002а; Городенська 2004; Городенська 2008; Городенська 2010; Городенська 2017], А. П. Загнітка [Загнітко 1994; Загнітко 1996; Загнітко 2001; Загнітко 2006; Загнітко 2011], М. В. Мірченка [Мірченко 2004; Мірченко 2011], Н. М. Костусяк [Костусяк 2002; Костусяк 2012; Костусяк 2013в], О. Г. Межова [Межов 2007; Межов 2012], І. А. Мельник [Мельник 2015в; Мельник 2016], Т. Є. Масицької [Масицька 1998; Масицька 2016], колективних працях [Вихованець, Городенська 2004; Вихованець, Городенська, Русанівський 1983] та ін. Написані в такому руслі праці присвячені дослідженню явищ різних мовних рівнів з огляду на дихотомію виконуваних ними функцій і сукупності формальних засобів їхньої реалізації, що становить концептуальні засади функційної граматики. Зокрема, у синтаксисі набула поширення побудована на основі семантико-синтаксичних відношень, формально-синтаксичних зв'язків та темо-ремного членування триєдина (семантико-синтаксична, формально-синтаксична й комунікативна) концепція опису реченнєвих конструкцій та одиниць, що їх моделюють. Заслужують поцінування праці, у яких ґрунтовно проаналізовано функційно-семантичні категорії – універсальні категорійні величини, що, на переконання Т. П. Ткачука, становлять «концептуально інтегровану

систему різноярусних мовних і комунікативних засобів, що спроможні виконувати спільну функцію. Підставою для виділення будь-якої ФСК (функціонально-семантичної категорії¹. – *Авт.*) є її регулярна реалізація на різних рівнях мови» [Ткачук 2009, с. 4]. Окрім Т. П. Ткачука, який докладно схарактеризував функційно-семантичну категорію допустовості [Ткачук 2009], такого самого статусу науковці надають й іншим категорійним величинам, зокрема І. М. Кучман – каузативності [Кучман 2011], О. О. Сікорська – потенційності [Сікорська 2017], І. В. Богданова – локативності [Богданова 1998].

Спільність дослідників, які сповідують функційний напрям у лінгвістиці, полягає також у розумінні поняття функції та надання їй вагомій ролі у вияві специфіки різнорівневих мовних одиниць: «Саме функція, виявляючи стосунок до різних рівнів і до мови в цілому, визначає граматичний ранг кожного мовного компонента, його розташування в сукупності інших елементів. У системі мови кожна граматична одиниця має власний функційний потенціал, тобто сукупність закріплених за нею функцій, які знаходять свій вияв у певній мовленнєвій ситуації» [Костусяк 2012, с. 9].

До неоднозначно потрактованих у науковій парадигмі належить питання ієрархії, обсягу та взаємодії понять *функція* й *значення*. Описуючи синтаксичну систему мови й акцентуючи на порушеній проблемі, І. Р. Вихованець слушно наголошує, що «семантика граматичної одиниці не протиставляється функції, оскільки семантичний зміст синтаксичної одиниці вважається одним із різновидів синтаксичної функції» [Вихованець 1992, с. 16]. Науковець переконливо зазначає: «Функція може бути як семантичною, якщо мовний знак використовується для позначення предметів, явищ, відношень і зв'язків об'єктивної дійсності, так і асемантичною, специфіка якої полягає у формально-структурних виявах» [Вихованець 1992, с. 15].

¹ Надаємо перевагу термінам *функційний*, *функційно-семантичний* та ін., мотивуючи їхнім безпосереднім чи опосередкованим зв'язком з іменником *функція*, проте в цитуваннях поняття *функціональний*, *функціонально-семантичний* та їхні споріднені номінації (зокрема й у поясненні авторських аббревіатур) залишаємо без змін.

Прийнятним для студіювання категорійної системи з огляду на її функційні вияви вважаємо поширений у науковій парадигмі двобічний аспект, який полягає в апелюванні до значення й форми вираження. У цій дихотомії цілком справедливо науковці вбачають пріоритетність у значенні [Кучеренко 2003; Вихованець, Городенська 2004, с. 29; Граматика 2017, с. 52; Загнітко 1996, с. 4–6, 12–34; Костусь 2013, с. 18–19; Сорокін 2014, с. 116]. На глибоке переконання І. Р. Вихованця, двобічна концепція «впливає з білатерального розуміння мовного знака і – у ширшій площині – двобічної сутності мови як явища, що містить план мовного змісту і план вираження» [Грамматика 2017, с. 49] та вможливорює відмежування категорійних величин від інших, суміжних із ними угруповань [Грамматика 2017, с. 50].

Отже, новітня лінгвістика кінця XX – початку XXI століття вирізняється надмірною увагою до функційного опису різнорівневих мовних одиниць і категорій, що дає змогу комплексно проаналізувати та створити їхню найповнішу об'єктивну класифікацію.

1.2. Категорія неозначеності в системі функційно-семантичних категорійних одиниць

Дослідження семантичного потенціалу мовних одиниць, а також студіювання категорійної системи з огляду на закарбовану в її структурі глибинність і сукупність закріплених за конкретними лексичними й граматичними значеннями первинних та вторинних функцій дає змогу створити типологію своєрідних узагальнених лінгвістичних понять. Попри те що порушене питання по-різному розв'язують у мовознавстві, усе ж видається доцільним звернути увагу на дві важливі його інтерпретації. Насамперед зацентруємо на спільності цих концепцій, прибічники яких описують різноманітні лінгвістичні явища, згрупувавши на певній семантичній основі (ідеться передусім про граматичну семантику) різнорівневі засоби їхнього вираження. Дослідження крізь призму значеннєвості становить основу виділення функційно-семантичної категорії як складника функційно-семантичного поля, з одного

боку, та як самостійної, непідпорядкованої лінгвістичної величини – з іншого.

У сучасній лінгвістиці функційно-семантичні категорії часто розглядають у площині підпорядкування ємнішому лінгвістичному явищу – функційно-семантичному полю, що містить систему граматичних одиниць, об'єднаних у певні різновиди (мікрополя) та експлікованих формальними варіантами. Розв'язуючи питання функційної граматики й кореляції понять *функційно-семантичне поле* та *функційно-семантична категорія*, І. Р. Домрачева зазначає: «Центральними є поняття ФСК (функціонально-семантичної категорії. – *Авт.*) як мовної категорії і поняття ФСП (функціонально-семантичного поля. – *Авт.*), ядром якого є функціонально-граматична категорія» [Домрачева 2007, с. 107]. І далі: «ФСП (функціонально-семантичне поле. – *Авт.*) – це особлива двобічна єдність (змістовно-формальна), що охоплює конкретні засоби мови з усіма особливостями їх форми та змісту; дещо ширша реалія, ніж ФСК (функціонально-семантична категорія. – *Авт.*), що співвідноситься з ФСП (функціонально-семантичним полем. – *Авт.*) як родове поняття з видовим» [Домрачева 2007, с. 107].

Більшою мірою нам імпонують дослідження, у котрих функційно-семантичні категорії схарактеризовано як самостійні, не підпорядковані іншим лінгвістичним величинам. В українському мовознавстві з-поміж двох понять – функційно-семантичне поле та функційно-семантична категорія – І. Р. Вихованець надає перевагу другому, кваліфікуючи його як основне для категорійної граматики української мови [Вихованець 1996]. Звичайно, науковець жодним чином не прагне цілком спростувати концепцію функційно-семантичного поля, проте, переглянувши її, а також керуючись надбанням зарубіжних лінгвістів – представників функційної граматичної школи [Dik 1978; Dik 1980; Bally 1965; Kuryłowicz 1987; Daneš, Grepl, Hlavsa 1987; Tesnière 1959; Givón 1993], намагається внести корективи, певною мірою вдосконалити її. Пригадаймо, що в інтерпретації І. Р. Вихованця та його послі-

довників граматики постає як роздільна, на чому неодноразово наголошували українські дослідники (див. праці І. Р. Вихованця [Вихованець 1988; Вихованець 1992; Вихованець 2000; Вихованець, Городенська 2004; Граматика 2017], К. Г. Городенської [Вихованець, Городенська 2004; Граматика 2017], Н. М. Костусяк [Костусяк 2012, с. 29–30], О. Ю. Грипас [Грипас 2013] та ін.).

Лінгвістика кінця XX – першої чверті XXI ст. засвідчує кардинальні зміни в переосмисленні статусу, структури, діапазону кваліфікаційних параметрів мовних одиниць і категорій, що не викликає жодних сумнівів, адже, як і будь-яка інша наука, вона має здатність змінюватися, розширює обсяг свого дослідницького потенціалу, унаслідок чого з’являються нові факти та їхнє нове витлумачення. Удосконалення традиційних класифікаційних схем аналізу різноманітних лінгвістичних понять зумовлює виникнення категорій, що раніше перебували поза увагою, і студіювання їх в аспекті функційної парадигми. До сфери таких величин належать і функційно-семантичні категорії, які ще називають референційними, номінативними [Вихованець, Городенська 2004, с. 31] чи поняттєвими [Баган 2012, с. 51]. На переконання І. Р. Вихованця, вони «виражають передусім різні значення абстракції, значення, абстраговані від властивостей, зв’язків і відношень позамовної дійсності» [Вихованець, Городенська 2004, с. 31]. Визначаючи специфіку семантичних категорій, С. В. Сорокін апелює до реальних процесів мислиннево-мовленнєвої діяльності. Указуючи на пріоритети функційної граматики, науковець зазначає, що вона «залучає до дослідження і позамовні явища, як-от: прагматичні чинники й настанови процесу комунікації, умови комунікації, так званий “чинник людини в мові” тощо» [Сорокін 2014, с. 116]. Принагідно зазначимо, що концепція С. В. Сорокіна, пов’язана з витлумаченням статусу семантичної категорії, абсолютно полярна до проаналізованих. За спостереженнями мовознавця, *семантична категорія* «становить поняття трохи іншого дослідницького ярусу, відповідно й потребує трохи інших теоретичного підходу й методологічної проце-

дури. Семантична категорія – поняття ярусу граматичної семантики, а не функціональної граматики, а отже, має стосунок швидше до структурної лінгвістики» [Сорокін 2014, с. 118]. На переконання лінгвіста, значно більше відповідає концепції функційної граматики термін *поняттєва категорія*. Позитивно оцінюючи висунуті дослідником постулати, ми все ж схилиємося до думки, що функційна наукова парадигма передбачає дослідження й семантичних категорій (за нашою термінологією, функційно-семантичних), які подібно до інших категорійних величин вивчають у змістовому, а отже й структурному планах. Показовими в цьому аспекті вважаємо міркування А. П. Загнітка: «Функціональний підхід передбачає аналіз множинностей функціональної природи мовних одиниць, ґрунтуючись на їхній семантиці, структурі» [Загнітко 2006]. Крім того, вирізнення функційно-семантичних категорій та засобів їхнього маркування ґрунтується не тільки на мовній, а й на мовленнєві основі, а також їхній вияв розглядають у зв'язку з функціями мови, головно комунікативною та когнітивною. Із цього приводу І. Р. Вихованець справедливо постулює: «Лише на тлі функцій мови рельєфно виділяють функції мовних одиниць» [Вихованець 1992, с. 12]. Кожна мовна категорія передбачає вивчення формальних засобів її реалізації, проте структурна лінгвістика такий опис вважає пріоритетним, а функційна спрямовує зусилля на дослідження мовних одиниць від функції до виражальних засобів.

В україністиці маємо чимало новітніх студій інтеграційного спрямування, де проаналізовано різні функційно-семантичні категорійні величини, вирізнені на основі мислиннєво-мовленнєвих операцій та з огляду на пріоритетність тієї чи тієї семантики. Попри наявність низки спільних принципів дослідження, серед яких чітка зорієнтованість на теоретико-методологічні засади опису функційно-семантичних полів, з одного боку, та принципів функційно-категорійної граматики, значною мірою притаманних українській лінгвістичній школі на чолі з І. Р. Вихованцем – з іншого, науковці створюють свої моделі

вивчення функційно-семантичних категорій. Зокрема, запропонована Т. П. Ткачуком класифікаційна схема дослідження допустовості вирізняється чіткою структуризацією вказаної мовної величини та інвентаризацією засобів її маркування. Цілком переконливими й науково аргументованими видаються міркування лінгвіста про розмежування ядерних, приядерних, периферійних та крайніх периферійних компонентів, що моделюють описану категорію, а також ядерних, приядерних, периферійних та крайніх периферійних маркерів різних за статусом і значеннєвим відтінком допустових семантико-синтаксичних відношень [Ткачук 2009]. Заслугує на увагу також праця І. М. Кучмана, присвячена функційно-семантичній категорії каузативності. Лінгвіст також вдається до диференціації різнорівневих (лексичних, фразеологічних, словотвірних, морфологічних та синтаксичних) засобів вираження причинових відношень на спеціалізовані, або ядерні, і неспеціалізовані, або периферійні. «Головними критеріями такого поділу, – пише науковець, – є експліцитність / імпліцитність; постійна / непостійна каузативна семантика, диференційованість / синкретизм каузативних значень; регулярність / нерегулярність, комунікативна пріоритетність / непріоритетність уживання в мові з каузативною функцією» [Кучман 2011, с. 5]. До спеціалізованих І. М. Кучман зараховує дієслова та іменники як маркери предиката в простому реченні, прийменниково-відмінкові форми іменників і прислівники як обставинні поширювачі простих ускладнених конструкцій, сполучники та їхні функційні еквіваленти, сфера вияву яких – складні синтаксичні побудови. Неспеціалізовані засоби пов'язані з вираженням каузативних відношень у простих ускладнених реченнях, складних конструкціях та надфразних єдностях [Кучман 2011]. Функційно-семантичну категорію потенційності простудіювала О. О. Сікорська. На переконання дослідниці, аналізована категорійна величина за допомогою різнорівневих формальних засобів (лексико-граматичних, морфологічних, синтаксичних, інтонаційних), серед яких і ті, що становлять т. зв. перехідні зони, реалізує динаміку переходу

від ірреальності до реальності й спеціалізована на вираженні функцій можливості (власне-можливості, альтернативної можливості, деонтичної можливості, імплікативної можливості, пермісивної можливості, епістемічної можливості, алетичної можливості) та необхідності (власне-необхідності, змушеності, обов'язковості, повинності, дезидеративності) [Сікорська 2017].

У контексті досліджуваної проблеми слід визнати цікавим комплексний, побудований на функційно-семантичній основі опис категорії заперечення, запропонований М. П. Баган [Баган 2012]. Нам імпонують міркування дослідниці про застосовуваний у мовознавстві польовий принцип студіювання: «Концепція ФСП (функціонально-семантичного поля. – *Авт.*) дає змогу охопити на основі спільної функції заперечення різнорівневі мовні засоби і чітко встановити їхні функціональні відмінності. З іншого боку, такий підхід видається дещо штучним, бо передбачає чітку градацію виражальних засобів за ступенем важливості їхніх ознак, яку об'єктивно встановити важко: у різних комунікативних ситуаціях другорядні ознаки можуть ставати визначальними» [Баган 2012, с. 53]. Солідаризуючи з поглядами М. П. Баган, дотримуємося думки про доцільність виділення функційно-семантичної категорії неозначеності як автономної лінгвістичної величини.

Далі докладніше зупинимося на особливостях термінування неозначеності та сукупності її кваліфікаційних ознак. Використаний в аналізованому понятті атрибут *функційно-семантична*, на нашу думку, цілком виправданий. Загалом для розгляду будь-яких категорій, мовних одиниць тощо акцент на їхньому функційному потенціалі останнім часом став першорядним. Науковці вдаються до визначення специфіки граматичних функцій, опису їх у площині семантичності й асемантичності, первинності й вторинності та ін. Як справедливо зазначає І. Р. Вихованець, функційність пронизує всю мовленнєву діяльність [Вихованець 1992, с. 13]. З огляду на це в аспекті функційності необхідно розглядати й категорію неозначеності, зокрема і її

формальні маркери, за кожним із яких закріплена певна роль у комунікативному процесі. Водночас, як відомо, функція охоплює семантику мовних одиниць, про що докладно йшлося в п. 1.1.

Необхідність комплексного опису мовних одиниць з указівкою на неозначеність, визначення їхніх диференційно-семантичних параметрів, рангово представлених різновекторних функційних зон (первинних і вторинних, пов'язаних із виявом перехідних явищ від власне неозначеності до її неозначено-означеного вираження), різноманітних категорійних ситуацій, що виявляють стосунок до вказаного лінгвістичного явища, та їхньої реалізації в різних мовленнєвих ситуаціях стає підґрунтям для виділення й трактування неозначеності як функційно-семантичної категорії. Цілком слушними в цьому аспекті вважаємо міркування Т. П. Ткачука: «Підставою для виділення будь-якої ФСК (функціонально-семантичної категорії. – *Авт.*) є її регулярна реалізація на різних рівнях мови. Функціонально-семантичні об'єднання граматичних та пов'язаних з ними лексичних елементів, які утворюють міжрівневі та різнорівневі ФСК (функціонально-семантичні категорії. – *Авт.*), складаються з взаємопроникної системи функцій та засобів, що є основними поняттями функціональної граматики» [Ткачук 2009, с. 4]. Призначення функційно-семантичної категорії неозначеності полягає в інтеграції різнорівневих мовних засобів, здатних реалізувати спільну функцію, маркуючи чітко не визначені, точно не окреслені реалії об'єктивної дійсності, їхню кількість, темпоральні, локативні чи інші вияви. Такий принцип студіювання вказаної категорійної величини вписується в загальноприйняті засадничі принципи пріоритетної нині функційно-категорійної концепції.

Водночас продуктивним вважаємо залучення до опису неозначеності інших кваліфікаційних принципів. У сучасній лінгвістиці заслуговує поцінування диференціація категорій на комунікативно й формально спрямовані та когнітивно орієнтовані [Вихованець, Городенська 2004, с. 31; Граматика 2017, с. 51–52]. Керуючись сукупністю диференційних ознак, які становлять основу такого структурування,

уважаємо, що функційно-семантична категорія неозначености належить до когнітивно орієнтованих, оскільки її виділення є наслідком мисленнєвих операцій.

У мовознавстві за опису кваліфікаційних ознак категорійних одиниць обов'язковим є акцент на їхніх структурних ознаках та особливостях відношень між цими складниками (грамемами, граматичними значеннями). Науковці вбачають пріоритетність у наявності опозиційних відношень та неопозитивних відмінностей, що існують між грамемами. Зокрема, І. Р. Вихованець розмежовує еквіполентну опозицію, «тобто опозицію, члени якої є рівноправними. Саме в таких відношеннях перебувають грамеми однини і множини категорії числа іменників» [Граматика 2017, с. 50], і привативну опозицію, коли структурні компоненти категорії «семантично перетинаються: один із них, виражаючи своє значення, передає також значення, що його виражає інший член» [Граматика 2017, с. 50]. Близькі міркування щодо природи привативної опозиції висловлено в монографії «Структура міжрівневих категорій». Сутність неопозитивних відмінностей пояснено на прикладі компонентів (граматичних значень) певної категорії, які відрізняються один від одного наявністю і співвідносних, і неспіввідносних ознак [Костусяк 2012, с. 62]. Запропоновані ідеї цілком прийнятні для того, аби застосувати їх для опису функційно-семантичної категорії неозначености. У такому разі доречно говорити про неопозитивні відмінності в межах категорійних значень, об'єднаних спільною ідеєю неозначености, які, крім того, перебувають у відношенні альтернації, оскільки є цілком рівноправними й не пов'язані ознаками похідности між собою.

З огляду на можливість чи неможливість категорій бути представленими кореляціями форм того самого слова чи формами різних слів прийнято їх поділяти на послідовно корелятивні, непослідовно корелятивні та некорелятивні [Вихованець, Городенська 2004, с. 30; Граматика 2017, с. 50; Костусяк 2012, с. 32]. Такий кваліфікаційний

принцип зумовлює трактування функційно-семантичної категорії неозначеності як некорелятивної.

Дослідження аналізованої категорійної величини в аспекті значеннєво-формальної спеціалізації дає змогу визнати домінантними не формальні показники, а семантичні параметри у визначенні її категорійного змісту.

Отже, проаналізовані теорії, хоч і відрізняються аспектами студіювання, обсягом інтерпретації, визнанням функційно-семантичних категорій складниками функційно-семантичних полів чи самотійними мовними величинами, ґрунтуються на їхньому комплексному дослідженні й не суперечать одна одній. З-поміж проаналізованих концепцій продуктивнішими видаються ті, де функційно-семантичні категорії потрактовано як самотійні величини, доказом чого є наявність сукупності ознак, що лежать в основі виділення категорій мови. Схарактеризований спектр концептуальних засад дослідження різних категорійних одиниць становить підґрунтя кваліфікації неозначеності. Неозначеність – самотійна, некорелятивна, когнітивно орієнтована функційно-семантична категорія, значеннєво-формальна спеціалізація якої пов'язана з узагальненою семантикою невизначеного, неконкретизованого, неточного вияву кого- або чого-небудь, кількісних, темпоральних, просторових та інших ознак; структурована грамами, що перебувають у відношенні неопозитивних відмінностей й альтернатії, та зреалізована морфологійними одиницями, найбільш спрямованими на її вираження (центральною) і різною мірою віддаленими від ядра (напівцентральною, периферійною та абсолютно периферійною).

1.3. Комунікативно-прагматична спеціалізація функційно-семантичної категорії неозначеності в українській мові

Дослідження категорійної системи української мови в аспекті її структури та формального наповнення видається неповним без акценту на комунікативно-прагматичних вимірах. Як справедливо зазначає С. В. Сорокін, «функціональна граматика – це граматика цільова, вона нерозривно пов'язана з реалізацією комунікативної функції як основної функції мови, адже на відміну від статичних понять навколишнього світу, існування відношень між цими поняттями можливе не саме по собі, а лише у зв'язку з певною метою» [Сорокін 2014, с. 118]. Висловлене міркування дослідника спонукає до висновку про наявність категорій, інтерпретація яких виходить за межі граматики. У фокус їхнього розгляду потрапляють аспекти суміжних галузей, зокрема комунікативної лінгвістики, прагматики й психолінгвістики.

Керуючись тим, що теоретичні засади категорії неозначеності, які становлять методологічну основу нашого дослідження, побудовані на постулатах функційно-категорійної граматики, вважаємо доречним визначити й описати комунікативно-прагматичні ознаки категорії неозначеності. Задля цього доцільно проаналізувати її формальні репрезентанти насамперед з огляду на специфіку їхніх конкретних виявів у процесі спілкування. Адже, як справедливо зазначає О. М. Торосян, «прагматичний підхід до вивчення мовних одиниць сприяє розкриттю комунікативного значення мовної одиниці, її використання мовцем в якості засобу впливу і взаємодії, співвіднесеності з поведінкою та діяльністю адресата та адресанта. <...> Прагматичний вплив походить від перлокутивного (за Дж. Остіном) аспекту і відображає вплив мовця на адресата з метою досягнення відповідного ефекту. Прагматична ефективність – це вербалізований на рівні комунікації ступінь відповідності результатів комунікативній меті» [Торосян 2018, с. 94]. У такому разі пріоритетним вважаємо розгляд неозначено маркованих мовних одиниць передусім у суб'єктно-об'єктній опо-

зиції. Її вияв убачаємо в тому, що для одного чи для всіх учасників комунікативного акту інформація про якусь особу, предмет, ознаку, властивість, час, простір та ін. є чітко не окресленою, невиразною, і це певною мірою порушує систему комунікативної взаємодії. Крім того, функційне навантаження неозначеності полягає у віддзеркаленні особливостей сприйняття суб'єкта та обсягу знань мовців про предмет спілкування. Прагматичний аспект неозначеності виявляється й у тому, наскільки об'єктивно оцінює мовець знання співрозмовника про об'єкт спілкування. Якщо мовець припускає, що адресат не може правильно ідентифікувати якийсь об'єкт, то мовні одиниці на його позначення варто вважати маркерами неозначеності; в іншому разі вони експлікують означеність. Формальні репрезентанти дають змогу вказати на відсутність в адресата часткової чи повної інформації про об'єкт, що слугує підґрунтям рангової диференціації неозначеності як лінгвістичної величини. Важливу роль у визначенні її рівневої організації відіграють насамперед лексичні та словотворчі засоби, меншою мірою морфологічні та синтаксичні. Мовленнєві ситуації, що мають високий і низький ступінь неозначеності, виявляють своєрідний комунікативно-прагматичний потенціал. Але яскравішими й експресивнішими є ті, у яких рівень неозначеності вищий. Хоч і не позбавлені експресивного забарвлення структури, що реалізують часткову неозначеність, коли адресант зумисне не називає предмета, його властивостей, ознак, кількості й т. ін. Небажання подати невідому адресатові інформацію, її замовчування спонукає підсвідомо співрозмовника звернути увагу на інші змістові моменти розповіді, зокрема й подекуди прогнозує появу супровідного емпатичного навантаження, а також передає особливості спілкування людей між собою. Схарактеризовані класифікаційні параметри дають змогу розмежувати речення як засіб відтворення певних фактів об'єктивної дійсності, ситуацій, пов'язаних із чимось чітко не окресленим, невідомим, якоюсь ознакою, властивістю та ін., і висловлень, що виявляють стосунок до мовленнєвого акту.

Неозначеність варто розглядати як своєрідне онтологічне, гносеологічне чи онтологічно-гносеологічне явище. У першому випадку йдеться про ознаки, властивості тощо, частково невідомі всім людям незалежно від рівня їхньої освіти, обізнаности та ін. І навіть шляхом моделювання певних ситуацій ці знання не будуть достовірними, оскільки не матимуть чіткої доказової основи. Онтологічно-гносеологічний аспект неозначености полягає в тому, що суб'єкт намагається одержати від когось чи з певного джерела чітке уявлення про предмет, його ознаки та ін. Тоді простежуємо суб'єктно-об'єктно-об'єктну опозицію, де перший об'єкт – джерело отримання інформації, а другий – предмет із різним виявом неозначености. Гносеологічний вияв неозначености пов'язаний із процесом пізнання та суб'єктивними чинниками. У такому разі варто зважати на індивідуальні особливості пізнавальних здібностей конкретного суб'єкта, його здатність логічно обґрунтувати ту чи ту інформацію. В онтологічному та гносеологічному аспекті неозначеність постає як своєрідна ознака, параметр, що може мати більший чи менший ступінь вияву й відіграє одну з важливих ролей у пізнанні об'єктивної дійсности, зазвичай спонукаючи суб'єкта до цього пізнання.

Осібної уваги потребують своєрідні репрезентанти неозначености – питальні структури, що виявляють стосунок до процесу комунікації, передусім до діалогічного мовлення. Функційний вияв таких синтаксичних одиниць побудованих на кореляції понять *адресант* – *адресат*. Перший намагається отримати певну інформацію завдяки своєму співрозмовникові, який, на переконання мовця, її знає. Отже, такі конструкції становлять питально-спонукальну дихотомію, оскільки спонукають адресата до мовленнєвих дій. За спостереженнями Л. О. Кадомцевої, «співвідношення основного змісту речення з дійсністю в питальних конструкціях виступає як вимога підтвердження або заперечення реальності основного змісту речення чи уточнення окремих компонентів змісту» [Сучасна 1972, с. 128]. Цілком умотивованим вважаємо запропонований дослідницею розподіл питальних

значень на два різновиди: «1) значення питальності, що полягає в прагненні мовця до встановлення реальності чи нереальності загального змісту речення, щодо якого у мовця є сумнів, застереження, але все ж і часткове знання. Напр.: “Ти працюєш над статтею?”; 2) значення власне питальності, що полягає в прагненні мовця одержати нову інформацію щодо предмета думки, з’ясувати вірогідність чи невірогідність окремого моменту відображуваного факту дійсності (з’ясовуючі питання). Напр.: “Над чим ти працюєш?”» [Сучасна 1972, с. 128–129]. Зорієнтованість на комунікативно-прагматичні параметри різних за змістом питальних висловлень передбачає їхній розгляд у зв’язку з функційно-семантичною категорією неозначеності. Обсяг знань мовця про певний об’єкт і відповідно сформульоване ним питання слугує основою ранжування неозначеної семантики. На нашу думку, найвищий рівень неозначеності притаманний структурам прямої з’ясовувальної питальності, або частковопитальним, що «ґрунтуються на відображенні потреби адресанта в розширенні його інформації про певні предмети, події, явища тощо» [Костусяк 2013в, с. 24]. На такі питання мовець не може спрогнозувати точної відповіді. Висловлення цього різновиду структурують питальні займенникові слова. Наприклад: *Чого це ви, мамо, прибігли? Що з вами?* (Ю. Покальчук); – *А про що ти думаєш?* (Л. Когут); *Як ти потрапив у містечко Тур?* (Л. Костенко). Нижчий рівень вияву неозначеності притаманний структурам, що реалізують загальнопитальне модальне значення. Відповіддю на них слугують зазвичай стверджувальні чи заперечні нечленовані речення або їхні членовані функційні еквіваленти. Тобто нова інформація для того, хто запитує, є частково прогнозованою чи обмеженою принаймні двома варіантами, пор.: – *Він був таким добрим і чемним, як наш Іванко?* – *Так, донечко* (Л. Когут) і – *Чи ти боїшся, Волине?* – *Ні, але мені пора вже йти...* (Ю. Покальчук). Значну нівеляцію неозначеності репрезентують побудови, що експлікують питання, на які «мовець майже передбачає зміст очікуваної відповіді» [Сучасна 1972, с. 132]. Наприклад: – *Хіба «пра-*

вильно» – *це завжди легко, Дарусю?..* <...> – *Ні. Не завжди. Твоя правда* (О. Забужко); *Невже ти не чуєш мене?* (Л. Костенко). На переконання Л. О. Кадомцевої, «передбачення відповіді з погляду мовця надає питальному реченню посиленої експресивності» [Сучасна 1972, с. 132]. У моделюванні таких структур неабияка роль припадає на питальні частки *чи, хіба, невже*, опущення яких «змінює відтінок модального значення питальності» [Сучасна 1972, с. 132], пор.: *Хіба це перші, що втрапили до Озера?* (Ю. Покальчук) і *Це перші, що втрапили до Озера?*; *Невже ти йдеш з юрбою?!* (Л. Костенко) і *Ти йдеш з юрбою?*. Значну нейтралізацію питальної інтенції й водночас неозначености виявляють конструкції, що у формі питання заперечують чи стверджують якусь інформацію. Питальні частки, які входять до їхнього складу, зазвичай перебувають на початку речення, хоч подекуди трапляються й усередині та навіть наприкінці, пор.: *Хіба ж я що кажу тобі? Живи* (Л. Костенко); – *Люди втомилися, вони хочуть миру. Будь-якого. – А хіба я не хочу? Хіба не молю слізно короля?* (Ю. Мушкетик); *Вона в Полтаві світу зав'язала хіба Грицькові тільки одному?!* (Л. Костенко); *Та навропростець, в єдиний плиг, спрощогу, – такого хлопця вдержати хіба?* (Л. Костенко). З огляду на свій функційний потенціал вони тяжіють до риторичних питань – висловлень «з послабленою прямо питальною інтенцією та порушеною кореляцією “питання – відповідь”» [Костусяк 2013в, с. 24]. Риторичні питання не потребують прямої відповіді й загалом не передбачають конкретного адресата мовлення. Наприклад: *Голос криниці, чого ж ти замовк? Руки шовковиць, чого ж ви закликали?* (Л. Костенко).

Своєрідний комунікативно-прагматичний потенціал притаманний висловленням імовірної та зрідка переповідної модальности, що також беруть участь у реалізації функційно-семантичної категорії неозначености й водночас виявляють домінування суб'єктивного змісту. Структури першого різновиду експлікують невпевненість мовця, його припущення щодо реальности певних дій, існування предметів, вияву їхніх ознак та ін. На експлікацію таких комунікатив-

них намірів мовця спрямовані модальні синтаксеми, відомі в науковій літературі як вставні мовні одиниці: *бува, видається, здається, видно, очевидно, ймовірно, либонь, мабуть, може, можливо, напевно*, наприклад: *На мене напав дикий звір. **Здається**, ведмідь, я ледве втік від нього...* (Ю. Покальчук); *Тільки на далекому пагорбі за яром махали крильми два вітряки, **видно**, там не знали ще про татарський набіг...* (Ю. Мушкетик); *Вони зайшли у кімнату і відразу ж натрапили очима на чотири дерев'яних лежаки, на яких, **очевидно**, як і на широкій печі у кухні, спали люди* (Ю. Покальчук); – *Є в мене, Ждане, одна стежка, один хідник. І пошлю я по ньому вірного чоловіка, **либонь**, і запоможемо запорожцям* (Ю. Мушкетик); *Хлопець добрий, до нашої родини пристав, **мабуть**, в нас і житиме!* (Ю. Покальчук); ***Може**, мені вдасться переконати вас, що до Львова, в якому останнім часом досить люто заворушилася схизматицька гідра, необхідно ввести найвойовничіший орден, справжнє Ісусове воїнство...* (Р. Іваничук); *...на магістратську комедію Рогатинець дивився з ринкового майдану, а Шимон Шимонович – з висоти трибуни, то й бачення їхнє мусило бути децю відмінним, як, **напевно**, порізному вони дивилися на все, що діялося в світі, і сходились, **можливо**, лише в одному – людській порядності* (Р. Іваничук). Такі модальні синтаксеми пов'язані з вираженням ірреального значення передбачуваності й перебувають в еквівалентних відношеннях із модальними дієслівними предикатами *здаватися, припускати, сумніватися*, що структурували головну частину складнопідрядного речення [Костуськ 2012, с. 341]. Наприклад: *Мабуть, також родина утекла звідкись і отак-от оселилась...* (Ю. Покальчук) ← *Волин **припустив**, що також родина утекла звідкись і отак-от оселилась*. Подекуди функцію модифікаторів імовірної семантики реалізують частки *навряд чи, наче, неначе, ніби, нібито*, наприклад: *Тому він (Отава. – Авт.) надав ходи, хоча й так був певний, що **навряд чи** зможе будь-хто наздогнати його* (П. Загребельний); *Але чому я долю змарнував?! Мене ж і слава **наче** не минала* (Л. Костенко); Другий монах (нажа-

хано, з докором). *Накликав чорта словом необачним. Ой, **наче** щось скубнуло. А тебе?* Перший монах. *Я не боюсь, то я його й не бачу* (Л. Костенко); *А тут – цей холодний заздрісний крик поставлених задля пихи чорних людей, оцей смутний дощик, та ще й чужа, неприступна в своїй гордині жінка, що стала **ніби** княгинею, його жоною, але хто й зна, чи стала, бо не помічає на ній Ярослав ніяких прослідів, що вподобала вона своє нове становище* (П. Загребельний). Конструкції, у яких модальну модифікацію імовірності реалізують частки, також засвідчують трансформаційний зв'язок із складнопідрядними структурами: Другий монах. *О, **наче** хтось зітхнув віддалеки!* Перший монах. *Та кинь боятись. То Мадонна Саду балакає з Мадонною Ріки* (Л. Костенко) ← Другий монах *припустив, що хтось зітхнув віддалеки.*

Аналізуючи модальне значення переповідності, О. С. Мельничук наголошує, що воно «супроводить основний зміст таких речень, які висловлюються не як прояв особистого досвіду чи переконання мовця, а як переказ висловлень інших осіб» [Сучасна 1972, с. 20]. За маркування функційно-семантичної категорії неозначеності головне навантаження припадає на модальні синтаксеми (вставні одиниці) із неозначено-узагальненим змістом на кшталт *кажуть, як кажуть, мовляв, як мовлять* та частки *буцім(то), наче, немов, неначе, ніби, нібито, мов*. Наприклад: *Багатий вельми й пишний город, і не міг його взяти князь ні приступом, ні облогою, і тоді, **кажуть**, помолився нашим богам і сказав, що як упаде перед ним Корсунь, то прийме він віру християнську. І, **мовляв**, Корсунянин Настас пустив до князя стрілу, а на тій стрілі написав, де треба копати, щоб не пустити воду в город, і князь повелів копати, й найшли труби водянні й перекопали їх, і Корсунь упав* (П. Загребельний); *...серед людей науки мають існувати певні норми поведження, має бути, **як то кажуть**, солідарність...* (П. Загребельний); *Коли й цього видалося замало, зродилися нові чутки. **Нібито** Сулейман хотів вибудувати для себе у Топкапи окремі покої, куди заборонено було б входити навіть Хуррем...* (П. Загре-

бельний); *Ірина мовби* була його рідною сестрою, якою насправді і не була... (Л. Когут). Структури з поданими модальними синтаксемами перебувають у трансформаційних зв'язках зі складнопідрядними конструкціями. Наприклад: *...на Командорах, кажуть, серед літа з морської піни вийшла на піски коров'яча остання Афродіта* (Л. Костенко) ← *Люди кажуть, що серед літа з морської піни вийшла на піски коров'яча остання Афродіта.*

Отже, застосування комунікативно-прагматичного виміру не тільки доповнює класифікаційну схему аналізу функційно-семантичної категорії неозначености, а й дає змогу, окрім уніфікованого структурного підходу, узяти до уваги особливості вираження неозначеної семантики з орієнтуванням на специфіку національної мови. У реалізації комунікативно-прагматичного аспекту неозначености беруть участь різнорівневі маркери вказаної семантики: контекст, мовленнєва ситуація, лексичні, морфологічні та синтаксичні засоби в їхніх конкретних виявах, що виражають різний ступінь неозначености.

1.4. Структурні ознаки та засоби вираження категорії неозначености

У сучасній лінгвістиці пріоритетним став розгляд мовних категорій як бінарних величин, що передбачає обґрунтування їхніх змістових та формальних параметрів, тобто плану вираження й плану змісту, на що скеровані одиниці й категорії всіх мовних рівнів. Зазначений двоаспектний вимір довів свою продуктивність, тому вважаємо доречним застосувати його до розгляду функційно-семантичної категорії неозначености. Її вирізнення має своїм опертям узагальнену семантику нечіткості, невизначености, невиразности, зреалізовану конкретнішими, певною мірою однорідними, опозиційно представленими змістовими відтінками, що лежать в основі розмежування грамем, функційна спеціалізація яких найяскравіше представлена саме в мовленні. Як відомо, інноваційний підхід до вивчення всієї лінгвістичної системи передбачає розгляд одиниць і категорій на тлі різних

мовних рівнів, що зумовлює виділення первинних форм маркування того чи того змісту та вторинних засобів, які відповідно до ранговості перебувають на периферії, оскільки потрапили в незвичну для себе площину внаслідок певних транспозиційних зрушень. Рівень структурного розгалуження категорій української мови, що має своїм підґрунтям опозицію *загальне – конкретне*, залежить від ступеня абстрактності їхніх категорійних значень. Дослідження крізь призму таких параметрів дає змогу протиставити морфологічні та синтаксичні категорії, яким приписують найвищий рівень абстрактності й регулярності (обов'язковості) їхньої репрезентації [Вихованець, Городенська 2004, с. 133; Костусяк 2012, с. 20, 40], словотвірним та функційно-семантичним категорійним одиницям, що за своєю природою виявляють конкретніші змістові ознаки. І. Р. Вихованець слушно постулює: «На відміну від морфологічних категорій категорії словотвірні позначені більшою граматичною конкретністю і відсутністю регулярності та обов'язковості» [Вихованець, Городенська 2004, с. 133]. Тому морфологічні та синтаксичні категорії порівняно зі словотвірними та функційно-семантичними мають і різний кількіснограмемний вияв. Значно розгалуженіша система категорійних значень притаманна категоріям другого різновиду.

Схарактеризована методологія студіювання категорійної системи перспективна й пріоритетна для дослідження структури категорії неозначеності. Керуючись концепцією, згідно з якою «**грамема** являє собою **видове поняття** щодо **категорії** як **родового поняття**» [Граматика 2017, с. 48], та кваліфікуючи неозначеність як функційно-семантичну категорію з узагальненою семантикою невизначеного, неконкретизованого, неточного вияву кого- або чого-небудь, кількісних, темпоральних, просторових та інших ознак, вважаємо доцільним виділити граматичні значення як семантично вузьчі, конкретніші категорійні вияви неозначеності.

У сучасній українській мові граемне вираження функційно-семантичної категорії неозначеності безпосередньо пов'язане насам-

перед із синтаксично орієнтованими маркерами, оскільки, як відомо, саме синтаксичний рівень дає змогу докладно схарактеризувати функційний вияв мовних засобів. З огляду на це вважаємо доречним розмежування граматичних значень двох рангів. Вияв у межах простих семантично неускладнених речень стає основою для виділення грамам першого рангу, до яких зараховуємо побудовані на основі неозначено маркованих предикатів та субстанційних синтаксем граматичні значення: 1) неозначеної дії, 2) неозначеної дії-стану, 3) неозначеної динамічної кількості, 4) неозначеної якості, 5) неозначеної якості-відношення, 6) неозначеного стану, 7) неозначеної кількості, 8) неозначеної кількості-відношення, 9) неозначеної кількісно-вікової ознаки, 10) суб'єктної неозначеності, 11) об'єктної неозначеності, 12) адресатної неозначеності, 13) локативної неозначеності, 14) інструментальної неозначеності.

Якщо ж мовні одиниці, що виявляють супровідну неозначену семантику, функціують у простих неелементарних структурах і виконують роль ускладнювальних компонентів, то вони маркують такі грамами другого рангу: 1) атрибутивної неозначеності, 2) адвербіально-способової неозначеності, 3) адвербіально-ступеневої неозначеності, 4) адвербіально-темпоральної неозначеності, 5) адвербіально-просторової неозначеності, 6) адвербіально-причинової неозначеності, 7) адвербіально-цільової неозначеності, 8) адвербіально-умовної неозначеності, 9) адвербіально-допустової неозначеності, 10) модально-гіпотетичної неозначеності, 11) модально-переповідної неозначеності. Кожна із вказаних грамам ґрунтується на поєднанні щонайменше двох значень, одне з яких спільне – модифікаційна семантика неозначеності, а інше, зокрема суб'єкте, об'єктне, атрибутивне, адвербіально-темпоральне, адвербіально-просторове та ін., варто вважати домінантним у визначенні категорійної палітри аналізованих мовних одиниць.

Значна грамамна розгалуженість зумовлена тим, що вона віддзеркалює найрізноманітніші, усі можливі змістові відтінки функційно-

семантичної категорії неозначености. Як відомо, у мовознавстві трапляються концепції, присвячені дослідженню багатограємности категорійних величин, серед них теорія про морфологійні та семантичні відмінки. У межах перших вирізнено сім граєм, а у сфері других – шістнадцять [Костусяк 2013в, с. 9–16].

Категорія неозначености подібно до будь-якої іншої категорійної величини має не тільки план змісту, що лежить в основі її структурування, а й план вираження. Маркування значеннєвих різновидів неозначености пов'яне з різними мовними рівнями, передусім морфологійним і синтаксичним. Її морфологійну репрезентацію здійснюють насамперед самостійні частини мови – іменники, прикметники, прислівники, числівники та дієслова. Крім того, доречним вважаємо розмежування типових (домінантних) і вторинних (перехідних) засобів експлікації вказаної семантики. Перші формують центр, ядро, а другі – периферію. Своєрідні перехідні явища простежуємо й у межах формальних маркерів функційно-семантичної категорії неозначености. Із доміантними вказані репрезентанти поєднує спільність семантики. У такому разі одні форми найбільшою мірою спрямовані на експлікацію певного різновиду неозначеної семантики, тому є первинними, а інші – хоч і близькі за функційним потенціалом до центральних, але частіше засвідчені в іншій сфері, тому отримали статус вторинних. До центральних належать зокрема неозначені займенникові слова, що згідно з новітньою класифікацією частин мови диференційовані на займенникові іменники, займенникові прикметники, займенникові числівники й займенникові прислівники [Вихованець, Городенська 2004, с. 184–212; Граматика 2017, с. 241–243, 303–304, 335–337, 362, 501], а також неозначено марковані іменники, числівники, прикметники, у яких аналізована семантика представлена в межах лексичного значення слова. Їхню сферу поповнюють формально не виражені субстантиви-суб'єкти, що функціують у простих односкладних неозначено-особових реченнях.

Вторинні, або периферійні, маркери не виявляють такого тісного зв'язку із семантикою неозначености. Оскільки вони потрапляють у вказану зону внаслідок різноманітних функційних зрушень, то доречно вважати їх синкретичними засобами, у яких зберігається їхнє головне призначення – реалізувати закріплене граматичне значення й водночас з'являється додаткове – відтінок неозначености. Компоненти, що перебувають поза межами центральности (ядерности), можуть значною мірою тяжіти до цієї сфери, репрезентуючи перехід від власне-неозначености до її неозначено-означеного вираження, тому їх доречно кваліфікувати як напівцентральні, або приядерні. Натомість мовні одиниці, за змістовими параметрами максимально наближені до означености, варто зараховувати до сфери абсолютної периферії. Далі докладніше зупинимось на частиномовному вираженні неозначеної семантики й, застосувавши подану методологічну процедуру, диференціюватимемо її маркери на центральні, напівцентральні, периферійні й абсолютно периферійні.

Найбільшу групу мовних одиниць становлять іменники, із-поміж яких до центру мовної репрезентації тяжіють субстантиви з неозначеною семантикою на кшталт *незнайомець*, *ікс* («умовне позначення невідомої особи або особи, яку не бажано називати» [Словник 1970–1980, т. 4, с. 16]), *інкогніто* («2. Приховане, затаєне ім'я. <...> 3. Особа, що хоче залишитися невідомою й приховує своє справжнє ім'я» [Словник 1970–1980, т. 4, с. 30]) та займенникові іменники *хтось*, *хто-небудь*, *будь-хто*, *казна-хто*, *абихто*, *дехто*, *бозна-хто*, *невідь-хто*, *щось*, *що-небудь*, *будь-що*, *казна-що*, *хтозна-що*, *абищо*, *дещо*, *бозна-що*, *невідь-що*. Наприклад: *Потім звів погляд на незнайомців: один із них, зодягнутий, як продзагонівець, у бруднозелену форму, дивився на Гупала з такою щирою цікавістю і захопленням, що йому стало ніяково* (В. Шкляр); *Ікс залишив дитячу залу і рушив кудись геть довгою анфіладою розкішних кімнат свого дому* (<https://day.kyiv.ua>, 10.01.2003); *Хтось вишив слово, хтось – літеру, хтось – рядок* (<https://day.kyiv.ua>, 17.12.2017); *Зараз навряд чи можна*

уявити, щоб **хто-небудь** із владної верхівки міг добровільно піти на перевибори (<https://day.kyiv.ua>, 05.04.2017); **Дехто** проводить мирні акції у супермаркетах, щоб привернути увагу до проблеми, а **дехто** просто відмовляється на 24 години від будь-яких покупок (<https://day.kyiv.ua>, 23.11.2017); За словами Роберто, ці світлини об'єднує **щось** більше, ніж біль війни (<https://day.kyiv.ua>, 23.03.2018); Ярослав швидко порався з оленем. Забава, відійшовши ще далі, розчісувала простим дерев'яним гребінцем волосся, воно в неї, мабуть, пахло дощем, лісом, чистотою і ще **чимось**... (П. Загребельний); Десь же у святих писменах є: не можна людині в помочі відмовити, якщо вона просить. А ця стара потвора... І мені наговорила **казна-що** (Люко Дашвар); ...рідко бачили князя Володимира; мав він завжди безліч клопотів, частіше був у походах, аніж у Києві, збирав землі, впокорював непокірливих, дбав **невідь про що й за що**... (Р. Іваничук). Розглядувані мовні одиниці виявляють незначною мірою відмінну семантику й у деяких контекстах здатні виражати супровідне емоційно-експресивне забарвлення. Зокрема, займенникові слова *хтось* [Словник 1970–1980, т. 11, с. 166], *казна-хто* [Словник 1970–1980, т. 4, с. 72], *бозна-хто* [Словник 1970–1980, т. 1, с. 212] указують на якусь невідому людину чи іншу істоту, *дехто* функціонує зі значенням «деякі люди, невелика група людей з числа інших» [Словник 1970–1980, т. 2, с. 260], *абихто* [Словник 1970–1980, т. 1, с. 3], *будь-хто* [Словник 1970–1980, т. 1, с. 250], *хто-небудь* [Словник 1970–1980, т. 11, с. 166] позначають яку-небудь людину, мовцеві байдуже, про кого йдеться. Супровідну емоційно-експресивну оцінку найчастіше виражають займенникові субстантиви останньої групи, особливо в тих випадках, якщо вони функціонують як вокативи. Наприклад, у реченні *Тоді він звертається до натовпу і починає волати: «Ну, хто-небудь! Ну, хоч хто-небудь! Ну, знайдіть хоч одного поета!»* (<https://day.kyiv.ua>, 20.10.2007) виділений займенниковий субстантив неозначеної семантики водночас реалізує стан емоційного збудження адресанта.

Центральну сферу структурують також питально-відносні займенникові слова *хто, що*, якщо вони беруть участь у моделюванні питального речення чи супроводжувані неозначено маркованими модифікаторами на зразок *невідомо, незрозуміло, не знати* в інших за метою висловлення структурах, наприклад: ***Хто** там квилить у цій хаті ночами?* (Л. Костенко); *Корівонько, **що** їла, **що** пила?* (Л. Костенко); *...вони (лісовики. – Авт.) йшли з піднятими руками здаватися, ковтаючи досаду і цей жовтий ядучий дим, який ще **невідомо кому** був на руку* (В. Шкляр); *Голота з Галицького передмістя відмовилася шарваркувати на валах, **не знати й хто** розклеював листки над вікном Абрекової...* (Р. Іваничук).

До напівцентральної сфери зараховуємо займенникові слова, які функціують у складнопідрядних реченнях нерозчленованої будови. У такому разі вони вказують на особу чи предмет, чимось обмежені, якимись діями, ознаками та ін. Наприклад: *Щасливий **той**, хто ще не вміє грати* (Л. Костенко); *Хто йшов по полю мінному хоч раз, **той** мимохіть і на паркетних гляnciaх пригадує смертельний падеграс* (Л. Костенко); *Є для серця така покута – забувати скоріше зло, аніж **те**, що мусило бути і чого в житті не було* (Л. Костенко). Напівцентр формують неозначені займенникові іменники, що реалізують аналітично представлений підмет чи керований член речення, побудований за моделлю *неозначене займенникове слово + прийменник з (із) + субстантив у родовому відмінку*. За такого функціонування істота чи предмет, хоч і чітко не визначені, проте вони є кимось або чимось із якоїсь сукупності однотипних істот чи предметів, наприклад: ***Хтось із денікінців** підбив йому дуло вгору – гримнув постріл...* (В. Шкляр); ***Хтось із слуг** приніс відро холодної води, **в когось із солдатів** у ранці знайшовся сухар – його розмочили й дали імператриці* (В. Малик); *... я повинна сказати **дещо з того**, що диктує мені власне сумління і сумління моїх попередників та сучасників* (М. Матіос); ***Дещо з реквізиту**, мабуть, попливе: оті підсаджені очерети та верби, декоровані трав'яними штучними косами...* (О. Гончар).

Семантична варіативність іменникових форм – засобів експлікації неозначеності пов'язана також зі словами, які вказують на чітко виражений предмет, проте невизначеною в них є кількісна ознака. Аналізовані формальні маркери зараховуємо до периферії вираження функційно-семантичної категорії неозначеності, оскільки вони реалізують тільки один із додаткових аспектів невизначеності. Таке призначення виявляють насамперед субстантиви, що мають форму множини. Як відомо, у сучасній українській мові граматичне значення множини іменників спеціалізоване позначати «кількість предметів або осіб більшу, ніж один» [Загнітко 1996, с. 172]. Водночас представлена розглядуваною графемою кількість репрезентує неозначену загальну множинність, якій протиставлена означена партитивна множинність, пор: *парти, будинки, автобуси і чотири парти, два будинки, три автобуси*. Принагідно пригадаймо концепцію І. Р. Вихованця, згідно з якою традиційно виділювані числівники науковець вважає лексичними морфемами, що конкретизують категорію числа [Вихованець 1988, с. 31–34]. До морфологічних репрезентантів неозначено-кількісної предметності варто зарахувати форми родового відмінка. Такий його різновид І. Р. Вихованець називає родовим квантитативною об'єктною партитивністю [Граматика 2017, с. 101]. Наприклад: *Хотів передати **яблук**...* (Люко Дашвар); *Розчинилися двері – і молодий служник вніс на великій дерев'яній мисі вечерю: **м'яса** тушкованого <...>, **хліба** з тмином та **пирогів** з капустою* (В. Малик).

Своєрідною периферійною зоною необхідно вважати субстантиви зі значенням збірності, де перетинаються формальна однина й неозначена множинність. Неабияка роль у моделюванні неозначено-кількісної семантики припадає на дериваційні афікси *-ств-* (*-цтв-*, *-зтв-*), *-в-*, *-еч-*, *-ур-* та ін.: *студентство, козацтво, мушва, малеча, професура*. До цієї групи тяжіють лексеми на зразок *натовп, народ, громадськість*: *Тоді він звертається до **натовпу**...* (<https://day.kyiv.ua>, 20.10.2007); *Президент Реджеп Таїп Ердоган звертається до **народу** після спроби перевороту* (<https://day.kyiv.ua>, 18.09.2016); *Фундація звертається*

до громадськості з проською допомогти спорудити монумент і тим самим ушанувати пам'ять великого українця (<https://day.kyiv.ua>, 01.08.2012). Прихованою вважаємо неозначеність у речовинних іменниках, що виявляється на тлі порівняння їх з одиничними однокореневими лексемами, пор.: *квасоля і квасолина, картопля і картоплина, горох і горошина*.

Найслабкіша функційна спроможність у вираженні неозначеної кількості притаманна множинним іменникам (*pluralia tantum*). Наприклад, у позаконтекстному вживанні лексеми на кшталт *штани, сани, вила* не виявляють реальної кількісної ознаки. Неозначений числовий вияв вони виражають у реченнях: *Кілька **саней** з села рушило собі за ними* (У. Самчук); *Зустрілося кілька **саней** з пораненими* (Г. Тютюнник). Окрім проаналізованих, абсолютну периферію неозначено-кількісної предметності формують іменники, які маркують реально один предмет, проте за допомогою форми множини. Наприклад, ужитий у реченні *Швидше, в останній машині є поранені!* субстантивованій прикметник *поранені* може позначати одну людину.

Найпериферійнішу зону в моделюванні функційно-семантичної категорії неозначеності становлять іменники з т. зв. «стертими» родовими ознаками. Домінантна роль у цьому припадає на назви людей за професією, родом діяльності, яким традиційно приписують чоловічий рід, хоч, як відомо, вони можуть позначати осіб жіночої статі. Конкретне родове значення в лексемах *інженер, професор, ректор, суддя* та ін. немарковане, воно набуває конкретизації тільки в контексті, пор.: *Професор прийняв іспит і Професор прийняла іспит*.

Прикметникова репрезентація категорії неозначеності передусім пов'язана з лексемами, що виражають невідому, чітко не окреслену ознаку. До них належать власне-прикметники *незнайомий, невідомий, незнаний, небачений, незвіданий, чужий* та ін., а також неозначені займенникові прикметники *якийсь, який-небудь, будь-який, казна-який, абиякий, деякий, бозна-який, невідь-який, чийсь, чий-небудь, будь-чий, казна-чий, хтозна-чий, абичий, бозна-чий, невідь-чий, кот-*

рийсь, котрий-небудь, які формують центр репрезентації аналізованої категорійної величини. Важливо зацентувати, що в сучасній українській літературній мові прикметник, як відомо, конкретизує значення опорного іменника, але в разі функціонування неозначеного прикметника субстантив також набуває такої самої семантики, тобто уточнювальна роль значною мірою нівельована. Наприклад: *На місці старого директора сиділа **незнайома** сива жінка* (Люко Дашвар); – *Це неможливо! – щиро захвилювалася. – **Незнайомий** чоловік не може скласти компанію незаміжній дівчині* (Люко Дашвар); *У неділю пожежники через **невідомий** газ змушені були евакуювати Гамбурзький аеропорт* (<https://day.kyiv.ua>, 12.02.2017); *До нього йде **невідомо** жінка з **невідомою** метою...* (А. Любка); *В договорі є дві позиції, які можуть викликати **якийсь** сумнів* (<https://day.kyiv.ua>, 25.05.2007); *Можна було розробити стратегію так званим кабінетним методом або залучити **який-небудь** поважний інститут* (<https://day.kyiv.ua>, 01.08.2017). Подібно до неозначених займенникових іменників, займенникові прикметники також відрізняються деякими семантичними відтінками. Слова *якийсь* [Словник 1970–1980, т. 11, с. 637], *деякий* [Словник 1970–1980, т. 2, с. 261], *невідь-який* [Словник 1970–1980, т. 5, с. 264] мають значення ‘невідомо який’. Окрім цього, ще два семантичних відтінки реалізує лексема *деякий*: ‘незначний, невеликий’; ‘якась, частина; поодинокі, не всі’ [Словник 1970–1980, т. 2, с. 261]. Займенникові прикметники *будь-який* [Словник 1970–1980, т. 1, с. 250], *який-небудь* [Словник 1970–1980, т. 11, с. 637], *казна-який* [Словник 1970–1980, т. 4, с. 72], *абиякий* [Словник 1970–1980, т. 1, с. 3] уживають зі значенням ‘той чи той, байдуже, який саме’. Схожа диференціація, побудована на функційній спеціалізації словотворчих афіксів, притаманна займенниковим словам, твірні одиниці яких – *чий, котрий*. Ці лексеми згруповано з огляду на їхню здатність маркувати неозначену атрибутивну семантику, хоч вони можуть реалізувати інші значення. Подані в «Словнику української мови» [Словник 1970–1980] тлумачення аналізованих слів підтверджує й

джерельна база: *Фуркнула з-під ніг **якась** птаха, закричала пронизливо, аж серце захололо...* (Ю. Мушкетик); *Деякі* нитки вже почали висмикуватися... (Ю. Мушкетик); *Іншого разу Волин попросив Перелесника принести йому людський одяг, **будь-який**, аби на нього був* (Ю. Покальчук); *...з другого боку, на спадистому схилі, відкритому увсібіч, вільному духмяному від трав і ще **якихось** не знаних Сивоокові рослин, **чиясь** добра і могутня рука покидала багато-багато будівель, певно, людських осель, але зовні набагато привітніших і веселіших, аніж звична для нього Родимова хижа, яку хлопець досі вважав єдиною можливою для людського буття* (П. Загребельний); ***Чиясь** край шляху плаче наречена* (Л. Костенко); *...він лазутчик **декотрих** земель* (Л. Костенко).

Центральну сферу маркерів функційно-семантичної категорії неозначености поповнюють займенникові прикметники *який, чий, котрий* за умови, якщо вони формують питальні речення чи їх супроводжують мовні одиниці на зразок *невідомо, незрозуміло, не знати*, наприклад: ***Який** засію лан?* (Л. Костенко); ***Які** заввишки ті Ріпейські гори?* (Л. Костенко); *Дочка... **Чия?*** (П. Загребельний); – *Ти **чия** донька? – спитав він, щоб виграти час* (П. Загребельний); *Від напруги навіть Ходя перестав жувати стеблину й косував зизим оком у бік покинутих продзагонівцями возів, навантажених мішками з борошном, крупами та ще **невідомо яким** добром* (В. Шкляр); *Навіть Ібрагім, змертвівши лицем, поглянув на свій сагайдак і на ту злочинну приблуду, так ніби хотів упевнитись, що то не його стріла з синьо-білим оперенням, а справді чужа, **не знати чия** і звідки* (П. Загребельний).

Напівцентр прикметникової експлікації функційно-семантичної категорії неозначености формують відносні займенникові прикметники в разі, коли вони приєднують до головної частини підрядну, підпорядковану слову з неозначеною семантикою, чи утворилися внаслідок згортання питальної структури, наприклад: *...**може, є які-небудь** причини, **котрі** її пом'якшують вину* (Л. Костенко); *Бо всього можна було навчитися: слухати голоси лісу, відчувати по слідах і*

відмітинах, де й коли і **який** звір пройшов, знати, де живуть і гніздяться і **які** птахи... (П. Загребельний). Функційним корелятом неозначеного займенникового слова *якийсь* вважаємо відносний займенниковий прикметник *який* в останньому реченні, а також займенникове слово *чиєї* в структурі *І все ж є щось не до кінця ясне: чи не було **чиєї** злої волі?* (Л. Костенко), що виконує роль морфологічного еквівалента *чиєїсь*, пор.: *І все ж є щось не до кінця ясне: чи не було **чиєїсь** злої волі?*

Периферію прикметникової реалізації категорії неозначености моделюють прикметники на позначення ознаки із супровідною семантикою приблизного розміру, обсягу, інтенсивности, деяких особливостей зовнішності істот тощо. Наприклад: *Там же притулювся **високий** комод із меблевого спального гарнітуру...* (Л. Когут); *Осінь сонце, яке вже втомилося зігрівати навколишній світ, повільно-поважно ховалося за **високу** гору* (Л. Когут); *Софія Володимирівна аж образилася на того невідомого Ігоря за такий **короткий** лист* (А. Любка); *До відділу ввійшов **високий** чорнявий чоловік...* (Л. Когут); *...довге каштанове волосся жінки перепліталось і розліталось від кожного кроку...* (А. Любка); *На дні глибокої балки видніла розтрощена двоколісна татарська гарба...* (Ю. Мушкетик); **Численні** перекази, легенди й оповідання, думи та пісні відтворюють образ козацького проводиря... (Ю. Мушкетик); *Після **кількогадинних** важких пологів Ольга врешті народила хлопчика* (Люко Дашвар). Нашаруванням неозначеної семантики вирізняються також прикметники недостатнього та надмірного ступенів вияву ознаки, що є еквівалентами словосполучень із прикметником та прислівником міри й ступеня. Такі прислівникові модифікатори за функційним потенціалом співвідносні із суфіксами -уват-, -юват-, -ав-, -яв-; -езн-, -елезн-, -енн-, -уц-, -юц- і префіксами пре-, пра-, ультра-, супер- та ін., наприклад: **трохи** короткий → короткуватий, **дуже** довгий → довжелезний, **надто** високий → височенний, **превисокий**, **надто** багатий → багатющий. Схожі параметри притаманні ступеньованим формам, для яких харак-

терна модифікація якісної ознаки в бік її інтенсивності або послаблення, наприклад: *...я тільки тоді по-справжньому живу, коли вчу першачків. Старші діти для мене не такі зрозумілі* (В. О. Шевчук); *Сірко сидів на найвищій скелі* (Ю. Мушкетик).

Подібно до іменників у формі множини прикметники з такими самими числовими показниками також виявляють кількісну неозначеність, яка належить до абсолютної периферії маркування розглядуваної функційно-семантичної категорії. На користь такого статусу цих маркерів править те, що прикметникові категорії, як відомо, перебувають у дериваційних відношеннях з іменниковими, тобто виявляють ознаки похідності, перетворюючись на несамотійні, а отже, експлікують найпериферійнішу зону граматичної структури української мови. Наприклад: *Та й вириватися самому в далеку дорогу небезпечно – мороз, хуртовина, вовки, недобрі люди...* (В. Малик); *Стъмяніли браслети і гребені, розпались намиста разки, що їх одягали древні смагляві юні жінки* (Л. Костенко).

У сучасній українській літературній мові одну з найбільших за внутрішнім значеннєвим розгалуженням групу маркерів неозначеності становлять прислівники. Подібно до інших репрезентантів цієї супровідної семантики вони формують своєрідну ієрархію, у якій центральну сферу експлікують слова, що мають найвищий рівень вияву нечіткої, невідомої та ін. вторинної ознаки, а найпериферійнішу – лексеми, у яких представлено один з аспектів неозначеної семантики. Функціонування в цій сфері вторинних компонентів є наслідком різноманітних трансформацій і віддзеркалює наявність специфічних взаємозв'язків та взаємопереходів одиниць у мовній системі.

Розмежування різних за семантичним потенціалом груп прислівників віддзеркалює еволюцію поглядів на це питання. Зокрема в академічному виданні за редакцією І. К. Білодіда в основу диференціації слів аналізованого частиномовного різновиду покладено різні критерії, що слугує підґрунтям об'єднання прислівникових одиниць у певні типи. Зокрема, за синтаксичними функціями вказані лексеми розподі-

лено на атрибутивні (*бідно, гучно*), предикативні (*важливо, навздогад, сумнівно*), модальні (*по-перше, по-друге*), атрибутивно-предикативні (*мало, близько, високо, пізно, далеко*), предикативно-модальні (*невідомо, можливо*) й атрибутивно-модальні (*справді*). «За своїми семантико-синтаксичними особливостями і морфологічною співвідносністю з іншими частинами мови атрибутивні прислівники діляться на два основні типи: обставинні, або предметно-обставинні, і означальні, або означально-обставинні» [Сучасна 1969, с. 432]. До групи перших зараховано прислівники часу, місця, причини, мети, а до других – якісно-означальні прислівники, прислівники способу дії та міри вияву ознаки [Сучасна 1969, с. 432–444]. Зазначена схема значною мірою віддзеркалена в класифікаціях М. Я. Плющ [Плющ 2010, с. 288–290] та І. М. Уздиган [Сучасна 1993, с. 332–337]. Ці дослідниці не виділяють проміжних розрядів прислівників, хоч і вносять певні корективи, групуючи розглядувані лексеми. Зокрема, у класифікації М. Я. Плющ представлені означальні (якісно-означальні, способу дії, кількісно-означальні), обставинні (часу, місця, причини, мети) та безособово-предикативні прислівники [Плющ 2010, с. 288–290]. І. М. Уздиган групу означальних доповнює порівняльно-уподібнювальними одиницями [Сучасна 1993, с. 334] і, крім того, застосовує ще один критерій, який часто оминають лінгвісти. Дослідниця пише: «Залежно від номінативної природи відповідних слів прислівники поділяються на незайменникові, або повнозначні, і займенникові. Незайменникові прислівники називають відповідні ознаки, характеризуються повнотою лексичних значень подібно до іменників, прикметників і дієслів. Займенникові ж прислівники лише вказують на ту або іншу ознаку, не називаючи її» [Сучасна 1993, с. 332]. До займенникових І. М. Уздиган зараховує питально-відносні (*де, куди, звідки, чому, як поки, доки*), вказівні (*там, тут, сюди, туди, тоді, так, отак*), означальні (*завжди, всюди, інколи, по-всякому, по-іншому*), заперечні (*ніде, ніколи, нікуди, ніяк, нізвідки, нізащо*), неозначені (*десь, де-небудь, колись, коли-небудь, кудись, куди-небудь, чомусь, казна-звідки, бозна-*

звідки, *хтозна-звідки, казна-куди, хтозна-куди, хтозна-де* та ін.), особові (*по-моєму, твоєму*), зворотний (*по-своєму*) [Сучасна 1993, с. 332]. У новітній лінгвістиці акцент на займенникових маркерах вторинної ознаки (вказівних, питальних, відносних, неозначених, атрибутивних, атрибутивно-присвійних, узагальнювальних (стверджувально-узагальнювальних і заперечно-узагальнювальних) та ототожнювальних прислівниках) робить К. Г. Городенська [Граматика 2017, с. 497–504]. На сучасному етапі її класифікація є однією з найповніших і найобґрунтованіших у мовознавстві. Дослідниця бере за основу семантико-синтаксичний критерій і вирізняє два основних розряди аналізованих одиниць: 1) означальні, до яких за характером передаваної ознаки та способом функціонування належать такі прислівники: якісно-означальні, міри й ступеня, означальні просторові, означальні часові, якісно-відносні; 2) обставинні, що попри значно меншу загальну кількість є семантично розгалуженішими за означальні; вони об'єднують прислівники місця та напрямку, часу, причини, мети, умови (тільки аналітичні), допустовості [Граматика 2017, с. 506–529]. Крім того, К. Г. Городенська вирізняє два неосновних розряди: **«прислівники способу дії, що утворюють проміжний семантико-синтаксичний розряд між означальними і обставинними, оскільки вони виражають обставинне значення в синтаксичній позиції прислівного некерованого другорядного члена речення, що типова для означальних прислівників, і модальні прислівники, які передають різні модальні значення в синтаксичній позиції детермінантного другорядного члена речення»** [Граматика 2017, с. 506–507].

Узявши за основу запропоновану К. Г. Городенською класифікацію, методологічне підґрунтя якої збігається із застосовуваною в нашій праці сукупністю прийомів дослідження, і зацентрувавши на первинності та вторинності прислівникових репрезентантів неозначеності, вибудуємо їхню ієрархійну вісь. Корпус проаналізованої джерельної бази доводить, що найбільший ступінь неозначеності виявляють займенникові прислівники, які вказують на різні «семантико-

синтаксичні відношення, але наповнюють їх конкретним змістом» [ГраMATика 2017, с. 497]. Абсолютний центр мовного втілення вказаної семантики реалізують неозначені займенникові прислівники, здатні позначати позбавлені чіткої номінації місце чи напрям, час, причину, мету, спосіб дії, умову, наприклад: *Десь тихо, не видимі окові, подзвонюють журавлі, чистим струменем спадає згори жайворова пісня* (Ю. Мушкетик); *Якась жінка сказала йому, що до його хутора татари не дійшли, бо звідкись начебто женеться козацька погоня* (Р. Іванчук); *Що таке кілька років для Володарки Озера, вічно юної Царівни О, яка в оточенні своїх подруг-русалок, однак, нудилася і мріяла про кохання, вимріявала летеня, який прийде колись до Озера і залишиться з нею назавжди* (Ю. Покальчук); *Отава прийшов перший, як і належить чоловікові, але Таї не було чомусь* (П. Загребельний); *Коли вже чоловіка вирвали в чорта з зубів і з краю світу прикликали до столиці, то навіщо він тут знадобиться* (П. Загребельний); *Біжучи, намацав у кишені багато каштанів – цілий день він підбирав нащоє каштани у різних місцях – тепер вони випадали на каміння* (Т. Прохасько); *У тих очах – і щирість, і подивування, й сподівання якось викрутитись* (Ю. Мушкетик); *...а там Сивоок побачив щось схоже на двоє дверей, тільки набагато вищих і міцніших, ті двері в гостроколі теж вбиті були з дубових колод і трималися невідь-як* (П. Загребельний); *Бігла, мружилася – та хоч буревій! Добереться до найближчого супермаркету електроніки будь-що! І хто зупинить?!* (Люко Дашвар). Зазначені прислівникові одиниці в низці контекстів здатні набувати певної конкретизації, чому сприяє вживання супровідних компонентів, що уточнюють, наприклад, чітко не окреслену часову ознаку, пор.: *Кілька днів пересиділи вони усі в печері, яку Стир віднайшов колись давно, але нікому про неї не казав* (Ю. Покальчук); – *Помиляєтесь, дорогий мій, – роздумливо промовив професор, – колись, у ваші роки, я теж думав. І, виявляється, помилявся* (П. Загребельний); виражають семантику далекого чи близького, горизонтального або вертикального розташу-

вання когось, чогось, наприклад: *І **десь тутечки** він знайшов бистрий потік* (Л. Дереш); ***Десь поряд** засміявся з його вправ Перелесник* (Ю. Покальчук); ***Десь на дереві** вже співали птахи про чудову весняну погоду...* (Ю. Покальчук); ***Десь високо вгорі** просвітіли невидимі в пільмі качині крила* (Ю. Мушкетик). Певної значеннєвої модифікації аналізованим лексемам надають і дериваційно зорієнтовані частки. Зокрема, *-сь, казна-, невідь-, бозна-, хтозна-* експлікують узагальнену семантику неозначеності простору, часу, мети та ін. (*десь, казна-звідки, бозна-коли, хтозна-чому*), *де-, ін-* увиразнюють непостійність, періодичність чогось (*деколи, інколи*), *будь-, -небудь, аби-* вносять відтінок вибіркової й водночас байдужості (*абикколи, будь-де, як-небудь*). Від функційного потенціалу проаналізованих формантів відрізняється морфема *будь-*, яка структурує неозначений займенниковий прислівник *будь-що* зі значенням 'за всяку ціну; що б не було; за всяких умов; обов'язково, неодмінно' [Словник 1970–1980, т. 1, с. 250], наприклад: *...вони оточили хату й **будь-що** хотіли взяти його живим* (В. Шкляр).

До центру формальних засобів вираження неозначеності спрямовані питальні займенникові прислівники *де?, куди?, звідки?, звідкіля?, коли?, відколи?, доки?, поки?, чому?, навіщо?, нащо?, пощо?, як?, а* також їхні відносні кореляти, якщо поряд із ними вжито модифікатори неозначеної семантики на кшталт *невідомо, незрозуміло, не знати*, наприклад: – *По одруженні ви **де** житимете?* (В. О. Шевчук); *І **де** він взявся, **звідки** він тут виник, такий незвичний, дивний, неземний?!* (Л. Костенко); – *Так **куди** ти йдеш, хлопче?* (Ю. Мушкетик); – *І мама замучила: **коли** ми вже твого хлопця побачимо?* (Люко Дашвар); – ***Чому** мене не пускають до послів? – закричав Симеон...* (Ю. Мушкетик); ***Чого** прийшла? Така тендітна пані* (Л. Костенко); *Не було людей довкола, мовби спрвовіку жив він на пустельному уділлі край шляху, що вів **невідомо куди**...* (П. Загребельний); *...дівчину він (Борис. – Авт.) не наздогнав, вона зникла **невідомо куди**...* (П. Загребельний); *А замішлі дубові мости через рів **невідомо коли** й підіймалися, бо вже заросли*

їхні лежні на берегах рову густою травою... (П. Загребельний); *Але той самий Міцило, який з невідомих міркувань звів їх до купи, знову ж таки невідомо навіщо спробував розлякати їх...* (П. Загребельний); – *Рахунок я спорожню, але гроші зникнуть для них незрозуміло куди* (О. Волков); *...аби не вона, Степан лишився б удома, а тепер от іде не знати куди* (В. Шкляр); *Дмитро Іванович не почував страху, проте його серце не знати чому обійняла туга...* (Ю. Мушкетик). До ядерної зони неозначеності належать також модальні прислівники з указівкою на невпевненість, імовірність: *видно, видко, може, можливо, мабуть, очевидно, ймовірно, імовірно, либонь, напевно, певно* та ін., наприклад: *Напевно, страх потьмарив Гальперовичу мізки, бо він плів нісенітницю* (В. Шкляр); *Можливо, вона (Наталка. – Авт.) якось відчувала, що її треба малювати масляними фарбами чи пастеллю, а не фотографувати* (А. Любка).

Статусу напівцентральної надаємо відносним займенниковим прислівникам, сфера функціонування яких – складні побудови, що містять частини, співвідносні з питальними реченнями, наприклад: *Думаю – а як там тобі, чи не холодно, і чи ти не голодний, і де ти, чи ще десь близько чи вже далеко, може, навіть в іншій країні...* (А. Любка). Їхню напівцентральність пояснюємо, з одного боку, наявністю деякою мірою прихованої питальної модальності, яка є одним із важливих критеріїв тяжіння до ядра маркування неозначеності, а з іншого – факт трансформації засвідчує вторинність зазначеного потенціалу аналізованих мовних одиниць. До цієї ієрархічної групи зараховуємо відносні займенникові прислівники, співвідносні з іншими неозначено маркованими компонентами, наприклад: *Отоді тільки зможу подати прохання про всиновлення дитиноньки нашої. А коли то стане – Бог знає* (Люко Дашвар); *Колись за таких ще давен, коли й роки не рахували і чисел не знали, красуня з глибокими блакитними очима мала брати шлюб із коханим їй парубком* (Ю. Покальчук).

Дещо чіткіше, ніж неозначена група просторових і часових займенникових слів, реалізують указану семантику означальні про-

сторові (*високо, низько, далеко, близько, глибоко, мілко*, пор. із центральними маркерами *десь, кудись* та ін.) та часові (*давно, давненько, пізно, пізнувато, рано, раненько, довго, довгувато, недавно, недовго*, пор. зі спеціалізованими засобами експлікації загалом неозначеного часу *колись, коли-небудь*) прислівники, наприклад: *Рябі отари **далеко** паслись на горбі* (Л. Костенко); ***Недовго** мати щось тоді й прожеврила, щось після того тижнів півтора* (Л. Костенко). Близькими до них є обставинні морфологізовані прислівники місця та напрямку (*вгорі, угорі, вгору, угору, догори, внизу, унизу, знизу, ззаду, спереду, зверху, осторонь, вліво, уліво, зліва, наліво, вправо, управо, справа, здалеку, поблизу*) і часу (*здавна, іздавна, віддавна, споконвіку, споконвічно, заздалегідь, завчасно, згодом, опісля, потім*). Доказом нашого міркування вважаємо порівняння значеннєвого діапазону цих маркерів із тими, що формують центр реалізації неозначеності. Наприклад, лексеми *потім, опісля* вказують на точно не окреслений час дії, процесу, стану та ін., які відбуватимуться тільки після інших дій, процесів чи станів: *Котяться ці колеса в один бік, а **потім** знов повернуть назад* (В. Шкляр), натомість прислівник *колись* здатен маркувати й післячас, і передчас, пор.: – *Дорошівка... Там пан один **колись** жив* (Люко Дашвар) і *У цій високій і таємничій царині, якою є віра, Толік Майданський досяг значних, неперевершених успіхів і зміг висловити постулат, який, я певен, золотими літерами **колись** надрукують на його рідній школі...* (А. Любка); *Я знала, я вже тоді знала, що все це має **колись** закінчитися* (А. Любка). Напівцентр неозначеності формують обставинні часові прислівники на позначення спорадичності *вряди-годи, зрідка, часом, подовгу*, наприклад: *Навіть військову таємну канцелярію (Гук. – Авт.) **часом** довіряв підписарю* (Ю. Мушкетик); *(Софія. – Авт.) ...почала їздити по монастирях, **подовгу** залишалася там* (Ю. Мушкетик).

Чітко не окреслений спосіб вияву дії репрезентують атрибутивні займенникові прислівники *інакше, по-іншому*. Саме з контексту видно їхній неозначено маркований зміст, де зазвичай йому протистав-

лено відомі способи реалізації дій, наприклад: – *Треба було нам зразу сказати, що надії на закордон немає, що наша армія тільки годує польських вошей. Тоді б ми діяли **інакше*** (В. Шкляр); – *Нічого, ось нагодують німці плетюгами, тоді **по-іншому** заговорять* (Г. Тютюнник). Тому такий вияв неозначености вважаємо периферійним. До периферії моделювання функційно-семантичної категорії неозначености зараховуємо прислівники, що репрезентують один з аспектів вияву невиразно окресленої вторинної ознаки. До них належать деякі лексеми міри й ступеня, що вказують на чітко не виражений великий (*багато, занадто, надмір, надмірно, надміру, немало, чимало, хтозна-скільки та ін.*) чи малий вияв ознаки (*мало, замало, небагато, трохи, трошки, трішечки, трішки, небагацько*), зрідка представлений більшою (найбільшою) або меншою (найменшою) мірою (*більше, менше, найбільше, найменше*), а також на позбавлену конкретизації невизначену вторинну ознаку: *настільки, наскільки*, наприклад: ***Багато** міг би розказати вітер, але у вітру голос пересох...* (Л. Костенко); *Завдяки їм ми тепер знаємо **чимало** про козаків з Чернігівщини...* (Люко Дашвар); *За зиму хлопці так знудилися, що навесні 23-го погуляли **будь-будь*** (В. Шкляр); *Ми відпочивали лише вдень та й то **мало**, переважно рили окопи та зводили бліндажі* (<https://day.kyiv.ua>, 12.08.2014); *Відповідно, дружина і неповнолітні діти їли **значно менше*** (<https://day.kyiv.ua>, 14.09.2016); *Я слухав мамині жалі і думав: **наскільки** ж більша моя вина перед нею, ніж Вікторова!* (І. Дзюба). Прислівники *настільки, наскільки*, ужиті в складних реченнях симетричної будови, виявляють тяжіння до абсолютної периферії, оскільки хоч і моделюють семантику неозначености, проте вона набуває співмірного вияву, наприклад: *...десь тільки згодом збагнеш, яка це справді важка професія. **Наскільки** приваблива, **настільки** й важка* (О. Гончар).

Крайню периферію репрезентації неозначености структурують обставинні прислівники відіменникового походження, які окреслюють вторинну темпоральну ознаку щодо таких понять, як пора року, рік, місяць, день, ніч, проте не вказують на точну годину, хвилину та

ін.: навесні, влітку, взимку, вдень, удень, вночі, уночі, ввечері, увечері, вранці, уранці, зранку, щороку, щомісяця, щодня, щоночі. До цього ієрархічного ряду належать лексеми *завидна, засвітла, затемна, замолоду*. Прислівники з морфемою *що-*, експлікуючи повторюваність якихось дій, станів, виявляють найбільший ступінь абсолютної периферійності. За функційним потенціалом до них тяжіє прислівник *неодноразово* та відіменникові синтаксичні деривати в орудному відмінку на кшталт *зимами, роками, тижнями, днями, ночами, годинами*. Наприклад: *Влітку ще так-сяк. А взимку, як вичахне небо, як потечуть поміж тирсою білі холодні змії, як завиють сіроманці...* (Ю. Мушкетик); *А якось їхав через Ворсклу возом, чи задрімав, чи так не додививсь, і в Іордань, затягнену морозом, вночі з конем і возом провалився...* (Л. Костенко); *А потім в суд щодня мене водили* (Л. Костенко); *Протягом 1675 р. запорожці, очолювані І. Сірком, неодноразово громили ординців під Перекопом й на узбережжі Криму* (Ю. Мушкетик); *Я не мучився безсонними ночами над тим, як змінити на краще цей світ* (О. Забужко).

Стосунок до маркування функційно-семантичної категорії неозначеності виявляють числівники, які з огляду на градаційний вияв названої ознаки здатні слугувати маркерами неозначено великої кількості та неозначено малої кількості. Крім того, логічним, на нашу думку, є розподіл аналізованих мовних одиниць відповідно до ступеня вираження неозначеності, що дасть змогу ієрархізувати розглядувану частиномовну групу.

Ядро формальної репрезентації неокресленої, невідомої кількості структурують неозначено-кількісні числові назви *мало, небагато, багато, чимало*, наприклад: *...багато вояків утікало додому...* (В. Шкляр); *Але й після завершення війни, навіть якщо Путін піде зі сходу України, розмінування триватиме багато років* (<https://day.kyiv.ua>, 07.03.2018); *Зібрати талановитих художників з усієї України виявилось легко, адже їх небагато і всі вони знайомі один з одним* (<https://day.kyiv.ua>, 25.07.2018); *Це ти ледар, просто Княжич, а на нас, зелених вартових,*

лежить **чимало** обов'язків (Ю. Покальчук); *Лишилося **чимало** чубатих голів, які пам'ятають ті часи...* (Ю. Мушкетик). Приядерну зону експлікують числівники *кілька, кількадесят, кількасот, тисячі, мільйони, мільярди*, які хоч і приблизно, але все ж виявляють стосунок до означено-кількісного маркування предметів. Зокрема, лексема *кілька* виражає невизначену малу кількість від трьох до десяти [Словник 1970–1980, т. 4, с. 160], *кількадесят* – кілька десятків [Словник 1970–1980, т. 4, с. 160], *кількасот* – кілька сотень [Словник 1970–1980, т. 4, с. 161]: *За **кілька** кварталів від Майдану столиця жила звичайним життям, наче поряд не вбивали людей* (Люко Дашвар); *За **кілька** хвилин ми зібрали пожитки...* (Л. Дереш); *Від дружини відкотилася добра її частка, **кількасот** верхівців, наставляючи списи, помчали до мосту...* (П. Загребельний). Ужиті в множині числівники *тисячі, мільйони, мільярди* зазвичай функціують як формальні еквіваленти неозначеного числівника *багато* з прислівниковими модифікаторами надмірного вияву невідомої кількості *надто, дуже* та ін., пор.: *Настав вечір, і на майдані блимали **тисячі** свічок* (Ю. Мушкетик) і *Настав вечір, і на майдані блимало **дуже багато** свічок*.

Статус периферійних одиниць характерний для означено-кількісних чи дробових числівників, що позначають приблизну кількість чогось як певний проміжок чи функціують із компонентами, що увиразнюють неточність: *далеко за, за, понад, більше, не більше, менше, не менше*, наприклад: – *Скільки вам років?.. – **Більше двадцяти, але менше тридцяти**, – засміялася вона* (П. Загребельний); ***Понад п'ятнадцять** літ од смерті Хмельницького кружляє на Україні кривава смертельна хуртовина* (Ю. Мушкетик).

До абсолютної периферії маркування неозначеності зараховуємо означено-кількісні та дробові числівники, якщо їх супроводжують одиниці, які увиразнюють неточність, приблизність, зокрема *близько, дець близько, заледве, майже, приблизно, під* та ін., а також безприйменникові форми вказаного різновиду лексем, проте вони перебувають у постпозиції щодо опорного слова. За таких умов означено-кількісні

та дробові числівники максимально наближені до своєї первинної кількісно-означеної сфери, наприклад: ...**заледве два** місяці (Болеслав. – Авт.) *побув королем...* (П. Загребельний); *Яничарам він* (Сулейман. – Авт.) *роздав майже триста тисяч дукатів...* (П. Загребельний); *Урочище Висока Гребля лежало верст за три від села* (В. Шкляр); *Ворон зупинив коня, прислухався, дивуючись, чому й досі не натрапив на чатового, і раптом побачив кроків за тридцять попереду дві яскраві зелені цятки...* (В. Шкляр); «Бджоляр» *уже відійшов кроків на сорок* (Ю. Мушкетик); – *Біджо, – незворушно-спокійно представився атлетичний грузин років тридцяти* (Люко Дашвар).

У морфологійній площині неозначености, крім іменних частин мови та прислівників, перебувають дієслова. Центральну групу становлять лексеми, що позначають мисленнєву, інтелектуальну діяльність і водночас реалізують семантику сумніву: *вагатися, гадати, думати, обдумувати, роздумувати, задумуватися, мислити, мізкувати, міркувати, розмірковувати, сумніватися, дебатувати, дискутувати, диспутувати, сперечатися* та ін., наприклад: ...*князь навіть засумнівався, чи туди його приведено...* (П. Загребельний); *Тяжко, до розлому в голові розмірковував Дорош. Уперше йому не вистачало власного розуму, власного розмислу* (Ю. Мушкетик).

До периферії маркерів неозначености належать дієслова, які вказують на збільшення, наростання чогось. Зазначені лексеми вирізняються своїми структурними параметрами: у межах їхньої основи є префікси *з-, на-, пона-*, подекуди й постфікс *-ся (-сь)*, наприклад: ...*тепер з'їхалось з усієї Гетьманщини лицарство...* (<https://day.kyiv.ua>, 30.08.2018); *Ой наїхало продавальниць, ой наїхало купувальниць* (М. Соколян); *Біля банку все очепили одразу. Понаїхало міліції...* (<https://gazeta.ua>, 23.05.2015); *Понасходилася повна хата хуторян...* (Г. Тютюнник).

Окрім самотійних частин мови, у сфері неозначености засвідчені службові одиниці, проте вони виконують роль супровідних компонентів, модифікаторів розгляданої семантики, тому належать до абсо-

лотної периферії. Таке функційне призначення виявляють деякі непохідні та похідні прийменники на зразок *з, за, під, понад, близько, більше, менше* й частки *навряд, навряд чи, наче, неначе, ніби, нібито, буцім, буцімто, чи не*, що беруть участь у маркуванні гіпотетичної модальності, наприклад: *Загалом ці полки нараховують у своєму складі ще **близько** чотирнадцяти тисяч козаків* (Ю. Сорока); ***Більше** трьох тижнів провалявся він у гарячці й оце вдруге вийшов на подвір'я* (Ю. Мушкетик); *На тому, низинному боці – густий темний ліс. На конях **навряд чи** й продеремось крізь нього...* (В. Малик); *Там, у Чернівцях, **нібито** була аварія на військовому заводі* (О. Забужко); *...серед селян ходить чутка, **буцімто** в Холодному Яру знов появилась якась банда* (В. Шкляр); ***Чи не** тут було поховано В'юна?* (В. Шкляр).

Отже, у сучасній українській літературній мові спрямовані в площину неозначености самостійні частини мови – іменники, прикметники, прислівники, числівники та дієслова. У їхніх межах наявні лексеми, значною мірою спрямовані на реалізацію вказаної функції, отожд формують центр, і ті, що експлікують її ситуативно, тобто є транспонованими корелятами маркерів першої групи. З огляду на ступінь вияву неозначеної семантики компоненти другого рідновиду мають статус напівцентральных, периферійних чи абсолютно периферійних одиниць. До сфери крайньої периферії тяжіють прийменники й частки, оскільки вони виконують роль тільки супровідних, додаткових до основних експлікаторів неозначености.

Висновки до розділу 1

Динаміку наукової інтерпретації української категорійної системи віддзеркалюють її узвичаєний формально-структурний опис і новітній функційний, що передбачає студіювання мовних категорій та одиниць з огляду на домінування семантичної мотивованости, підкріпленої аналізом спеціалізованих і вторинних засобів їхнього вираження. Витворенню концептуально цілісного уявлення про сутність категорійного ладу української мови сприяє його вивчення на тлі

комунікативно-прагматичних й антропоцентричних параметрів та зорієнтованість на екстралінгвальні умови спілкування. Дослідження категорійної системи крізь призму значеннєвості й акцентування на сукупності первинних і вторинних функцій дає змогу створити типологію своєрідних узагальнених лінгвістичних понять, до сфери яких належить самотійна, не підпорядкована іншим лінгвістичним величинам функційно-семантична категорія неозначеності. У сучасній українській літературній мові її призначення полягає в експлікації чітко не визначених, точно не окреслених реалій об'єктивної дійсності, їхніх ознак, властивостей, кількісних, темпоральних, просторових чи інших виявів. На реалізацію всієї цієї змістової палітри спрямовані різнорівневі мовні засоби. Значеннєво-формальний принцип студіювання неозначеності вписується в загальноприйняті засадничі принципи пріоритетної нині функційно-категорійної концепції.

Вичерпності описові розглядуваної категорії надає аналіз її комунікативно-прагматичного потенціалу. Такий вимір слугує підґрунтям інтерпретації висловлень, структурованих компонентами з вищим ступенем неозначеності, як яскравіших та експресивніших, хоч і не заперечує наявності вказаних ознак у побудовах, що реалізують часткову неозначеність, коли адресант зумисне замовчує певну інформацію, чим підсвідомо спонукає співрозмовника звернути увагу на інші змістові моменти розповіді, подекуди прогнозує появу супровідного емфатичного навантаження, а також передає особливості спілкування людей між собою.

Аналіз неозначеності істотно розширює визначення сукупності її семантично вужчих, конкретніших категорійних виявів – граматичних значень, або граем. Оскільки неозначеності притаманний різний ступінь вираження вказаної семантики, то варто говорити про наявність своєрідних лексичних модифікацій усередині цієї категорійної величини. Наприклад, неозначено-кількісна ознака може бути представлена як надто малий чи надто великий числовий вияв чогось, для темпоральної ознаки характерне вираження невизначеного нетри-

валого або надто тривалого проміжку часу. Усі ці часткові вияви узагальненої неозначеної семантики формують неопозитивні відмінності між граматичними значеннями, у реалізації яких беруть участь різнорівневі мовні засоби. Докладно схарактеризувати функційні особливості маркерів розглядуваної категорійної величини дає змогу виразний акцент передусім на їхніх синтаксичних параметрах. Стосунок до простих семантично неускладнених чи простих неелементарних речень стає підґрунтям виділення грамем відповідно першого рангу, до яких належать побудовані на основі неозначено маркованих предикатів та субстанційних синтаксем граматичні значення, і другого рангу, що мають своїм опертям синтаксичну спеціалізацію ускладнювальних компонентів. Із їхньою морфологією репрезентацією пов'язані самотійні частини мови – іменники, прикметники, прислівники, числівники та дієслова, допоміжну роль виконують службові одиниці – прийменники й частки. Типовість чи зумовлена низкою транспозиційних процесів вторинність зазначених маркерів передбачає розмежування відповідно центру та периферії мовного втілення неозначеності. Крім того, компоненти, які перебувають поза межами центральності (ядерності), можуть значною мірою тяжіти до її сфери, репрезентуючи перехід від власне-неозначеності до її неозначено-означеного вираження, тому набувають статусу напівцентральных, або приядерних, а мовні одиниці, за змістовими параметрами максимально наближені до означеності, експлікують абсолютну периферію.

РОЗДІЛ 2

СИНТАКСИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ НЕОЗНАЧЕНОСТІ В ПРОСТОМУ ЕЛЕМЕНТАРНОМУ РЕЧЕННІ

2.1. Типологія предикатів та їхніх формально-синтаксичних корелятів з узагальненою семантикою неозначеності

Трирівнева інтерпретація структурних компонентів реченнєвих побудов (семантико-синтаксична, формально-синтаксична та комунікативна), особливо активно студійована лінгвістами на зламі XX–XXI століть, засвідчила свою продуктивність, продемонструвавши важливість різноаспектного дослідження мовних одиниць не тільки для синтаксису, а й для граматики загалом. Зазначений принцип аналізу превалює передусім у працях тих авторів, які сповідують ідеї функційно-категорійної граматики. У новітній лінгвоукраїністиці на таких засадах побудовані студії І. Р. Вихованця [Вихованець 1988; Вихованець 1992; Вихованець, Городенська 2004; Граматика 2017], К. Г. Городенської [Вихованець, Городенська 2004; Граматика 2017], М. Я. Плющ [Плющ 1978; Плющ 1986; Плющ 2010; Плющ 2011; Плющ 2016], А. П. Загнітка [Граматика 2017; Загнітко 1994; Загнітко 1996; Загнітко 2001; Загнітко 2006; Загнітко 2011], М. В. Мірченка [Мірченко 2004; Мірченко 2011], О. Г. Межова [Межов 2007; Межов 2012; Межов 2022; Межов 2024; Межов 2024а; Межов 2025; Межов 2025а], І. А. Мельник [Мельник 2015в; Мельник 2016], Т. Є. Масицької [Масицька 1998; Масицька 2016] та ін. Їхні напрацювання демонструють цілісність опису мовного матеріалу, засвідчують важливість його інтерпретації з огляду на функційні вияви одиниць у конкретних мовленнєвих ситуаціях. Комунікативно-прагматичний акцент сприяє подоланню хибного уявлення про різноманітні мовні явища як засоби тільки формального плану й скеровує до їхнього вивчення в площині семантичного потенціалу, трансформаційних і модифікаційних зрушень, функційної еквівалентності й, безперечно, на тлі

динамізму мовної системи. Переваги такого підходу неодноразово доводили лінгвісти, які об'єктом дослідження обирали різні за частинимовним вираженням та валентним потенціалом предикатні синтаксеми [Helbig 1985; Вихованець 1992; Вихованець 2002; Вихованець, Городенська, Русанівський 1983; Городенська 2001; Городенська 2001а; Городенська 2002а; Городенська 2008; Городенська 2010; Мірченко 2004; Мірченко 2011; Леута 2008; Костусяк 2007; Костусяк 2008; Костусяк 2011; Костусяк 2013г; Мasiцька 1998; Межов 2012; Пасічник 2006; Мельник 2012; Мельник 2015; Мельник 2015в; Тимкова 2005; Попович 2000; Кендюшенко 1990; Ківшик 2008]. Попри об'ємний лінгвістичний доробок ознакові слова із семантикою неозначености описані фрагментарно, переважно в контексті інших предикатів. Тому, узявши за основу методику та дослідницький інструментарій науковців, з'ясуємо особливості предикатного вираження неозначеної семантики в сучасній українській літературній мові, специфіку семантико-синтаксичних відношень та формально-синтаксичних зв'язків у межах структур, модельованих словами вказаного різновиду, і визначимо сукупність та особливості вираження прогнозованих ними компонентів. Задля розв'язання всіх порушених проблем вважаємо за потрібне принагідно зацентувати на деяких загальних питаннях, що виявляють стосунок до нашої теми.

У новітній лінгвістичній парадигмі звичним стало розмежування двох різновидів центральних компонентів простого речення – предикатної синтаксеми, з одного боку, і присудка – з іншого, за диференційну ознаку чого править зорієнтованість на специфіку відповідно семантико-синтаксичних відношень та формально-синтаксичних зв'язків у межах речень [Вихованець 1992, с. 23–32]. На своєрідній кореляції предиката й присудка слушно наголошує О. Г. Межов: «Предикат не слід абсолютно ототожнювати з присудком, оскільки це одиниці різних рівнів реченнєвої структури – відповідно семантико-синтаксичного і формально-синтаксичного, що, як правило, співвідносні (предикатна синтаксема виступає в типовій позиції присудка)»

[Межов 2012, с. 52]. Зазначені кваліфікаційні принципи також слугують підґрунтям аналізу прогнозованих предикатами субстанційних синтаксем, які на формально-синтаксичному підрівні корелюють із підметом та керованими членами речення. Часто для об'єктивності дослідження синтаксем і членів речення залучають поняття валентності, що переважно розглядають як мовне явище семантико-синтаксичного (за термінологією А. П. Загнітка, власне-семантичного [Загнітко 1996, с. 276–277]) спрямування [Вихованець 1988, с. 107–115; Вихованець 1992, с. 41–43; Вихованець 1993, с. 123–125; Вихованець, Городенська 2004, с. 269; Мірченко 2004, с. 91–98; Масицька 2016]. Рідше науковці вдаються до формально-синтаксичної інтерпретації категорії валентності [Андерш 1987а, с. 17; Загнітко 1996, с. 277; Костусяк 2012, с. 189; Костусяк 2013г; Костусяк 2013д]. Вияв кваліфікаційних ознак валентності в межах різних мовних рівнів спонукав науковців до кваліфікації її як міжрівневої категорії [Вихованець, Городенська 2004, с. 269; Загнітко 1996, с. 58–59; Костусяк 2012, с. 186–290], що виявляє ознаки похідності / непохідності й графемне членування [Костусяк 2012, с. 186–290]. Напрацювання лінгвістів посприяли оновленню структурної схеми валентності, основними положеннями опису якої скористаємося задля визначення сукупності та засобів маркування субстанційних синтаксем і їхніх формально-синтаксичних відповідників, підпорядкованих предикатам (присудкам) із неозначеною семантикою. Маємо на увазі передусім ті випадки, коли наявність / відсутність у реченні валентно зумовленого компонента впливає на міру вияву неозначеної семантики в головному компоненті.

В українській мові за морфологією природою предикати з неозначеною семантикою варто об'єднати в такі групи: дієслівні, відприкметникові, відприслівникові, відчислівникові та відіменникові. Із формально-синтаксичного боку дієслівні предикати корелюють із простим чи складеним дієслівними присудками, а всі інші частини мовні групи слів створюють модель, за якою закріпилася назва

іменний складений присудок. Хоч вона, на нашу думку, викликає деяку невідповідність. Як відомо, поза межами іменних частин мови перебуває прислівник, з огляду на це доречніше вслід за К. Г. Городенською [Граматика 2017, с. 559–566] такі головні компоненти кваліфікувати як прислівниковий складений присудок чи прислівниковий складений головний член односкладного речення.

Отже, предикати становлять своєрідний різновид й один із засобів формального маркування неозначеної семантики в сучасній українській мові, дослідження яких поглиблює уявлення про семантико-синтаксичний потенціал усіх найцентральніших компонентів речення, сприяє уточненню та глибшому пізнанню їхніх функційних особливостей.

2.2. Дієслівні предикати з неозначеною семантикою

Маркером предиката та його формального корелята – присудка традиційно вважають дієслово, яке виконує роль засобу вираження предикатів дії, процесу та стану. Крім їхнього семантичного розгалуження, необхідно звернути увагу на категорійну спеціалізацію дієслів, зокрема їхній стосунок до категорії особи, а також на наявність / відсутність підмета в модельованих дієслівними предикатами структурах. Неозначеність в особовому вияві реалізують дієслова. Досліджена джерельна база дає змогу вирізнити групу дієслів третьої особи множини, що формують неозначено-особові структури з нульовим підметом, та значно меншу групу дієслів першої та другої осіб однини й множини, а також третьої особи однини, у яких вираження неозначеної семантики більшою мірою побудоване на лексичному значенні слова. За аналізу структур першого різновиду П. С. Дудик висловив цілком слушну думку про їхню спеціалізацію: «Отже, неозначено-особові речення викликаються потребою у вираженні дії, що її виконує невизначений суб'єкт (особи чи навіть одна особа)» [Сучасна 1972, с. 239]. Тобто семантику неозначеності реалізують не предикати, а передусім суб'єкти (суб'єкт), а дія, маркована експлі-

цитно представленим головним компонентом, цілком означена, зазвичай чітка, зрозуміла, відома. Тому, на нашу думку, неозначено-особові синтаксичні одиниці варто розглядати в межах структур із суб'єктною синтаксею неозначеної семантики. Через те далі докладніше зупинимося на предикатах, які самостійно реалізують неозначену семантику.

Функційно-семантична категорія неозначеності пов'язана з власне-дієслівними предикатами, що виявляють залежність від їхнього лексичного наповнення й характеризуються значною граматичною різноманітністю. Зазначені компоненти маркують мисленнєву, інтелектуальну діяльність й водночас виражають сумніви мовця щодо реальності, доцільності, доречності чогось тощо: *вагатися, гадати, думати, обдумувати, подумати, продумати* (з узагальненим значенням, наприклад, *продумали весь день*), *передумати* (з узагальненим значенням, наприклад, *передумали цілу ніч*), *роздумувати, задумуватися, допускати, припускати, зважувати, здогадуватися, мислити, обмислювати, замислюватися, мізкувати, міркувати, розмірковувати, мучитися, передбачати, сумніватися, дебатовати, дискутувати, диспутувати, сперечатися* та ін., а також їхні аналітичні кореляти на кшталт *беруть сумніви, мучать думки, мучитися в роздумах* тощо. Такого зразка ознакові слова зараховують до різних груп. Зокрема, І. Р. Вихованець лексеми на кшталт *вірити, думати* вважає репрезентантами предикатів стану, оскільки вони «вказують на відносно неавтономні стани, що увиразнюються на тлі інших оцінюваних носієм стану ситуацій» [Вихованець 1992, с. 101]. На переконання О. Г. Межова, *думати, роздумувати, задумуватися, гадати, замислюватися, міркувати, розмірковувати* структурують підгрупу предикатів інтелектуальної (пізнавальної) діяльності й належать до акціональних, тобто до предикатів дії [Межов 2012, с. 71, 156], а дієслова *вагатися, сумніватися, мізкувати* формують групу стативних предикатів, зокрема емоційно-психічного стану [Межов 2012, с. 83–84]. На нашу думку, *гадати, думати, обдумати, подумати, продумати* (із дистри-

бутивним значенням), *передумати* (із дистрибутивним значенням), *роздумувати*, *задумуватися*, *допускати*, *припускати*, *зважувати*, *здогадуватися*, *мислити*, *обмислювати*, *замислюватися*, *мізкувати*, *міркувати*, *розмірковувати* становлять своєрідну перехідну зону між предикатами дії та предикатами стану, оскільки вони, з одного боку, позначають мисленнєву діяльність, яка потребує зусиль суб'єкта, передусім розумових, інтелектуальних, а з іншого – подібно до предикатів стану «вказують на тимчасову характеристику предмета» [Вихованець 1992, с. 98]. На переконання І. Р. Вихованця, стан «триває, продовжується і не зазнає упродовж відповідного проміжку часу таких змін, які б засвідчили перехід до іншого стану» [Вихованець 1992, с. 98]. Услід за О. Г. Межовим *дебатувати*, *дискутувати*, *диспутувати*, *сперечатися* зараховуємо до предикатів мовленнєвої діяльності, у ширшому плані – до предикатів дії (за термінологією науковця, акціональних мінімальних семантико-синтаксичних одиниць [Межов 2012, с. 73–74]) і вважаємо, що семантика неозначености в них дещо прихована. Наприклад: *Я вже гадаю, чи не пора нам вертатися у людський світ, до людей?* (Ю. Покальчук); *Вночі (Марія. – Авт.) довго про те думала, не можучи склепити повік...* (В. О. Шевчук); *...я подумаю і дам йому знати про своє рішення* (Л. Когут); *Іван завмер на хвилину, наче роздумував чи зважувався* (В. О. Шевчук); *Їхали довго, і Твардовський обмислював, як сховати оті кілька своїх талярів* (В. О. Шевчук); *...деякі радники Трампа почали сумніватися в готовності Кремля до компромісів...* (<https://gazeta.ua>, 17.06.2025); *...ми кілька годин сперечалися, зважували всі плюси і мінуси...* (<https://day.kyiv.ua>, 20.06.2003); *Вони б сперечалися довго, бо Кза настійливо домагався свого, а Кончак не менш настійливо перечив йому* (М. Малик).

До дієслівних предикатів як маркерів функційно-семантичної категорії неозначености варто зарахувати динамічно-кількісні одиниці на позначення «надмірного кількісного збільшення осіб, тварин, предметів, явищ довкілля, що досягається, крім семантики дієслова,

родовим партитивного суб'єкта і експресивністю конструкцій» [Межов 2012, с. 119]. О. Г. Межов називає їх динамічно-квантитативними [Межов 2012, с. 105–106]. Наприклад: *Понаїхало міліції, пожежних, «швидкої»...* (<https://gazeta.ua>, 22.01.2013); *Понаприїжджало людей – тисячі!* (Люко Дашвар); *Різного люду з'їхалось з усіх навколишніх сіл та з цілого району* (Л. Когут); *Народу наїхало – хмара!* (Л. Когут). Як засвідчують подані приклади, маркери динамічно-кількісних предикатів вирізняються особливістю своєї структури. Виділені мовні одиниці набувають своєрідної неозначено-кількісної семантики завдяки складній префіксальній морфемі *пона-*, а також префіксам *з-*, *на-*, подекуди разом із постфіксом *-ся (-сь)*.

Проаналізовані дієслівні предикати переважно мають двовалентний вияв, потребуючи суб'єкта та об'єкта. Часто об'єктна синтаксема представлена похідними віддієслівними іменниками чи реченнєвими корелятами. Наприклад: *Я довго обмислював ці слова* (І. Білик); *...виборці вагаються щодо свого рішення* (<https://day.kyiv.ua>, 07.07.2016); (*Отаман.* – Авт.) *обмислював поведенцію послів* (Ю. Мушкетик). Крім того, предикатні синтаксеми з нашаруванням неозначеності виявляють й одновалентний потенціал. Така спеціалізація характерна для динамічно-кількісних ознакових слів, наприклад: *Людей понасходилося...* (<https://gazeta.ua>, 25.04.2015); *А вуйків понаїхало* (<https://gazeta.ua>, 22.08.2011). Доречним вважаємо акцентування на морфологічному вияві суб'єктної синтаксеми: за підпорядкування двовалентному предикатові вона представлена звичною в цій сфері граемою називного, а, залежачи від одновалентного дієслова, морфологічно зреалізована родовим відмінком.

Маркери з неозначеною семантикою на формально-синтаксичному підрівні представлені простим, рідше складеним дієслівними присудками, наприклад: *Саме в ювілей наїхало безліч людей* (<https://day.kyiv.ua>, 16.01.2003); *...нам'ятаю, скільки представників спецслужб наїхало у село...* (<https://day.kyiv.ua>, 06.05.2008); *Зараз «щипачів» сюди понаїхало з усієї країни* (<https://gazeta.ua>, 27.06.2012); *...він (Сиро-*

ватка. – Авт.) *пригадав усе й почав обмислювати*, як зустріне́ться з *комишниками*, що скаже, як привітає́ться (Ю. Мушкетик). Такі самі структурні параметри виявляє й підмет, пор.: ...у село наї́хало *машин!*.. (<https://day.kyiv.ua>, 12.12.2001) і ...наї́хало *багато* *пожежних машин* (<https://day.kyiv.ua>, 13.01.2017). Принагідно зазначимо, що ми сповідуємо концепцію тих науковців, які, крім називного, маркером підметової сфери вважають родовий [Вихованець 1992, с. 111; Попович 2002, с. 7]. Така інтерпретація формального вираження лівобічного головного члена речення віддзеркалює «еволюцію поглядів на морфологічне маркування зазначеної формально-синтаксичної позиції через відкинення поширених у традиційній лінгвістиці стереотипів про називний відмінок, що тривалий час вважали єдиним репрезентантом цього головного члена речення» [Костусяк 2013г, с. 6].

Отже, стосунок до вираження неозначеної семантики виявляє обмежена кількість дієслівних предикатів, які позначають вагання, сумнів, припущення тощо й належать до предикатів дії, проміжного розряду – предикатів дії-стану, а також динамічно-кількісних предикатів. Зазначені мовні одиниці слугують засобом експлікації відповідно таких грамем функційно-семантичної категорії неозначеності: 1) неозначеної дії, 2) неозначеної дії-стану та 3) неозначеної динамічної кількості.

2.3. Відприкметникові предикати як засоби реалізації неозначеності

У сучасній українській літературній мові нечисленну групу предикативних маркерів неозначеності становлять синтаксичні еквіваленти дієслів – прикметники. Подібно до слів попередньої групи такий семантичний потенціал цих одиниць представлений у межах їхніх основ, тобто головний акцент припадає на лексичне значення. Проте на відміну від дієслівних предикатів як частиномовної групи, спеціалізованої на маркуванні найцентральніших компонентів речення, предикати якості потрапляють у дієслівну сферу внаслідок зовніш-

ньої транспозиції. Такі міжчастиномовні зрушення мають вплив і на модифікації в межах категорійної спеціалізації прикметникових форм. Як справедливо зазначає М. Я. Плющ, «предикативна функція прикметника <...> зумовлює категорійну трансформацію та зміщення функціонального діапазону його відмінкових форм і засвідчує *синтаксичний перехід* (транспозицію) до дієслів» [Плющ 2011, с. 86]. Аналізовані синтаксичні деривати зазнають часткової відмінкової нівеляції, оскільки функціують у називному та орудному відмінках, а також деякою мірою родових і числових ознак, що реалізують і зв'язкові одиниці. Водночас службові компоненти виконують роль маркерів низки дієслівних ознак, передусім часу, стану, способу, а також за деяких умов і виду. Потрапляючи в дієслівну зону, прикметники водночас набувають категорії валентности, що в межах аналізованих слів виявляє похідний характер. «Функційна рухливість прикметникових форм, унаслідок якої відбувається зовнішня частиномовна транспозиція, засвідчує транспозиційний характер і категорії валентності» [Костусяк 2012, с. 286].

Супровідну семантику неозначености виявляють прикметники, що експлікують:

1) ріст, повноту людини, особливості її зовнішности, наприклад: *Моя мати була висока, ставна...* (Л. Костенко); *...борода була коротка, але густа, як хащі дерези* (Ю. Мушкетик); *Очі в них голубі, обличчя червонувате, а волосся довге* (П. Загребельний); *Очі карі, волосся коротке...* (А. Любка);

2) зовнішні ознаки тварин, птахів, наприклад: *Перше цуценя нагадувало гусінь найбільше: воно було довге...* (С. Андрухович);

3) незнайомих, невідомих осіб, предмети; те, кого чи чого не знають, не бачили раніше, ще не досягнули тощо, наприклад: *Художники, які будували цей собор, невідомі* (П. Загребельний); *Всі вони були незнайомі Матвієві...* (Ю. Мушкетик); *Дорога була незнайома* (В. Малик); *Зміст багатьох слів для них незрозумілий* (Г. Пагутяк); – *Людська душа незвідана* (Г. Пагутяк); *...велич людської гідності вам*

незнана (П. Загребельний); *Донедавна Україна була чужа, незнана у світі*. Предикативно вжиті прикметники із супровідною семантикою неозначености водночас є засобом експлікації ще однієї функційно-семантичної категорії – заперечення, доказом чого слугує наявність префікса *не*. Належність до сфери різних категорій засвідчує багатофункційність мовних одиниць. Принагідно зазначимо, що таке явище часто простежуємо в сучасній українській мові;

4) розмір, величину чогось, що вирізняється інтенсивністю, особливістю кількісного вираження, значенням, важливістю та ін., наприклад: *Послання було довге* (Ю. Мушкетик); *Цидула попа Гаврила була довга та особливо в'їдлива* (Ю. Мушкетик); *Відсоток явки на виборах тих, хто робить саме так – пенсіонерів, завжди був високим* (<https://day.kyiv.ua>, 20.09.2018); *І хоч яка спека цьогоріч, урожай зернових небувалий* (Л. Костенко); *Урожай був не бозна-який на кам'янистій землі, але все доспівало швидше, ніж на Ерідані* (Г. Пагутяк); *...урожай видався багатий...* (О. Бердник); *Різноманіття засобів за доглядом обличчя, волосся, тіла, рук, які представленні на сучасному ринку, широчезне* (<https://gazeta.ua>, 18.02.2024); *...урожай виявився не дуже щедрий* (І. Білик); *Народ був численний і трудився в полі, в лісі і на випасах* (В. Рубан); *Мітинг був кількатисячний; Програму благодійного концерту я побудувала так, щоб вона була різнобарвна* (<https://day.kyiv.ua>, 06.07.2017);

5) чітко не окреслену тривалість чи неточний час виникнення чогось: *Ніч була довга, вже давно повинна б перейти в день, а за вікнами й досі темно...* (П. Загребельний); *Спалах був короткий...* (Ю. Мушкетик); *Бій був короткий та запеклий* (Ю. Сорока); *Вощина була темна, стара, і мед у ній теж був давній і вистояний* (В. Шкляр); *Луг, на який вони прийшли, був давній і старий...* (Г. Тютюнник); *...бій був тривалий...* (Д. Журавльов); *Мій шлях до церкви був досить тривалий...* (<https://www.pravda.com.ua>, 14.12.2018); *...годі було б угадати вік старця, та був він древній як світ...* (Р. Іваничук);

6) приблизну протяжність чогось, обсяг щодо горизонтальної осі, наприклад: *Воно (село. – Авт.) було довге, вигиналося, неначе лук, і вивело його на узлісся* (Ю. Мушкетик); *Сироватка також не дармував часу – розглядався по подвір'ю. Воно було довге...* (Ю. Мушкетик); *Вулиця була довга, як їхнє мученицьке життя* (П. Загребельний); *...черги всюди кілометрові...* (О. Забужко); *Коридор був короткий* (П. Загребельний); *Світ безмежний і недосконалий...* (С. Жадан); *Трап був широкий...* (О. Волков);

7) приблизний розмір чогось щодо вертикальної осі: *...свічка була висока...* (М. Матіос); *Могилу називали Сліпою. Була висока й гостра* (Ю. Мушкетик); *Будинок багатопверховий, облицьований керамічною плиткою, плитка місцями пообпадала* (Л. Костенко); *Яма була глибока, стара, з порослими травою та мохом краями* (В. Малик); *...нора глибоченна...* (Є. Пашковський); *...одначе вал низький...* (Ю. Мушкетик); *...по всій течії Дніпра лівий берег був низький і всуціль поріс очеретами та вербами...* (В. Рутківський).

Як засвідчують подані приклади, у сучасній українській літературній мові супровідну семантику неозначености реалізують різні за значенням прикметники. Водночас їхня спільність полягає в здатності супроводжуватися аналітичними модифікаторами на зразок *дуже, надто, надмірно, надміру*, що виражають неозначену, представлену великою мірою якість, та *трохи, ледь*, спеціалізованих на маркуванні малої міри вияву ознаки. А також значна частина проаналізованих прикметників здатна виявляти ознаки ступенювання, що дає змогу вважати їх предикатами якості-відношення. Пор.: *Дорога до неї дуже довга* (Б. Бойчук); *...надто великим було Озеро...* (Ю. Покальчук); *Мокій повів Сірка по лівому схилу балки, котрий був трохи вищий за протилежний і поріс чагарником* (Ю. Мушкетик). Крім того, спільність виявляють предикативно вжиті складні прикметники з першою частиною *багато-, довго-, кілька-*, які також увиразнюють неозначену семантику: *Черги в посольстві кілометрові й багатоденні...* (М. Меднікова); *Будинок був багатоквартирний; Взагалі процес*

розмінування **буде складний, довготривалий і серйозний** (<https://day.kyiv.ua>, 09.02.2018); **Турне було кількаденне**. Зрідка поряд із предикатами розглядуваного різновиду можуть функціювати інші транспоновані до сфери дієслова мовні одиниці, що уточнюють значеннєву палітру компонентів цієї підгрупи, наприклад: **...рівчак був короткий, метрів сто...** (В. Тарнавський); **Яма глибочезна, метрів п'ять...** (В. Нестайко). Функція уточнення, обмеження подекуди припадає на факультативну об'єктну синтаксему. Саме на тлі структур із субстанційним компонентом цього різновиду можна виявити приховану неозначеність у реченнях без таких мовних одиниць. Пор.: **Був він (боярин Славута. – Авт.) вищий за Самуїла і трохи схожий на нього** (В. Малик) і **Кончак легко зіскочив з коня, нагнувся, бо був вищий за Туглія на цілу голову...** (В. Малик); **Волот був високий на зріст, а волхв той мало не на голову вищий** (Д. Міщенко); **...старий <...> очима схожий на виловленого сома** (Ю. Мушкетик). Ще більшою мірою виявити супровідну семантику неозначености дає змогу зіставлення конструкцій, модельованих, з одного боку, предикативними прикметниками розглянутих попереду семантичних груп, а з іншого – компонентами на позначення точно вираженої ознаки, пор.: **Дівчина була висока і Ріст дівчини – 1 м 85 см; Волосся було коротке і Волосся було до пліч; Довжина волосся – 20 см; Річка глибока і Глибина річки – 100 метрів.**

Отже, неозначеність, виражена відприкметниковими предикатами, частіше має прихований вияв. Такі синтаксичні еквіваленти дієслова вказують на точно не окреслені зовнішні ознаки істот, позначають незнайомих, невідомих осіб, предмети, розмір, величину чогось, що вирізняється інтенсивністю, важливістю, тривалістю, чи неточний час виникнення чогось, приблизну протяжність чогось, обсяг щодо горизонтальної або вертикальної осі. Схарактеризовані моделі відприкметникових предикатів слугують засобами моделювання граєм неозначеної якості та неозначеної якості-відношення.

2.4. Відприслівникові предикати з неозначеною семантикою

Різноманітність дериватів-предикатів, що виявляють неозначену семантику, поповнює незначна група прислівників. Подібно до інших предикативно вжитих маркерів неозначеності вони також потребують дослідження не тільки з огляду на семантико-синтаксичні, а й на формально-синтаксичні параметри. І. Р. Вихованець справедливо наголошує: «Вивчення семантико-синтаксичних відношень дає багатий матеріал для вияву нерелевантності семантичних характеристик щодо синтаксичних зв'язків, оскільки перші мають змінний, а другі постійний характер. Синтаксичні зв'язки і семантико-синтаксичні відношення тісно пов'язані з розподілом синтаксичних функцій на формально-синтаксичні і семантико-синтаксичні» [Вихованець 1992, с. 32]. Із семантико-синтаксичного боку розглядувані слова функціують як предикати стану. Реалізація вторинної неконкретизованої станової ознаки – узагальнене значення предикативно вжитих прислівників. Зорієнтованість на конкретнішу змістову спеціалізацію дає змогу виділити кілька підгруп аналізованих компонентів. Зокрема, відприслівникові предикати стану із супровідною семантикою неозначеності вказують на:

1) сумнів щодо істинності якоїсь інформації, точності, конкретності відомостей про когось чи щось: *невідомо, хтозна, малоймовірно, сумнівно* та ін., наприклад: *...ще невідомо, хто нам вийде назустріч ген за тим поворотом, пагорбом чи лісочком* (В. Шкляр); *Невідомо, чи почув це сам Віктор Андрійович, але ось трибуни його прихильників помітно завирували* (<https://day.kyiv.ua>, 26.08.2005); *Й невідомо, хто поляже завтра* (Ю. Мушкетик); *Ще невідомо, чий батько дужчий* (В. Шкляр); *Закукурікав у січі на драбині півень, заляпав крильми по драбині, але чи далеко до світанку – було невідомо* (Ю. Мушкетик); *Життя таке довге і непрогнозоване, хтозна, що може бути попереду* (Л. Когут); *Було малоймовірно, що я застану її на робочому місці...* (Ю. Винничук); *Правда, дуже сумнівно, щоб люди піднялись у космос із таким моральним багажем і таким непереборним*

потягом до самознищення (Г. Пагутяк); *«Сумнівно, щоби дощ перестав до того часу»*, – подумалось мені (Л. Дереш);

2) неконкретизований час: *давно, недавно, довго, довго-предовго, запізно, пізно, пізніше, раніше, швидко, швидше, далеко*, наприклад: – *Це було давно*, – відповів я (Є. Кононенко); *Але це було давно, дуже давно* (І. Савка); *Чи їм було довго її заряджати, чи вона у них зіпсувалась?* (М. Вінграновський); *І так було довго, ой довго* (В. Дрозд); *...хоч Маруся почула їхні кроки й розбудила Мирона, шарпатися було запізно* (В. Шкляр); *...Сивоок <...> лише згодом зміг збагнути, що сталося, але то вже було запізно...* (П. Загребельний); *Але думати треба швидко* (Є. Кононенко); *Я швидко*; *...а Неонілі до дівування було ще далеко* (В. О. Шевчук);

3) чітко не окреслені просторові ознаки: *близько, близенько, далеко, недалеко, далеченько, далі, високо, височенько, високувато, вище, мілко, мілкувато, хтозна-куди* та ін., наприклад: *Ну, та тобі ж їхати близько...* (П. Загребельний); *...йти далеко і хтозна-куди* (В. Малик); *А йти далеченько...* (Ю. Покальчук); *...тут було мілко* (Г. Пагутяк). Попри те що найвиразніше неозначений простір реалізують неозначені займенникові прислівники, у структурах аналізованого різновиду вони трапляються значно рідше, ніж інші прислівникові одиниці розглядуваного різновиду.

Предикативно вжиті лексеми на позначення неконкретизованого часу та простору належать до синтаксичних дериватів, утворених від прислівників, які К. Г. Городенська вважає периферійними одиницями, що, з одного боку, виявляють риси означальних прислівників, зокрема творяться від прикметників і здатні до ступенювання, а з іншого – виражають обставинні значення часу й місця, виконують роль детермінантного другорядного члена, тому тяжіють до групи обставинних [Грамати́ка 2017, с. 514].

Проаналізовані предикатні синтаксеми на формально-синтаксичному підрівні корелюють із присудком двоскладної чи співвідносним із присудком головним компонентом односкладної побудови. Водно-

час обидва різновиди членів речення виявляють спільність щодо структурних параметрів, оскільки за будовою можуть бути складеними чи становлять ускладнену модель складеного прислівникового присудка. У першому випадку головний член речення оформлює зв'язка, за певних контекстуальних умов здатна до формального редукування, та прислівник із супровідною неозначеною семантикою; у другому – крім зазначених складників, до структури входять також модальні модифікатори на кшталт *треба, можна, пор.*: *Та було запізно...* (М. Вінграновський); *Адже ти кволий ще, а йти далеко!* (Ю. Покальчук); *Але йти до корчми було запізно* (Б. Бойчук) і – *Мені треба швидко і далеко, – сказав Лукас* (П. Загребельний); *...в ньому треба було довго порпатись, аби знайти придатні до вжитку речі* (Н. Сняданко); *Море було досить мілким, і заходити в нього можна було довго...* (І. Роздобудько).

У двоскладних реченнях підметову позицію частіше заповнює інфінітив, зрідка – займенниковий іменник, наприклад: *...таки ж їхати далеко* (Гр. Тютюнник); *До Капулетців треба швидко змотатися* (Люко Давар); *Це справді сумнівно, але...* (М. Руденко); *Це було давно* (М. Матіос); *Це було давно, але він із вами розлучився* (Л. Денисенко); *Для мене це дуже мілко* (О. Скрипник). Акцентуючи на позиційному розміщенні інфінітивного підмета щодо вказаного різновиду присудка, К. Г. Городенська зазначає: «Типовим є вживання інфінітивного підмета в препозиції до прислівникового складеного присудка. Проте нерідко такий присудок передуює інфінітивному підметові, що зумовлено комунікативною потребою акцентувати саме на оцінці, яку передає присудок» [Граматика 2017, с. 560]. Такі самі ознаки виявляють і компоненти з присудково вжитим прислівником із супровідною семантикою неозначеності та інфінітивом-підметом.

Проте, окрім визначених дослідницею морфологічних варіантів підмета, у нашій джерельній базі виявлено структури, де підметову сферу реалізує сполука «зв'язки *бути, ставати* у формі інфінітива + іменник». Але з огляду на виразний похідний характер та непоширеність

у мовленнєвій практиці вони становлять абсолютну периферію. Наприклад: *Блогеркою Михайлівні ставати було запізно...* (Є. Кононенко).

В односкладних реченнях із прислівниковими присудковими головними компонентами підмета немає, а роль носія різних за семантичним спрямуванням неозначених станів припадає на формально виражений граменою давального чи родового з прийменником для керований член речення, який перебуває в лівобічній позиції чи виявляє здатність до формального редукування. Тоді головний акцент припадає на сам стан. Наприклад: *Щось сумнівно мені, Григоре* (В. Єшкілєв); – *Ні, дякую, мені далеко*, – *відповідає вона і заходить у метро* (Н. Сняданко); *Для неї було далекувато; Сумнівно, щоб то був бабусин залицяльник...* (Є. Кононенко).

Отже, предикативне вираження неозначеної семантики реалізує не значна за обсягом група прислівників, які маркують сумнів щодо істинності певної інформації, чітко не окреслені часові й просторові орієнтири. Такі мовні одиниці на семантико-синтаксичному підрівні є предикатами неозначеного стану, а на формально-синтаксичному входять до структури складених прислівникових присудків чи їхньої ускладненої моделі у двоскладних реченнях, а також головних членів односкладних побудов.

У сучасній українській літературній мові неабияка роль у моделюванні предикативної сфери припадає на прислівники як засоби експлікації предикатів неозначеної кількості. Перебуваючи у функційно-семантичній сфері неозначеності, такі компоненти вказують на:

1) менший, ніж потрібно, обсяг чогось, наприклад: *Заяв тут замало* (<https://day.kyiv.ua>, 13.03.2018); *Цих грошей було замало, навіть на ремонт покрівлі не вистачило б* (<https://day.kyiv.ua>, 31.07.2018); *...у те, що грошей в обріз, повірити неважко* (<https://day.kyiv.ua>, 30.09.2003). У поданих реченнях прислівники *замало*, *в обріз* співвідносні з аналітичним корелятом *дуже мало*. Порівнюючи такого зразка лексеми з їхніми аналітичними відповідниками *прислівник міри і ступеня* + *самостійна частина мови* (пор.: *замало* і *дуже* (*надто*, *занадто*

та ін.) *мало*), К. Г. Городенська вважає, що домінанту в українській мові становлять одиниці, у яких «типовими виразниками значення надмірного та неповного ступеня вияву ознаки є словотворчі префікси й суфікси, тобто синтетичні засоби» [Вихованець, Городенська 2004, с. 304]. Прислівник *замало*, на відміну від семантично близьких до нього числівників *мало*, *небагато*, *кілька*, *декілька*, виявляє найбільше предикативне спрямування;

2) достатній для чогось неозначено-кількісний вияв предметів, людей та ін. У реалізації такої семантики беруть участь засвідчені в предикативній площині прислівники *досить*, *достатньо*, *удосталь* (*вдосталь*). Зазначені лексеми з огляду на свій значеннєвий потенціал становлять своєрідну проміжну зону між першою групою та третьою, про яку йтиметься далі. Наприклад: *Однак «Нафтогаз України» запевняє, що газу на морози, які обіцяють на вихідних, досить* (<https://day.kyiv.ua>, 17.03.2018); *Озброєння й техніки достатньо для адекватної реакції на загострення в АТО* (<https://day.kyiv.ua>, 24.05.2017); *Чи достатньо чверті століття, аби ми зробили висновки?* (<https://day.kyiv.ua>, 29.04.2011); *Сил, які маємо сьогодні, достатньо, щоб захистити країну* (<https://day.kyiv.ua>, 23.05.2014); *Масової книжки у нас удосталь* (<https://day.kyiv.ua>, 28.04.2017). Певне спрямування до числівникових предикатів неозначено-кількісної вікової ознаки виявляють прислівники цього різновиду, уживані в реченнях на кшталт *Тепер мені достатньо років, щоб припускатися хибних думок щодо таких речей* (О. Волков);

3) надто велику точно не визначену кількість когось чи чогось. Із такою семантикою функціують спрямовані в предикативну сферу прислівники *безліч*, *без ліку*, *без міри*, *надмір*, *надміру*, *повно*, *видимо-невидимо*, дериваційно пов'язані з неозначено-кількісними числівниками, наприклад: *На палубах кораблів було безліч раніше невідомих науці морських створінь* (<https://day.kyiv.ua>, 27.02.2008); *Зірок – без ліку...* (О. Стасюк); *Вишень і досі повно. А тоді ще більше було*

(Люко Дашвар); *От раніше зірок було видимо-невидимо!* (<https://day.kyiv.ua>, 18.02.2000).

Окрему групу становлять предикати, які вказують на більший (найбільший) чи менший (найменший) неозначено-кількісний вияв чогось порівняно з іншим предметом чи їхньою сукупністю. Репрезентанти такої семантики обмежені словами *менше, найменше, більше, найбільше*, отож корелюють з одиницями відповідно першої та третьої підгруп прислівникових предикатів неозначено-кількісної ознаки. Поділяємо міркування тих лінгвістів, які компоненти *менше, найменше, більше, найбільше* вважають маркерами предикатів кількості-відношення [Мельник 2012]. Водночас, на нашу думку, потребує деякого уточнення термінологійний апарат, пов'язаний із маркуванням цього різновиду синтаксем. Оскільки вони реалізують нечітко виражену семантику, то це дає підстави позначити їх терміном *предикати неозначеної кількості-відношення*.

Крім того, доречно зацентувати на проблемі частиномовної інтерпретації вказаних компонентів. Л. І. Коломієць і А. В. Майборода їх зараховують до групи якісно-означальних прислівників [Сучасна 1969, с. 435–436], В. О. Горпинич вважає їх кількісно-якісними прислівниками [Горпинич 2004, с. 228–230]. У межах прислівників слова *більше, найбільше, менше, найменше* розглядає К. Г. Городенська [Граматика 2017, с. 545–546, 554]. Кардинально іншою є інтерпретація розглядуваних мовних одиниць у концепції І. А. Мельник, яка вважає їх предикативно вжитими числівниками [Мельник 2012; Мельник 2016, с. 18–20]. У статті «Формально-синтаксична валентність синтаксично вербалізованих відчислівникових дериватів» слова *більше, найбільше, менше, найменше* називано прислівниково-числівниковими компонентами, «які за значеннєвими параметрами наближуються до транспонованих у дієслово власне-числівників, а з огляду на словотвірні особливості виявляють стосунок до прислівників міри і ступеня. Мовні одиниці *більше, менше* дериваційно співвідносні відповідно з прислівниками *багато, мало*, а компоненти *найбільше,*

найменше мотивовані лексемами *більше, менше*» [Костусяк 2013г, с. 6]. Задля найточнішої інтерпретації перехідного міжчастиномовного статусу доречно звернути увагу на категорійні параметри розглядуваних слів. З одного боку, як і числівники, вони виражають кількість, а з іншого – подібно до прислівників виявляють незмінність. Водночас усвідомлюємо те, що деякі числівники, зокрема *мало, немало, чимало, півтора, півтори, півтораста* теж позбавлені ознак словозміни. Проте, як відомо, числівник *багато* перебуває поза цією групою, що не можна сказати про ступеньовані слова *більше, найбільше*, пор.: *багато, багать-ох, багать-ом* і т. ін. На користь стосунку вказаних слів до сфери прислівників править й усталена в науковому лінгвістичному світі теорія, згідно з якою числівники не розглядають в аспекті ступенювання. Тому абсолютизування тільки одного лексико-семантичного критерію й не залучення до аналізу морфологічних параметрів позбавляє змоги об'єктивно описати компаративи й суперлативи цього різновиду. У такому разі треба було б до числівників зарахувати інші, проаналізовані раніше прислівники з неозначено-кількісною семантикою на зразок *безліч, без ліку, повно*. Тому, з'ясувавши граматичну своєрідність вказаних одиниць, лексеми *більше, найбільше, менше, найменше* вважаємо особливим класом невідмінюваних слів, які хоч і виявляють спрямування до числівників, але водночас не покинули зони прислівниковості. За своїм перехідним статусом вони певною мірою нагадують інфінітив (див.: [Вихованець 1988, с. 79–82; Граматика 2017, с. 481–483]). Отже, потрапляючи у вербальну площину, аналізовані ступеньовані одиниці засвідчують складніший дериваційний шлях, ніж інші прислівники. Схематично його можна зобразити так: числівник (*багато, мало*) → міжчастиномовне прислівниково-числівникове утворення (*більше, найбільше, менше, найменше*), що являє собою проміжний етап вербалізації → синтаксичне дієслово.

Аналізуючи семантичну окресленість вищого ступеня порівняння, виділяємо дві центральні семантичні групи, структуровані

відповідно: 1) словами, що позначають більшу міру вияву ознаки в одного її носія порівняно з іншим; 2) компаративними одиницями, які вказують на більшу міру вияву ознаки в того самого її носія в певний момент часу порівняно з іншим періодом [Костусяк 2002, с. 55]. Градаційний вияв суперлативних форм дає змогу розмежувати лексеми, що експлікують: «1) ознаку, яка має найбільшу міру вияву серед певної, чітко окресленої сукупності <...>; 2) ознаку, що приймається за найбільшу порівняно не з якоюсь обмеженою сукупністю, а з усіма можливими її носіями <...>; 3) найбільшу, граничну міру вияву ознаки без зіставлення з іншими її носіями (елятивне значення)» [Костусяк 2002, с. 93–94]. Усі виділені й проаналізовані семантичні відтінки виявляють стосунок до предикатів неозначеної кількості-відношення, проте найменш представлені синтаксеми найвищого ступеня з елятивним значенням. Наприклад: *...за лаштунками ховаються ще тьма скрипалів, юродивих і філософів, і їх там **більше**, аніж нас у залі* (<https://day.kyiv.ua>, 05.07.2018); *Щоправда, звернень **стає більше*** (<https://gazeta.ua>, 23.10.2018); *...із кожною новою зупинкою народу **ставало все більше**...* (Люко Дашвар); *Вишень і досі повно. А тоді **ще більше** було* (Люко Дашвар); *Карлові Вари розбудовують українці, однак серед відпочиваючих їх **найменше*** (<https://www.radio-svoboda.org>, 29.03.2007); *Серед лікарів Чернігівщини **найменше** хірургів* (<http://val.ua>, 15.06.2017); *Українців **найбільше** серед нових іммігрантів у Чехії і Польщі* (<https://www.pravda.com.ua>, 20.11.2012); *Серед осіб, які у 2013 році отримали громадянство Словаччини, **найбільше*** (<https://www.radiosvoboda.org>, 27.11.2014); *В Україні **найбільше** серед усіх країн Європи небайдужих людей...* (<https://zik.ua>, 15.08.2017).

На межі між неозначено-темпоральними та неозначено-кількісними предикатами перебувають ознакові слова, засвідчені в структурах на зразок *Часу в нас обмаль...* (В. Малик); *Малувато залишалося для сну* (<https://umoloda.kyiv.ua>, 05.08.2021), оскільки, з одного боку,

вони виражають неконкретизований обсяг, а з іншого – структурують речення, що моделюють часову ситуацію.

Зорієнтованість на валентний потенціал неозначено маркованих предикативно вжитих прислівників дає змогу вирізнити дві групи цих мовних одиниць:

1) одновалентні ознакові слова, які потребують тільки суб'єкта, маркованого граменою родового, наприклад: – *Та невже й горобці тепер стали рідкісними?* – здивувався Євдокименко. – *Адже їх усюди **повно!*** (А. Костецький); «*Тоді ризик вищий, – відповів Ектор, – на поверхні бляшанки осідає всіляка зараза, її навіть у повітрі **повно!***» (Ю. Андрухович); *Машин на дорозі **повно*** (М. Матіос); *...а столиць таких **без ліку*** (П. Загребельний); *Бо усіх Адамових **нащадків**, які до тюремних підвалів утратили і завербованими себе визнали, **без ліку було*** (В. Дрозд); *Валюти на українському ринку **достатньо...*** (<https://day.kyiv.ua>, 25.02.2015);

2) двовалентні предикати неозначеної кількості-відношення, що прогнозують, окрім суб'єктної, об'єктну синтаксему, наприклад: *Киян було більше **від одеситів**; Українців найбільше **серед** нових громадян Словаччини* (<https://www.radiosvoboda.org>, 27.11.2014); *...серед розстріляних найбільше **євреїв*** (<https://day.kyiv.ua>, 02.10.2012); *Дівчаток найбільше **в класі**.*

Зміщення акцентів із семантико-синтаксичних параметрів на формально-синтаксичні неминує зумовлює визначення сукупності ще й інших класифікаційних принципів її аналізу, що є спробою поглибити концепцію моделювання предикативно вжитих прислівників із семантикою неозначеності. У такому разі доречно говорити про їхню роль присудка, який зазвичай називають складеним іменним. Водночас зорієнтованість на частиномовну належність цих слів передбачає уточнення поданого постулату. Обґрунтованішим вважаємо трактування розглядуваних синтаксичних еквівалентів дієслова як прислівникової моделі складеного присудка. Наприклад: *...декількох вогнищ **достатньо**, аби затягти димом невелике місто* (<https://gazeta.ua>,

24.10.2018); ...у пачці кетчуну цукру **більше**, ніж у коробці печива з шоколадною крихтою (<https://gazeta.ua>, 25.10.2018); ...українських фільмів **стало більше** (<https://gazeta.ua>, 24.10.2018). Наведений ілюстративний матеріал засвідчує, що зв'язкові одиниці можуть мати нульове вираження, граматично увиразнюючи значення теперішнього часу, чи експліцитний вияв, реалізуючись компонентами *бути*, *ставати* / *стати* та ін. із значно ширшою граматичною палітрою.

У лівобічній сфері підпорядкованих складеним прислівниковим присудкам неозначеної кількості перебувають іменники в родовому відмінку, наприклад: ...**їжі** **теж** **удосталь** (<https://day.kyiv.ua>, 18.05.2018); **Майнових злочинів** **також** **було менше там, де було більше собак** (<https://umoloda.kyiv.ua>, 10.07.2022); **Молока** **стає більше** (<https://gazeta.ua>, 22.10.2018). Лівобічну позицію заповнюють керовані члени речення, засвідчені в конструкціях, модельованих ступеньованими одиницями неозначеної семантики. У такому разі семантично передбачені компаративом правобічні компоненти маркують аналітичні сполуки «*від* + родовий відмінок», «*за* + знахідний відмінок», «*порівняно з* + орудний відмінок», еквівалент керованого члена речення – підрядна порівняльна частина, приєднана сполучниками *ніж* чи *як*, або вони мають нульовий вияв. Наприклад: *Тролейбусів менше від маршруток*; *Студентів більше за викладачів*; *Першокурсників більше порівняно з випускниками*; *У світі більше чоловіків, аніж жінок* (<https://ukr.media>, 01.07.2017); *(Проте з розширенням інфраструктури) будівель стало більше* (<https://gazeta.ua>, 26.10.2018). Досліджена джерельна база засвідчила деяке порушення норм функціонування компаративних прислівників. Наприклад, у контексті *Найчастіше про бажання переїзду за кордон зазначали учасники дослідження віком до 35 років. Серед них більше чоловіків* (<https://www.pravda.com.ua>, 15.03.2018) предикат *більше* потрібно замінити на *найбільше*, оскільки він реалізує порівняння неозначено-кількісного вияву суб'єкта не з одним об'єктом, а з їхньою сукупністю (учасниками), а це, як відомо, є кваліфікаційною ознакою суперлативів. Значно час-

тіше імпліцитне вираження характерне для керованих членів речення, підпорядкованих суперлативним присудкам, зрідка їх репрезентують аналітичні одиниці на зразок *з (із), серед* + родовий відмінок, *у (в), на* + місцевий відмінок. Наприклад: *Фальшивих гривень найбільше серед соток* (<https://gazeta.ua>, 11.07.2012); *Прихильників автокефалії найбільше серед парафіян Української греко-католицької церкви* (<https://day.kyiv.ua>, 19.10.2018); *Українців найбільше з усіх переможців; Дівчат найбільше на факультеті; Найбільше їх (першокласників. – Авт.) – на Дніпропетровщині, Львівщині та в Києві. Найменше – в Луганській і Херсонській областях* (<https://day.kyiv.ua>, 01.10.2017).

Отже, до відприслівникових предикатів із неозначеною семантикою належать: 1) предикати неозначеного стану; 2) предикати неозначеної кількості, які маркують точно не окреслену кількість предметів, явищ, процесів тощо, віддзеркалюючи градацію від їхньої невеликої до надто великої сукупності, для реалізації свого змісту вони потребують тільки суб'єкта-підмета; 3) предикати неозначеної кількості-відношення, які вказують на більший (найбільший) чи менший (найменший) вияв когось (чогось) порівняно з іншим предметом або їхньою сукупністю і прогнозують суб'єктну й об'єкту синтаксеми. На формально-синтаксичному підрівні такі ознакові слова співвідносні зі складеним прислівниковим присудком. Внутрішнє семантичне розгалуження відприслівникових предикатів пов'язане з грамемним членуванням функційно-семантичної категорії неозначеності. Розглядувані ознакові слова слугують маркерами граем: 1) неозначеного стану; 2) неозначеної кількості; 3) неозначеної кількості-відношення. У моделюванні перших двох граматичних значень беруть участь й інші формальні засоби, про що йтиметься в наступних параграфах.

2.5. Відчислівникові предикати з неозначеною семантикою

У сучасній українській мові частина мовних одиниць із супровідною семантикою неозначеності пов'язана з відчислівниковими предикатами кількості, які виявляють своєрідну значеннєву розгалуженість.

У науковій парадигмі порушене питання розглядають у кількох аспектах. Зокрема, особливості предикативного функціонування різних за значеннєвими параметрами числівників досліджували І. Р. Вихованець [Вихованець 1992, с. 109–111; Вихованець, Городенська 2004, с. 182–183; Граматика 2017, с. 360], К. Г. Городенська [Городенська 2010, с. 99–100], Н. М. Попович [Попович 2000; Попович 2002], Н. В. Кавера [Кавера 2008, с. 14–15] та ін. Докладно схарактеризовано валентність транспонованих до сфери дієслова відчислівникових дериватів й водночас зацентровано на похідності цієї категорійної величини в монографії «Структура міжрівневих категорій сучасної української мови» [Костусяк 2012, с. 256–262]. Відчислівникову синтаксичну вербалізацію та їхній валентний потенціал описала І. А. Мельник, яка дійшла висновку, що «числівникові компоненти набувають валентних спроможностей за умови функційного переміщення в первинну для дієслова присудкову позицію. Їхній валентний потенціал умотивовано семантичним наповненням. До одновалентних належать відчислівникові дієслівні синтаксичні транспозити із семантикою означеної, неозначеної, приблизної та розподільної кількості. <...> Двовалентними вважаємо лише відчислівникові синтаксичні транспозити на позначення кількості-відношення, які, крім лівобічної позиції, що заповнює актант у суб'єктній функції, відкривають правобічну позицію для актанта у функції об'єкта» [Мельник 2012, с. 163–164]. Концепція дослідниці актуальна, цілісна й віддзеркалює багатоаспектний підхід до вивчення порушеного питання. Проте схарактеризовані ступеньовані форми на зразок *більше / менше, найбільше / найменше* ми вважаємо ступеньованими прислівниками, які хоч і виражають притаманну числівникам кількісну ознаку, проте абсолютно не перейшли до цієї частини мови. За один із головних аргументів править ще й те, що числівники позбавлені ознак ступенювання, тому ми зарахували їх до групи відприслівникових предикатів із неозначеною семантикою й проаналізували в п. 2.4.

У лінгвістиці існує кілька класифікацій маркованих числівниками ознакових слів. Одні лінгвісти їх розглядають у межах предикатів стану [Кавера 2008, с. 16], інші кваліфікують як окремий клас предикатних синтаксем [Вихованець 1992, с. 109–111; Костусяк 2012, с. 257–262; Межов 2012, с. 100–106]. Поряд із терміном *предикати кількості* наукову парадигму поповнили студії, де компоненти аналізованого різновиду названо *квантитативними предикатами* [Межов 2012, с. 100–106]. Зорієнтованість на конкретний семантичний вияв дає змогу вдатися до внутрішньої диференціації предикатів неозначеної кількості. У цьому питанні також немає одностайности. Зокрема, І. Р. Вихованець зазначає, що неозначено-кількісні предикати «передають точно не визначені, узагальнено-кількісні поняття. Такі поняття стосуються кількісних визначень у межах від приблизної кількості незначної репрезентації предметів до приблизних кількісних визначень їх надмірності» [Вихованець 1992, с. 110]. У контексті валентности числівників порушену проблему розглянуто в монографії «Структура міжрівневих категорій сучасної української мови», у якій розмежовано предикати кількісної та кількісно-вікової ознак, що, окрім точно представленої, можуть указувати на приблизну чи недиференційовану квантитативну ознаку [Костусяк 2012, с. 256–262]. Цікавою й перспективною вважаємо пов'язану з диференціацією квантитативних предикатів концепцію О. Г. Межова. За спостереженнями дослідника, предикати неозначеної кількості структурують групу статично-квантитативних предикатів, до складу яких уходять також предикати означеної кількості, приблизної кількості та розподільної кількості. Загалом до квантитативних предикатів, окрім статично-квантитативних (власне-кількісних) ознакових слів, науковець зараховує квантитативно-компаративні, квантитативно-вікові та динамічно-квантитативні [Межов 2012, с. 100–106]. Близькими за значеннєвим розгалуженням є класифікації предикатів неозначеної кількості, запропоновані О. Г. Межовим і Н. В. Каверою. Дослідники об'єднують їх у п'ять груп: предикати малої неозначеної кількості, предикати

дуже малої неозначеної кількості з відтінком експресивності, предикати достатньої (недостатньої) кількості, предикати великої неозначеної кількості, предикати дуже великої неозначеної кількості, у концепції О. Г. Межова «з відтінком експресивності» [Межов 2012, с. 103], за словами Н. В. Кавери, «яку важко собі уявити» [Кавера 2008, с. 16]. Групу неозначено-кількісних ознакових слів схарактеризувала й диференціювала Н. М. Ківшик у статті «Семантична диференціація предикатів кількості» [Ківшик 2008]. Дослідниця пише: «Оскільки ступінь неточності у процесі квантифікації може бути різним, розряд предикатів неозначеної кількості зазнає внутрішньої семантичної диференціації й потребує подальшого членування за основним критерієм, яке передбачає виділення таких підтипів: а) предикати приблизної кількості; б) предикати кількості-відношення; в) предикати власне неозначеної кількості. Вони передають градацію ознаки “точно не встановлена кількість”: “максимально наближена до об’єктивних даних, але не точна диференційована кількість” – “точно не з’ясована недиференційована кількість, але більша / менша ніж...” – “зовсім не встановлена недиференційована кількість”» [Ківшик 2008]. Такі самі три групи аналізованих одиниць виокремлює й О. І. Бондар [Бондар 2009, с. 124]. Акцентуючи на морфологійній репрезентації предикатних синтаксем аналізованого різновиду, варто вказати на те, що в цій сфері перебувають насамперед неозначено-кількісні числівники, зокрема й неозначені займенникові числівники, до яких І. Р. Вихованець зараховує *скількись, скільки-небудь* та ін. [Граматики 2017, с. 362], спрямовані до них за семантикою субстантиви, що значною мірою втратили семантику предметності, і дуже рідко стійкі вирази.

Кожна з проаналізованих класифікацій заслуговує на увагу й цілком прийнятна для дослідження комплексної функційно-семантичної категорії неозначеності. Водночас докладний аналіз джерельної бази дав змогу внести деякі корективи в запропоновані науковцями схеми. Схиляємося до думки, що за аналізу й диференціації відчислівникових предикатів з указівкою на неозначену кількість варто зважати

на домінантність та супровідність певних семантичних ознак. З огляду на це домінантною вважаємо ознаку кількості, а неозначеність її супровідним виявом. Поєднання вказаних кваліфікаційних параметрів слугує підґрунтям для вирізнення відчислівникових предикатів неозначеної кількості та неозначеної кількісно-вікової ознаки. Оскільки лексеми кожної з груп можуть мати різні за градаційними параметрами чітко не визначені кількісні вияви, то в їхніх межах вирізняємо ще підгрупи. Водночас, на нашу думку, доречно зацентувати на випадках, де неозначеність представлена чітко, та де кількісна ознака становить перехідну зону між неозначеністю та означеністю. Крім того, мовні одиниці кожної з підгруп варто аналізувати як одиниці семантико-синтаксичного та формально-синтаксичного підрівнів, а також розглядати відповідно до їхнього валентного потенціалу. Зорієнтованість на всі визначені принципи аналізу уможливить створення цілісної концепції кількісної неозначеності в українській мові.

Предикати неозначено-кількісної ознаки маркують точно не окреслену кількість предметів, явищ, процесів тощо, зокрема вказують на:

1) незначну, чітко не визначену невелику чи меншу, ніж потрібно, сукупність чогось. Вираження таких синтаксем пов'язане з неозначено-кількісними числівниками *мало, небагато, кілька, декілька*. З-поміж них лексеми *мало, небагато* найбільш узагальнено позначають малу кількість чогось. Наприклад: *Всього було мало, жили скромно* (<https://gazeta.ua>, 22.10.2018); *Козаки, як завжди, налетіли несподівано. Було їх зовсім небагато...* (С. Тельнюк); *Людей, здатних на Вчинок, у суспільстві небагато* (<https://day.kyiv.ua>, 28.11.2013); *Їх (людей, які в жовтні вийшли до Ради і стоять там досі. – Авт.) небагато, але вони є* (<https://day.kyiv.ua>, 01.01.2018). Від проаналізованих певною мірою відрізняються мовні одиниці *кілька, декілька*, які вказують на невизначену малу кількість від трьох до десяти. З огляду на наявність певного числового обмеження, хоч і точно не представленого, такі лексеми, на нашу думку, становлять перехідну зону між кількісною неозначеністю та означеністю, наприклад: *У Катерини таких*

болючих переломів було кілька (Л. Когут); *Нападників на політехнічний коледж у Керчі <...> було декілька* (<https://tsn.ua>, 18.10.2018). Зрідка предикативну роль виконує неозначений займенниковий числівник, наприклад: *Робочих рук у хаті не хтозна-скільки...* (Є. Гуцало). Осібного коментаря потребує предикатна синтаксема, репрезентована неозначено-кількісним числівником *кількасот* та його еквівалентом – сполукою *кілька сотень*. Маркування кількох сотень, безперечно, засвідчує значну неокреслену кількість когось чи чогось. Проте зрідка натрапляємо на семантичні зрушення в бік експлікації невеликої кількості, про що свідчать конструкції на зразок *...розглядались на острозький народ гусари. Їх було небагато – всього кількасот* (М. Вінграновський); *...а народу – всього кілька сотень* (<https://day.kyiv.ua>, 20.11.2017), де вказану семантику увиразнює модифікатор *всього*.

У науковій літературі за аналізу мовних одиниць зі значенням квантитативності лінгвісти звертають увагу на предикати зі «зв'язковими елементами, серед яких дієслівні невластиві зв'язки *становити, дорівнювати, досягати/досягнути, налічувати, нараховувати, сягати/сягнути* та ін., та числівниково-іменниковою сполукою» [Городенська 2010, с. 100]. Окрім К. Г. Городенської, близькі міркування висловлює також О. Г. Межов [Межов 2012, с. 112–113, 134], проте в його концепції компоненти аналізованого різновиду належать до групи стативних предикатів, зокрема предикатів класифікації (входження). За основу такої кваліфікації цих одиниць, на переконання дослідника, править їхня вказівка на «неможливість повної індивідуалізації предмета через його обов'язкове входження в один, два або більше класів та часткове уподібнення до інших його членів» [Межов 2012, с. 93]. Схарактеризовані науковцями моделі трапляються також у межах неозначено-кількісних предикатів аналізованого зразка, наприклад: *...організаційний комітет Акції, який нараховує всього кілька чоловік, що мають поряд з громадською ще й основну роботу, скажемо відверто, не в змозі займатися пошуковою робо-*

тою (<http://www.silskivisti.kiev.ua>, 06.03.2014). Попри наявність в основній кількаслівній частині лексем двох частиномовних класів – числівника та іменника, ми схилиємося до думки, що такі предикати треба розглядати саме в межах відчислівникових дериватів, оскільки у вказаній сполучі «числівник + іменник» роль опорного компонента виконує числівник, який керує іменником.

Мовленнєве вираження незначної, чітко не визначеної невеликої сукупності чогось подекуди пов'язане із синкретичними неозначено-емоційними одиницями. Такі виражальні засоби мають статус вторинних, неспеціалізованих, послуговуючись якими, «мовець сигналізує про свій особливий емоційний стан, прагне якомога експресивніше передати його співрозмовникові, щоб певним чином вплинути на його поведінку» [Баган 2012, с. 45]. Зазначене навантаження яскраво проступає за умови функціонування вказаних мовних одиниць у медійному просторі, де автори, використовуючи доступну та просту форми викладу, прагнуть реалізувати заплановані комунікативні стратегії, привернути увагу читача й водночас вплинути на нього, викликати певні емоції. Як відомо, емоційно-оцінне навантаження лексем чи їхніх сполук зазвичай розглядають в аспекті позитиву / негативу. Джерельна база засвідчує, що використані в тексті вторинні засоби маркування неозначено-малого вияву чогось переважно виявляють супровідну негативну конотацію, зокрема обурення, образу, розчарування, досаду. Наприклад: *Загалом творів про художників, тим більше – іноземних, тим більше – випущених на Україні – **кіт наплакав*** (<https://day.kyiv.ua>, 10.12.2005); *Та й заповідних площ у нас – **кіт наплакав*** (<https://day.kyiv.ua>, 27.01.2007);

2) велику, подекуди надто велику недиференційовану, точно не визначену кількість когось чи чогось. Такий семантичний потенціал виявляють предикати на зразок *багато, чимало, кількадесят, кількасот, тисячі, мільйони, мільярди*. Наприклад: *...його «посиденьки» в садибі в Підгородньому довго будуть пам'ятати дніпровські журналісти і всі друзі. А їх у Бориса було **багато*** (<https://day.kyiv.ua>,

04.11.2017); *Причин було багато* (<https://day.kyiv.ua>, 16.03.2001); *...все це віддавав людям, особливо тим, що були погано одягнені, а таких було чимало* (Г. Тютюнник); *Радості в родині було чимало тоді* (Ю. Покальчук); *Майдан докотився страшними новинами – Небесна сотня поклала голови, покалічених – тисячі...* (Люко Дашвар); *Людей мільярди...* (Л. Костенко).

Спрямування до означеності експлікують предикати, структуровані означено-кількісними, рідше – дробовими числівниками в поєднанні з іменниками. Водночас аналізу їх у межах категорійної зони неозначеності сприяють компоненти, що вказують на неточність, приблизність: *близько, понад* та ін., а також числівники, які мають іменниковий тип відмінювання, у множині. Наприклад: *Наразі відомих – понад 40, невідомих – тисячі* (<https://day.kyiv.ua>, 20.02.2018); *Його (музею. – Авт.) колекція нараховує близько 20 млн. експонатів* (<https://day.kyiv.ua>, 03.09.2018); *Зазначимо, іранський Telegram нараховує близько 40 млн. користувачів* (<https://day.kyiv.ua>, 31.03.2018); *Угруповання російських військ на території Донбасу налічує близько 8600 військовослужбовців* (<https://day.kyiv.ua>, 15.03.2015). З огляду на значеннєву близькість до цієї групи тяжіє аналітичний корелят напівзв'язки *нараховувати* – сполука такого самого функційного призначення *рахунок пішов (іде): Рахунок загиблих захисників уже давно пішов на тисячі* (<https://day.kyiv.ua>, 12.09.2018); *Набагато небезпечнішою є так звана організована контрабанда, адже тут рахунок іде не на десятки, а на тисячі і навіть сотні тисяч гривень* (<https://day.kyiv.ua>, 15.01.2003). Спрямування неозначеності в бік вираження означеної семантики виявляють предикати, марковані складеними числівниками, у яких лексеми в родовому відмінку *тисяч, мільйонів, мільярдів* передують словам на позначення першого, другого десятків, за деяких умов назвам десятків, сотень. Наприклад, у реченні *Народу, без ярмаркових, тисяч зо дві, зо три* (М. Вінграновський) означену кількість реалізують власне-кількісні числівники, проте функціонування цих одиниць на позначення приблизної, чітко не визна-

ченої кількості не дає змоги зарахувати їх до категорії означеності. Аналогічне явище простежуємо в конструкціях на кшталт *Людей мільйонів двадцять; Гривень мільярдів сто*.

Подекуди в засобах масової інформації натрапляємо на моделі предикатів аналізованого різновиду, які потребують редагування. Наприклад, у конструкції *Ймовірно, його діагональ складає більше 1,5 км* (<https://gazeta.ua>, 23.10.2018) напівзв'язку *складає* доречніше замінити на *становить* (див. також тлумачення слова *складати* в Словнику української мови [Словник 1970–1980, т. 9, с. 273]).

Як і маркери першої підгрупи, предикати неозначено-кількісної ознаки цього різновиду також подекуди виявляють супровідне емоційно-експресивне забарвлення. Такого зразка компоненти вказують на надмір чогось, наявність чогось ущерт, більш ніж достатньо, наприклад: *Людей кругом – як маку* (<https://day.kyiv.ua>, 02.08.2008); *Їздять на дорожніх машинах – але отримують субсидію. Відпочивають по кілька разів за рік за кордоном – але отримують субсидію. Роблять в квартирі ремонт, купують дорогі меблі, техніку – але отримують субсидію. Таких людей – сила-силенна...* (<https://ukr.segodnya.ua>, 14.05.2018); *...і трави було море* (Т. Прохасько). Виділені лексеми хоч і морфологічно не є числівниками, але вслід за К. Г. Городенською [Граматика 2017, с. 337] їх розглядаємо в межах числівникових одиниць, оскільки вони значною мірою втратили зв'язок із твірними частинами мови й усталилися як маркери кількісної семантики.

Семантико-синтаксичний акцент на потенційній здатності предикатів проаналізованого різновиду спонукає до опису прогнозованих ними субстанційних синтаксем. Усі підгрупи слів неозначено-кількісної ознаки виявляють у цьому плані певну спільність, оскільки вони потребують тільки одного лівобічного облігаторного компонента – суб'єкта, наприклад: *Їх було небагато, але то були чи не останні гроші* (І. Роздобудько); *...таких книжок завжди було багато...* (<https://day.kyiv.ua>, 24.09.2018); *Українська добровольча армія нараховує майже півтисячі бійців* (<https://gazeta.ua>, 19.10.2018); *Колек-*

ція нараховує понад п'ять тисяч творів живопису, графіки, скульптури і декоративно-ужиткового мистецтва (<https://day.kyiv.ua>, 09.12.2016); *Максимальна швидкість сягатиме більше 360 км/год* (<https://gazeta.ua>, 27.10.2018).

Проаналізовані предикатні синтаксеми на формально-синтаксичному підрівні зазвичай корелюють зі складеними іменними присудками, зокрема їхньою числівниковою моделлю, наприклад: *А грошей все мало й мало...* (<https://www.volyn.com.ua>, 18.12.2017); *Земля волає про спочинок, а нам все мало...* (<https://day.kyiv.ua>, 11.08.2017); *Мудрість: лауреатів багато, розумних мало?* (<https://www.volyn.com.ua>, 17.04.2008); *...робітників було небагато* (Т. Пахомова); *Їх (українських солдатів. – Авт.) тисячі...* (<https://day.kyiv.ua>, 23.04.2015). У головних компонентах такого зразка зв'язковий компонент може мати нульовий вияв або його реалізують одиниці *бути, ставати / стати* та ін. Периферію формують транспоновані зі сфери дієслова напівзв'язки *налічувати, нараховувати, сягати / сягнути* тощо: *На сьогодні колекція пам'яток декоративно-ужиткового мистецтва музею нараховує понад 3,5 тисячі предметів* (<https://day.kyiv.ua>, 23.04.2018); *Вартість найдорожчих (ноутбуків. – Авт.) сягає більш ніж 100 тис. грн* (<https://gazeta.ua>, 22.06.2018). Зв'язкові компоненти реалізують низку морфологічних категорійних значень, зокрема часу, способу, у деяких випадках виду й особи, наприклад: *Фонд нараховує більше 450 шкіл* (<https://gazeta.ua>, 09.10.2018); *Допоки політика буде прибутковим видом діяльності, жінок у ній буде мало...* (<https://day.kyiv.ua>, 04.04.2003). Розглянуті присудкові компоненти споріднює їхній предикативний зв'язок із підметом, експлікованим називним чи родовим відмінками, пор.: *Загалом ці полки нараховують у своєму складі ще близько чотирнадцяти тисяч козаків* (Ю. Сорока) і *...а тих, хто міг виконати мелодії Паганіні навіть з нотами, було мізерно мало* (<https://gazeta.ua>, 27.10.2018).

Докладного аналізу потребують предикати неозначеної кількісної вікової ознаки, які вказують на чітко не визначений вік когось чи

чогось й побудовані за моделлю «зв'язка *бути* + неозначено-кількісний числівник + іменник *рік, день, місяць* та ін.». Подекуди в предикативну зону потрапляють супроводжувані різними модифікаторами означені числівники, а також зрідка роль виразника граматичної спеціалізації відчислівникового дієслівного транспозита виконує напівзв'язка *мати*, про що докладно йтиметься далі.

З огляду на змістові параметри розглядувані мовні одиниці доречно об'єднати в такі групи:

1) з указівкою на незначний чи надто малий точно не окреслений вік когось чи чогось, маркований неозначеними числівниками, наприклад: *Тоді мені було занадто мало років, щоб відчувати надзвичайно сильний біль...* (А. Чех); *...їй (Даринці. – Авт.) тоді було всього кілька днів, а нині рік і два місяці* (<https://day.kyiv.ua>, 31.05.2008). Своєрідністю вияву позначені структури, у яких функціують числівники *кільканадцять*, що позначає кількість від одинадцяти до дев'ятнадцяти, та *кількадесят* у поєднанні з іменниками *років, літ*. Вони експлікують значення невеликої неозначеної кількості чогось тільки в разі, якщо їх супроводжують мовні одиниці на зразок *всього, всього-на-всього, лише, тільки*, наприклад: *...місту тоді було лише кількадесят років* (<https://day.kyiv.ua>, 09.09.2013);

2) на позначення неконкретизованого великого чи надто великого віку когось або чогось, для його вираження використовують спеціалізовані на цій функції неозначено-кількісні числівники, подекуди супроводжувані модифікаторами *досить, дуже, надто* й ін., та іменники, що вказують на тривалість життя, довгий період існування чогось тощо, наприклад: *Все нормально, тільки мені вже багато років, моє життя вже ніколи не буде нормальним і мені тому важко дивитися в минуле...* (Ю. Покальчук); *Дубові кількасот років*; *Схоже, йому було чимало років, бо вузенька підкова вусів вкрилася сивиною* (В. Рутківський); *На околиці села, ближче до лісу, в одній великій хаті жив собі самотньо його дід Клін, якому вже було чимало років* (Ю. Покальчук); *...мені вже досить багато років, я прожив, як міг,*

це нікчемне життя... (С. Жадан); Цьому портфелю дуже багато років... (В. Нестайко); ...але мені вже надто багато років, щоб мати ще одного близького друга! (Ю. Покальчук); Я бачив колись у музеї камені, у які впечатані рослини. Казали, що їм мільйони років (Г. Пагутяк);

З) зі значенням приблизного, проте наближеного до якогось означено-числового вияву віку істоти чи якогось предмета. Таке функційне навантаження демонструють означено-кількісні числівники, супроводжувані модифікаторами на зразок *близько, десь близько, майже, приблизно, понад, більше, не більше, менше, не менше, зaledве, далеко за, щонайбільше, щонайменше, під, за, з, а також сполуки, у яких лексеми років, літ, тижнів, днів та ін. перебувають у препозиції щодо конкретної числової назви, наприклад: ...у день нашого від'їзду пропав наш старший брат Волин, якому було десь близько п'ятнадцяти років (Ю. Покальчук); Підземелля, яким понад 400 років (<https://day.kyiv.ua>, 20.04.2016); Між Мадридом та Авіллою стоять кам'яні бики Гісандо. За словами вчених, їм не більше 2 тис. років (<https://gazeta.ua>, 24.10.2018); На верхніх полицях сиділи, звисивши ноги, зовсім різні люди: темношкірий хлопець років тридцяти та дівчинка, якій зaledве було років двадцять... (Ю. Ярема); Рік тому відійшла в інші світи дружина полковника Єфимія Стратилатівна, й цієї весни він одружився вдруге на вдові бунчукового товариша Яворського Ганні Романівні, їй тоді було років під сорок (Ю. Мушкетик); Чоловік був високий і дужий, на вигляд йому було років з тридцять (В. Савченко); Літнього вже чоловіка, якому за шістдесят, здавалося, залишать у спокої (<https://day.kyiv.ua>, 28.01.2011); Щоправда, там були поручні, однак їм було років сто і вони ледь-ледь трималися купи (М. Гримич); Романові тоді було літ сім (Ю. Мушкетик). До цієї групи тяжіють предикати, які, крім неозначеності, виявляють супровідну семантику розподільності, наприклад: Їм було років по двадцять, і вони були підтягнуто-зібрані, мов ангели відплати (Ю. Андрухович). Спрямування до означеного кількісно-вікового*

вираження й водночас помітну нівеляцію неозначености виявляють також предикати, марковані двома означено-кількісними числовими назвами, що вказують на невеликий проміжок часу, незначну похибку у віці, наприклад: *На вигляд йому тоді було років **тринадцять** – **чотирнадцять*** (В. Нестайко). У низці випадків іменникові компоненти на зразок *років*, *літ* нівельовані, але це не порушує контексту. Семантика вікової ознаки залишається зрозумілою. Наприклад: *Якимові Погрібнякові було далеко за **шістдесят**...* (<https://day.kyiv.ua>, 02.12.2011).

З огляду на валентний потенціал аналізованих числівникові предикати формують обмежену групу, оскільки вони тільки одновалентні. Роль підпорядкованих їм компонентів виконують суб'єктні синтаксеми, які на формально-синтаксичному підрівні є керованими другорядними членами речення. Засвідчені у сфері суб'єктности іменники виражені переважно грамемою давального, рідше – грамемою називного, що значною мірою залежить від зв'язкового компонента: за наявності зв'язки *бути* суб'єкт представлений давальним відмінком, а напівзв'язки *мати* – називним, пор.: ***Аттілі** вже було літ **двадцять** п'ять...* (В. Малик); *...**жінці** вже далеко за **шістдесят**...* (<https://day.kyiv.ua>, 26.08.2009) і *...ця **річ** має понад тисячу років* (П. Загребельний).

Отже, відчислівникові предикати формують дві групи компонентів із супровідною неозначеною семантикою: предикати неозначеної кількості та предикати неозначеної кількісно-вікової ознаки. Перші маркують точно не окреслену кількість предметів, явищ, процесів тощо, віддзеркалюючи градацію від їхньої малої до надто великої сукупности. Другі – незначний, надто малий чи великий точно не окреслений вік когось чи чогось (центральный вияв); приблизний, проте наближений до якогось означено-числового вияву вік істоти чи якогось предмета (периферійний різновид). Обидві групи ознакових слів виявляють спільність у тому, що домінанту їхніх маркерів становлять неозначено-кількісні числівники. Для реалізації свого змісту

вони потребують тільки суб'єкта-підмета в родовому відмінку, підпорядкованому предикатам неозначеної кількості, чи в давальному, зумовленому валентною перспективою предикатів неозначеної кількісно-вікової ознаки. Значно рідше залежні від обох різновидів предикатних синтаксем суб'єкти представлені грамемою називного. На формально-синтаксичному підрівні аналізовані відчислівникові ознакові слова співвідносні зі складеним іменним присудком, зокрема його числівниковою моделлю. Проаналізовані предикатні одиниці пов'язані з функційно-семантичною категорією неозначеності, зокрема її грамами неозначеної кількості та неозначеної кількісно-вікової ознаки.

2.6. Відіменникові предикати з неозначеною семантикою

У сучасній українській літературній мові предикативне вживання виявляють іменники. Порівняно з іншими вербалізованими класами слів дієслівно вжиті субстантиви опрацьовані найменшою мірою. Переважно науковці описують їхні формально-синтаксичні ознаки й розглядають разом з іншими транспонованими одиницями як компоненти складеного іменного присудка [Сучасна 1972, с. 161–175; Вінтонів 1997; Іваницька 1975; Сучасна 2011, с. 354–357; Загнітко 2001, с. 152–154]. У такому руслі написала низку праць, присвячених дослідженню суто іменникової моделі присудкового компонента, О. П. Сулима [Сулима 2007; Сулима 2008; Сулима 2008а; Сулима 2008б; Сулима 2008в; Сулима 2008г; Сулима 2010]. У новітньому мовознавстві актуальним стало дослідження семантико-синтаксичних параметрів розглядуваних мовних одиниць. Водночас частіше їх аналізують і класифікують у контексті з різними частиномовними класами предикатів. Зокрема, О. Г. Межов синтаксично вербалізовані субстантиви зараховує до сфери стативних предикатів кваліфікації, тотожності (власне-тотожності (рівності), називання, входження (класифікації), подібності) / нетотожності [Межов 2012, с. 80–95]. На тлі транспозиційних процесів вербалізовані іменники розглядають І. Р. Вихованець

[Вихованець 1988, с. 89, 115–117], І. А. Мельник [Мельник 2015; Мельник 2015а; Мельник 2015б; Мельник 2016, с. 13–17] та ін. На переконання І. Р. Вихованця, «за здатністю виступати в дієслівних позиціях іменник розташований між прикметниками і прислівниками» [Вихованець 1988, с. 89]. Крім того, науковець переконує, що іменники, як і прикметники та прислівники, «спрямовані на утворення периферії дієслівного класу – дієслів стану» [Вихованець 1988, с. 89]. І. А. Мельник іменникові маркери предикативної позиції розподіляє на дві групи: 1) предикати зі значенням кваліфікації та характеристики; 2) предикати входження / невходження, тотожності, найменування та порівняння [Мельник 2016, с. 15–16]. К. Г. Городенська описує іменникові предикати у зв'язку із синтаксичним потенціалом відмінкових форм. За спостереженнями дослідниці, синтаксично вербалізовані субстантиви виконують вторинну невідмінкову функцію [Граматика 2017, с. 95, 99, 107, 116]. Попри таку різноплановість студіювання предикативно вжитих іменників в українській лінгвістиці не вияскравлено специфіки субстантивів-предикатів із неозначеною семантикою. Тому далі докладніше зупинимося на цих мовних одиницях.

Спрямовані до сфери дієслова іменники із супровідною семантикою неозначеності хоч і становлять обмежену групу, але виявляють певне граматичне оформлення й значеннєве розгалуження. Характеризуючи відіменникову дієслівну транспозицію, І. А. Мельник пише: «Уживання іменників як синтаксичних еквівалентів дієслова уможливають аналітичні синтаксичні морфеми-зв'язки та напівморфеми-зв'язки, що забезпечують необхідне дієслівне граматичне оформлення часу, способу, особи, числа, а напівморфеми-зв'язки, крім зазначених морфологічних категорій, реалізують ще й видову диференціацію» [Мельник 2016, с. 13]. Описані дослідницею граматичні особливості зв'язкових компонентів цілком аргументовані й виявляють такий самий характер за наявності в предикативі неозначеної семантики. Певні граматичні показники притаманні й основному в цій моделі репрезентантові предикативної сфери – іменникові. Як справедливо

постулює І. Р. Вихованець в академічному виданні за редакцією І. К. Білодіда, «найсильніші позиції виявляє називний предикативний при дієслові-зв'язці *бути* в формах минулого і теперішнього часу» [Сучасна 1972, с. 163], яка в теперішньому часі зазвичай виявляє ознаки формальної редукації. Граматично представлені за допомогою зв'язкового компонента *бути* форми майбутнього часу та наказового способу, на переконання І. Р. Вихованця, «умотивовують вибір орудного відмінка предикативного імені, тому що часове та способів вираження дієслова-зв'язки *бути* не нейтральні до форми іменної частини складеного присудка. Майбутній час і наказовий спосіб зв'язки *бути* вказують на перетворення одного стану в інший, функціонально наближаючись до значення зв'язкового дієслова *стати*, при якому звичайним є вживання предикативного імені в орудному відмінку» [Сучасна 1972, с. 166]. Услід за І. Р. Вихованцем [Вихованець 1988, с. 89] та О. Г. Межовим [Межов 2012, с. 89–95] вважаємо вжиті в дієслівній сфері іменники предикатними синтаксемами стану. Проте деякі субстантиви, на нашу думку, покидають сферу становости й здатні експлікувати неозначені кількісні вияви, тому кваліфікуватимемо їх предикатами неозначеної кількості. Синтаксично вербалізовані іменники здатні маркувати:

1) ознаку, що виражає невідомість особи чи якогось предмета, явища, події тощо, наприклад: *...це був незнайомець...* (О. Волков); *Ми гадали, це був хтось із нас* (М. Ряполова); *І враз йому стало тоскно і боляче за минуле, якому, це вже він розумів, ніколи не буде вороття, яке вже не буде таким у прийдешньому, а буде чимось іншим, добрим чи поганим, але іншим* (Ю. Покальчук). Предикати цієї групи структурують центр вияву неозначеності, її експлікують деякі власне-іменники та неозначені займенникові слова. Як бачимо з поданих прикладів, морфологічне вираження власне-іменника та займенникового іменника (форми називного та орудного відмінків) цілком підпорядковане часовому вияву зв'язкового компонента й підтверджує наведені попереду міркування І. Р. Вихованця;

2) соціальний стан, статус, родинні зв'язки, свояцтво, фахові особливості осіб та ін., наприклад: ...**був** той *отрок невідомої крові*... (П. Загребельний); ...як починав говорити, то, незважаючи на гандж у вимові, видно було, що **породи** він (режисер. – Авт.) **непростої** (В. Шкляр); *Сироватка* придивився й зрозумів, що то дитя **якоїсь іншої людської породи** – чорне, наче вимазане сажею, з кучерявим волоссям, великими губами, булькатими очима... (Ю. Мушкетик). Неозначену семантику предикатів цієї групи здатні реалізувати питально-відносні займенникові іменники, які часто перебувають у препозиції щодо суб'єкта, наприклад: *А, так **хто** вони?* (М. Соколян); ***Хто** вони, Богданку, чого їм треба?* (Д. Міщенко). За рівнем вираження неозначеності предикат, ужитий в реченні *А **хто** вона йому, кохана чи жона?* (Л. Костенко), формує напівпериферію, оскільки невизначеність пов'язана з вибором одного з двох статусів особи, про що йдеться в наведеній конструкції. Синтаксично вербалізовані займенникові субстантиви неозначеної семантики можуть мати не тільки називний, а й орудний відмінок: ***Ким** він **був** до того, як ти його відкрила?* (О. Забужко); ***Ким** він **буде** на Брусовім господарстві?* (Ю. Мушкетик); ***Ким** вона **доводилась** цьому дідові?* (М. Руденко); *Важко сказати, **ким** він **стане**, коли виросте* (<https://day.kyiv.ua>, 05.09.2005). Подекуди до сфери предиката, крім займенникового субстантивного слова, може входити власне-іменник, який виражає уточнювальний зміст, водночас усі ці компоненти виявляють спільне інформативне навантаження, наприклад: – *А **ким** вона **була** за **фахом**?* (І. Роздобудько). Усій структурі семантики неозначеності також надає її питальна модальність. Отже, представлені в цій групі деривати – власне-іменники, виражені грамемою родового. Зазвичай, крім опорних іменникових форм, сферу предикативності заповнюють підпорядковані їм компоненти атрибутивного оформлення. Натомість синтаксично вербалізовані займенникові субстантиви здатні функціонувати в називному та орудному відмінках, що належать до граматичного центру маркерів відіменникової дієслівної транспозиції. Низку специ-

фічних рис аналізованих предикатів визначає наявність, крім зв'язки *бути*, інших напівзв'язок, зокрема *доводитися*, *стати*. А. П. Загнітко називає їх напівповнозначними. Науковець пише: «Напівповнозначні – це такі лексеми, які частково зберігають лексичне значення. До них належать дієслова зі значенням буття, волевиявлення, збереження стану або переходу з одного стану в інший» [Загнітко 2001, с. 153];

3) неточно виражені зовнішні ознаки істот, зокрема щодо їхнього зросту, особливостей статури та ін., наприклад: – *То гадина довга, а чоловік високого росту* (М. Матіос); *Батько височенного росту; Спортсмен геркулесової статури; Чолов'яга кремезної статури...* (О. Гончар); *Татарин був велетенської статури...* (Ю. Мушкетик);

4) чітко не окреслений сорт, різновид чогось, породу тварин та ін., наприклад: *Гриб був невідомої породи* (В. Тарнавський); *Яблука невідомого сорту*;

5) невиразний вияв зовнішніх ознак предметів, наприклад: *Скеля була якогось дивовижного кольору...* (А. Дімаров); *...вже невідомо якого кольору була та заношена сорочина...* (В. Шкляр).

Компоненти другої, третьої, четвертої та п'ятої груп споріднює наявність відіменникового деривата в родовому відмінку та підпорядкованого йому прикметника, подекуди й інших мовних одиниць, наприклад неозначеного чи супроводжуваного прислівником відносного займенникових прикметників, що разом зі зв'язкою експлікують предикат стану, співвідносний зі складеним іменним присудком, зокрема його іменниковою моделлю. На таких структурних ознаках предикатів аналізованого різновиду наголошує І. Р. Вихованець: «Родовий відмінок іменника в цій позиції регулярно супроводжують прикметники або інші слова, вжиті в ролі прикметника» [Сучасна 1972, с. 169];

6) нечіткий вияв оцінки, велике значення когось або чогось, високу кількісно-неозначену вартість чогось, наприклад: *А ще й у ті часи науковці були більше в ціні, ніж зараз...* (Є. Кононенко); *...картини, кажуть, в ціні...* (Є. Пашковський). У цій сфері засвідчена найпери-

ферійніша іменникова форма – грамема місцевого, яка моделює предикати неозначено-оцінного стану. А. П. Загнітко наголошує на здатності таких відсубстантивних вербалізованих одиниць корелювати з власне-дієслівними предикатами [Загнітко 2001, с. 153], пор.: *А ще й у ті часи науковці були більше в ціні, ніж зараз...* (Є. Кононенко) і *А ще й у ті часи науковців **цінували** більше, ніж зараз;*

7) величину, обсяг, міру вияву чогось, які можна схарактеризувати у зв'язку з іншими, схожими за певними параметрами предметами. Однією з важливих ознак цих предикатів є наявність специфічних напівзв'язок, які дещо втратили свій лексичний потенціал і водночас слугують засобом формального узгодження з підметом. Серед них *досягати / досягнути, налічувати, нараховувати, сягати / сягнути, охоплювати / охопити* та ін. Такі синтаксичні одиниці О. Г. Межов називає предикатами класифікації (входження). На думку науковця, вони «поєднують у собі, по-перше, здатність до характеристики суб'єкта через його зв'язок з об'єктом, а, по-друге, дають можливість зрозуміти абсолютний зв'язок між предметами навколишнього світу» [Межов 2012, с. 93]. У досліджуваній джерельній базі аналізовані ознакові слова переважно вказують на велику міру вияву когось чи чогось. Предикати цього різновиду моделюють прийменниково-відмінкові форми відчислівникових субстантивів, проте частіше – кількаслівні мовні одиниці. Наприклад: *Зараз світ розмовляє майже сімома тисячами різних мов, в Україні ж їхня звукова палітра **нараховує понад сотню*** (<https://day.kyiv.ua>, 24.02.2004); *Ікона належить до хрестоматійних пам'яток в історії українського мистецтва, а бібліографія його **налічує десятки позицій**...* (<https://day.kyiv.ua>, 15.03.2015); *Усе перебуває у стані статички й рівноваги, на картинах, які деколи **сягають чималих розмірів**, немає жодного невиписаного сантиметра* (<https://day.kyiv.ua>, 27.01.2012); *...кількість порушень **сягає тризначних чисел*** (<https://day.kyiv.ua>, 08.07.2018); *Від нього завжди повівало небезпекою, страх розходився колами, й кожне наступне коло було ширше за попереднє, **охоплювало все***

більше й більше людей і нарешті заплескувало всю державу (Ю. Мушкетик). Подекуди натрапляємо на описові конструкції, що вирізняються чіткою емоційно-експресивною конотацією: *Знайти таку штуку, про яку він давно мріяв, дуже складно. А в одному торговому центрі, де вона є, її вартість сягає просто безсовісних цифр* (<https://gazeta.ua>, 03.09.2018);

8) невідомий кількісний вияв когось чи чогось, зрідка виражену іменником кількісно-вікову ознаку. Головна роль у маркуванні таких предикатів припадає на відчислівникові іменники. Наприклад: *...навколо неї снували люди, яким не було жодного діла до цієї схвильованої персони – на вокзалі та в аеропорту таких сотні...* (Г. Когут); *Йому (годинникареві. – Авт.) було, мабуть, уже віки* (Л. Костенко). Неозначену семантику здатні реалізувати прийменниково-відмінкові форми субстантивів розглядуваного різновиду. Їхня специфіка полягає в тому, що вони засвідчують виразний значеннєвий зсув у функційно-семантичну площину означеності, наприклад: *У мене їх (ложок. – Авт.) ось ще з десяток...* (<https://day.kyiv.ua>, 09.11.2002); *То швидко наближались якісь машини. Їх було не менше сотні* (О. Бердник). Подекуди предикативну сферу поповнюють сполуки «відчислівниковий іменник + власне-іменник», які частіше функціують на позначення субстанційних синтаксем, наприклад: *Історія хвороби – сотні потертих сторінок* (<https://gazeta.ua>, 23.10.2018). Такого зразка синтаксично вербалізовані слова тяжіють до виражених числівниками предикатів неозначеної кількості.

У новітній лінгвістиці за аналізу ознакових слів прийнято говорити про їхній валентний потенціал. Акцент на цій параметричній ознаці дає змогу іменникові предикати вважати переважно одновалентними, оскільки для реалізації свого змісту вони потребують суб'єктної синтаксеми неозначеного стану чи неозначеної кількості, маркованих відповідно називним і родовим відмінками, пор.: *І хто вони?* (Л. Костенко) і *Їх (людей. – Авт.) сотні...* (<https://day.kyiv.ua>, 02.01.2014). Зрідка відсубстантивні дієслівні деривати виявляють

двовалентний потенціал, прогножуючи, крім суб'єкта в називному відмінкові, об'єктну синтаксему, експліковану грамемою давального. У такому разі зв'язкову роль виконує напівповнозначна мовна одиниця *доводитися*. Наприклад: *Ким він доводиться Михайлові, цей речник незгоди, адже говорив Безрідний, що добре його знає...* (Р. Іваничук).

Отже, у сучасній українській літературній мові відіменникові синтаксично вербалізовані мовні одиниці неозначеної семантики здатні моделювати одновалентні та двовалентні предикати неозначеного стану й рідше – одновалентні предикати неозначеної кількості та кількісно-вікової ознаки. Переміщення в синтаксичну зону дієслова забезпечує подекуди здатна до формальної редукції зв'язка *бути* й низка напівзв'язок. Основне семантичне навантаження припадає на субстантиви, марковані називним та орудним відмінками як центральними маркерами. До ядерної зони тяжіють іменники у формі знахідного відмінка за умови структурування предикатів кількісно-вікової ознаки, а також функціонування напівзв'язок *налічувати, нараховувати, охоплювати / охопити* та родового із зв'язковими одиницями *сягати / сягнути, досягати / досягнути*. В інших випадках синтаксично вербалізовані субстантиви, виражені грамами родового й місцевого, належать до периферії мовного вжитку. Групи відіменникових предикатів слугують засобами експлікації грамем неозначеного стану, неозначеної кількості та неозначеної кількісно-вікової ознаки, що структурують функційно-семантичну категорію неозначеності.

2.7. Суб'єктні синтаксеми та їхні формально-синтаксичні відповідники із семантикою неозначеності

Значну роль у моделюванні неозначеної семантики припадає на субстанційні компоненти, прогнозовані валентністю предиката. З-поміж них центральне місце посідає суб'єкт, якому приписують низку ознак, зокрема суб'єктну семантико-синтаксичну функцію, лівобічну щодо предиката позицію, активність при предикатах дії та пасивність

за підпорядкування іншим предикатним синтаксемам, зв'язок з усіма різновидами ознакових слів, значне семантичне розгалуження, найбільше морфологічних варіантів, формально-синтаксичну позицію підмета та позицію теми за актуального членування речення [Вихованець 1992, с. 112–118; Вихованець 1993, с. 258–260; Костусяк 2012, с. 74–100; Межов 2012, с. 125–145]. Усі вказані науковцями критерії цілком аргументовані, проте можуть бути доповнені параметром означеності / неозначеності. У першому випадку йдеться про відомого учасникам комунікативного процесу суб'єкта, а в другому – невідомого, незнайомого мовцеві та співрозмовникові чи одному з них. Саме компоненти другого різновиду виявляють стосунок до моделювання функційно-семантичної категорії неозначеності, реалізуючи грамему суб'єктної неозначеності. У сучасній українській літературній мові вказане граматичне значення може бути реалізоване експліцитно за допомогою спеціалізованих на цій функції іменників чи сполук слів або здатне мати імпліцитний вияв, що яскраво представлено в межах неозначено-особових структур. Крім того, варто узяти до уваги ступінь вияву неозначеності. Центральну сферу формують підпорядковані предикатам дії, процесу, стану, якісної чи кількісної ознак суб'єктні синтаксеми, які позначають абсолютно не знайому мовцеві особу (осіб). До ядра тяжіють конструкції, у котрих суб'єкт більшою чи меншою мірою відомий адресантові, проте через якісь причини або з метою акцентування на самій дії, процесі чи стані спеціально не названий, а отже, залишається невідомим для адресата. Абсолютну периферію щодо вияву неозначеності структурують мовні одиниці, що маркують суб'єкта дії, процесу, стану, якісної чи кількісної ознаки, про який знає мовець, але не повідомляє про нього співрозмовникові. Таку диференціацію ступеня вияву неозначеності суб'єкта яскраво виявлено в контексті. Цілком поділяємо думку О. Г. Межова про те, що «семантичні варіанти суб'єктних синтаксем повністю відповідають семантичним типам предикатів» [Межов 2012, с. 125]. Таку саму спроможність виявляють і суб'єктні синтаксеми із супро-

відною неозначеною семантикою. З огляду на вказані кваліфікаційні ознаки вирізняємо неозначені суб'єктні мінімальні синтаксичні одиниці:

1) дії, зокрема й локативної, наприклад: – ***Хтось** варив, старався...* (Н. Тисовська); ***Хтось** розмовляв по той бік костелу: вітер доніс молоді голоси і старече глухе бубоніння* (Г. Вдовиченко); *Знову застукотів кулемет Козуба, вдарили карабіни Ладима і Цокала, **котрийсь** із них пожбурих гранату* (В. Шкляр); *Щорічно, щоб помилуватися такою красою в Шотландію з'їжджаються **сотні тисяч туристів*** (<https://gazeta.ua>, 25.09.2018); *Протягом 2014–2015-х **близько 500 іноземців прийшли** захищати нашу країну, стали учасниками війни проти Росії* (<https://gazeta.ua>, 02.10.2018); ***Дехто** із колег спробував розтлумачити слова старенької, як таку собі глибинну філософію української жінки* (<https://day.kyiv.ua>, 30.01.2001);

2) процесу, наприклад: ***Багато підприємств** банкрутувало...* (<https://day.kyiv.ua>, 09.10.2015); ***Більше 100 тис. людей** хворіють на грип...* (<https://gazeta.ua>, 28.10.2018); *А звук усе наростав і наростав: **щось** гуло і ревіло попереду, ненаситно, невпинно і моторошно* (А. Дімаров); – *Там **щось** гуде, – сказав вершник і витер з чола піт* (В. Рутківський); *...біля виходу стояло **троє невідомих**...* (В. Шкляр);

3) стану, наприклад: ***Дехто** ще до кінця не вірить, що він вже обіймає рідних...* (<https://day.kyiv.ua>, 04.11.2014); ***Дехто** з моїх родичів і досі живе в Горлівці* (<https://day.kyiv.ua>, 08.11.2018); ***Дехто** ото-тожнює Євромайдан з Помаранчевим 2004 року...* (<https://day.kyiv.ua>, 28.11.2013); *...**хтось** має за плечима війну в Афганістані...* (<https://day.kyiv.ua>, 10.12.2018); *Нові апарати потрібні – тут таке в нашій школі закручується, що **декому** й не снилося* (Л. Копань); *–**Декому** не поталанило* (Ю. Мушкетик);

4) якості, наприклад: *Твій товар потрібний лиш **декому**, а ті, кому він потрібний, не завжди знають про існування твоєї крамнички* (Т. Прохасько); *Якщо **комусь** осоружна Україна, за яку ми кладемо свої голови, то нехай шукає собі іншого краю* (В. Шкляр);

5) кількості, наприклад: *Незнайомців було троє; Комусь за п'ятдесят і більше...* (<https://day.kyiv.ua>, 10.12.2018).

За морфологічним вираженням неозначено марковані суб'єктні синтаксеми представлені переважно власне-іменниками та неозначеними займенниковими іменниками, які на формально-синтаксичному підрівні відповідають найчастіше підметові, наприклад: *І ось у хвилину розпачу до хати зайшов незнайомець...* (М. Матіос); *Хтось сіє жито, хтось кує мечі, хтось цими мечами долає півсвіту...* (А. Подволоцький); *Хтось торгує! Хтось співає чи танцює! Хтось ворожить чи шахрує!* (Л. Когут); *Тоді котрийсь із кавалеристів відповів Вовкулаці тим самим – граната, зашкварчавши в повітрі, розірвалася під його румак* (В. Шкляр). Подекуди в зону неозначеності потрапляють відносні займенникові іменники, наприклад: *Хто приїхав чимось торгувати, хто – щось придбати* (Л. Когут). До сфери власне-іменників тяжіють субстантивовані прикметники з неозначеною семантикою, наприклад: *...незнаний відповідає тобі таким самим помахом, заледве чи теж розпізнавши, настрій поліпшується* (Ю. Андрухович). Окрім слів із виразною неозначеною семантикою, які вказують на відсутність конкретних відомостей про особу, іншу істоту чи предмет, маркерами суб'єктної неозначеності варто вважати субстантиви у формі множини, що реалізують неозначену кількість когось чи чогось. Компоненти цього різновиду становлять своєрідну периферію, оскільки виражають один з аспектів неозначеної семантики. Наприклад: *...поодинокі люди й автівки рухалися так само буденно, як і вчора* (Люко Дашвар); *...з автівки вискакують пузаті «беркутівці»...* (Люко Дашвар); *...на зиму лісовики йшли під землю. Майже до середини березня вони осідали в землянках...* (В. Шкляр); *...ми захопили в полон китайців* (В. Шкляр). Доречно, на нашу думку, зацентрувати увагу на структурі *Збуджені колеги збіглися за годину: про побиття студентів пузатим ницим «Беркутом» знали всі* (Люко Дашвар). Її ускладнення пов'язане зі сполукою *побиття студентів пузатим ницим «Беркутом»*, що є наслідком згортання кількох

структур. Трансформації, які експлікують процес утворення вказаної сполуки, віддзеркалює така схема: *побиття студентів пузатим ницим «Беркутом»* ← *Пузатий ниций «Беркут» побив студентів* ← *«Беркут» побив студентів* + *«Беркут» пузатий* ← *пузатий «Беркут»* + *«Беркут» ниций* ← *ниций «Беркут»*. У кожній із речених побудов суб'єктна синтаксема маркована вжитим в однині іменником *«Беркут»*, попри це семантика неозначености в аналізованому слові є, оскільки воно позначає узагальнене, співвідносне із формою множини поняття: *«Беркутівці» побили студентів*. Таке саме функційне навантаження припадає на збірні іменники.

За структурними ознаками аналізовані суб'єктні одиниці здатні корелювати з такими різновидами підметів:

1) простим, найчастіше маркованим граемою називного, наприклад: *Незнайомець засміявся ще дужче* (В. Малик); *В цю мить десь хтось загинув* (Л. Костенко); *Сотні стали інвалідами, десятки загинули* (<https://gazeta.ua>, 02.10.2018). За специфічних контекстуальних умов роль називного перебирає на себе родовий відмінок, наприклад: *Батьки їхні давно померли, родичів мало...* (Ю. Покальчук); *І людей стала повна хата* (П. Загребельний); *Озер у цьому Краю було багато...* (Ю. Покальчук); *Тут люду повно* (Люко Дашвар); – *А залізничя в кімнаті повно...* (Люко Дашвар). Засвідчений у підметовій позиції суб'єктний компонент має форму множини або однини, проте в другому випадку також указує на множинність істот чи предметів. У науковій літературі лінгвісти неодноразово звертали увагу на родовий партитивний, який виявляє стосунок до моделювання неозначеної кількості в межах суб'єктности [Вихованець 1987, с. 153; Граматика 2017, с. 101; Межов 2012, с. 107, 140–141]. Доречно зазначити, що партитивне значення подібно до семантики неозначености також є вторинним, супровідним. Аналізуючи такі мовні одиниці І. Р. Вихованець пише: «Зрідка в експресивних варіантах двоскладних речень уживається родовий партитивного суб'єкта в позиції підмета» [Вихованець 1987, с. 153]. Про підметову функцію граеми родового йдеться

в інших працях І. Р. Вихованця [Вихованець 1992, с. 111], а також К. Г. Городенської [Городенська 2004, с. 33], Н. М. Попович [Попович 2002, с. 7] та ін. Наприклад: *Хлопців зібралось!; Різного люду з'їхалось з усіх навколишніх сіл та з цілого району* (Л. Когут); *Народу наїхало...* (Л. Когут); *...в ямки набігло води...* (П. Загребельний). На переконання О. Г. Межова, «подібні конструкції є семантично неелементарні, оскільки відмінкове суб'єктне значення родового супроводжується невідмінковим партитивним (кількісним) значенням» [Межов 2012, с. 140]. Про семантичне ускладнення таких реченьських побудов свідчать певні трансформації: *Людей найшло*, (як колись на заїжджих лекторів) (<https://day.kyiv.ua>, 19.03.2010) ← *Люди найшли*. Варто наголосити, що своєрідні умови для функціонування підмета в родовому відмінку створює й «префіксований» присудок, який часто вказує на динамічні процесуальні зміни, пов'язані з наростанням, нагромадженням і зрештою завершенням, фінальністю певної дії, доказ чого – переважне вживання таких дієслів у формі доконаного виду. Тому неозначено-кількісна семантика в досліджуваних предикатах прихована. Близькими до проаналізованих синтаксичних одиниць вважаємо не надто поширені в мовленні односкладні генітивні структури, які моделюють тільки співвідносні з підметом головні члени речення в родовому відмінку й також виявляють супровідну неозначено-кількісну семантику, наприклад: *Людей!.. Машин!.. Голова обертом іде* (В. Нестайко);

2) складеним, що становить сполуку субстантивів у називному та прийменниковому родовому відмінках, наприклад: *Дехто з людей побіг до костелу, що стояв недалеко від цвинтаря через дорогу...* (В. Шкляр); *Дехто з гостей, не маючи честі, таки загаявся...* (В. Шкляр); *Спершу дехто з колег вважав це дивацтвом* (Л. Копань). Сферу неозначеної суб'єктності поповнюють сполуки «неозначений числівник + іменник», наприклад: *Врешті, минуло багато років...* (В. Малик); *Минуло чимало років* (В. Малик); *Тисячі людей вийшли на марш у Берліні, щоб засудити прояви расизму та ксенофобії з боку*

політиків у Німеччині та країнах ЄС (<https://day.kyiv.ua>, 13.10.2018). За спостереженням І. Р. Вихованця, «у відповідних контекстах значення неозначеності з відтінком великої кількості когось, чогось набуває займенниковий числівник *стільки*» [Граматики 2017, с. 362]. Міркування дослідника підтверджує й наша джерельна база: *Стільки люду прийшло із ним попроситися, вклонитися і помолитися за його душу* (Л. Когут). Замість неозначеного числівника може функціонувати близький за семантичними параметрами іменниковий корелят, наприклад: *...за лаштунками ховаються ще **тьма скрипалів, юродивих і філософів**...* (<https://day.kyiv.ua>, 05.07.2018); *Зібралось **сила люду**...* (П. Загребельний). Таку саму структурну схему мають складені підмети з означено-кількісними числівниками, що виявляють іменниковий тип відмінювання й уживаються в множині (*тисячі, мільйони, мільярди*); з іншими означено-кількісними числовими назвами, супроводжуваними додатковими модифікаторами неозначеності, із відчислівниковими морфологічно оформленими дериватами-іменниками. Крім того, підметову сферу здатні заповнювати різноманітні поєднання поданих маркерів. Як засвідчує джерельна база, складений підмет не завжди обмежений двома лексичними одиницями. Наприклад: *На пісок висипали **тисячі істот** – цілком схожих на людей Землі* (О. Бердник); *...від часу вильоту експедиції до загибелі міста минуло **майже чотири століття**...* (О. Бердник); ***Сотні машин**, здіймаючи куряву, помчали назад від плоскогір'я, де височіли зорельоти* (О. Бердник); ***Сотні людей** впилися поглядами в екрани локаторів* (О. Бердник); *Під воду пішли **сотні будинків*** (<https://gazeta.ua>, 25.10.2018); *Традиційно **десятки тисяч хасидів** приїхали святкувати це свято до Умані* (<https://day.kyiv.ua>, 10.09.2018); *В рамках кампанії «Rise for Climate» відбулося **близько тисячі публічних акцій** в ста країнах* (<https://day.kyiv.ua>, 09.09.2018); *У селі тепер **ледве чи й половина людей*** (В. О. Шевчук). З огляду на сучасні динамічні процеси в мові деякі неозначені суб'єкти-підмети, ужиті переважно в засобах масової інформації, потребують редагування.

Наприклад, у реченнях *Негода розгулялася: **більше сотні сіл** у 9 областях залишилися без світла* (<https://gazeta.ua>, 25.10.2018); *У Сирії **більше тисячі** мирних жителів були вбиті в результаті атак* (<https://day.kyiv.ua>, 11.03.2018) *більше сотні сіл, більше тисячі жителів* доречніше замінити відповідно на *понад сотня сіл, понад тисяча жителів*. У сучасній українській мові складеним може бути й співвідносний із підметом головний член односкладного називного речення, наприклад: *Ця моновістава розгортається в мінімалістичних декораціях: темний порожній кін і **кількадесят** кольорових **штандартів** з однаковим зображенням голомозої людини, яка схилила голову* (<https://day.kyiv.ua>, 28.10.2016).

Зорієнтованість на змістовий і формальний дуалізм дає змогу виділити компоненти неозначеної семантики, що на семантико-синтаксичному підрівні реалізують суб'єктну синтаксему, а на формально-синтаксичному перебувають у підрядному зв'язку й експлікують керованого члена речення. Такі функційні особливості притаманні граемам:

а) давального, наприклад: *Та є печальна втіха, далєбі: **комусь** на світі гірше, як тобі* (Л. Костенко); *...**декому** вдалося завдяки цьому вижити* (<https://day.kyiv.ua>, 04.04.2015); *І хоч було це **декому** в досаду, він дав йому, єдиному із нас, і кращий мармур, і ключі від Саду* (Л. Костенко); *Бачив, **деяким** і зовсім уже не до бесіди* (Д. Міщенко); *Стишили гучний регіт, **деяким** для цього довелося прикрити рота долонею або заритися обличчям у шалик* (Є. Кононенко); *Але **деяким** судилося передати все* (Ю. Мушкетик); *Що ж, заводи щасливіші за міста, навіть за окремих людей щасливіші, бо заводи потрібні **багатьом**, а поодинокі людина може бути й нікому не потрібною* (П. Загребельний); *...**багатьом** бракує знань про своє коріння і про своїх найближчих родичі* (М. Матіос). Корпус дослідницького матеріалу свідчить, що структури із суб'єктом – керованим членом речення в давальному відмінку можуть бути й односкладними, і двоскладними, пор.: ***Декому** таланило більше, **декому** менше*

(<https://day.kyiv.ua>, 10.05.2005) і *Бо дійшло до того, що пекло багатом почало видаватися медом порівняно з тими стражданнями, яких люди зазнають на землі* (В. Шкляр); *Декому щастить триматися довго* (<https://day.kyiv.ua>, 03.08.2004);

б) орудного, що може мати безприйменниковий і прийменниковий вияви, наприклад: *Президент-республіканець, що теж, швидше за все, сприймалося **деким** як збій системи й, можливо, як контрреволюція, прийшов на тлі студентських хвилювань...* (<https://day.kyiv.ua>, 13.07.2018); *Деким оволодів страх; **Кимось** трясло; **Із деким** це трапилося в останній момент життя: ангел-охоронець зробив усе можливе, аби розтягнути передсмертну мить настільки, щоб вони встигли озирнутися на своє життя і, осмисливши його, розкаяться* (В. Слапчук); *Затримання може трапитися **будь з ким**...* (<https://day.kyiv.ua>, 22.06.2017); *...**між лікарями** неодмінно почнеться боротьба за кількість пацієнтів...* (<https://day.kyiv.ua>, 26.10.2016). Зрідка натрапляємо на підпорядкування такого компонента дієслівним формам на *-но*, *-то*, який вважають надлишковим у цих структурах [Сучасна 1969, с. 419]: *Свого часу немало й мені **деким** було крові попсовано* (О. Гончар). Такі структури формують периферію, «оскільки грамема орудного із семантикою діяча найчастіше має нульове вираження, що відбувається для уникнення збігу орудного суб'єкта й орудного інструментального» [Костусяк 2012, с. 90];

в) знахідного, наприклад: *(Людей. – Авт.) трусило від холоду, то кидало в жар* (Г. Вдовиченко); *І якщо **когось** турбує недостатньо результативна боротьба з корупцією – всі питання до Глави держави* (<https://day.kyiv.ua>, 11.12.2015); ***Когось** турбують страхи і проблема вибору, **іншого** – сумління і як з ним співіснувати, а **декого** – минуле і майбутнє людства й сенс буття загалом* (<https://day.kyiv.ua>, 29.11.2018); *Не знаю, можливо, це **когось** тішить...* (<https://day.kyiv.ua>, 20.04.2018); *Дехто з них – колекціонер зі стажем, а **когось** просто захоплює порцелянова краса* (<https://day.kyiv.ua>, 27.03.2008);

г) прийменникового родового, наприклад: *Можливо, <...> у когось буде безсонна ніч...* (<https://day.kyiv.ua>, 24.05.2013); *Для когось зимові канікули – це двотижнєве байдидування, а для когось – період напруженої роботи* (<https://day.kyiv.ua>, 18.01.2008); *Їжа для багатих була життєвою проблемою* (<https://day.kyiv.ua>, 03.09.2010); *Адже вартість проживання у дво-тримісному номері <...> для багатих є цілком доступною* (<https://day.kyiv.ua>, 23.05.2007); *До людей підступив страх*;

д) місцевого, що за кількістю вживань становить абсолютну периферію, наприклад: *Пристрасть до джазу у багатьох <...> зародилася давно...* (<https://day.kyiv.ua>, 16.02.2007).

У сучасній українській літературній мові маркування грамеми суб'єктної неозначеності може мати нульовий вияв, що спонукає принагідно зупинитися на проблемі розмежування деяких односкладних та двоскладних конструкцій. Описуючи типологію простих речень, науковці звертають увагу на предикативний зв'язок, існування якого побудоване на наявності підмета й присудка. Відповідно до цього структури з формально вираженими обома компонентами граматичного центру, пов'язаними «реченнєвотвірним предикативним синтаксичним зв'язком» [Шульжук 2004, с. 64], зараховують до двоскладних, а лише з одним – за невеликим винятком до односкладних (за термінологією І. І. Слинька, М. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянської, відповідно до двоядерних та одноядерних [Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994, с. 98–285]) [Сучасна 1972, с. 234–262; Дудик 1999, с. 79–149; Христіанінова 1991, с. 83–98]. Поряд із традиційним розумінням односкладності останнім часом натрапляємо на деякі зрушення в межах трактування цієї мовної величини. Зокрема, І. Р. Вихованець структури з усталеною назвою означено-особові, неозначено-особові та узагальнено-особові речення зараховує до двоскладних із лексично не вираженим (нульовим) підметом [Вихованець 1993, с. 95]. Схожі міркування висловлюють К. Г. Городенська [Городенська 2002], М. В. Мірченко [Мірченко 2004, с. 253] та ін. Дотримую-

чись концепції цих дослідників, проаналізуємо неповні двоскладні конструкції неозначено-особового різновиду, які виявляють стосунок до експлікації функційно-семантичної категорії неозначености. Беззаперечним вважаємо факт, що в структурах розглядуваного зразка «виконувач дії мислиться неозначено, а головний член виражений дієсловом у формі 3-ї особи множини теперішнього, майбутнього або ж у формі множини минулого часу» [Сучасна 1972, с. 238]. Наприклад: *У парламенті ще й **співають!*** (<https://day.kyiv.ua>, 15.12.2010); *Оркестру, який отримає «бронзу», **профінансують** зйомку концерту або кліпу* (<https://day.kyiv.ua>, 07.08.2015); *Володарям срібла **запишуть** студійний альбом. Оркестру, який зійде на третю сходинку, **забезпечать** професійну зйомку концерту або кліпу* (<https://day.kyiv.ua>, 06.10.2015); *А сьогодні **передавали**, що у Греції випав сніг* (Л. Костенко); *Десь **бачили** тебе* (Л. Костенко). Як засвідчує джерельна база, предикати, спеціалізовані на маркуванні дії, реалізованої невідомою особою (особами), чи стану, приписуваному невідомій особі (особам), можуть виявляти дещо ширше граматичне оформлення, ніж зазначено в академічному виданні за редакцією І. К. Білодіда. Зокрема, такого зразка головні компоненти здатні функціювати у формі умовного способу. У цьому випадку йдеться про ірреальні дії, процеси, стани, які не відбудуться через певні об'єктивні чи суб'єктивні причини, наприклад: *У розмові не обійшлося й без похвали на адресу Дональда Трампа. Путін підтримав його заяву про те, що війна проти України **не почалася б**, якби той був президентом у 2022 році* (<https://day.kyiv.ua>, 19.06.2025); *...в разі появи на «терені» М. Драгоманова **арештували б** його* (Р. Горак); *У випадку невиконання договору до неї **застосували б** штрафні санкції* (<https://expres.online>, 12.05.2011).

Попри те що в академічному виданні за редакцією І. К. Білодіда неозначено-особові речення – різновид односкладних структур, їх кваліфіковано як маркери двочленної думки: «предикат у ній вербалізований, а суб'єкт сприймається на рівні уявлення про якусь особу (осіб)» [Сучасна 1972, с. 239]. Тобто зорієнтованість на семантичний

рівень дає змогу вказати на двокомпонентність розгляданих синтаксичних одиниць, а зарахування до групи односкладних ґрунтується суто на формальних показниках. Із цього приводу слушно сказав М. В. Мірченко: «Нульове вираження підмета й особлива семантична модифікація, яку викликає структурна неповнота, засвідчує їхню відносну семантичну повноту» [Мірченко 2004, с. 253]. Акцент на змістових та формальних параметрах розглядуваних конструкцій дає змогу констатувати, що суб'єкт у них має імпліцитний вияв і це дає змогу якнайбільше звернути увагу на динамічну ознаку. Водночас формальна нівеляція виконавця дії, реалізатора процесу чи носія стану не суперечить тому, що ними можуть бути тільки назви осіб. Наприклад: *Врешті замкнули ворота...* (Р. Федорів); *Одного разу я перелякався майже до смерті, бо думав, що мою таємницю викриють і заберуть від мене Чехова* (А. Любка); *Як їх зносили з поля!* (Л. Костенко).

Стосунок до моделювання неозначено-особових неповних двоскладних речень виявляють різні за семантичним навантаженням предикати, зокрема предикати дії, процесу та стану. У лінгвістиці генетично первинним різновидом предикатної синтаксеми традиційно вважають предикати дії (у концепції О. Г. Межова – акціональні предикати [Межов 2012, с. 66–84]). У межах предикатів дії відповідно до неоднорідності їхньої семантики розглядають різні типи цих мовних одиниць. Наприклад, О. Г. Межов вирізняє предикати активної конкретної фізичної дії, предикати дії-локативності, предикати розумової діяльності, предикати мовленнєвої діяльності, предикати психічної діяльності (сприйняття) [Межов 2012, с. 66–84]. За нашими спостереженнями, майже всі вони здатні мати додаткове нашарування неозначеності, що лежить в основі вирізнення неозначено маркованих предикатів:

1) фізичної дії, наприклад: *Коли зносили їх, навіть сонце упало ниць* (Л. Костенко); *Той самий Стенфордський інститут досліджень, корпорація РЕНД, Лівермор, де вдосконалюють бомби й інші знаряддя масового вбивства, Форт-Детрік у Меріленді, де працю-*

ють вже й зовсім над чимось нелюдським – бактеріологічною зброєю (П. Загребельний); Велика гарна хата, і так дивно було дивитися, як її **руйнують** (І. Дзюба); ...та й платню на роботі **виплачують** не лише мізерну, а ще й з постійним запізненням?! (Л. Когут); Сидимо на кам'янім щиту – Донецький кряж У наших місцях він виходить на поверхню – не дарма ж тут **розкривають** кар'єр за кар'єром (І. Дзюба); Яка то радість була – підловити когось і вилити на нього цебро зимної води, а ще більша радість, коли **обілляють** тебе з ніг до голови! (І. Дзюба); Злочинця **викривають** (<https://day.kyiv.ua>, 19.05.2000); Найкращих зрубають, поважають... (Л. Костенко);

2) локативної дії, наприклад: – Скоро з канадського банку **приїдуть**. Листа Перпетуї **привезуть** (Люко Дашвар); І тільки при людях, мабуть, дерева тремтять від жаху, бо кращих із них **поведуть** ні за що ні про що на плаху (Л. Костенко);

3) мисленнєвої діяльності, наприклад: Історію **переосмислюють**, а не переписують (<https://day.kyiv.ua>, 09.08.2005); За допомогою анкетування **вивчають** біографічні дані, цінності, установки, особистісні риси («Психологія»); От чому в лабораторіях багатьох країн ретельно **досліджують** реакції тварин, які піддаються дії незвичайних стимулів (О. Л. Туриніна, Л. З. Сердюк);

4) мовленнєвої діяльності, наприклад: А тобі все **розказують**, показують – де газ, де сказ, де війни, де катастрофи (Л. Костенко); Бо ж, це ота Юстина, що про неї **розказують** (Є. Гуцало); Сашко ніде офіційно не працює, лише час від часу підробляє в одній з радіо-таксівок, переважно його **просять** підмінити когось вночі або в свята... (А. Любка);

5) сприйняттяєвої діяльності, наприклад: Пізно увечері я зайшов до себе й почув, що за стіною **дивляться** телевізор (Ю. Андрухович); Грають у комп'ютерні ігри, **слухають** попсу (Л. Костенко); Однак професора **помічають**, розступаються, хоч мало хто з ним вітається (Л. Копань).

Значно вужче семантичне розгалуження виявляють організатори неозначено-особових конструкцій – предикати процесу. Аналізуючи цей клас ознакових слів, І. Р. Вихованець пише: «Предикатам процесу властива ознака динамічності, нестатичності. Вона пов'язується з відповідними змінами в часі. На противагу предикатам дії предикати процесу вказують на динамічну ситуацію, що не передбачає активного виконавця дії, а стосується суб'єктів процесу, які ним не породжуються й активно та безпосередньо не стимулюються. Такі особливості суб'єктної синтаксеми впливають на її лексичний діапазон, поширюючись також на назви неживих предметів» [Вихованець 1992, с. 96]. Водночас зорієнтованість на функціонування суто в межах неозначено-особових конструкцій вносить певні корективи у висловлену науковцем концепцію. Попри те що в реченнях аналізованого різновиду суб'єкт не має мовного вираження, його легко можна змоделювати. Такий компонент пов'язаний тільки з назвами істот, яким приписано фазові, марковані дієсловом, процесуальні ознаки. Предикати процесу вказаного зразка спеціалізовані на маркуванні фізичних, фізіологічних, емоційно-психічних особливостей людей чи персоніфікованих істот, наприклад: *Чим завинив мозок, основний орган мислення, що ним бідкаються, із-за його діяльності сохнуть, згорають, хворіють?* (О. Бердник); *Тобто з якоїсь незрозумілої причини тут на нього (гепатит С. – Авт.) хворіють частіше, ніж у інших європейських країнах* (<https://day.kyiv.ua>, 26.12.2012); *У такому випадку потрібно вживати рослини, що виводять воду, солі та регулюють їх обмін в організмі. А таких у нас чимало. Це петрушка, пастернак (від якого ще й худнуть!)* (<https://day.kyiv.ua>, 05.06.2007).

У палітрі маркерів ознакових слів, що моделюють неозначено-особові конструкції й цим виявляють стосунок до функційно-семантичної категорії неозначеності, перебувають дієслівні предикати стану, які експлікують стан невідомих, не названих у реченні людей. Такі компоненти функціують на позначення:

1) почуттів, емоційно-психічних станів, наприклад: *Їй вже сорок п'ять, а її **кохають***, як колись у вісімнадцять (Л. Когут); *...щороку на Різдво наряджають ялинку, печуть пироги, запрошують гостей і **веселяться*** (<https://day.kyiv.ua>, 16.01.2014); *Тебе тихо **ненавидять**, кровно ображаються, тобі відкрито **заздрять**, активно домагаються і рішуче вимагають* (О. Дроздов); *Каліками – тими **погребують*** (Л. Костенко); *Таких, як ти, **чекають** все життя заради миті* (Л. Костенко); *Щойно Тихін зайшов до лабораторії, зазвучала увертюра до опери «Тарас Бульба» – це щоб зробити приємне гостеві, показати, що тут **шанують** класику його краю* (Л. Копань); *На роботі мене **поважають**...* (Л. Костенко);

2) розумового стану, наприклад: *...колектив нічого, спершу дивилися скося, **думали**, що я націоналіст, – у нас же так, якщо говориш українською, то вже й націоналіст* (Л. Костенко); *Після Чорновола нам вже **не вірять**...* (А. Любка); *Та, про яку **пам'ятають** уже п'ять століть!* (<https://day.kyiv.ua>, 12.06.2018);

3) буття, існування, наприклад: *Да, воно тепер і в колгоспі **живуть** непогано...* (В. Шкляр); *Від такого грипу **не виживають*** (Є. Кононенко); *Тут здавна **бідують**.*

Отже, суб'єктна неозначеність – грамема функційно-семантичної категорії неозначеності, яку реалізують компоненти на позначення невідомої, чітко не окресленої предметності, зокрема активного виконавця дії, пасивного носія процесуальної, якісної, кількісної ознак чи стану, марковані первинними в цій сфері засобами – власне-іменниками та займенниковими іменниками з неозначеною семантикою, а також різноманітними дериватами, що переважно мають аналітичну будову й належать до сфери вторинних; зрідка суб'єкт неозначеності зазнає формальної нівеляції.

2.8. Об'єктне вираження неозначеної семантики

Функційно-граматична спеціалізація об'єктних синтаксем давно зацікавила лінгвістів. Об'єкт як правобічний валентно зумовлений

компонент семантично елементарного простого речення, його семантичне розгалуження та засоби маркування в україністиці досліджували І. Р. Вихованець [Вихованець 1992, с. 118–124; Вихованець 1993, с. 260–262], А. П. Загнітко [Загнітко 2001, с. 288–289], О. Г. Межов [Межов 2012, с. 145–188], О. Ф. Ледней [Ледней 2003] та ін. Статусу підкатегорії, що структурує семантико-синтаксичну надкатегорію субстанційности (у концепції науковця – субстанціальності), надав об'єктности М. В. Мірченко [Мірченко 2004, с. 161–164]. Об'єктну семантико-синтаксичну залежність докладно схарактеризувала Т. Є. Мацицька [Мацицька 2016, с. 161–167]. С. М. Різник предметом студіювання обрав об'єктну сполучуваність українських іменних девербативів [Різник 2009]. Займенникове маркування об'єктних синтаксем простудіювала Н. П. Дзюман [Дзюман 2013]. У контексті тривалентних предикатів об'єктні синтаксеми розглянула О. М. Галаган [Галаган 2004]. На тлі суб'єктно-об'єктних предикатів стану проаналізувала об'єктні компоненти Н. А. Березовська-Савчук [Березовська-Савчук 2016, с. 104–122]. Акцент на відмінковій реалізації об'єктних синтаксичних одиниць зробили М. Я. Плющ [Плющ 2016, с. 43–66], О. К. Безпояско [Безпояско 1991, с. 29–38] та ін. Зорієнтованість на семантико-синтаксичний аспект дала змогу, крім морфологічних, виділити семантичні відмінкові грами, серед яких вирізнено п'ять відмінків, спеціалізованих на моделюванні об'єктної функції, – об'єкт дії, об'єкт процесу, об'єкт стану, об'єкт якості, об'єкт кількості [Костусяк 2013в, с. 13–15]. Попри таку різноаспектність дослідження на об'єктних компонентах із супровідною семантикою неозначености акцентували увагу спорадично, тому далі зупинимосся на їхній функційній спеціалізації та формальному вираженні.

Зорієнтованість на валентний потенціал опорних предикатів дає змогу зазначити, що об'єктні синтаксеми входять у валентну рамку всіх предикатів, окрім одновалентних. Цілком аргументованим й актуальним також для об'єктної неозначености вважаємо міркування І. Р. Вихованця, висловлене з приводу значеннєвої палітри об'єктних

компонентів: «Семантичне членування об'єктної синтаксеми, як і інших субстанціальних синтаксем, зумовлюється передусім семантичною природою предиката – найцентральної у семантико-синтаксичній структурі речення синтаксеми, валентність якої створює відповідне елементарне з семантико-синтаксичного погляду речення» [Вихованець 1992, с. 118].

З огляду на значеннєвий різновид опорного ознакового слова узагальнену семантику об'єктної неозначености реалізують такі різновиди об'єктних компонентів:

1) дії, наприклад: *Вони **когось** несли на руках* (В. Шкляр); *Ішли повз нього ритуальним кроком, **когось** топтали, кидали груддя* (Л. Костенко); *В Угорщині Скендер-челебія уже не мав що робити, бо земля була обдерта дощенту, зате Гріті зголошувався бути добровільним посередником між угорськими магнатами й султаном, де**сь щось** вивідував, **когось** купував, **когось** продавав...* (П. Загребельний); *Гетьман отетеріло дивився **на незнайомця**...* (В. Малик); *Адька вічно <...> **комусь** допомагає...* (О. Забужко); *...Сльцин без вагань дав згоду, ще й пообіцяв **декому** «героя» в разі успішної операції* (В. Шкляр); *...Марія уважно стежила **за незнайомцем** у білій сорочці* (С. Дячук); *На фестивалі ретротехніки показали **сотні** раритетних машин...* (<https://gazeta.ua>, 02.10.2018); *Їх було чоловік тридцять-сорок, серед них Сироватка помітив і **кількох незнайомих*** (Ю. Мушкетик). Спеціального коментаря потребують об'єктні синтаксеми зі значенням партитивности, у сфері яких засвідчені іменники, здатні маркувати членованість і частковість предметів. Попри активне функціонування в цій сфері власне-субстантивів із конкретним значенням аналізовані мовні одиниці реалізують водночас семантику неозначености. У цих компонентах важливий акцент припадає не так на їхнє лексичне значення, як на моделювання неозначеної кількості певних предметів. Розглядаючи родовий відмінок як морфологійний засіб вираження такої семантики, І. Р. Вихованець пише: «Семантичне кількісне нарощення на власне відмінкове значення відповідного від-

мінкового компонента свідчить про його семантичну похідність. Родовий партитивний об'єднує в собі об'єктне значення і взяте від безпосередньо вихідної квантитативно-відмінкової сполуки квантитативне значення» [Вихованець 1987, с. 34]. Наприклад: *Їй би проблем побільше, то дурницями не займалась би. Щоб раненько встати та з теплого ліжка по холоду піти в стайню, та корову подоїти, та худобі їсти дати, та **дров і води** в хату принести...* (Л. Когут); *Я залишив таксистові **грошей** на каву, вибачився, вийшов з автівки і пішов за дівчиною назирці* (А. Любка); *А потім Стир поклав до капища і поціленого стрілою тетерука, не пожалівши зголоднілих дітей, бо з двох заповлених птахів одразу ж одного віддав богам, а ще **грибів і ягід*** (Ю. Покальчук); *Потраву з собою мали – Дорош вклав у тороки **сала**...* (Ю. Мушкетик); *Сироватка подумав, що, може-таки, накопати дикої **цибулі** та зварити **юшки** з м'яса?* (Ю. Мушкетик);

2) процесу, наприклад: *Адька вічно **кимось** клопочеться...* (О. Забужко); *Сірко озлився спершу на запорожців, а тоді вже й **хтозна на кого*** (Ю. Мушкетик);

3) стану, зокрема й стану-відношення, наприклад: *Душа жадала весни, а з нею ще **чогось** невідомого, несподіваного...* (Ю. Мушкетик); *Всім суцям на землі кермує страх. Лев теж **когось** боїться* (Ю. Мушкетик); *Здавалося б, **чого** ще треба цьому чоловікові?* (П. Загребельний); *Над плавнями, освітлені знизу сонцем, пливли по небу тугі, схожі на подушки в рожевих напірниках, хмари. Пливли чередою – дві великі, одна менша й ще менша, а вкінці зовсім манюсінка; вони **чимось** нагадували придане нареченої* (Ю. Мушкетик); *Якась глобальна подія, **хтось із кимось** тут зустрічається* (Ю. Андрухович); *Ось пройде час, **когось** і покохаєш* (Л. Костенко); – ***Кого** ти любиш, Іване?* (Л. Костенко); *А я все мусив славити **когось*** (Л. Костенко); *...і тепер йому було тепліше, **ніж іншим*** (Г. Тютюнник);

4) якості, зокрема і якості-відношення, наприклад: *У **чомусь** винні завжди ми самі* (Л. Костенко); ***Чимось** був той козак знакомитий Сіркові, **когось** йому нагадував* (Ю. Мушкетик); *Кращий за **інших***

був цей кучерявий хлопчина (В. Шкляр); Хіба він гірший за інших? (В. Малик).

У науковій літературі натрапляємо на потрактування деяких субстантивів як синтаксем, що контамінують суб'єктне й об'єктне значення. Зокрема, О. Г. Межов робить особливий акцент на побудовах, модельованих безособовими формами з указівкою на фізичні дії, вплив на когось чи щось. Підпорядковані їм компоненти в знахідному відмінку науковець вважає експлікаторами складної синтаксеми суб'єкта стану-об'єкта дії. За доказ править можливість певних трансформацій [Межов 2012, с. 345]. Таке явище притаманне компонентам із неозначеною семантикою у формі знахідного відмінка. Наприклад: *Когось* убило струмом (Л. Костенко) ← *Хтось* був убитий і *Струм* убив *когось*. О. Г. Межов цілком аргументовано стверджує: «Носій стану у знахідному відмінку нейтральний щодо ситуації, у якій він перебуває, остання не залежить від його волі. У таких реченнях простежуємо спрямованість дії на суб'єкт» [Межов 2012, с. 345–346].

У сучасній українській літературній мові на моделювання об'єктної неозначеності спрямована розгалужена палітра мовних засобів, з-поміж яких центр формує спеціалізований на цій функції знахідний відмінок, що може мати прийменниковий вияв, наприклад: *Марна, аж прозора, з великими темними очима жінка сидить у віконці, когось* виглядає... (Р. Іваничук); *Здавалося, він видивляється когось* (Ю. Мушкетик); *Хіба ж кого-небудь* ми опечалимо тим, що пливемо там, де пливемо? (Л. Костенко); – *Ну, це ще нічого. А щодо гетьмана... Він був мудріший. Ну, не вельми. Але мудріший за інших* (Ю. Мушкетик); *Я чув, як щось зашаруділо на той бік дверей, затупіли кроки, хтось на когось* цитькнув... (Ю. Мушкетик); *Він (письменник Т. – Авт.) на когось* чекає (Є. Кононенко).

Периферію мовного вжитку становлять грамеми:

1) родового, зокрема й із контамінованим суб'єктно-об'єктним значенням та семантикою квантитативної партитивності, наприклад: *...ми раптом опинилися серед цілої зграї розлючених більшовиків, які*

металися від хати до хати, видно, **когось** шукали й не могли знайти (В. Шкляр); ...стільки нечисті вештається по темних кутках та під'їздах, щодня **когось** убивають, грабують, наїжджають автомобілями, твалтують... (В. Шкляр); ...там було вже **когось** поховано (В. Шкляр); Комуś колись **чогось** там підлили (Л. Костенко); – А тут метрів за двадцять є закинута криниця, така глибоченна, що аж чорна внизу, і ми вже принесли **води**... (Л. Когут). У сфері неозначеного об'єкта здатна функціювати прийменникова форма родового відмінка: Насамперед маю подякувати князю за те, що був тверезіший **від інших** і допоміг утримати Добрита від згубної спокуси – іти в непевний час на ромеїв (Д. Міщенко);

2) давального, наприклад: Вона (жінка. – Авт.) випростовується, дивиться повз мене і крізь сльози дорікає **комусь**... (Н. Гуменюк); ...а комуś пощастило – так і дошкандибав до зупинки, та ще й допоміг **комусь** по дорозі (Т. Брукс);

3) орудного, наприклад: А ще цей хлопець **чимось** нагадав йому власних синів, Семена і Григорія (Ю. Мушкетик); Вершники дивилися тільки вперед – щоб не зіткнутись, не зачепитись, їхні обличчя були суворі й **чимось** схожі одне на одне (Ю. Мушкетик);

4) місцевого, наприклад: Отак буде завжди, можна розчаруватись у зарплаті, у **комусь** із колег... (<https://day.kyiv.ua>, 27.04.2012).

Подекуди об'єктна сфера представлена аналітично. У такому разі рівень неозначености за деяких умов може зазнавати часткової нівеляції, оскільки її реалізують сполуки слів, що вказують на об'єкт як складник чогось, невизначену, приблизну кількість предметів чи якусь одну людину із певної групи осіб. Наприклад: Проте побачити **когось з ченців** Мокієві не вдалося (Ю. Мушкетик); Софія здатна виражати **більше 60 емоцій** (<https://gazeta.ua>, 26.10.2018); Василь застрочив зі свого «люйса», скосив **кількох кіннотників**... (В. Шкляр); Депутати таємно розподілили **сотні мільйонів гривень** бюджету (<https://gazeta.ua>, 26.10.2018). У досліджуваній джерельній базі чимало аналітично виражених об'єктних синтаксем із супровідною неозначе-

ною, переважно неозначено-кількісною семантикою, співвідносних із знахідним відмінком, рідше – із називним: *У Вінниці презентували більше тисячі виробів народного мистецтва* (<https://day.kyiv.ua>, 11.11.2018); *І кожному жителю начебто належить більше 200 «квдратів»* (<https://gazeta.ua>, 26.10.2018). З огляду на динамічні зрушення, які відбулися в українській мові, дериваційно пов'язаний зі ступеньованим прислівником прийменник *більше* доречно замінити на *понад* і відповідно числівник чи відчислівниковий субстантив замість родового матиме форму знахідного, пор.: *Американські слідчі знайшли у нього більше сотні офшорних компаній* (<https://gazeta.ua>, 24.10.2018) і *Американські слідчі знайшли у нього понад сотню офшорних компаній*.

Із формально-синтаксичного боку об'єктний компонент із неозначеною семантикою переважно функціює в сильнокерованій позиції. Ознаки слабого керування він виявляє, перебуваючи в підрядному зв'язку з прикметниковими предикатами.

Від проаналізованих об'єктних одиниць відрізняються об'єктні синтаксеми, що виявляють значну завуальованість та формальну редукцію. Таке явище простежуємо в структурах із предикатами, вираженими деякими дієсловами зворотно-середнього стану з постфіксом *-ся*. В. О. Горпинич розглядає їх як одностанові (непарні) й зараховує до активних [Горпинич 2004, с. 191]. На переконання мовознавця, «стан у дієсловах є словозмінною морфологією категорією, яка протиставляє не різні, а словформи однієї лексики» [Горпинич 2004, с. 191]. Але у зворотних формах «морф *-ся* утворив не форму слова, а похідне слово з іншим лексичним значенням» [Горпинич 2004, с. 191]. За спостереженнями М. Я. Плющ, «дієслова зворотно-середнього стану виражають дію суб'єкта, що не переходить на самостійний об'єкт, а зворотно спрямовується на самого діяча чи додатково характеризує його через неназваний об'єкт» [Плющ 2010, с. 260]. Отже, у таких конструкціях неозначено марковану субстанційну синтаксему певною

мірою компенсує сам предикат. Крім того, аналізований різновид речень засвідчує наявність специфічного різновиду актантної деривації.

З огляду на вказані функційні параметри доречно розмежувати два типи структур із неозначено маркованими субстанційними синтаксемами:

1) речення, що містять неозначений суб'єкт, який водночас є об'єктом, тобто субстантив у називному відмінку реалізує неозначену суб'єктно-об'єктну семантику. У такому разі роль предиката припадає на власне-зворотні дієслова та деякі непрямо-зворотні, наприклад: *Дехто швидко вдягався, дехто взувався* ← *Дехто швидко вдягав себе, дехто взував себе*; *Студенти готуються до іспитів* ← *Студенти готують себе до іспитів*;

2) структури, у яких неозначений об'єкт прихований, а предикат виражений такими дієсловами:

а) взаємно-зворотними, наприклад: *...можливо, у людей, які зустрічаються тут надто часто, вичерпалися теми для розмов, – хтозна* (Н. Сняданко); *...а десть коло підніжжя тих вершин <...> змагаються барони...* (П. Загребельний);

б) непрямо-зворотними, наприклад: *Хтось збирається в мандри, а хтось – додому* ← *Хтось збирає речі в мандри, а хтось – додому*;

в) активно-безоб'єктними, наприклад: *Собака кусається* ← *Собака кусає людей*; *Кінь б'ється* ← *Кінь б'є когось*; *Кішка дряпається* ← *Кішка дряпає людей*; *Терен колется* ← *Терен коє когось*. Хоч, як стверджує М. Я. Плющ, такі «дієслова виражають властивість суб'єкта поза зв'язком його з об'єктом» [Плющ 2010, с. 261], проте свою природну здатність суб'єкт здатен реалізувати тільки завдяки об'єктові.

Отже, *об'єктна неозначеність* – грамема функційно-семантичної категорії неозначеності, зреалізована варіантами об'єкта дії, об'єкта процесу, об'єкта стану, об'єкта якості, у сфері яких перебувають компоненти на позначення невідомої, чітко не окресленої предметності (назви істот і неістот), експлікована первинними в цій сфері засобами – власне-іменниками та займенниковими іменниками з неозначеною се-

мантикою в знахідному відмінку, а також графемами родового, давального, орудного, місцевого та різноманітними дериватами, що мають аналітичну будову й належать до сфери вторинних; зрідка об'єкт неозначености зазнає формальної редукції.

2.9. Функційно-семантичні параметри адресатної неозначености

У новітніх граматичних студіях, присвячених описові семантико-синтаксичної структури речення, поширеним стало виокремлення адресатних синтаксем (мінімальних одиниць) [Вихованець 1992, с. 124–126; Вихованець 1993, с. 262; Шульжук 2004, с. 199; Загнітко 2001, с. 176, 275, 289; Межов 2012, с. 188–202], підкатегорії адресатности [Мірченко 2004, с. 164–166], адресатних семантико-синтаксичних залежностей [Масицька 2016, с. 167–174] й адресатного семантичного відмінка [Костусяк 2012, с. 112–117]. З'ясовуючи особливості підпорядкування адресатної синтаксичної одиниці, О. Г. Межов слушно зазначає, що вона здатна валентно сполучатися лише з деякими дієслівними предикатами, похідними від них віддієслівними іменниками та окремими прикметниковими предикатами. Серед дієслівних предикатів, які беруть участь у вираженні категорії адресатности, тільки предикати дії, для яких характерна семантика: 1) «давання»; 2) «повідомлення»; 3) «писання»; 4) «перенесення»; 5) «перевезення» [Межов 2012, с. 189]. Семантичну палітру опорних предикатів Т. Є. Масицька доповнила ознаковими словами, що позначають «симпатію» (опорне слово *подобатися*), «служіння» (опорне слово *служити*), «догідливість» (опорні слова *лестити*, *годити*), «мовлення» (опорне слово *говорити*) [Масицька 2016, с. 167]. На переконання О. Г. Межова, «адресат дії є основним семантичним варіантом адресатної синтаксеми. Лише при тривалентних предикативних прикметниках *винний*, *винуватий* зі значенням “який має борг” вживається облігаторна субстанційна синтаксема у функції адресата стану» [Межов 2012, с. 194].

У лінгвістиці науковці по-різному визначають лексичне наповнення адресатних синтаксичних одиниць. Зокрема І. Р. Вихованець [Вихованець 1992, с. 126; Вихованець 1993, с. 262], К. Ф. Шульжук [Шульжук 2004, с. 199], М. В. Мірченко [226, с. 164], Н. М. Костусяк [Костусяк 2012, с. 113], О. Г. Межов [Межов 2012, с. 193] наполягають на тому, що сферу адресатності здатні маркувати назви людей, рідше інших істот та персоніфіковані одиниці. Крім зазначених, Т. Є. Масицька вважає адресатними й деякі компоненти з абстрактним значенням [Масицька 2016, с. 168, 170].

Усі проаналізовані концепції та аспекти студіювання адресатних одиниць слугують методологічною основою для дослідження адресатів із супровідною неозначеною семантикою. Значною мірою вони виявляють такі самі ознаки, як і схарактеризовані науковцями компоненти, проте й виявляють певну своєрідність. Як засвідчує джерельна база, адресатно-неозначені одиниці здатні залежати переважно від предикатів дії, рідше від тривалентних прикметникових предикатів. Лексичний діапазон аналізованих субстантивів представлений назвами істот, зазвичай людей, центральними засобами маркування яких є іменники в давальному відмінку. Наприклад: *Треба було би ті книги **комусь** віддати...* (Є. Кононенко); *Сільце, що я знав його під назвою Пузикове, тут називалося Пузиковим – мабуть, хтось з панів його **комусь** позичав* (Р. Радутний); *Усе **комусь** щось пишуть на догоду...* (Л. Костенко); *А ти, Миколо-брате, злякався, що хтось **комусь** шепнув на вухо про Товариство...* (В. А. Шевчук); *Він, може, навіть говорив **комусь**, що скіфська баба – добре одоробло супроти грецьких витончених муз* (Л. Костенко); *Коли хтось **комусь** недоплачує, починається якась гра: хтось **комусь** чогось недоплачує..., коли непрозора звітність...* (<https://day.kyiv.ua>, 26.09.2018); *І хто б там що **кому** не говорив, а згине зло і правда переможе!* (Л. Костенко); *Немає тяжчого, коли ти винний **комусь**, цей борг не дає тобі спокійно спати* (І. Білик). Рідше адресатну функцію реалізує грамема родового з прийменником для, наприклад: *Лучук мерщій пустив нову стрілу, яку наготував*

для когось іншого... (П. Загребельний); *Писано для кого іншого* (Ю. Мушкетик). Як слушно наголошує І. Р. Вихованець, «прийменник *для* з родовим відмінком, крім вираження функції адресата дії, вносить у конструкцію додатковий значеннєвий відтінок призначення» [Вихованець 1992, с. 126]. Своєрідним морфологічним різновидом адресатної сфери є підпорядкована імперативним власне-дієсловом чи вербалізованим мовним одиницям грамема кличного, «що виконує функцію адресата вольової дії – потенційного суб'єкта дії» [Костусь 2012, с. 115]. Описане явище простежуємо й у структурах, де кличний відмінок виявляє неозначену семантику. У такому разі він має ще складніше значення: крім контамінованої адресатно-суб'єктної функції, ця грамема реалізує найчастіше значення невідомих осіб, чітко неокресленої їхньої кількості та ін. Однією з важливих ознак аналізованих компонентів є маркування їх власне-іменниками з неозначеною семантикою чи в множині за відсутності числових конкретизаторів. Наприклад: *Люди, допоможіть!* За певних контекстуальних умов імперативно представлений предикат здатен зазнавати формальної редукції, що слугує підґрунтям утворення вокативних речень. Попри нівеляцію предиката спонукальна семантика залишається, її перебирає на себе кличний відмінок, який, на думку І. Р. Вихованця, є адресатом мовлення – потенційним суб'єктом дії [Вихованець, Городенська 2004, с. 78] і водночас конденсатом суб'єктно-предикативно-адресатної структури [Вихованець 1987, с. 143]. Наприклад: *Студенти!; Учні!* Подекуди субстантиви, що реалізують вказану функцію, виявляють часткову нейтралізацію предметної семантики, експлікуючи водночас спонукування й адресатно-спрямовані емоції, експресію, оцінку. У такому разі вони наближені до нечленованих синтаксичних одиниць, виражених переважно вигуками. Наприклад: *О людоньки!!!*

Отже, *адресатна неозначеність* – грамема функційно-семантичної категорії неозначеності, зреалізована варіантами адресата дії та адресата якості, у сфері яких перебувають компоненти на позначення невідомої, чітко не окресленої істоти, переважно людини, чи невизна-

ченої кількості істот, експлікована первинними в цій сфері засобами – займенниковими іменниками та власне-іменниками з неозначеною семантикою в давальному відмінку, а також прийменниковою граемою родового та кличним відмінком як вторинними засобами.

2.10. Внутрішнє семантичне розгалуження та формальне маркування локативної неозначеності

Супровідне нашарування неозначеної семантики виявляють мовні одиниці, що маркують місце. Аналізуючи валентно зумовлені локативні компоненти, І. Р. Вихованець вдається до розмежування їх на «три типи варіантів: варіанти із значенням статичної локалізації, варіанти з динамічним значенням напрямку руху і варіанти з динамічним значенням шляху руху» [Вихованець 1992, с. 130]. Аналогічні значеннєві різновиди схарактеризував О. Г. Межов [Межов 2012, с. 227–254]. Такий поділ вважаємо перспективним для докладного аналізу одиниць, які експлікують локативну неозначеність. Крім змістових параметрів, викінченості аналізу дають формальні ознаки вказаного категорійного значення. Безперечно, важлива роль припадає на прислівники. К. Г. Городенська в колективній праці «Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія» висловила думку про дві основних групи прислівникових одиниць зі значенням простору. До першої, на переконання дослідниці, належить невелика кількість означальних прислівників *високо, низько, далеко, близько, глибоко, мілко* та похідні від них лексеми, які постали внаслідок адвербіалізації якісних прикметників [Граматика 2017, с. 513–514]. Другу структурують обставинні «морфологізовані прислівники, що вже втратили значеннєвий зв'язок із вихідними прийменниково-відмінковими та відмінковими формами і спеціалізуються на вираженні суто просторових семантико-синтаксичних відношень» [Граматика 2017, с. 518]. Крім цих репрезентантів локативної семантики, засвідчені також прийменниково-відмінкові форми іменників, які, на переконання І. Р. Вихованця, варто відрізняти від аналітичних прислівників. У межах перших

прийменник виконує роль аналітичного дієслівного постфікса й передає субстанційні відношення, а в структурі других функціонує як аналітична синтаксична морфема-адвербіалізатор, нейтралізує притаманну власне-відмінкам семантику предметности та динамічності й оформлює детермінантні члени речення [Вихованець 1988, с. 202]. Отже, засвідчені в неозначено-локативній сфері прийменниково-відмінкові форми вслід за І. Р. Вихованцем вважаємо аналітичними іменниками.

У сучасній українській літературній мові валентно зумовлені одиниці зі значенням чітко не окресленої статичної локалізації формують певні семантичні підгрупи, побудовані на основі таких значенневих відтінків:

1) неозначеного, розміщеного на горизонтальній осі місцеперебування когось чи чогось, наприклад: *Але **десь** неодмінно має бути охайний ресторанчик* (Є. Кононенко); *...отже, **десь недалеко** село, туди зась, там вже може бути погоня...* (Ю. Мушкетик); *...**десь неподалік** пес, брехав без злості, але безугавно* (Ю. Мушкетик); *Коли Куций тут – значить, **десь неподалік** має бути й той, кого він мав супроводити...* (В. Рутківський); *Є тут **поряд** глибока ущелина* (В. Малик); *Адже Лівія – **зовсім поряд*** (П. Загребельний); *Самуїл став табором **недалеко від броду**...* (В. Малик); *Плантація **зовсім недалеко від міста*** (П. Загребельний). Зрідка неозначено маркований прислівник зі значенням місцеперебування може виконувати роль уточнювального компонента, опосередковано пов'язаного з локативним предикатом, наприклад: *...там, **далеко**, живуть собі, поживають люди...* (Є. Пашковський);

2) неозначеного, розміщеного на вертикальній осі місцеперебування когось чи чогось, наприклад: *Із Лазещини туристи ходять на Говерлу та Петрос – село розміщене **високо**...* (А. Чапай);

Розгалуженішу значеннєву палітру виявляють мовні одиниці із супровідною неозначеною семантикою, що маркують динамічну локалізацію, зокрема:

1) початковий пункт руху, який може розміщуватися:

а) на горизонтальній осі, наприклад: *Бабку, яка **невідь-звідки** опинилася біля швейної машинки і, коли її попалили, почала махати пенсійним посвідченням, до того ж, старого зразка...* (Т. Гаврилів); *Вітри буйні віють, **казна-звідкіля** набігають татари й стріляють...* (М. Олійник); *...**звідкись** вискочили два контрактники і перевіряли прописку...* (Є. Пашковський); *Аж тут **звідкись**, ніби йшов за нею назирці, явився Марійн Славко* (М. Матіос);

б) на вертикальній осі, наприклад: *...я відразу почув, що вітер віє **знизу**: лусь-лусь, лусь-лусь...* (В. Шкляр); *А **знизу** вже лізли Метелиця, Спихальський, Сікач, Півень* (В. Малик);

2) шлях руху, наприклад: *Пройшов **повз тисячі людей** і не знайшов жодної близької спорідненої душі* (Г. Когут). Виділена синтаксема, окрім локативного значення, реалізує неозначено-кількісну семантику;

3) кінцевий пункт, що перебуває:

а) на горизонтальній осі, наприклад: *Сліпа Євдося зійшла з Ірдинських боліт **невідомо куди*** (В. Шкляр); *Орест, не обідаючи, грюкнув дверима і зник. **Куди? На скільки?..*** (<https://litgazeta.com.ua>, 22.10.2018); *Ірина зірвалась на ноги і від обурення кричала: «То не вештайся ночами! Лишив жінку з дитиною саму – і **подався бозна-куди** шукати розваг?..»* (<https://litgazeta.com.ua>, 22.10.2018); *Після проходження Керченської протоки за «Донбасом» пройшов один корабель окупанта. Росіяни не думали, що ми підемо **так далеко** і перетнемо протоку* (<https://www.volyn.com.ua>, 23.09.2018);

б) на вертикальній осі, наприклад: *Воно (полум'я. – Авт.) піднялося так **високо** й стрімко, що його відсвіти затанцювали і на вигоні, і на лежачій шляхті, і на обличчях Наливайкової сотні* (М. Вінграновський); *...ми вже піднялися **досить високо**...* (І. Роздобудько).

У мовленні подекуди трапляються структури, у яких локалізацію можна диференціювати на основі семантичного ряду 'близько – надто близько – далеко – дуже далеко'. У таких конструкціях важлива роль припадає на супровідні компоненти, експліковані переважно прислів-

никами міри й ступеня, та спеціалізовані на вказаній функції маркери локативної семантики на кшталт *поруч, неподалік, вдалині, низько, далеко, десь далеко, здалеку, високо*. Наприклад: *Я певен, він* (Кончак. – Авт.) **десь недалеко**, *і ми знайдемо його* (В. Малик); *Та ще десь неподалік* має бути *Куций* (В. Рутківський); *На стовпах – іржаві держакі для прапорців. Вони досить високо: Лариса не може дотягтися...* (Є. Кононенко).

Центр мовного втілення чітко не окресленої валентно зумовленої локалізації становлять неозначені прислівники, зокрема й ступеньовані, наприклад: *Потім звідкись* узявся *незнайомий старезний дід* (Ю. Андрухович); *Ще один поворот – і невідь-звідки* на *дорогу просто перед його носом виргулькнув масивний джип...* (Н. Тисовська); *А ту скульптуру, Маріеллу з мармуру, десь вивезли* (Л. Костенко); *...а далі ліс, що переходить у густий сосновий бір і тягнеться хтозна-куди...* (М. Олійник); *Коли незнайомиць підійшов ближче, Лада розгледіла його обличчя* (М. Соколян); *Захарко підійшов ближче...* (В. Шкляр); – *А оце, – хитнув він на купку білявих виснажених хлопців, в грубих білих свитинах, що зупинилися далі <...>, – це ляхи, тобто панські хлопці* (З. Тулуб). Подекуди в реченні функціонує кілька компонентів – маркерів вказаної семантики, наприклад: *Космодром танув удалині, десь позаду* (О. Бердник); *Десь угорі* пливли *хмари* (В. Лис). Уточнювальні одиниці здатні знижувати рівень неозначеності, особливо коли в цій сфері перебувають іменники – конкретні предметні назви: **Недалеко від бараків, за гамазеями й довжелезними коморами**, *стояла дарницька залізнична станція...* (В. Шкляр). Мовну палітру локативної неозначеності доповнюють аналітично виражені прийменниково-відмінкові сполуки, подекуди супроводжувані неозначено-кількісними числівниками, постпозитивно розташованими означено-кількісними числовими назвами та модифікаторами прибілизності на кшталт *майже, приблизно*, а також числівникові форми у множині, наприклад: *Врешті Волин прокинувся і побачив, що лежить на чомусь надзвичайно м'якому, пухнастому, ніжному,*

приємному для тіла (Ю. Покальчук); *Незабаром він зупинився **неподалік скверу**, але з нього ніхто не виходив* (В. Савченко); *...наша хата **недалеко від ріки**...* (М. Матіос); *Волин пройшов з нею Лісом **мало не до самого села**, несучи кошики* (Ю. Покальчук); *Колона цих машин зупинилася **метрів за двісті** від зорельотів* (О. Бердник); *...водоводи **протягнуто на тисячі** кілометрів* (<https://day.kyiv.ua>, 16.11.2000). З-поміж проаналізованих мовних засобів центр локативної неозначеності формують неозначені прислівники, які найбільш узагальнено реалізують вказану семантику, усі інші маркери тяжіють до периферії, оскільки рівень маркування неозначеності в них нижчий. Абсолютну периферію реалізують аналітично представлені одиниці, насамперед прийменниково-відмінкові форми та іменниково-числівникові сполуки з постпозитивно розташованими означеними числовими назвами.

Отже, *локативна неозначеність* – грамема функційно-семантичної категорії неозначеності, зреалізована варіантами статичного та динамічного (початкового й кінцевого пунктів та шляху руху) чітко не окресленого простору, експлікована первинними в цій сфері засобами – означальними та обставинними прислівниками зі значенням місця, що становлять формальну домінанту, і низкою вторинних засобів – прийменниково-відмінковими формами іменників, які можуть супроводжувати неозначено- та означено-кількісні числівники, а також різноманітні аналітичні модифікатори неозначено-локативної семантики.

2.11. Диференційні ознаки інструментальної неозначеності

Упродовж останніх десятиліть сучасну лінгвістику поповнили студії, присвячені дослідженню мовних одиниць з інструментальним значенням, у межах яких розглядають компоненти зі указівкою на знаряддя дії та засіб пересування. Керуючись критерієм інформаційної достатності, інструментальну синтаксему кваліфікують як необов'язкову, факультативну, оскільки її формальне вилучення з контексту не зумовлює руйнування речення. Важливим критерієм також вважають підпорядкування тільки предикатам дії та слабкий підрядний зв'язок

із присудковим словом. Такі міркування знаходимо в студіях І. Р. Вихованця [Вихованець 1987, с. 129; Вихованець 1992, с. 127–130; Вихованець 1993, с. 262–263; Вихованець, Городенська 2004, с. 75–76; Граматика 2017, с. 104–106, 111], М. Я. Плющ [Плющ 1978, с. 17–28; Плющ 1986, с. 66–77], М. В. Мірченка [Мірченко 2004, с. 166–170], О. Г. Межова [Межов 2012, с. 202–225], Т. Є. Масицької [Масицька 2016, с. 174–182] та ін. Названі кваліфікаційні ознаки виявляють також інструментальні синтаксеми із супровідною неозначеною семантикою. Вони експлікують невідомі, точно не окреслені знаряддя дії чи засоби переміщення, марковані субстантивами з конкретно-предметним значенням. Неозначений інструменталь-знаряддя підпорядкований предикатам дії, що, на думку Т. Є. Масицької, «у своїй структурі містять синтагматичну сему інструментальності» [Масицька 2016, с. 175]. Такі предикатні синтаксеми маркують конкретну дію, спрямовану на об'єкт. Наприклад: *...хтось черкнув Єнченка **чимось** гострим по щоці, й кров закапала на церковний поріг* (Ю. Мушкетик); *Тільки ніби **чимось** тупим б'є в потилицю* (Л. Копань); *Здавалося, хтось дотикався **чимось** прохолодним, зеленим, тонким* (Ю. Мушкетик); – *Може, їх (кошенят. – Авт.) треба **чимось** помазати?* (В. Шкляр).

Крім дієслівних предикатів, роль опорних слів, здатних керувати субстантивами з неозначено-інструментальною семантикою, виявляють віддієслівні іменники, дериваційною основою яких слугують дієслова – маркери фізичної дії, що прогнозують указану субстанційну синтаксему, наприклад: *...якийсь час долинали удари **чимось** важким об стіни...* (Є. Пашковський). Проте в таких випадках доводиться говорити про появу супровідного атрибутивного відтінку.

Неозначено маркований інструменталь-знаряддя найчастіше реалізують субстантиви в орудному відмінку. Розглядаючи цю граему як спеціалізований засіб інструментальної синтаксеми, І. Р. Вихованець пише: «Первинні функції знаряддя й засобу дії орудного відмінка пов'язані із семантико-синтаксичними ознаками субстанційності,

пасивності, динамічності та формально-синтаксичною ознакою периферійності» [Граматика 2017, с. 105]. Варто зазначити, що роль знаряддя дії, не ускладненого супровідною неозначеною семантикою, частіше виконують власне-іменники, натомість у сфері неозначених інструментальних синтаксем зазвичай функціують займенникові іменники. Засвідчені в цій позиції власне-іменники обов'язково супроводять модифікатори неозначеності. Пор.: *Здалося, що його (Лавріна. – Авт.) вкололи **чимось** тонким і гострим* (Ю. Мушкетик); *...а дрібненькі зелені людиці, народ Леса, прикладали якісь трави до ран, **чимось** мастили Волинове тіло* (Ю. Покальчук) і *...а я писала **мало не осколком** великі букви, щойно з букваря* (Л. Костенко). Крім неозначених займенників, трапляються також питальні займенникові одиниці, наприклад: *Тільки ж **чим** міг відбиватися Волин?* (Ю. Покальчук); – *Пилип ударив Пархіма, а Пархім його... – **Чим?*** (Ю. Мушкетик). Транспозиційне спрямування в інструментальну площину знаряддя дії зрідка виявляють прийменниково-відмінкові форми родового, місцевого та знахідного відмінків, наприклад: – *Саш-шко це, Рубі-біништейн і в мене щойно стріляли! – Де стріляли, з **чого?*** (С. Пантюк); *...є дуже багато немузикантів, які вміють **на чомусь грати*** (<https://day.kyiv.ua>, 03.09.2004); – ***На чому** ти вмієш грати* (Ю. Мушкетик); *Здалека лунали крики відчаю, розпачу, люди **в щось** з усіх сил били* (С. Пантюк).

Сферу інструментальної неозначеності реалізують компоненти з указівкою на засіб пересування в просторі, зазвичай невідомий вид транспорту. Розв'язуючи питання лексичної спеціалізації аналізованих мовних одиниць, О. Г. Межов пише: «Синтаксема засобу дії вказує на істоти, механізми і допоміжні предмети, матеріали, за допомогою яких реалізуються дія, рух» [Межов 2012, с. 207]. Важливо наголосити, що розмежування субстантивів, побудоване на ознаці 'назва істоти / неістоти', можливе за умови, коли в цій позиції засвідчені власне-іменники з конкретним предметним значенням. Якщо ж компоненти розглядуваного різновиду мають супровідну неозначену

семантику, то таке розмежування зазвичай зникає. Наприклад, у реченнях *Люди приїхали чимось, Чим везти людей?* неозначено маркований інструменталь-засіб може стосуватися номінацій транспорту – назв неістот і назв істот, пор.: *машиною, автобусом, трамваєм і кіньми, собаками, оленями, верблюдом, вісликом*. Звичайно, у сфері неозначеної інструментальності здатні перебувати й власне-іменники – назви істот і неістот у формі множині, але такі одиниці становлять периферію мовного вираження неозначеної семантики, оскільки в них нечітко представлена тільки кількісна ознака, пор.: *Кількість людей поступово збільшується, багато кого організовано привезли автобусами* (<https://day.kyiv.ua>, 15.12.2018) і *Кількість людей поступово збільшується, багато кого організовано привезли **десятьма автобусами***; *З Полісся на південь **машинами** возили ліс...* (<https://day.kyiv.ua>, 01.02.2005) і *З Полісся на південь **тридцятьма машинами** возили ліс*. Як засвідчують подані приклади, формальне маркування розглядуваних синтаксем пов'язане з орудним відмінком, що становить центр їхнього формального вияву. Крім того, зазначену функцію здатен реалізувати побудований на внутрішній міжграмемній транспозиції місцевий відмінок, наприклад: *...хто й **на чому** тепер доправлятиме на оглядові майданчики наших дорадників, наших туристів?* (Є. Пашковський); *А спуститися донизу **на чому**?* (В. Малик); *Бо **на чому** ж поїде Любава* (В. Малик).

Отже, *інструментальна неозначеність* – грамема функційно-семантичної категорії неозначеності, зреалізована варіантами чітко не окресленого знаряддя дії та засобу пересування в просторі, експлікована первинними в цій позиції неозначеними й питальними займенниковими іменниками в орудному відмінку та вторинними варіантами – маркованими грамемою орудного власне-іменниками в множині чи із супровідними засобами вираження неозначеності, а також прийменниково-відмінковими формами родового, місцевого та знахідного відмінків.

Висновки до розділу 2

У сучасній українській мові зі словами, що виявляють супровідну семантику неозначености, пов'язана низка предикатних і субстанційних синтаксем. Опертя на кореляцію понять *дієслівна лексема* – *дієслівна функція* слугує підґрунтям вирізнення дієслівних предикатів, з одного боку, та відприкметникових, відприслівникових, відчислівникових і відіменникових синтаксем, які також виявляють ознаки предикативного моделювання функційно-семантичної категорії неозначености, – з іншого. У вербальній площині ознакові слова другого різновиду реалізують категорії часу, способу, валентности, особи, числа, а в деяких випадках і виду насамперед за допомогою службових компонентів – зв'язок чи напівзв'язок. На формально-синтаксичному під рівні аналізовані предикати корелюють із дієслівним чи складеним іменним (його прикметниковою, прислівниковою, числівниковою та іменниковою моделями) присудками. Марковані різними лексикограматичними класами слів ядерні компоненти простих реченнєвих структур чітко окреслюють функційний потенціал мовних одиниць із неозначеною семантикою й дають змогу пов'язані з ними граматичні значення вважати своєрідними функційно-семантичними феноменами синтаксичного спрямування. Зокрема, дієслова, що позначають вагання, сумнів, припущення та ін., реалізуючи свою первинну функцію, слугують засобом експлікації граєм *неозначеної дії, неозначеної дії-стану* й *неозначеної динамічної кількості*. Відприкметникові предикати вказують на точно не окреслені ознаки предметів, істот чи номінацій абстрактного різновиду та моделюють граєми *неозначеної якості* й *неозначеної якості-відношення*. Відприслівникові предикати з неозначеною семантикою слугують маркерами граєм *неозначеного стану, неозначеної кількості* (побудовані на віддзеркаленні градації від невеликої до надто великої сукупности предметів, явищ, процесів тощо) та *неозначеної кількості-відношення* (реалізують більший (найбільший) чи менший (найменший) вияв когось (чогось) порівняно з іншим предметом або їхньою сукупністю). Відчислівникові

предикати пов'язані з грамами *неозначеної кількості* (ґрунтується на значенні точно не окресленої кількості когось чи чогось) та *неозначеної кількісно-вікової ознаки* (указує на приблизний вік когось чи чогось). Відіменникові синтаксично вербалізовані мовні одиниці неозначеної семантики експлікують грамами *неозначеного стану*, *неозначеної кількості* та *неозначеної кількісно-вікової ознаки*. Отже, різні за частиномовним вираженням ознакові слова подекуди об'єднує спільна функція, що лежить в основі вирізнення деяких граматичних значень категорії неозначеності.

У маркуванні аналізованої функційно-семантичної категорійної величини беруть участь субстанційні синтаксеми: суб'єктна, що перебуває в лівобічній позиції й часто корелює з підметом, та правобічні об'єктна, адресатна, локативна й інструментальна, які на формально-синтаксичному підрівні зазвичай виконують роль керованих членів речення. Їхнє внутрішньозначеннєве розгалуження залежить від семантичного різновиду центрального компонента речення – предиката. Розгляд субстанційних синтаксем у ракурсі обов'язковості / необов'язковості передбачає їхній поділ на облігаторні й факультативні. Зорієнтованість на інвентар мовних засобів та їхню ієрархізацію зумовлює розмежування морфологійно-домінантних маркерів і їхніх функційних еквівалентів – периферійних одиниць. Субстанційна семантика становить підґрунтя для виділення грамам: *суб'єктної неозначеності*, зреалізованої компонентами на позначення невідомого, чітко не окресленого активного виконавця дії, пасивного носія процесуальної, якісної, кількісної ознак чи стану; *об'єктної неозначеності*, представленої варіантами невідомого, чітко не окресленого об'єкта дії, процесу, стану або якості; *адресатної неозначеності*, категорійне значення якої пов'язане з невідомим, чітко не окресленим адресатом дії чи адресатом якості; *локативної неозначеності*, що об'єднує різновиди статичного або динамічного (початкового й кінцевого пунктів та шляху руху) чітко не окресленого простору; *інстру-*

ментальної неозначеності, змістову основу якої становлять варіанти чітко не окресленого знаряддя дії чи засобу пересування в просторі.

РОЗДІЛ 3

ТИПОЛОГІЯ ВТОРИННИХ ПРЕДИКАТНИХ СИНТАКСЕМ ЯК ЗАСОБІВ ЕКСПЛІКАЦІЇ ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ НЕОЗНАЧЕНОСТІ

3.1. Атрибутивні компоненти з неозначеною семантикою

Функційний вияв компонентів із семантикою неозначености пов'язаний з атрибутивними синтаксемами, за розгляду яких потрібно апелювати до структури ускладнених реченнєвих побудов. У такому разі важливим є виразний акцент на специфіці семантико-синтаксичних відношень та формально-синтаксичних зв'язків, наявних між опорними словами й означальними компонентами. Крім того, постає завдання розмежувати первинні та вторинні маркери розглядуваної синтаксичної сфери. Зазначені аспекти студіювання знайшли віддзеркалення в низці лінгвістичних студій, проте компоненти із семантикою неозначености осібно ще не були проаналізовані крізь призму атрибутивности, що й указує на актуальність порушеної проблеми.

Останнім часом поширеним стало зіставлення традиційного опису тих чи тих мовних одиниць із їхньою новітньою інтерпретацією, запропонованою в працях науковців, які обрали для себе функційно-категорійні орієнтири. Порівняння обох концепцій доречне, на нашу думку, і за розгляду присубстантивних компонентів. Згідно з усталеним тлумаченням, лінгвісти оперують терміном *означення* й кваліфікують члени речення аналізованого зразка як другорядні. На переконання О. С. Мельничука, «означенням називається синтаксично залежний від іменника, займенника чи будь-якого субстантивованого слова або виразу другорядний член речення, який узгоджується з означуваним словом у відмінку, а також, здебільшого, у числі й роді або пов'язується з ним синтаксичним зв'язком керування чи, зрідка, прилягання» [Сучасна 1972, с. 199]. Дещо інші параметри бере за основу І. Р. Вихованець, який водночас розширює термінологійний

апарат. За спостереженнями лінгвіста, для синтаксичних одиниць, традиційно названих означеннями, характерне спрямування у внутрішню структуру мови та прислівний підрядний зв'язок з опорним словом, відповідно до чого науковець аналізує їх у межах прислівних другорядних членів речення [Вихованець 1993, с. 92–93].

Крім синтаксичних зв'язків, набуло продуктивності дослідження присубстантивних компонентів з огляду на семантичні параметри. Цей аспект неоднаково представлений у працях науковців, які належать до різних лінгвістичних шкіл. Зокрема, О. С. Мельничук, удаючись до такої інтерпретації означень, пише: «У загальносемантичному плані означення буває виразником якісної чи відносної ознаки предмета, його приналежності або кількісної характеристики». І далі: «Розглядуване з боку своєї загальносемантичної функції означення називають атрибутом» [Сучасна 1972, с. 199]. Значно глибшим є розуміння атрибутивності, віддзеркалене в новітніх працях. Аналізоване лінгвістичне явище мовознавці досліджують на основі атрибутивних відношень [Вихованець 1992, с. 157–160; Вихованець 1993, с. 92, 139–141; Костусяк 2014в; Костусяк 2014г; Костусяк 2017; Межов 2012, с. 302–324; Кульбабська 2011, с. 455–475] чи атрибутивних залежностей [Масицька 2016, с. 242] і головно кваліфікують як вияв вторинної предикації. Спільність у поглядах науковців полягає в описі атрибутивних відношень як таких, що «поєднують у собі формально-синтаксичні і наближені до формально-синтаксичних семантико-синтаксичні ознаки. Такі особливості атрибутивних відношень породжуються їх вторинністю, похідністю від інших відношень. Вони виникають унаслідок згортання окремих компонентів семантико-синтаксичної структури речення і перерозподілу синтаксичних залежностей між компонентами в результаті формально-граматичних перетворень – з'єднання двох або більше елементарних речень у просте ускладнене речення» [Вихованець 1992, с. 157]. Схожі міркування висловлюють О. Г. Межов [Межов 2012, с. 302–303], Т. Є. Масицька [Масицька 2016, с. 282] та ін. Виформовані в мовознавстві тлума-

чення атрибутивності урізноманітнила концепція М. В. Мірченка. Ієрархізувавши синтаксичну категорійну систему, науковець вирізнив підкатегорію атрибутивності, яка «підпорядкована надкатегорії предикатності, вказує на ознаку предмета і функціонує у складнопідрядному реченні й похідному від складнопідрядного речення простому неелементарному реченні» [Мірченко 2004, с. 148]. Запропоновану лінгвістами методологію дослідження атрибутивних мовних одиниць вважаємо актуальною, тому візьмемо за основу, досліджуючи засвідчені в атрибутивній площині слова з неозначеною семантикою.

У сучасній українській літературній мові лексеми з указівкою на нечітку, невиразну окресленість предметів, явищ, їхніх ознак є маркерами функційно-семантичної категорії неозначеності. Апелюючи до її внутрішньої організації, вважаємо доречним виокремити грамему атрибутивної неозначеності, яка виражає точну не окреслену ознаку, зреалізована первинними та вторинними засобами, що перебувають у присубстантивній позиції в ускладнених реченнєвих конструкціях: *...а там хтось стривожено стежить за **незнайомими** людьми...* (І. Дзюба); *Хай би там що, але **якась** історія за цим телефоном стояла, залишилося тільки знайти власника і вислухати оповідь* (А. Любка); *...він не міг не приїхати, знаючи, що вона поряд. Хоча назвати «поряд» – відстань **у тисячі кілометрів**, це не просто* (Г. Когут). Солідаризуємо з міркуваннями науковців, які в атрибутивно вжитих одиницях убачають явище трансформації елементарних синтаксичних одиниць в ускладнену конструкцію. Унаслідок такого процесу відбувається «зниження рангу предиката, тобто переведення його із центральної позиції речення в периферійну» [Граматики 2017, с. 260]. Наприклад: *Та по Майдану ходили **незнайомі** люди...* (Люко Дашвар) ← *Та по Майдану ходили люди + Люди були **незнайомі**; ...заходить Жека (мій напарник) з **незнайомою** дівчиною* (І. Дзюба) ← *Заходить Жека з дівчиною + Дівчина **незнайома***. Така кваліфікаційна ознака є спільною для атрибутивних одиниць з означеною й неозначеною семантикою. Водночас обидві групи мовних одиниць

виявляють і певну відмінність. Як відомо, одне з головних призначень атрибутивних одиниць, маркованих насамперед прикметниками, бути «своєрідними уточнювачами іменника» [Граматика 2017, с. 260]. Наприклад, у реченні *Осінній вітер одгуляв, затих* (Л. Костенко) прикметник *осінній*, перебуваючи в присубстантивній позиції, уточнює семантику слова *вітер*, яке можуть конкретизувати інші атрибутивні одиниці, зокрема *весняний, літній, зимовий, вечірній, ранній, теплий, холодний, свіжий, рвучкий, тихий, легенький, попутний, несподіваний* тощо: *Холодний вітер...* (І. Дзюба); *Тої ж миті несподіваний рвучкий вітер розігнав густі хмари* (Люко Дашвар); *Кошлатий вітер-голодренець в полях розхристує туман* (Л. Костенко); *Рве синій вітер білі посторонці* (Л. Костенко); *Який палючий вітер!..* (Л. Костенко); *Козацький вітер вишмагає душу...* (Л. Костенко). В атрибутивних компонентах із супровідною семантикою неозначености така функція певною мірою зазнає нейтралізації, адже вони реалізують незнану, невідому комусь ознаку, маркують відсутність необхідних відомостей про якість, властивість чогось. Пор.: *...в дворі стояла під парасолькою якась жінка* (В. О. Шевчук) і *...сюди біжить нажахана жінка, а за нею, шкутильгаючи, поспішає бабуся – то були Веремієва мати й сусідка її, Танасиха* (В. Шкляр); *Відчинилися двері: гарна повна жінка виросла в прочілі* (В. О. Шевчук); *...аж тут з одного двору вийшла ставна жінка, зодягнута в чорне, й сама запросила нас до себе переночувати* (В. Шкляр); *...жінка в чорному, котра так завзято танцювала, не мала ані тіні всмішки...* (В. О. Шевчук). Подекуди трапляються випадки, коли поряд із субстантивом функціують атрибути з означеною та неозначеною семантикою: *На місці старого директора сиділа незнайома сива жінка* (Люко Дашвар); *...під ліхтарем навпроти її вікна вовтузиться якась чорна фігура* (А. Любка). У такому разі одна з присубстантивних одиниць є маркером ознаки, яку здатен розпізнати й ідентифікувати мовець, а також той, кому адресоване повідомлення; інша ж указує, до якого класу, розряду, виду тощо належить об'єкт пові-

домлення. Атрибути обох різновидів виражають різний ступінь інформованості адресата.

Удаючись до семантико-граматичної диференціації неозначених атрибутивних одиниць, принагідно зацентруємо, які значеннєві параметри становлять основу аналізу загалом усіх компонентів зазначеної ланки сполучуваності в сучасному мовознавстві. Зокрема, М. В. Мірченко, оперуючи поняттям грамеми, вирізняє «грамему власне атрибутивності і граему невластне атрибутивності» [Мірченко 2004, с. 148]. Дещо більше семантико-граматичне розгалуження в атрибутивних одиницях убачає О. Г. Межов. Лінгвіст виділяє «три види <...> ознак і, відповідно, атрибутивних синтаксем: 1) безпосередньо виявлені ознаки предмета (власне-атрибут); 2) ознаки, виявлені через відношення предмета до інших предметів, до дії, процесуального стану, обставини (відносний атрибут); 3) ознаки предмета, виявлені через належність його іншому предмету (посесивний атрибут)» [Межов 2012, с. 304]. Значно ширша семантико-граматична амплітуда атрибутивних одиниць представлена в концепції О. В. Кульбабської. Дослідниця аналізує їх з огляду на частиномовну репрезентацію й виділяє базові предикати (дії, процесу, стану, якості, власне-локативні, кількості), при яких здатні функціювати компоненти в позиції атрибута [Кульбабська 2011, с. 342–365].

Лексеми неозначеної семантики, об'єднані атрибутивною функцією, потребують опису в різних аспектах. Узявши за основу змістову палітру цих мовних одиниць, зазначимо, що вони здатні виражати:

1) якісну ознаку предмета. Такі компоненти марковані неозначеними займенниковими формами *якийсь*, *хтозна-який*, *казна-який*, *котрийсь*, що вказують на невідому для когось ознаку, наприклад: *...вона дістала якийсь маленький згорток чи пакунок...* (А. Любка); *...якийсь чоловік спочатку крадькома щось сховав під нашим ліхтарем...* (А. Любка); *Були там сови і якісь личини* (Л. Костенко); *...до лейкозу спричиняє якийсь вірус хтозна-якого походження* (<https://day.kyiv.ua>, 04.09.2002); *Останню його радикальну стрічку «Після роботи»,*

1985 року, **котрийсь** телеканал показав буквально за кілька годин до початку трансляції церемонії нагородження (<https://day.kyiv.ua>, 28.02.2007). Зазначену семантику реалізують деякі якісні прикметники на зразок *невідомий*, *незнайомий*: ...щось зовсім **невідоме** почало тоненькою цівочкою пробивати багатолітній шар його холодного буття у підводному та лісовому світі (Ю. Покальчук); **Що** думав **невідомий** митець, різьблячи цю сумну картину? (Р. Іваничук); ...він думав про **незнайому** дівчину як про сестру... (Ю. Мушкетик). Меншим спрямуванням у зону неозначености позначені прикметникові форми з указівкою на точно не окреслені відстань на горизонтальній і вертикальній осі, розмір, час чи іншу ознаку: *далекий*, *високий*, *глибокий*, *неглибокий*, *глибочезний*, *глибоченний*, *довгий*, *довжелезний*, *тривалий*, *давній*, *прадавній*, наприклад: *І смужка сонця тонко пурпурова **далекий** обрій пензликом торка* (Л. Костенко); *А може, спомин – це **далекий** вирій...* (Л. Костенко); *Там досі моляться Стрибогу **високі** в сонці ясени* (Л. Костенко); *У Києві на Печерській площі утворилася **глибока** яма* (<https://day.kyiv.ua>, 27.08.2018); ...він (Волин. – Авт.) покотився в **неглибокий** яр... (Ю. Покальчук); *Між рівниною і нагірними частинами проспекту знаходилося **глибочезне** провалля* (<https://day.kyiv.ua> 15.12.2000); *Довга таємнича історія врешті добігала кінця...* (Люко Дашвар); *Довга сива борода, довге волосся <...> робило його схожим на великого старого птаха* (Ю. Покальчук); *МОЗ також оприлюднило **довжелезний** список необхідних для сімейного лікаря речей...* (<https://day.kyiv.ua>, 21.02.2017); *Дивились так, дивилися крізь луну, якісь робили дослід **тривалі*** (Л. Костенко); *Для дослідження **давніх** написів у Софійському соборі в Києві використовують штучний інтелект* (<https://day.kyiv.ua>, 17.09.2018); *А серед сосен капище **прадавнє*** (Л. Костенко);

2) вторинну ознаку, побудовану на основі семантики інших лексем. Компоненти такого зразка О. Г. Межов називає відносними атрибутами [Межов 2012, с. 306–320]. Розв'язуючи питання меж, охоплюваних атрибутивною функцією цього різновиду, вважаємо доречним

звернути увагу на первинні та вторинні засоби реалізації розглядуваних компонентів. У первинній сфері засвідчена незначна за обсягом група відносних прикметників, переважно складних за будовою з першою частиною *багато-, мало-, довго-, кілька-, різно-*: *багатоповерховий, кількаярусний, кількатисячний, різнобарвний*, наприклад: *У Києві саме починався будівельний бум – місто активно зчищало з себе шкарлупу дерев'яних **малоповерхових** забудов, розділило свої вулиці на чотири категорії – на вулицях першої категорії дозволялося будувати тільки кам'яні **багатоповерхові** споруди* (Люко Дашвар); *Тепер на те гасло – **довгоочікуваний** сигнал до загального повстання – вже не зосталося й крихти надії* (В. Шкляр); *(Ярко й Мар'яна. – Авт.) роздивлялися **різнобарвні** тістечка...* (Люко Дашвар); *Матінка з'являється о пів на дванадцяту, коли найбільш завзяті вже пускають у небо зірки **різнокольорових** феєрверків...* (Люко Дашвар). Крім них, функціують субстантиви, які з придієслівного сектора перемістилися в приіменниковий. Такі безприйменникові та прийменниково-відмінкові форми є наслідком семантико-синтаксичних модифікацій, докладно описаних у низці статей [Костусяк 2014в; Костусяк 2014г та ін.]. Міжчастиномовний зсув розглядуваного зразка ґрунтується не на природному для атрибутів зв'язку узгодження, а на зв'язку керування. Крім того, доречно зацентувати на позиційних ознаках первинних і вторинних засобів експлікації атрибутивних одиниць цього різновиду. На відміну від спеціалізованих на ад'єктивній сфері маркерів, які головно стоять у препозиції щодо субстантива, транспоновані компоненти переважно перебувають після іменника, пор.: *Я приїхав на **кількаденну конференцію з медичної генетики*** (<https://day.kyiv.ua>, 04.03.2005) і *...цей телефон належить чоловікові, **морякові з далеких країв**...* (А. Любка). Близькими за функційними параметрами до проаналізованих синтаксичних ад'єктивів є компоненти, експліковані прислівниками. Вони перебувають у зв'язку прилягання. Наприклад: *Минули ярок, показала зліва курна **дорога кудись** на віддалені села...* (В. Худенко);

3) посесивну ознаку, яка реалізує вказівку на належність чогось людині чи тварині. Для позначення аналізованих компонентів О. Г. Межов послуговується терміном *посесивний атрибут* [Межов 2012, с. 320–324]. Маркування таких мовних одиниць із неозначеною семантикою пов'язане з неозначеними займенниковими прикметниками на кшталт *чийсь, чий-небудь, казна-чий*, наприклад: *Ваша усмішка може прикрасити **чийсь** похмурий ранок...* (<https://day.kyiv.ua>, 07.02.2013); *Богострий вогник підозри уже затлів у **чийсь** заздрісній душі* (Ю. Покальчук); *Хай вони самі розберуться, не варто наприкінці життя комусь все псувати, влазити в **чийсь** любовні історії* (А. Любка). Подекуди натрапляємо на їхні функційні еквіваленти, репрезентовані сполуками слів з опорними субстантивами, наприклад: *Але ходив поголос, що старий Ляц не згорів, то знайшли обвуглене тіло **когось** із лісовиків, який прийшов тієї ночі разом із Зіньком...* (В. Шкляр); *На півострові вирубують унікальні, заповідні дерева. Вік деяких з них сягає півтори тисячі років* (<https://gazeta.ua>, 06.10.2018).

Схарактеризовані три групи ад'єктивів виявляють деякі спільні ознаки. З огляду на особливості поєднання їх з опорними субстанційними синтаксеми функційне призначення атрибутів полягає в реалізації таких присубстанційних позицій:

1) присуб'єктної, наприклад: *...прийшла **якась** жінка...* (А. Любка); *...чи справді до їхнього «секрета» **якийсь** зловмисник не підбирався* (О. Забужко); *...до автомата наближається **якийсь** дядечко з портфелем у руках* (І. Роздобудько); *Зовсім **незнайома** людина сиділа у різьбленому дерев'яному сидлі, одягнута в голубий кафтан, в соболиній шапці з двома султанами* (Р. Іваничук); *Вона ішла впоперек залу, на неї оглядалися й дивувались, звідки взялася тут **незнайома красуня** в дешевій сукенці* (Р. Іваничук); *Так **незнаний** нікому Бернард став Бернардом Клервоським* (П. Загребельний); *В конденсаторі нагромадилася енергія в мільйони вольт!* (О. Бердник);

2) приоб'єктної, наприклад: *Він наспівує **якусь** ресторанну пісеньку* (І. Роздобудько);

3) приадресатної, наприклад: *Якийсь ландскнехт повіз як сувенір. Або продав **якомусь** там барону твою любов, твій безіменний твір* (Л. Костенко); *У коридорі здалека махаєш рукою комусь **незнаному** (себто знаному, але **незідентифікованому**, позаяк він аж у кінці протилежного крила, метрів за двісті від тебе)...* (Ю. Андрухович);

4) приінструментальної, наприклад: *...вона (хижа птиця. – Авт.) шумить листям у саду, гілкою груші стукає в шибку, шарудить **якоюсь** галузиною на стрісі...* (Є. Гуцало);

5) прилокативної, наприклад: *...перебувають вони (чужинці. – Авт.) в **якійсь** маленькій незалежній державі (П. Загребельний); (Ярослав. – Авт.) став під **якимсь** деревом...* (П. Загребельний); *Хлопець тільки напередодні прийшов із **поблизького** села...* (О. Забужко); *Тим часом Онисим і собі видобув з **якогось** закутня куцопала, цілив ним крізь вибиту шибку в усе, що ворушилося (В. Шкляр); Вони <...> вийшли на **якусь** замерзлу дорогу (Любко Дереш); По суті, він прибув у **чужий, незнаний світ**, на руїни імперії, що її колись створив...* (В. Савченко).

Крім проаналізованих, семантико-синтаксичну амплітуду опорних слів, від яких залежать атрибутивні компоненти неозначеної семантики, поповнюють синтаксеми іншого зразка, що виявляють ще більше ускладнення, зокрема:

1) атрибутивні синтаксеми, які на формально-синтаксичному під-рівні корелюють із неузгодженими означеннями, наприклад: *Розсунулася завіса, на сцені з'явився... солдат ще аж тої **давньої-давньої** царської армії...* (В. Шкляр); *Днями я мав надзвичайно приємну зустріч із **невеличкою** командою саме таких «занурених і небайдужих» волонтерів... (<https://day.kyiv.ua>, 08.08.2018);*

2) детермінанти, підпорядковані підметово-присудковій основі всього речення, наприклад: *Я вчитала в **якомусь** журналі, що очі виглядатимуть виразніше, якщо підстригти вії* (І. Роздобудько). Такі мовні одиниці здатні перебувати в різноманітних семантико-

синтаксичних відношеннях, зокрема просторових, цільових, причинних та ін.;

3) предикати, які корелюють зі складеним іменним присудком, зокрема його іменниковим різновидом, а також головним членом речення, що становить ускладнену модель іменного складеного присудка, наприклад *Колись султан був тільки **невідомою** загрозою...* (П. Загребельний); *Деколи вони знаходять свою справжню долю, та здебільшого згоджуються стати **чиєюсь** долею* (Л. Когут).

Подекуди атрибутивно виражені неозначені прикметники можуть перебувати в напівпредикативному зв'язку. Такого зразка конструкції обов'язково ускладнені, вони утворені мінімально від двох речень, одне з яких унаслідок пристосування до базової структури зазнало модифікації й відокремлення. Переважно неозначені атрибутивні одиниці відокремленого різновиду перебувають у звичній для них постпозиції щодо опорного слова й майже цілком зберігають якісний і кількісний склад твірної побудови. Наприклад, у реченні *Та коли в тебе лише тридцятиденна відпустка і ти, нікому незнаний і невідомий, з тихою насолодою злизуєш з губ дощове моросіння й крізь те моросіння золтаво-імлавий вересень, затамувавши подих, стоїть у небі і на безлюдді, – що тобі треба ще?* (М. Вінграновський) напівпредикативний зворот *нікому незнаний і невідомий* містить прикметникові предикати неозначеної семантики *незнаний і невідомий* та валентно передбачуваний ними компонент *нікому*, а співвідносна з підметом синтаксема *ти* зазнала нівеляції, проте це не зумовило семантичної неповноти речення, оскільки вказаний компонент представлений у структурі, не пов'язаний із дериваційними змінами.

Акцент на формальній репрезентації грамеми неозначеної атрибутивності дає змогу вирізнити різнорангові засоби:

1) спеціалізовані, у сфері яких перебувають якісні, відносні власне-прикметники та неозначені займенникові прикметники, наприклад: *...тоді Євпраксія молилася в душі **якійсь невідомій** силі* (П. Загребельний);

2) неспеціалізовані, поєднані зв'язком керування (переважно представлені сполуками з опорним компонентом у родовому відмінку (без прийменника чи з прийменником) та прийменниково-відмінкових формах знахідного й орудного) та прилягання: *Колись до них жили тут кіммерійці, ті, що про них писав іще Гомер, а щонайперш згадали ассирійці в клинописах **ще хтозна-яких ер*** (Л. Костенко); *Ця зірка, як визначили астрономи, мала власну швидкість **близько тисячі кілометрів на секунду*** (О. Бердник); *Герої розподілили між собою квадрати, де мушили ховатись вороги, і, ринувшись униз, викликали страшні вибухи на площі **в сотні квадратних кілометрів*** (О. Бердник); – *Видіння **перед світанком** правдиві* (Л. Гулько); *А дорога **кудись** у прийдешній день є?* (М. Нечитайло); *Джон-Ей довго не міг збагнути свого становища, дивився на пусте крісло **поряд*** (О. Бердник). У такому разі атрибутивний компонент виявляє ще більші семантичні ускладнення. Наприклад, у реченні – *Видіння **перед світанком** правдиві* (Л. Гулько) виділений член речення зберігає неозначену семантику часу; у конструкції *А дорога **кудись** у прийдешній день є?* (М. Нечитайло) атрибут *кудись* містить просторове значення, зокрема напрямку руху. Не збігається з традиційним міркування І. Р. Вихованця про різновид формально-синтаксичного зв'язку між опорним іменником та неузгодженим означенням. Спростовуючи думку про зв'язок керування, науковець пише: «Прислівними другорядними членами речення, залежність яких реалізована формою прилягання, виступають і традиційно зараховувані до явищ керування відмінки, валентно не пов'язані з опорним власне-іменником» [Вихованець 1993, с. 235].

Аналізуючи маркери грами атрибутивної неозначеності, принагідно вкажемо на деякі порушення норм сучасної української літературної мови. Наприклад, у структурі *Згідно з новим законом на термін **більше одного місяця** можна виїхати за кордон без згоди другого з батьків...* (<https://day.kyiv.ua>, 01.08.2018) прийменниково-відмінкову ад'єктивну форму, підпорядковану іменникові *термін*,

доцільніше приєднати прийменником *понад* зі значенням нечіткої, приблизної темпорально-атрибутивної ознаки, оскільки сполуку *більше одного місяця* вважаємо граматичним росіянізмом (*более одного месяца*).

Отже, атрибутивна неозначеність – грамема функційно-семантичної категорії неозначености, що виражає точну не окреслену ознаку (якісну ознаку предмета; вторинну ознаку, побудовану на основі семантики інших лексем; посесивну ознаку, яка вказує на належність чогось людині чи тварині), зреалізована первинними (узгодженими) та вторинними (неузгодженими) засобами, що перебувають в атрибутивних відношеннях з опорним субстантивом, функціуючи в присубстантивній (присуб'єктній, приоб'єктній, приадресатній, приінструментальній, прилокативній), рідше – приатрибутивній, придетермінантній та припредикатній позиціях в ускладнених реченнєвих конструкціях і реалізують явище вторинної предикації.

3.2. Адвербіальні мовні одиниці з неозначеною семантикою

Подібно до атрибутивно вжитих лексем із неозначеною семантикою адвербіальні одиниці цього різновиду також реалізують вторинну предикацію й, на переконання І. Р. Вихованця, «є показниками семантико-синтаксичних відношень між елементарними простими реченнями» [Вихованець 1992, с. 137]. У новітній лінгвоукраїністиці простежуємо певну спільність у трактуванні розглядуваних мовних одиниць як маркерів, що контамінують семантику відношень, притаманну твірним компонентам – предикатам дії, процесу, стану, якості тощо, які зазнали згортання, а також семантико-синтаксичні відношення між елементарними побудовами, у реалізації чого неабияка роль припадає на прийменник [Вихованець 1992, с. 137; Вихованець 1993, с. 269–270; Мірченко 2004, с. 132–133; Межов 2012, с. 267; Кульбабська 2011, с. 256–257]. Зорієнтованість на підпорядкування адвербіальних членів речення одному слову чи цілій підметово-присудковій основі становить підґрунтя розподілу цих мовних оди-

ниць відповідно на прислівні та детермінантні поширювачі. Описуючи кваліфікаційні ознаки компонентів обох різновидів, А. П. Загнітко слушно наголошує: «На конструктивному рівні детермінант виступає факультативним поширювачем, який може бути опущеним без порушення формальної будови речення. Фактор “опущення” такого компонента із структури речення без впливу на його семантику є доказом на користь виділення детермінанта. У цьому – головна відмінність детермінантів від прислівних поширювачів – конструктивно зумовлених елементів, які включені в речення за законами валентності» [Загнітко 2001, с. 185]. Цілком погоджуючись із висловленими науковцем міркуваннями, зазначимо, що, крім прогнозованих предикатом валентно зумовлених одиниць, прислівний зв'язок характерний і для деяких адвербіальних компонентів, які перебувають поза межами структури простих елементарних речень. Зорієнтованість на вказані кваліфікаційні ознаки слугує основою для дослідження маркерів адвербіальної неозначеності й об'єднання їх у дві підгрупи: 1) прислівні з неозначеною адвербіально-способовою й адвербіально-ступеневою семантикою, первинна репрезентація яких пов'язана з неозначеними прислівниками відповідно способу дії та міри й ступеня; 2) детермінантні з неозначеною адвербіально-темпоральною, адвербіально-просторовою, адвербіально-причиною, адвербіально-цільовою, адвербіально-умовною та адвербіально-допустовою семантикою. Усі вказані мовні одиниці варто вважати синтаксичними маркерами таких грамем функційно-семантичної категорії неозначеності: адвербіально-способової, адвербіально-ступеневої, адвербіально-темпоральної, адвербіально-просторової, адвербіально-причиною, адвербіально-цільової, адвербіально-умовної та адвербіально-допустової неозначеності.

3.2.1. Специфіка моделювання адвербіально-способової неозначености

У сучасній українській літературній мові окрему групу становлять синтаксичні одиниці, що вказують на невідому, чітко не виражену вторинну ознаку протікання дії чи спосіб її реалізації, наприклад: *Нічого, **якось** відштовхнувся від постаменту, та й підемо* (Л. Костенко); *Мені здається, що він (Кончак. – Авт.) **якось** пронюхав про намір князя Святослава йти цього літа на Дон і приготувався, щоб зустріти його...* (В. Малик). У лінгвістиці компоненти такого різновиду розглядають окремо [Сучасна 1972, с. 208–209; Граматика 2017, с. 507–513] чи в поєднанні з компонентами міри та ступеня [Кульбабська 2011, с. 317–323]. Деякі різнотлумачення простежуємо й у термінуванні, де, крім здавна усталеного терміна *обставина способу дії* [Сучасна 1972, с. 208–209], науковці послуговуються іншими поняттями. Зокрема, на переконання А. П. Загнітка, «обставинні семантико-синтаксичні відношення внутрішньо диференціюються на цілий ряд семантичних підтипів: а) якісно-кваліфікаційні <...>; б) якісно-характеризувальні» [Загнітко 2001, с. 41]. О. В. Кульбабська поповнила українську терміносистему поняттям *вторинні предикатні синтаксеми з характеризувальним значенням* [Кульбабська 2011, с. 317–323]. Ми схилиємося до думки, що найбільшою мірою природу аналізованих одиниць віддзеркалює термін *адвербіальні синтаксеми способу дії*, а на вираженні деякими з цих компонентів невідомої, чітко не виявленої, невиразної вторинної ознаки ґрунтована грамема адвербіально-способової неозначености. Акцентуючи на функційній спеціалізації цих мовних одиниць, О. В. Кульбабська вказує на їхнє призначення доповнювати «інформацію, що її передає основна предикатема, указівкою на різні способи репрезентації й деталі здійснення дії чи вияву ознаки тощо. Семантично вони посідають місце цілої ситуації, репрезентантом якої є нереченнєва пропозиція» [Кульбабська 2011, с. 323].

Формально-синтаксичну специфіку аналізованих маркерів виражає зазвичай їхній підрядний прислівний зв'язок, у більшості лінгвістичних праць означений як прилягання. Часто науковці вдаються до зіставлення членів речення розглядуваного різновиду з означеннями. Зокрема, А. П. Грищенко з цього приводу пише: «Обставини способу дії виконують у реченні функцію своєрідних означень, що характеризують процес або ознаку іншої ознаки» [Сучасна 1972, с. 209]. Аналізуючи семантико-синтаксичну спеціалізацію прислівників способу дії, К. Г. Городенська наголошує, що ці мовні одиниці становлять проміжний розряд між означальними й обставинними [Граматика 2017, с. 506–507]. До характерних рис аналізованих членів речення належить їхня переддієслівна позиція, абсолютно не обмежена граматичними показниками опорних дієслівних форм, наприклад: *Нічого, **якось** жив і якось не вмирав* (Л. Костенко); – *Професора свого **якось** нейтралізуй, – відповів Славко* (Люко Дашвар); *Один **якось** вирвався, кинувся пливати на той берег* (В. Шкляр). Крім того, маркери адвербіально-способової неозначеності здатні перебувати в підпорядкуванні головного компонента односкладних конструкцій. У такому разі їх експлікують безособові дієслова чи лексеми, які зараховують до групи предикативних прислівників [Сучасна 1969, с. 440] або слів категорії стану (станівників) [Горпинич 2004, с. 239]. Наприклад: *Отже, треба заміж, хай і за нелюбого. **Якось** звикнеться...* (Л. Когут); *А треба жити. **Якось** треба жити* (Л. Костенко). У лінгвістичній парадигмі структури першого різновиду кваліфікують як безособові, а другого або також вважають безособовими [Сучасна 1972, с. 253], або інфінітивними «зі складеним інфінітивним головним членом, вираженим інфінітивами повнозначного дієслова й допоміжними модальними словами типу *варто, можна, потрібно, треба* зі зв'язкою *бути* у відповідній формі» [Вихованець 1993, с. 99]. Попри те що такі структури позбавлені підмета, вони мають суб'єкта, зазвичай представленого грамемою давального. На формально-синтаксичному підрівні він корелює із сильнокерованим членом речення.

Сфера мовного втілення грамеми адвербіально-способової неозначености заповнена невеликою кількістю маркерів, серед них неозначені займенникові прислівники на зразок *якось*, *казна-як*, *хтозна-як* та їхні еквіваленти – аналітичні сполуки. Подекуди вказану функцію виконують відносні займенникові прислівники, зазвичай супроводжувані якісно-означальними прислівниками неозначеної семантики. Наприклад: *Якось* він зумів відрізнятись від інших, але як? (Любо Дереш); *Бог добрий, якось* буде (Л. Когут); «Що є, – подумала вона (Марія. – Авт.), – хай буде, а що станеться, то *якось* уже переживем!» (В. О. Шевчук); *Вони (хлопці. – Авт.) тут і справді стояли, задоволено похитуючись у ритмі музики, і світили усмішками, наче потрапили сюди хтозна-як випадково* (В. О. Шевчук); *Коли замовк, Тарас кахикнув і привітався, знявши бриля, що хтозна-як потрапив йому на голову* (В. А. Шевчук); *Туману якимось чином вдалося згущуватись синхронно з Банзаєвою меланхолією* (Любо Дереш); *Державний Прапор, який невідомо як опинився у повітрі, кружляє над Хрещатиком...* (<https://day.kyiv.ua>, 27.08.2014). Зрідка трапляються розмовні одиниці із супровідною негативною конотацією, наприклад: *Бабуся той город так-сяк обгородила, а потім щовесни білила той паркан* (Л. Костенко).

Отже, адвербіально-способова неозначеність – грамема функційно-семантичної категорії неозначености, що вказує на невідому, чітко не виражену вторинну ознаку протікання дії чи спосіб її реалізації, маркована прислівниками, які перебувають зазвичай у підрядному прислівному зв'язку з дієсловом.

3.2.2. Диференційні ознаки адвербіально-ступеневої неозначености

Лексеми із семантикою неозначености здатні позначати невідомий, чітко не виражений ступінь вияву статичної чи динамічної ознак, відповідно до чого їх часто розглядають у межах обставин міри та ступеня [Сучасна 1972, с. 209–210]. Значеннєвий діапазон досліджу-

ваних мовних одиниць дещо різноманітніший порівняно з одиницями попередньої групи. Вони експлікують:

1) чітко не окреслений незначний чи надто малий, увиразнений додатковим модифікатором вияв ознаки: *мало, замало, небагато, трохи*, а також у цій сфері трапляються деякі лексеми із супровідною емоційною конотацією: *трошки, трішечки, трішки, небагацько*, наприклад: *Але спали зовсім **мало** – їх розбудило сонечко* (Л. Когут); *За прикрої пригоди обмовляли поминки і похорони, хто не так клякав біля мерця чи зашвидко хрестився, чи заголосно тужив, а чи, навпаки, – **замало** плакав, хто мало поклав грошей на тацю на службі за упокій душі представленого...* (Л. Когут); *Але Кайдан знав **небагато*** (Ю. Мушкетик); *Сам Ларіон їв **мало** – трохи перехвилювався в дорозі...* (В. Шкляр); *Залишилося ж зовсім **небагато** ждати...* (В. Малик); *...треба **трішки** спуститися, **трішки** знову піднятися і **ще трохи** проволочитися непролазними хащами ожини* (Любко Дереш);

2) чітко не окреслений значний, подекуди надто великий вияв ознаки, наприклад: *багато, занадто, надмір, надмірно, надміру, немало, чимало, хтозна-скільки* та ін. Зрідка цю семантику реалізують емоційно-забарвлені одиниці на кшталт *багатенько, багацько*. Наприклад: *– Все, досить, ми вже й так **занадто** пустилися берега* (А. Любка); *Тоді (князь. – Авт.) був **надміру** уважний та говіркий* (Д. Міщенко); *Звичайно, більшовики, як і їхня газетка, могли **чимало** перебрехати...* (В. Шкляр); *Посварилися, видно, лобуряки, а ти, бабо, знову **хтозна-скільки** гини в старій хаті, вигрівай жаром вогні кутки та збирай плісень зі стінок* (М. Стельмах). Периферію мовного втілення становлять аналітично представлені прислівники, утворені від прийменниково-відмінкових форм іменників, наприклад: *Ту (свічку. – Авт.), якій призначено в фатальні хвилини засвічувати достотні побіля себе, віддавати себе по крихітці, **без міри**, без жалю* (О. Гончар). Поза межами центральних маркерів перебувають також аналітичні прийменникові чи безприйменникові числівниково-іменникові репрезентанти неозначеної великої міри вияву ознаки,

наприклад: ...шелестіла під вітерцем тирса, цвірачили **на тисячі ладів** коники... (В. Малик); Зеленава вода спалахнула **тисячами** золотих **іскринок** в ту мить, коли сонце вийшло в зеніт і над озером враз щезла тінь від докрузних дерев віковичного лісу, що завмер навколо (Ю. Покальчук);

3) більший (найбільший) чи менший (найменший) вияв динамічної ознаки. Таку семантику реалізують слова *більше, менше, найбільше, найменше*, наприклад: *При цьому жінка впевнена, що їй пощастило **більше**, ніж іншим її знайомим, що також втекли до Росії з Донбасу* (<https://gazeta.ua>, 27.10.2018); *Слава Богу, під'їхав босць «Швед» і ще декілька хлопців, які тямилу у військовій справі **більше** за нас* (<https://gazeta.ua>, 28.10.2018); *Або ще гірше, що вбивало його цілком, – за тими каструлями не було продиху, він волів, щоб вони краще **менше** з'їли, а всією сім'єю вийшли в місто, посиділи десь у кафе, випили кави і з'їли щось легеньке, щоб не вистоювати біля плити...* (Л. Когут); *Я думаю, треба жити повноцінним життям, але з оглядкою, щоб **найменше** грішити* (Л. Когут); ***Найбільше** їм дошкуляли голосні качата, які їли так багато, ніби в них були не шлунки, а бездонна прірва* (Л. Когут);

4) точно не визначений малий чи великий вияв динамічної ознаки, що увиразнено в контексті. Тому носії такої семантики контамінують значення лексем першої та другої груп. До цього різновиду мовних одиниць належать відзайменникові прислівники *наскільки, настільки*. Важливо зазначити, що лексема *наскільки* може функціонувати без корелята *настільки* й разом із ним. В обох випадках названі компоненти «вказують на невизначений ступінь вияву ознаки, але не конкретизують його» [Граматики 2017, с. 513]. Проте за умови вживання двох прислівних поширювачів у різних частинах складнопідрядного речення ознака набуває порівняльно-співмірного характеру, хоч і не зникає семантика неозначеності. Пор. *Маю удостовіритися, **наскільки** то правда є, про що він пише* (Д. Міщенко) і ***Наскільки** раніше ремствував я на Ігоря, **настільки** нині жаль мені Ігоря, брата*

мого!.. (В. Малик). Крім функційного призначення поєднувати частини складнопідрядного речення, прислівник *наскільки* засвідчений у конструкціях, де він виконує роль питального слова. У такому разі нашарування неозначености увиразнено ще більшою мірою. Наприклад: *Економічна «блокада» Донбасу: **наскільки** реально?* (<https://day.kyiv.ua>, 15.01 2017); ***Наскільки** система готова до змін?* (<https://day.kyiv.ua>, 26.10.2016).

Досліджена джерельна база засвідчує, що синтаксична спеціалізація маркерів грамеми адвербіально-ступеневої неозначености полягає в їхньому підпорядкуванні зазвичай предикатам, експлікованим переважно дієсловами, рідше синтаксично вербалізованими прикметниками, наприклад: *...концертним виконанням партії на фортепіано він заробляє **більше**, ніж як автор цього концерту* (Любко Дереш); *...і хоча вона була **набагато** молодшою від Уляни* (Галина – майже ровесниця її дочки), *у них було багато спільних тем для розмови* (Л. Когут). Дещо ширше частиномовне розгалуження демонструють опорні слова, від яких залежать адвербіальні одиниці неозначеної семантики четвертого різновиду. Проте часто попри таку варіацію вони виявляють певну спільність – синтаксичне спрямування у вербальну площину.

Отже, *адвербіально-ступенева неозначеність* – грамема функційно-семантичної категорії неозначености, що вказує на невідомий, чітко не виражений ступінь вияву статичної чи динамічної ознак, маркована неозначеними прислівниками, які перебувають зазвичай у підрядному прислівному зв'язку з різними самотійними класами слів і виконують синтаксичну роль другорядного члена речення.

3.2.3. Семантична варіативність та функційні вияви адвербіально-темпоральної неозначености

Порівняно з попередньою значно більшу за мовним виявом та семантичним розгалуженням групу становлять граматичні значення функційно-семантичної категорії неозначености, формальні маркери

яких пов'язані з реалізацією детермінантних темпоральних, просторових, причинових, цільових, умовних та допустових семантико-синтаксичних відношень, з огляду на що вирізняємо грамеми адвербіально-темпоральної, адвербіально-просторової, адвербіально-причинової, адвербіально-цільової, адвербіально-умовної та адвербіально-допустової неозначеності.

Характеризуючи *адвербіально-темпоральну неозначеність* як грамеми функційно-семантичної категорії неозначеності, вважаємо за потрібне коротко проаналізувати доробок сучасних науковців, пов'язаний з описом та семантичною класифікацією часових мовних одиниць. На переконання І. Р. Вихованця, вони вказують «на одночасність або різночасність подій і явищ і на їх кількісно-часові вияви» [Вихованець 1992, с. 140]. М. В. Мірченко, вирізняючи категорію темпоральності, зазначає, що її структурують грамеми одночасності зі значеннями власне-одночасності, початкової й кінцевої часових меж, а також попередності й наступності, які окреслюють часове тло подій чи явищ [Мірченко 2004, с. 133–138]. На основі протиставлення одночасності – різночасності та неозначеної тривалості – означеної тривалості розглядає темпоральні мінімальні одиниці О. Г. Межов [Межов 2012, с. 267–275]. Як вторинні предикати з часовим значенням представлено мовні одиниці темпоральної семантики в концепції О. В. Кульбабської [Кульбабська 2011, с. 261–279]. Узявши за основу теорію І. Р. Вихованця й дещо поглибивши її, дослідниця вирізнила синтаксеми з указівкою на одночасність та різночасність. У межах одночасності вона схарактеризувала маркери означеної тривалості й неозначеної тривалості. «На другому щаблі класифікації кожна з цих груп охоплює протиставлення неповторюваний ↔ повторюваний час» [Кульбабська 2011, с. 269]. Темпоральні синтаксеми із семантикою різночасності, на переконання О. В. Кульбабської, охоплюють три підгрупи – на означення часової попередності, часової наступності та проміжного часу, кожна з яких здатна виражати означену та неозначену тривалість часу [Кульбабська 2011, с. 273–279]. Темпо-

ральність як міжривневу надкатегорію докладно описав В. М. Барчук. За спостереженнями лінгвіста, її структурують три категорії: 1) інтервал, «що вказує на внутрішню темпоральність дії з погляду її початку, розгортання, завершення, кратності та інтенсивності на основі кількісно-якісних параметрів її тривання та виражає динамічну ознаку дієслова» [Барчук 2011, с. 372]; 2) час, «що виражає зовнішню темпоральність як момент здійснення дії та служить для її відображення на темпоральній осі з позиції мовця (щодо моменту мовлення)» [Барчук 2011, с. 374]; 3) таксис як «дієслівно-предикатна граматична категорія, що вказує на темпоральне значення порядку дій на основі відносної позиції відліку (відношення дії до дії), виражена дієсловом чи дієслівним поліпредикативним комплексом для відображення взаємопов'язаних з погляду мовця подій онтологічного часу. Категорія таксису в українській мові тільки рефлексує на морфологічному рівні та цілком спрямована у синтаксис» [Барчук 2011, с. 376]. Попри деякі відмінності в описі семантичного потенціалу часових компонентів науковці схиляються до спільної думки про наявність темпоральних семантико-синтаксичних відношень, у яких перебувають розглядувані мовні одиниці, та їхнє функціонування в ускладнених конструкціях, трансформаційно пов'язаних зі складнопідрядними реченнями [Вихованець 1992, с. 140; Межов 2012, с. 267–268; Кульбабська 2011, с. 262]. Одностайність у концепціях більшості сучасних лінгвістів полягає й у тому, що за умови прийменниково-відмінкової реалізації адвербіально-темпоральної синтаксичної позиції саме прийменник наділений особливим призначенням. «Він указує на характер семантико-синтаксичних відношень між вихідними елементарними простими реченнями, зокрема на відношення одночасності й різночасності, на їхню означену ↔ неозначену тривалість» [Кульбабська 2011, с. 267].

У сучасній українській літературній мові темпоральна ознака може мати нечіткий, позбавлений конкретизації вияв, з огляду на що її варто розглядати в межах функційно-семантичної категорії неозна-

чености. Водночас узагальнене неозначено-часове значення здатне до вираження конкретніших семантичних відтінків з указівкою на:

а) неозначено-повторювану тривалість дії, процесу, стану та ін., що неодноразово відбуваються в якийсь чітко не окреслений, достеменно не відомий проміжок часу й можуть повторюватися в момент мовлення. Маркери цього значення – власне-прислівники, наприклад: *Чомусь бегемоти випивали річку **щоліта*** (Л. Костенко); *...і вогнища мов кинуті цигарки **щоночі** дотлівають по садах...* (Л. Костенко); *...Надія Олександрівна Дорош стала не скловаром, а художником-склодувом, разом із чоловіком Іваном Вікторовичем Раєвським заснувала в Ізюмі майстерню художніх виробів зі скла і досягла таких висот у делікатній справі, що й італійські склодуви з острова Мурано надсилали їй свої «браво!»*, **неодноразово** запрошували до участі у професійних збіговиськах для обміну досвідом і просто на відпочинок під гарячим апеннінським сонцем (Люко Дашвар). Крім того, у цій сфері засвідчені лексеми, що віддзеркалюють синтаксичний ступінь відіменникової адвербіалізації й експлікують назви пір року, частин доби, інших часових відтінків. Аналізуючи такі транспозити, К. Г. Городенська слушно наголошує: «Характерно, що адвербіальні форми орудного безприйменникового із цими значеннями ще цілком не ізольовані від залежних означальних слів» [Граматики 2017, с. 580]. Міркування дослідниці підтверджує й дібрана нами джерельна база. Наприклад: *Холодними **зимами** я біг щодуху, щоб не замерзнути. Та хіба втечеш від морозу?* (В. Лопата); *Робота моя в той час полягала в тому, що я нишпорив бібліотеками, <...> а **вечорами** читав книжки і пробував складати вірші* (А. Любка); *Він міг **годинами** вслухатися в низькі оксамитові нотки її голосу* (С. Талан); *Радники дивану до засідань готувалися **тижнями**, декотрі навіть наймали собі мудреців, щоб ті писали їм їхні казання наперед* (Ю. Мушкетик); *Оленка в декретній відпустці, необхідні гроші, а в автодорожньому управлінні, де він працював інженером, не платять **місяцями*** (Л. Когут); *Мені стояло в пам'яті **роками**, як ми тоді не відали про те, чого*

старий тремтячими руками ловив секунди крильце золоте (Л. Костенко). Крім синтаксично адвербіалізованої форми орудного відмінка іменників, повторювану темпоральну ознаку репрезентують аналітичні одиниці. Зокрема, значно менший за обсягом неокреслений час тривання дії моделюють сполуки на зразок «*декілька, кілька та ін. + днів, годин, хвилин тощо*»; таку семантику реалізують насамперед субстантиви на позначення відносно нетривалого періоду, наприклад: *Цей чоловік <...> **декілька днів** відвідував четвертий Таврійський мікрорайон* (<https://day.kyiv.ua>, 02.08.2018). Докладніший аналіз джерельної бази дав змогу розмежувати дії, які відбуваються з відносно сталою періодичністю й позбавлені такої закономірності, пор.: *Він приїздив **щоліта** на канікули* (Л. Костенко); *Важливо **періодично** заплющувати очі під час роботи за комп'ютером, переводити погляд на великі предмети...* (<https://day.kyiv.ua>, 01.02.2013) і *...горить вогонь, я **вряди-годи** підкладаю у нього сушняку, приготованого за дня, і, сиджу, слухаючи, як навколо зудять комарі* (В. О. Шевчук); *Приходить **зрідка** Володимир, А що, посидимо удвох* (Л. Костенко); *Перелесник **часом** з'являвся, **часом** – ні* (Ю. Покальчук);

б) неозначено-неповторюваний час дії, процесу, стану тощо, які тривали дуже давно й завершилися до моменту мовлення про них чи продовжуються й дотепер. Роль засобів його вираження виконують прислівники *колись, бозна-коли, давно, довго та ін.*, подекуди супроводжувані прислівником міри й ступеня чи транспонованими до цієї групи іншими прислівниковими одиницями, що підкреслюють значний вияв темпоральної ознаки. Наприклад: ***Колись** до них жили тут кіммерійці, ті, що про них писав іще Гомер, а щонайперш згадали ассірійці в клинописах ще хтозна-яких ер* (Л. Костенко); *Вона згадала, що **колись давно** бачила на виставці цікаву картину, на якій дівчина дивиться у дзеркало і у відображенні бачить своє обличчя* (Л. Когут); *Так тривало **досить довго**...* (П. Загребельний). У вказаній сфері можуть перебувати числівниково-іменникові синтаксично адвербіалізовані сполуки, серед яких домінанту становлять ті, що містять

неозначені числівники й іменники *століття*, *тисячоліття*, *зрідка рік*, коли йдеться про значну їхню кількість, та функційні еквіваленти цих субстантивів, наприклад: *Містечко Олика **кілька століть** було резиденцією відомого магнатського роду Радзивіллів* (<https://day.kyiv.ua>, 08.07.2018); *Між тим у країні існує чимало інших християнських церков, серед них і ті, що укоренилися тут **кілька століть тому** і зараз вільно сповідують свою віру* (<https://day.kyiv.ua>, 14.01.2003); *...князь Єремія займався цілком мирною справою – заселяв свої задніпрянські володіння, колишні землі Київської Русі, звідки **кілька століть тому** кочівники витіснили слов'янську людність* (<https://day.kyiv.ua>, 09.06.2007). Подекуди в межах аналізованих сполук трапляються означені числівникові одиниці, проте супроводжувані прийменником – модифікатором темпоральної ознаки в бік її неточности, невизначености, наприклад: *Його серце не упокоїться ніколи – і думка поривається з цього медяного раю в широкий степ, на січовий майдан, на весь неозорий майдан український, у той вихор, в якому прокружляв без спочинку **понад сорок років*** (Ю. Мушкетик). Зрідка роль супровідного компонента припадає на прислівник, ужитий разом із часткою *не*. Наприклад, у структурі *Він (ворон. – Авт.) прожив **заледве не триста літ***, і це був щасливий рідкісний випадок (В. Шкляр) прислівний адвербіальний компонент, окрім кількісного числівника та іменника, містить прислівник міри та ступеня *заледве*, спеціалізований на вираженні значення «трохи, злегка, майже не помітно» [Словник 1970–1980, т. 3, с. 181], проте в поєднанні з часткою *не* та числівником, що в поданому контексті експлікує значну кількість, аналізований член речення вказує на надто великий, точно не вказаний вияв кількісно-вікової ознаки. Осібного коментаря потребують маркери неозначено-неповторюваного тривалого часу *довше*, *найдовше*, що за семантичними параметрами певною мірою тяжіють до засобів експлікації грамеми адвербіально-ступеневої неозначености, наприклад: *Що ж, книги живуть **довше** за камінь* (П. Загребельний). Такі мовні одиниці К. Г. Городенська зараховує не до обставинних, а

до означальних, кваліфікуючи їх як найпериферійнішу семантичну групу цих незмінних лексем. За спостереженнями дослідниці, «вони хоч і мають відприкметникове походження та ступені порівняння, проте виражають обставинне часове значення та виконують типову для обставинних прислівників функцію детермінантного другорядного члена речення» [Граматики 2017, с. 514];

в) неозначено-неповторюваний час тривання, подекуди й завершення дії, процесу, стану тощо, за обсягом менший, ніж проаналізований у попередній підгрупі; у такому разі часова ознака може бути наближеною до моменту мовлення. Її моделюють темпоральні прислівники, зокрема й редупліковані, та синтаксично адвербіалізовані відмінкові форми іменників, зрідка супроводжувані компонентами атрибутивного різновиду на кшталт *якийсь, котрийсь*, наприклад: *Апель тривав довго – півгодини, а то й годину* (П. Загребельний); *Зроблений з двох грубих дубових брусів, скріплених намертво хитрим дерев'яним замком, він був закопаний, певно, ще глибше, ніж прах небіжчика, і мав стояти при дорозі довго-предовго...* (П. Загребельний); *І слухав би мову друзів довго-предовго* (С. Пушик); *Мандрівний цирульник був немолодий. Хтозна-скільки блукав він дорогами...* (В. О. Шевчук); *Довго розказувать, коротко слухать, не проробив я і місяця, дзвонить мені слідчий прокуратури...* (В. Дрозд); *Аліна якусь мить пильно вдивляється в образи тіні, які вигулькують на цьому чистому полі, щедро виплекані уявою дівчини* (Дара Корній); *Якусь мить Гор був ніби паралізований. Ні рукою, ні ногою ворухнути він не міг. Жодний м'яз у нього й не стрепенувся. Та тривало це всього лиш якусь мить* (В. Фурса); *Дівчина постояла котрусь хвилину і стала підійматися сходнями: йшла повільно, промацуючи маленькою ступнею кожну сходню* (О. Уляненко). Цілком аргументованим вважаємо міркування О. Г. Межова про те, що займенникові прикметники, підпорядковані словам на зразок *мить, година, хвилина*, функціують у синтаксичній ролі не атрибутивних компонентів, а разом із субстантивами структурують темпоральні синтаксеми [Межов 2012, с. 273].

Схожі думки висловлює й О. В. Кульбабська [Кульбабська 2011, с. 269]. Подекуди часову ознаку експлікують ступеньовані прислівникові лексеми, спеціалізовані на маркуванні часу. У такому разі вона представлена як порівняльно-співмірна. Реалізацію вказаного функційного потенціалу аналізованих одиниць забезпечують складнопідрядні конструкції з парними сполучниками на зразок *що..., то, чим..., тим*, наприклад: *Їх обох (Лавріна й Киліяну. – Авт.) забрало в полон тремке хвилювання, й що **довше** вони отако стояли, то дужче воно наростало* (Ю. Мушкетик); *Чим **довше** стоїть у куфах вино, тим воно міцніше* (Ю. Мушкетик). Принагідно зазначимо, що останнім часом у мовленні сполучник *чим..., тим* поступається поширенішому *що..., то*. Зазначений динамізм цілком виправданий й умотивований витісненням кальок із російської мови, пор. рос. *чем..., тем*. У низці мовних одиниць, зокрема й у тих, які реалізують приблизний час за допомогою синтаксично адвербіалізованих прийменниково-відмінкових форм, семантика неозначености дещо послаблена. У такому разі головна роль в експлікації темпоральних семантико-синтаксичних відношень припадає на прийменники *з, понад, близько, коло, більше, менше*, а також сполуки на кшталт *не більше, не менше, (не) більш ніж (як), (не) менш ніж (як)*, поєднувані з іменниковими прийменниково-відмінковими формами знахідного й родового. До субстантивів розглядуваного зразка належать слова з часовим значенням на зразок *рік, місяць, тиждень, година, хвилина*, наприклад: *Навіть віника немає в Хоминій хаті, й не метено там, мабуть, **з рік*** (Ю. Мушкетик); ***З місяць** тому в інтерв'ю для радіо Бі-Бі-Сі мене запитали про те, чи є виявом кризи жанру ток-шоу в українському ефірі поява на додачу до «Табу» – «Без табу»* (<https://day.kyiv.ua>, 17.11.2000); *– Коли це сталося? <...> – Вже **з тиждень!***.. (В. О. Шевчук); *Про ліцарів-войовників уже **понад рік** ніхто нічого не чув...* (Ю. Покальчук); *Корабель летів **близько трьох годин**...* (О. Бердник); ***Більше тижня** без вихідних і передиху до чортиків в очах Мар'яна гортала пожовклі папери, кидалася то до реєстрів козацьких полків,*

то до фондів Чернігівського намісництва, вчитувалася в карлючки метричних книг (Люко Дашвар); *Робота тривала не більше години* (О. Бердник); *Протягом концерту, що тривав більше ніж 2 години, артистка встигла змінити 9 образів* (<https://gazeta.ua>, 27. 10. 2018). За деяких контекстуальних умов моделювати неозначену часову семантику разом із субстантивами можуть власне-кількісні числівники, проте вони перебувають у постпозиції щодо іменника, наприклад: *Чекав хвилин п'ять чи десять* (І. Роздобудько). З-поміж іменників у цій семантичній сфері засвідчені також слова на позначення якихось подій, свят та ін., наприклад: *Відтак сталося ще одне з див, яке випадає уздріти тільки перед Великоднем: вулиця засвітилася до нього яскраво-білими стінами* (В. О. Шевчук); *Як бачимо, це послання написане в самі жнива або й по жнивах у 1933 р.* («Україна – Польща 1920–1939 рр.»). Доречно зацентувати увагу на тому, що в мовленні дедалі частіше потрапляє сполука «прийменник *по* + іменник у місцевому відмінку» зі значенням післячасу, яка перебуває в синонімії в відношеннях зі сполукою «прийменник *після* + іменник у родовому відмінку». Задля якнайточнішого передавання неозначено-неповторюваного тривання дії, процесу, стану тощо в реченнях можуть функціонувати кілька темпорально маркованих одиниць, наприклад: *Це приємне відчуття сімейного затишку тривало **недовго**, лише **якусь** коротку **мить*** (С. Талан). Докладний аналіз корпусу дослідницького матеріалу дав змогу звернути увагу на те, що мовні одиниці цієї підгрупи з огляду на їхні значеннєві параметри формують своєрідну часову вісь, із протилежних боків якої перебувають компоненти з указівкою на відносно великий за обсягом часовий відрізок, пов'язаний із такими вимірами, як рік, місяць, година тощо, і маркери на позначення дуже короткого тривання чогось, пор.: ***Якийсь місяць** чатовим у сотні був «Вороний», пізніше полковник, к-р Львівської воєнної округи («Буг») («Літопис УПА») і Прокинувшись, Остриця лежав **якусь мить**, не розплющуючи очей і не ворушачись* (В. Чеме-

рис); *Якусь хвилину ми ще помовчали, зважуючи доцільність відвідин...* (В. Андрусів);

г) неозначено-неповторювану тривалість дії, процесу, стану тощо, які розпочалися відносно недавно, але головний акцент зроблено на їхньому тривалому існуванні, наприклад: *...а в ролі носія даних був обраний довговічний папір, який збереже інформацію на тисячі років* (<https://day.kyiv.ua>, 01.11.2013); *Тепер зореліт летітиме понад тисячу років до Землі!* (О. Бердник); *Зрозуміло, це розтягнеться на тисячі років...* (<https://day.kyiv.ua>, 19.08.2017);

г) неозначено-неповторювану тривалість дії, процесу, стану тощо, які відбуватимуться після моменту мовлення про них. Структури зазначеного різновиду зазвичай містять предикат у формі майбутнього часу чи наказового способу або інший модальний модифікатор, що уточнює вказану семантику. Наприклад: *Пізніше він пройде по цій дорозі...* (В. О. Шевчук); *І мовив їм Володимир: «Пождіте ще з місяць, поки вам куни зберуть»* (П. Кралюк); *Похід може затягнутись хтозна на скільки* (Ю. Мушкетик); – *Тільки за умови, що ти погодишся очолити кафедру. – На якийсь місяць, чого б не очолити. – На який місяць... На весь час* (В. Савченко);

д) неозначено-неповторюваний час початку дії, процесу, стану тощо, які завершилися чи ще тривають, наприклад: *...то лиш підведена риска під пусткою, що бозна-відколи вже тягнеться...* (О. Забужко); *Погодьтеся: здавна все, що найсвятіше, найдорожче, втілювалося в нашій свідомості в образі Матері* (<https://day.kyiv.ua>, 13.02.2004); *«Буквально декілька тижнів тому ми разом з Міністерством (інформаційної політики – ред.) розпочали другий етап розбудови мовлення...»* (<https://day.kyiv.ua>, 26.06.2018); *В якусь хвилину прийшла божевільна ідея – прокрастися на територію і спробувати розшукати її* (І. Роздобудько); *Від давніх часів слово відіграло неабияку роль в історичному бутті* (<https://day.kyiv.ua>, 17.09.2010). Такі маркери споріднює те, що вони або виражені неозначеними займенниковими та обставинними часовими прислівниками, або син-

таксично адвербіалізованими сполуками, куди входять інші за частиномовною належністю слова з неозначеною семантикою;

е) неозначено-неповторюваний час початку дії, процесу, стану тощо, які ще не відбуваються, але в майбутньому мають реалізуватися, наприклад: *...чekanня смерті змушує до постійного терпіння, розтягування на тривалий процес цього повільного сковзування у ніщо, намагання пристосуватися до зустрічі з нею, яка настане бозна-де і бозна-коли* (Ю. Винничук); *«Цей графоман уже десятий рік стоїть у плані видавництва. Щороку його викидають, а наступного року він знову пролазить. Так і видадуть: **колись** же набридне викидати!»* (І. Дзюба). Такий різновид теморальності пов'язаний переважно з неозначеними займенниковими прислівниками;

є) неозначено-неповторюваний час завершення дії, процесу, стану тощо, наприклад: *– А я інше мислю собі: **доки** це буде?* (Д. Міщенко); *Міцило ж гулятиметься там **хтозна й допоки*** (П. Загребельний). У першому реченні семантику неозначеності компонента *доки* увиразнює те, що він функціонує в межах питального речення. В адвербіальну площину спрямовані деякі прийменниково-відмінкові форми: *Тоді у хаті бували довгі вечори з темрявою по кутках, стававших загадковими, бо керосинка, яка стояла на столі, не розганяла морок, а лише ніби чемно просила його зачекати **до ночі*** (І. Жадан); *Сироватка від ботулізму може з'явитися в Україні **наприкінці літа*** (<https://day.kyiv.ua>, 29.05.2018); *Україна й Ізраїль підпишуть Угоду про вільну торгівлю **наприкінці листопада*** (<https://day.kyiv.ua>, 06.11.2018). Подекуди в реченнях трапляються кілька компонентів із нечітко визначеною часовою семантикою, що ще більшою мірою підкреслює темпоральну неозначеність якоїсь дії, процесу чи стану, наприклад: *Старий, **колись** усе це договориш, **десь іншим разом**, бо нема коли!* (Л. Костенко).

Відповідно до ступеня спеціалізації маркування неозначено-часової семантики мовні одиниці цього різновиду формують центр і периферію. Центральну групу структурують морфологічно оформлені прислів-

ники, а периферійну – відмінкові та прийменникові форми іменників, у низці випадків супроводжувані одиницями атрибутивного різновиду й спрямовані в синтаксичну адвербіальну площину. Із цього приводу слушну думку висловив І. Р. Вихованець: «Темпоральна сфера є сферою абсолютно нейтралізованих із семантичного погляду відмінків. Нейтралізовані відмінкові закінчення, хоча іноді використовуються для значеннєвого розрізнення темпоральних прийменниково-відмінкових форм, не передають притаманних відмінкам значень. Роль їх тотожна ролі застиглих колишніх відмінкових закінчень у морфологізованих прислівниках типу *увечері, навесні, зранку, удень, улітку*» [Вихованець 1992, с. 140]. Поширювач атрибутивного зразка, на переконання К. Г. Городенської, є обов'язковим за синтаксичного переходу іменникових форм у прислівники [Вихованець, Городенська 2004, с. 314]. До первинних маркерів належить частина обставинних прислівників часу, серед яких домінанту становлять неозначені займенникові прислівники, та означальні часові прислівники: *абиколи, бозна-відколи, бозна-доки, бозна-коли, відвіку, вряди-годи, давно, деколи, згодом, здавна, зрідка, інколи, іноді, казна-відколи, казна-доки, коли-не-коли, коли-небудь, колись, опісля, подовгу, потім, хтозна-відколи, хтозна-доки, хтозна-скільки, часом, щовесни, щовечора, щодня, щоднини, щодоби, щозими, щоліта, щоночі, щотижня, щороку, яюсь та ін.*, наприклад: *Сама не знала, що з нею діється, так не хвилювалася **бозна-відколи*** (В. О. Шевчук); *Для того, щоб кудись дівати рештки, біля заводу ще **бозна-коли** вибихкали величезні й глибочені бетонні ями, до яких ніхто ніколи не дивився* (М. Ткачівська); *Одне ми тільки знали, що сестру свою він люто ненавидів і **вряди-годи** на нього нападав сказ...* (В. О. Шевчук); *На сусідньому дубі **давно** вже прокинувся старезний чорний ворон й одним оком сонно кліпав на це видовисько* (В. Шкляр); *Кримські палаци-музеї **здавна** не дають спокою президентам країн СНД* (<https://day.kyiv.ua>, 26.05.2005); *Воронові **деколи** навіть здавалося, що він знає Варфоломія двісті літ, але ж люди не живуть так довго* (В. Шкляр); *Ви ж, певно, знаєте:*

*колись на розі Покровської та Андріївської біля підніжжя Андріївської гори – там тепер школа – стояла церква, яку за радянської влади в тридцяті роки розібрали по цеглині (Люко Дашвар); – Я тут **хтозна-скільки**, показалися мої господарі й покинули мешкання... (В. О. Шевчук); **Щороку** він їздив на той острів і поселявся в тому самому будинку, але все намарно, жінка більше не приходила до нього (А. Любка). Від поданих лексем дещо відрізняється прислівник *подекуди*, який більшою мірою закріплений за позначенням невизначеного простору: «1. У деяких місцях, місцями; де-не-де» [Словник 1970–1980, т. 6, с. 738]. Проте він також здатен експлікувати темпоральні ознаки: «2. Іноді, часом» [Словник 1970–1980, т. 6, с. 738], наприклад: **Подекуди** згода йшла на згоду, а **подекуди** – на незгоду (Ю. Мушкетик).*

Вторинні маркери адвербіально-темпоральної неозначености пов'язані з транспозиційними процесами. Зазвичай це окремі субстантиви або сполуки з опорними іменниками та підпорядкованими їм одиницями ад'єктивного чи адвербіального вияву, виражені:

а) родовим відмінком без прийменника та з прийменниками, наприклад: *Але **котрогось року** на гори впали страшні зливи (хмаро-лом був); вода прийшла валом, затопила села... (С. Пушик); Кажуть, що **якогось року** він набрався нахабства й так само на Великдень приперся до церкви із ручкою і своєю «чорною книжечкою»... (О. Вільчинський); Україна надала достатньо доказів, аби стверджувати, що Російська Федерація **кілька років** планувала анексію Криму (<https://day.kyiv.ua>, 25.07.2017); Той великий позов триває в Україні вже **хтозна-скільки літ** (Ю. Мушкетик); Київська влада планує розпочати будівництво транспортної розв'язки на Шулявці **наприкінці року** (<https://day.kyiv.ua>, 01.03.2017); **Щоб до ночі** містечко було взяте! (В. Чемерис); Російські хакери проникли в деякі виборчі бази Флориди і можуть видалити зареєстрованих виборців **напередодні виборів** у Конгрес (<https://day.kyiv.ua>, 09.08.2018);*

б) безприйменниковими та прийменниково-відмінковими формами знахідного, наприклад: **Якусь годину** все це потривало (Л. Костенко);

*І все ж я не мав певності, чи Марійка впізнала мене, як і взагалі не знав, чи вона мене пам'ятає, хоч і надіслав їй ще з **місяць** тому два листи віршами, правда, підписав їх псевдо – Орлик (О. Вільчинський); Слухавка вимкнулась. І я разом із нею – **на кілька** довгих **хвилин** (І. Роздобудько); **У якусь мить** подумав, що тут нікого немає (І. Роздобудько);*

в) орудним без прийменника й із прийменником, наприклад: *Лише димок із довжика **роками** курить собі у небо та й курить* (Л. Костенко); *...час, коли находила на Івана ота «гарячка», був порівняно невеликий, тільки по кілька років, – часто находило це на нього **перед** великими світовими **подіями**...* (В. О. Шевчук);

г) прийменниково-відмінковою формою місцевого, наприклад: *– Ти не зважай, – тихо, майже пошепки промовила **по якійсь миті**, – у мене щось з нервами...* (В. Врублевський); *Далі візир нехай воює з чорними джинами на острові Родос, куди його повезе галера одразу **по закінченні** цієї **війни*** (Ю. Мушкетик).

Отже, *адвербіально-темпоральна неозначеність* – грамема функційно-семантичної категорії неозначеності, спеціалізована на вираженні чітко не окресленого повторюваного чи неповторюваного часу, зокрема перед-, післячасу, тривання якихось дій, процесів чи станів, приблизного часу, маркованих переважно неозначеними прислівниками та їхніми лексико-комбінаторними варіантами (вторинними засобами), що зазнали синтаксичної чи морфологічної адвербіалізації, зокрема спрямованими в темпоральну сферу відмінковими та прийменниково-відмінковими формами, часто супроводжуваними компонентами атрибутивного зразка, неозначено-кількісними, рідше власне-кількісними числівниками чи іншими модифікаторами неозначеності.

3.2.4. Значеннєва палітра й засоби експлікації адвербіально-просторової неозначеності

У сучасній лінгвістиці простежуємо різне потрактування синтаксичних одиниць з адвербіально-просторовим значенням. У традицій-

ному мовознавстві звичне зарахування їх до розряду обставин місця [Сучасна 1972, с. 210–217; Шульжук 2004, с. 103–105; Сучасна 1997, с. 260–261]. Розвиток новітньої лінгвістики в бік опрацювання компонентів, що не беруть участі в моделюванні простого елементарного речення, став підґрунтям вирізнення й докладного аналізу традиційно виділюваних обставин місця як членів речення, спеціалізованих на реалізації детермінантної позиції [Вихованець 1992, с. 84–85; Вихованець 1993, с. 231–240; Загнітко 2001, с. 185]. Серед науковців, які сповідують принципи функційно-категорійної граматики, існують й інші думки щодо кваліфікації мовних одиниць розглядуваного зразка. Зокрема, І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк та М. Ф. Кобилянська всі компоненти з просторовим значенням кваліфікують як «слабкі прислівні поширювачі обставинного типу» [Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994, с. 137] і не зважають на підпорядкування їх локативним предикатам чи підметово-присудковій основі речень. Інші міркування з цього приводу висловлює І. Р. Вихованець та його послідовники. За спостереженнями науковців, центральний семантико-синтаксичний вияв компонентів на позначення різних просторових орієнтирів пов'язаний із заповненням ними валентно зумовленої правобічної локативної позиції, а формально-синтаксичний – із функціонуванням у ролі прислівних керованих членів речення. Натомість близькі до них за значеннєвими параметрами одиниці, не прогнозовані предикатом простого ускладненого речення, осібно розглянуто тільки з формально-синтаксичного боку й надано їм статусу детермінанта, що перебуває в невалентному й неприслівному зв'язку. Тільки формально-синтаксичний опис цих мовних одиниць пояснено тим, що, утворившись унаслідок згортання простого елементарного речення й набувши прихованого характеру, такі компоненти не міняють своєї семантико-синтаксичної сутності [Вихованець 1992, с. 84–85; Вихованець 1993, с. 231–240, 263–264; Загнітко 2001, с. 185; Мірченко 2004, с. 170–177; Межов 2012, с. 226–254; Масицька 2016, с. 60–61]. Наприклад: *А **десь** танцюють дружки...* (Л. Костенко) ← *Дружки танцюють* + *Дружки*

перебувають десь або А десь танцюють дружки... (Л. Костенко) ← Дружки, які перебувають десь, танцюють.

Цілком обґрунтованою вважаємо концепцію лінгвістів про детермінантний статус членів речення другого різновиду та їхню необов'язковість, оскільки, як слушно зазначає А. П. Загнітко, «зв'язок детермінанта з реченнєвою предикативною основою є непередбачуваним і необов'язковим» [Загнітко 2001, с. 185]. Але, на нашу думку, аналізовані одиниці варто розглядати й на семантико-синтаксичному підрівні. На користь такого міркування править вирізнення в лінгвістичній літературі темпоральних, причинових, цільових, допустових, умовних та інших синтаксем і кваліфікація їх як вторинних предикатних компонентів. Характеризуючи вторинні предикатні мінімальні семантико-синтаксичні одиниці, О. Г. Межов пише: «У типових виявах вторинна предикатна адвербіальна синтаксема складається з двох частин: трансформованого у морфологічний іменник вихідного предикатного слова і аналітичної синтаксичної морфеми-прийменника, що вказує на семантико-синтаксичні відношення між двома елементарними простими реченнями. Поява відпредикатного іменника зумовлена згортанням предиката підрядної частини. Підрядні сполучники, що вказують на семантико-синтаксичні відношення підрядної частини до головної, замінюються прийменниками. Прийменник переводить віддієслівний або відприкметниковий іменник у прислівникову (адвербіальну) позицію, перетворюючи його в аналітичний прислівник і виражаючи функцію другорядного члена речення (детермінантного і рідше – прислівного) та функцію адвербіальної синтаксеми» [Межов 2012, с. 267]. Близькі міркування знаходимо й у монографії О. В. Кульбабської: «Пропозитивність речення зумовлюють синтаксичні потенції та семантика предикатів, зокрема, базового – у вихідному елементарному реченні з реальними субстанціальними відношеннями (основна предикатема) – і модифікованого, що його представляє адвербіальна синтаксема в позиції детермінанта або напівпредикативної конструкції (вторинна предикатема)» [Кульбабська 2011,

с. 257–259]. І далі: «На противагу первинній, вторинна предикація не створює окремого речення, а додатково встановлює ознаку, властивість або відношення між явищами відображуваної об'єктивної дійсності. Так, адвербіальні синтаксеми у вторинній предикатемі, зберігаючи вихідне (первинне) значення дії, процесу, стану тощо, виражають імпліцитну обставинну семантику» [Кульбабська 2011, с. 259]. Усі вказані науковцями кваліфікаційні ознаки виявляють стосунок і до адвербіальних одиниць із просторовим значенням, які в новітньому мовознавстві називають просторовими детермінантними членами речення [Вихованець 1992, с. 84–84] або разом із темпоральними зараховують до групи фонових [Загнітко 2001, с. 185–186]. Тому, на нашу думку, є всі підстави зарахувати до сфери вторинних предикатних синтаксем й адвербіально-просторові. Оскільки, крім конкретного місцеперебування, напрямку руху та ін., вони можуть позначати нечітко окреслені просторові реалії, то вважаємо їх маркерами грамеми адвербіально-просторової неозначености.

Цілком поділяємо міркування О. Г. Межова про те, що «утворення складної локативно-предикатної синтаксеми в цій (детермінантній. – *Авт.*) позиції зумовлено такими особливостями: внаслідок редукції власне-локативних (*бути, перебувати, опинятися, знаходитися*) і локативно-процесуальних (*сидіти, стояти, лежати, висіти*) предикатів дієслівний постфікс (просторовий прийменник) приєднується до субстанційної локативної синтаксеми, надаючи їй синтаксичної автономності і збагачуючи її семантичними предикатними відтінками. Утворені прийменниково-відмінкові форми з просторовим значенням у формально-синтаксичній детермінантній позиції є результатом об'єднання двох простих елементарних речень в одне просте ускладнене» [Межов 2012, с. 380]. Наприклад: *Десь ніє півень...* (Л. Костенко) ← *Півень ніє + Півень перебуває десь*.

В академічному виданні за редакцією І. К. Білодіда зазначено: «З функціонального погляду в сучасній українській літературній мові виділяються два основні різновиди обставин місця: а) власне обста-

вини місця або стану; б) обставини наряду дії або стану» [Сучасна 1972, с. 210]. Тобто до обставин місця зарахованого одиниці різної семантико-синтаксичної природи, зокрема підпорядковані локативному предикатові (наприклад: *Десь там жила Наталка Розумиха...* (Л. Костенко)) і ті, що залежать від підметово-присудкової основи (наприклад: *Десь грає ніч на скрипці самоти* (Л. Костенко); *Тільки десь далеко-далеко, ніби в безкінечності, чулася низька музикальна нота* (О. Бердник)). Ми схилиємося до думки, що синтаксеми другого різновиду, яким притаманна адвербіально-просторова функція, виникли на основі згортання вихідного простого речення й зберігають семантичний потенціал субстанційних локативних синтаксем, тому диференціація аналізованих вторинних одиниць, хоч і виявляє ознаки ускладнення, але певною мірою корелює із твірними різновидами. З іншого боку, доречно чітко розмежовувати валентно зумовлені локативні синтаксеми та адвербіально-просторові синтаксичні одиниці в ускладнених реченнях. Перші реалізують статичну локалізацію, динамічну локалізацію напрямку руху та динамічну локалізацію шляху руху, про що йшлося в п. 2.10. Докладний аналіз досліджуваної джерельної бази та функційних особливостей мовних одиниць розглядуваного різновиду дає змогу вирізнити адвербіально-просторові синтаксеми з ускладненим значенням статичної локалізації як поширеніші та компоненти з динамічним предикатно-локативним значенням. Маркери грами адвербіально-просторової неозначеності – переважно обставинні прислівники, зокрема займенникові вказівні та неозначені, а також пов'язані з ними ознаками лексичного паралелізму транспоновані у сферу прислівника відмінкові та прийменниково-відмінкові форми іменників, які перебувають у позаіменниковому функціонуванні, тому набувають статусу аналітичних прислівників. Укладений корпус дослідницького матеріалу дає змогу докладно схарактеризувати значеннєві різновиди статичних адвербіально-просторових (предикатно-локативних) синтаксем. Як відомо, локативну ознаку розглядають на тлі контактності – дистантності й на горизонтальній – вертикальній

осі. Така семантична диференціація може бути застосована й до компонентів аналізованого різновиду, проте ознака дистантності в цих компонентах виражена частіше й чіткіше. У сучасній українській мові адвербіально-просторові синтаксеми з ускладненою семантикою статичної локалізації здатні позначати:

1) розміщену на горизонтальній осі просторову ознаку, що вказує на близькість до якогось орієнтира, наприклад: *Десь недалеко* побудували радіотрансляційну антену, і телевізори працювали відмінно... (Л. Когут); *Закукурікав десь недалеко* півень... (В. О. Шевчук); ...*десь неподалік* гавкали собаки (В. О. Шевчук); *Десь неподалік* лопотіло листя... (В. О. Шевчук); *Зовсім поряд* глухо стугоніли верховіттям стрункі смереки... (О. Бердник). Окрім прислівників виділеного в реченнях зразка, серед яких трапляються й ті, що набули значення міри та ступеня (докладно про такі внутрішньоприслівникові процеси пише К. Г. Городенська в колективній праці «Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія» [Граматика 2017, с. 575–577]), цю групу поповнюють компоненти, експліковані іменниками, зокрема й займенниковими, які реалізують близький, хоч і точно не окреслений простір поблизу певного орієнтира. У вказаній сфері трапляються іменники, марковані родовим із похідними прийменниками на кшталт *близько, недалеко від (од), неподалік, неподалік від (од)* та ін. Наприклад: ...*хтось неподалік мене* згадував його прізвище... (А. Любка); *Неподалік од вікна* вона (Галя. – Авт.) почувла хрускіт хмизу... (В. О. Шевчук);

2) локальну ознаку на горизонтальній осі, далеку від просторового орієнтира, наприклад: ...*ворона каркала десь далеко*... (В. О. Шевчук); *Десь далеко* вуркотить трактор... (В. О. Шевчук); ...*а далеко-далеко звідси* думав важку думу про долю жінок у домі на горі Галин батько (В. О. Шевчук); *Десь-не-десь, в якомусь царстві, дзвони били по лицарству*... (Л. Костенко). Окрім прислівників на зразок *десь, десь-не-десь, далеко, далеко-далеко*, адвербіально-просторову ознаку реалізують відмінкові форми з прийменниками *в (у), на*. Часто синтетичні та

аналітичні маркери функціують одночасно в реченнях. Наприклад: *Десь далеко в степу* заіржав чи заплакав дикий степовий кінь... (В. О. Шевчук); *Десь далеко в просторі* тужливо заіржав кінь (В. О. Шевчук); *Десь на обрії* періодично миготіли тонкі промені (О. Бердник). Подекуди прийменниково-відмінкові форми місцевого, що разом із неозначеними одиницями атрибутивного різновиду часто перебувають у позиції опосередкованого уточнювального компонента, семантично споріднені з неозначеним займенниковим прислівником, через посередництво якого пов'язуються з підметово-присудковою основою всього речення, наприклад: *І десь, в якійсь пустелі, з'їдять його верблюди* (Л. Костенко).

Зрідка адвербіальну локалізацію, про яку йшлося в обох групах, можна докладніше схарактеризувати з огляду на розміщення перед, після чи збоку, праворуч або ліворуч від чогось, наприклад: *Десь попереду* вгадується джерело світла (О. Бердник); *Кінь його заіржав, далеко попереду* зойкнула луна... (В. О. Шевчук); *...далеко позаду* почувся кінський тупіт (В. Малик); *Дим від вогнища відганяв ненависних кусючих комарів, які злосно гуділи десь збоку...* (Л. Когут); *...ген далеко, з лівої руки, побачив високий зелений горб...* (В. О. Шевчук). У деяких випадках, крім прислівника на позначення чітко не окресленого місця, адвербіально-просторову позицію заповнюють прийменниково-відмінкові форми, супроводжувані неозначеними числівниками. Такі сполуки також реалізують семантику неозначеності. Наприклад: *За кількасот сажнів позаду* чотири турецькі галери виляскували (С. Тельнюк);

3) чітко не визначену просторову ознаку, виявлену на вертикальній осі, яку маркують переважно обставинні прислівники місця, наприклад: *...десь вгорі* співали тонкими голосами вершини сосен (О. Бердник); *Потім Джон-Ей прикрив очі долонею і десь угорі* помітив легкі перекриття величезного прозорого купола... (О. Бердник); *...десь угорі* цвяхкали кулі... (В. Шкляр).

Динамічні адвербіально-просторові синтаксеми в мовленні представлені значно рідше. Вони утворилися внаслідок згортання речень, у яких ці одиниці входили до валентної рамки предикатів на позначення переміщення, тому й зберегли відповідну семантику, зокрема початкового пункту руху, наприклад: ...*десь далеко з-під землі* почувся важкий стогін, схожий на зітхання (В. О. Шевчук); *Десь із далини* на нього знову війнуло дикою орхідеєю, понтійською азалією, кадилом духмяним... (В. Шкляр); Знялася буря *невідомо звідки* (Л. Костенко). Структури вказаного різновиду пов'язані з певними трансформаціями. Наприклад: *Десь здалеку в мелодію поєдинку сил пітьми і світла* влітається мелодія гімну Людині, що його співають підкорені сили природи... (О. Бердник) ← *В мелодію поєдинку сил пітьми і світла* влітається мелодія гімну Людині, що його співають підкорені сили природи + *Мелодія лине десь здалеку*.

Отже, адвербіально-просторова неозначеність – грамема функційно-семантичної категорії неозначеності, спеціалізована на вираженні чітко не окресленої статичної близької чи далекої від просторового орієнтира локалізації на горизонтальній або вертикальній осі, рідше – динамічного простору на позначення початкового пункту руху, представлена в первинному вияві неозначеними прислівниками, у вторинному – аналітичними сполуками прислівникового різновиду, структурованими відмінковими чи прийменниково-відмінковими формами, подекуди супроводжуваними неозначеними займенниковими прикметниками та неозначено-кількісними числівниками.

3.2.5. Змістові та формальні ознаки адвербіально-причинової неозначеності

У сучасній українській мові семантика неозначеності представлена як адвербіально-причинове синтаксичне явище. Цілком погоджуємося з тими дослідниками, які вказані компоненти розглядають на тлі вторинної предикації й на формально-синтаксичному підрівні вважають детермінантами [Вихованець 1992, с. 147–151; Вихова-

нець 1993, с. 238–239, 273–274; Мірченко 2004, с. 139–141; Межов 2012, с. 276–279; Кульбабська 2011, с. 280–295; Мasiцька 2016, с. 260–264]. І. Р. Вихованець із цього приводу слушно зазначає: «Вони (причинові синтаксеми. – *Авт.*) є вторинною предикатною мінімальною семантико-синтаксичною одиницею, що здебільшого містить трансформований у субстантивний компонент вихідний предикат і аналітичну синтаксичну морфему-прийменник як показник семантико-синтаксичних відношень між вихідними елементарними простими реченнями» [Вихованець 1993, с. 273]. Удаючись до аналізу причинових синтаксем, науковці послуговуються різними критеріями, відповідно до чого лінгвістичну парадигму формує наявність різноманітних класифікаційних схем дослідження причинових одиниць. Зокрема, І. Р. Вихованець [Вихованець 1992, с. 147; Вихованець 1993, с. 273], О. Г. Межов [Межов 2012, с. 276], Т. Є. Мasiцька [Мasiцька 2016, с. 260] указують на доцільність опису цих компонентів з огляду на передування щодо часової перспективи, реальну модальність, пов'язану з певним явищем властивість породжувати наслідок. На переконання О. В. Кульбабської, «функція причини – це бінарна опозиція “породжувальна реальна подія – породжена реальна подія”, або “причина – наслідок”, яким притаманна незворотність і односпрямованість (наслідок ніколи не може передувати своїй причині» [Кульбабська 2011, с. 282]. Крім того, зорієнтованість на внутрішні семантичні різновиди узагальненого причинового значення стає підґрунтям докладнішої інтерпретації цих синтаксичних одиниць. Зокрема, компоненти, що реалізують причинові відношення (за термінологією А. П. Загнітка, причиново-інтерпретативні [Загнітко 2001, с. 41]), М. В. Мірченко розглядає як маркери категорії причиновості, структурованої десятьма грамами [Мірченко 2004, с. 140–141]. Т. Є. Мasiцька, аналізуючи причинову залежність, також розмежовує десять семантичних відтінків [Мasiцька 2016, с. 260–261]. Запропоновані науковцями теорії, без сумніву, актуальні й спрямовані на об'єктивне та повне дослідження причинових синтаксем. Водночас схарактери-

зована джерельна база, дібрана з огляду на маркування неозначеності, дає змогу внести певні корективи в ці схеми.

Цілком застосовуваним до вивчення неозначено-причинових семантико-синтаксичних відношень вважаємо висловлене І. Р. Вихованцем міркування: «У значенні причини ряду форм вирізняються інваріантний зміст, що об'єднує ці форми у відповідну підсистему, та варіантний зміст, який диференціює їх» [Вихованець 1992, с. 147]. Описуючи варіантний зміст, звертаємо увагу на здатність адвербіально-причинових синтаксем неозначеної семантики виражати причину, що є наслідком зовнішнього впливу, «коли зумовлює дію або стан один суб'єкт, а наслідку зазнає інший суб'єкт» [Кульбабська 2011, с. 285]. У такому разі простежуємо прихований спонукальний відтінок. Наприклад: *Давні книги **невідь-чому** горіли зеленим полум'ям* (В. Шкляр). Подекуди такий уплив може мати внутрішній вияв, коли суб'єкт реалізує спричинену ним дію чи є носієм стану й водночас він сам пов'язаний із наслідком цих дій чи станів, наприклад: *Тіну не заарештували з **якогось** особливого **умислу**...* (В. Шкляр) ← *Тіну не арештували якісь люди, бо вони щось особливе задумали.*

Зважаючи на конкретніші значеннєві відтінки, причинові синтаксеми з нашаруванням неозначеної семантики диференціюємо на такі різновиди:

а) з указівкою на якусь невідому загальну підставу, наприклад: – *Ну, воно так, але люди **чогось** же говорять* (В. Шкляр). До цієї семантичної сфери спрямовані займенникові питальні прислівники, що моделюють питання про причину дії, стану чи якогось процесу. У таких структурах неозначеність представлена досить яскраво. Наприклад: *Ти **чому** про це нічого не кажеш?* (Ю. Покальчук); *Якщо наука потребує жертв, – **чому** ж не вас вона перековтала?!* (Л. Костенко); – ***Чом** же не пішли до Мстислава?* (П. Загребельний); *...**чом** це він цілий день вовтузиться з дітьми?* (Л. Костенко); ***Чого** це ви, мамо, прибігли?* (Ю. Покальчук); *Але **причому** все-таки тут сніг?* (Л. Костенко); ***Причім** тут страх?* (Л. Костенко);

б) на позначення невідомої причини як результату, наслідку чогось, якоїсь ситуації. Для реалізації такої семантики використовують переважно займенникові неозначені та відносні прислівники чи адвербіально спрямовані займенникові іменники таких самих різновидів переважно з прийменниками. Подекуди ці мовні одиниці супроводжує компонент *невідомо*. В одинадцятитомному «Словнику української мови» зазначено: «**Невідомо хто (який, куди, звідки, чому, де і т. ін.)** – уживається в значенні відповідних неозначених займенників та займенникових прислівників» [Словник 1970–1980, т. 5, с. 263]. Наприклад: *Безумовно, що жахливо прокинутися від чогось такого* (<https://day.kyiv.ua>, 16.01.2014); – *Невідомо чому Валеріан вирішив змінити прізвище і стати Ланським...* (Люко Дашвар); *Важко сказати, внаслідок чого у київської міської влади виникла ідея поставити фізику на службу соціальній справедливості* (<https://day.kyiv.ua>, 07.03.2003);

в) із семантикою причини як основи, підґрунтя для якихось позитивних дій, вчинків, з'яви позитивних почуттів тощо, наприклад: *Також вона (реклама. – Авт.) повинна демонструвати переживання, задоволення від чогось...* (<https://day.kyiv.ua>, 10.10.2006); *Отож, вам від чогось добре. Це й називається естетична насолода* (<https://day.kyiv.ua>, 11.09.1998). Маркери такої семантики – прийменниково-відмінкові форми неозначених займенникових іменників;

г) зі значенням невизначеної причини, яка зумовлює виникнення негативно маркованих дій, станів тощо, наприклад: *...специфіка людини в тому, що вона може переживати цей екзистенційний, метафізичний страх. Коли ціпеніємо від чогось, боїмося, але не розуміємо, чого саме* (<https://day.kyiv.ua>, 04.07.2013); *Зараз уявляє столицю краще, за щось у плані доступності може її посварити...* (<https://day.kyiv.ua>, 27.07.2018);

г) з указівкою на невизначену причину як плату, вдячність, поцінування когось чи чогось, наприклад: *Молодість егоїстична – їй*

завжди легше поважати старших **«за щось»**... (<https://day.kyiv.ua>, 16.10.2001);

д) на позначення невизначеної причини як обґрунтування, мотивації наслідку чогось, наприклад: *...телекомпанії відмовляються робити це з огляду на якісь свої міркування...* (<https://day.kyiv.ua>, 20.08.2005). Варто зазначити, що аналітичний прийменник *з огляду на* дедалі більше витісняє функційний еквівалент *зважаючи на*.

Докладний аналіз джерельної бази дав змогу констатувати, що в українській мові морфологічне вираження синтаксем із неозначено-причиною семантикою пов'язане з обставинними прислівниками причини та прийменниково-відмінковими формами, часто супроводжуваними одиницями атрибутивного зразка з неозначеною семантикою. До спеціалізованих засобів реалізації цієї функції належать неозначені (на зразок *чомусь, чогось, хтозна-чому*) і питально-відносні (*чому, чом, чого, причому, причім*) займенникові прислівники, поряд із якими можуть бути інші маркери неозначеної семантики. Наприклад: *Сльоза чомусь набігла до повік* (Л. Костенко); *Старенька жінка вносила соломки і, вся залита сльозом золотим, чогось палила у печі іконки, поцілувавши кожну перед тим* (Л. Костенко); *Чогось вони того дня по-дурному погиркались* (<https://litgazeta.com.ua>, 22.10.2018); *Хтозна-чому схотіла раптом забути його* (В. О. Шевчук); *Хтозна-чому пустився під гору, міг би послати з дорученням когось із дітей Олександри Панасівни, але отой його ранковий настрій!* (В. О. Шевчук); *Пишіть про те, що ви живі-здорові, не говоріть, чого ви так мовчали* (Л. Костенко); *Мій Дон Кіхоте, лицарю, чого-бо ти бредеш один по цій гіркій стежі?* (Л. Костенко); *...Мар'янин погляд невідомо чого прикипів до товстелезної папки з надписом «Чернігів. Церква Святої Катерини»* (Люко Дашвар). До прислівникової сфери спрямовані аналітичні сполуки *«від, унаслідок (внаслідок), з + родовий відмінок»*, *«за, з огляду на + знахідний відмінок»*, наприклад: *«Мачуха, – згадує вона, – була злою – чи то від життя важкого, чи то ще від чогось»*... (<https://day.kyiv.ua>, 19.02.2003); *Але той самий*

Міщило, який з невідомих міркувань звів їх до купи, знову ж таки невідомо навіщо спробував розлякати їх тоді, коли вже все було немарне (П. Загребельний). В обмежених стилістичних умовах перебувають маркери з компонентами *невідь*, *незвідь*, наприклад: *І дивна натура людська, я незвідь-чому пошкодував, що тоді, коли вона йшла дорогою, я таки не наздогнав її...* (В. О. Шевчук); *...він <...> приносив мені вівсяне печиво і невідь-чому називав Богинею Злакових* (І. Бобик); *Невідь чого* сплигло таке на думку, і я аж подосадував на себе та перехрестився (Ю. Мушкетик); *Я відчув, що незвідь од чого починаю сердитися* (В. О. Шевчук). Як засвідчують подані приклади, *невідь*, *незвідь* по-різному оформлюють у текстах. Імовірно, під впливом написання часток *будь-*, *-небудь*, *казна-*, *хтозна-* їх також пишуть із дефісом. У «Словнику української мови» *невідь* потрактовано як прислівник, розмовний варіант слова *невідомо* [Словник 1970–1980, т. 5, с. 264]. Зазначене лексикографічне видання не фіксує лексеми *незвідь*, хоч за семантичним потенціалом вона наближена до проаналізованої попереду. З огляду на належність поданих мовних одиниць до прислівників вважаємо доречним написання їх окремо з іншими словами.

Отже, *адвербіально-причинова неозначеність* – грамема функційно-семантичної категорії неозначеності, спеціалізована на вираженні чітко не окресленої причини як результату чогось, джерела позитивних чи негативних дій, станів, процесів, поцінування, обґрунтування наслідку чогось, маркована в первинному вияві займенниковими неозначеними прислівниками, у вторинному – аналітичними сполучками прислівникового різновиду, структурованими прийменниковими родовим та знахідним відмінками, подекуди супроводжуваними прикметниками неозначеної семантики.

3.2.6. Особливості адвербіально-цільової неозначеності

Адвербіальну сферу неозначеності поповнюють синтаксеми з узагальненим значенням мети, що з огляду на такий потенціал варто

назвати адвербіально-цільовими. Подібно до всіх компонентів із цим семантичним навантаженням вони «виражають у реченні призначення дії або стану, вказують на явища, процеси, результати, заради здійснення яких відбувається відповідна дія» [Сучасна 1972, с. 222]. Цілком погоджуємося з міркуваннями А. П. Грищенка про те, що синтаксичні одиниці зі значенням мети функціують «як факультативні елементи, що не впливають на синтаксичну завершеність речення» [Сучасна 1972, с. 222]. За спостереженнями А. П. Загнітка, синтаксеми розглядуваного зразка перебувають в обставинних семантико-синтаксичних відношеннях, зокрема в інтерпретативно-цільових [Загнітко 2001, с. 41]. М. В. Мірченко переконаний, що «категорія мети безпосередньо підпорядкована підкатегорії зумовленості, виражає спрямованість і призначення подій, явищ тощо і функціонує у структурі складного речення та похідного від нього простого ускладненого речення» [Мірченко 2004, с. 141]. Аналізуючи компоненти, які перебувають у цільових семантико-синтаксичних відношеннях, науковці подекуди вдаються до внутрішньої диференціації цих одиниць. Зокрема, М. В. Мірченко вирізняє граему власне-мети й граему мети-присвяти [Мірченко 2004, с. 141]. В. О. Кульбабська серед цільових синтаксем виокремлює п'ять семантичних варіантів: власне-мети; призначення дії або процесу; причини-мети; присвяти, зацікавленості, пошани, самопожертви; мети руху [Кульбабська 2011, с. 312–313]. Водночас спільність виявляють дослідники в інтерпретації похідності цільових синтаксем. На думку К. Г. Городенської, «цільові відношення <...> формуються в семантико-синтаксичному ярусі речення з причиново-наслідкових і модально-пропозитивних власне-семантичних відношень, однак це не зумовлює якихось особливих відмінностей в процесі утворення цільових синтаксем. На цільові семантико-синтаксичні відношення між підрядною і головною частинами складнопідрядного речення вказує сполучник *щоб*, який, подібно до інших підрядних сполучників – показників семантико-синтаксичних відношень, замінюється прийменниками у процесі

згортання предиката підрядної цільової частини» [Городенська 1991, с. 135]. Наприклад: *Уляна встала із крісла, і її кинуло в жар – боялась, що Галина зайде до неї в кімнату за **чим-небудь**...* (Л. Когут) ← *Уляна встала із крісла, і її кинуло в жар – боялась, що Галина зайде до неї в кімнату, **щоб** узяти **що-небудь**; Гукнув покоївку, яка **по щось** там вийшла...* (В. А. Шевчук) ← *Гукнув покоївку, яка вийшла, **щоб щось** там узяти.* Порівнюючи засоби маркування всіх цільових синтаксем та тих, які мають семантику неозначености, зазначимо, що обсяг формальних маркерів грамеми адвербіально-цільової неозначености значно вужчий і виявляє дещо іншу спеціалізацію. Сферу засобів експлікації розглядуваних компонентів формують:

а) прислівники, які реалізують семантику невідомої, неозначеної мети. До них належать *навіщось, нащось*, які функціують у межах простого зазвичай розповідного речення, а також прислівники *навіщо, нащо, невідь-чого, пощо*, які виконують роль питального слова в межах питальної за метою висловлення конструкції або приєднують підрядну частину до головної, структуруючи складнопідрядну побудову, наприклад: *Ні, він таки озирнувся до неї, вона **навіщось** усміхнулася, і хоч була між ними чимала відстань, Володимир розцвів до неї таким же усміхом* (В. О. Шевчук); *Адже ж **нащось** вона просиджувала безвилазно в нікому не цікавих і не потрібних дрімах-реконструкціях двохсот- і трьохсотлітньої давності, рилася в інтерактивних архівах, **нащось** же вона вивчала оті всі давно забуті неіснуючі країни...* (В. Худенко); ***Навіщо** я пишу? Не знаю* (О. Стасюк); ***Навіщо** мучиш мене даремними спогадами?* (О. Бердник); ***Нащо** йому, стильному, успішному, впевненому, гарному, невдаха Мар'яна?* (Люко Дашвар); – ***Нащо** питаєш? – спитала раптом роздратовано (мати. – Авт.)* (В. О. Шевчук); *Галя й сама не тямилася, **навіщо** їй це потрібно...* (В. О. Шевчук); *При дітях Миловида ще трималася якимось. Коли ж вийшли, упала на мужа свого рвійно й зайшлася плачем-риданням, таким зрадливо-дужим і таким зболено-оголеним, вдавалось, краjala себе по живому й сама не відала, **нащо***

те робить (Д. Міщенко); *Пощо* творити міфи стосовно псевдогероїв, героїв із ганджем? (<https://day.kyiv.ua>, 19.10.2002); Роздумуючи над тими питаннями, я просто не можу зрозуміти – **пощо** уряд приймає «рішення», що вже викликають конфлікти в суспільстві... (<https://day.kyiv.ua>, 07.09.2002);

б) прийменниково-відмінкові форми неозначених чи питально-відносних займенникових іменників, зокрема:

– *для, задля, в ім'я, заради, ради* + родовий відмінок. На переконання О. Г. Межова, засвідчена у сфері власне-цільових синтаксем сполука «для + родовий відмінок» найпродуктивніша в сучасній українській літературній мові [Межов 2012, с. 281]. Міркування дослідника цілком підтверджує й дібрана джерельна база, пов'язана з маркуванням неозначеності. Наприклад: *Для чого* тобі ще цей аеродром? (С. Жадан); *...все кращими стають зображення, кольори, регулювання, звук, дизайн; зв'язок із супутниками, сотні каналів до послуг глядача. А задля чого?* (<https://day.kyiv.ua>, 18.04.2003); *Змирившись із таврами імперського і комуністичного режимів, ми перетворюємо нашу історичну пам'ять на сміттєвий ящик, зваливши все в одну купу. Пам'ятати – так! Але в ім'я чого?* (<https://day.kyiv.ua>, 04.07.2003). Прийменниково-відмінкові форми родового можуть виражати також відтінок присвяти, наприклад: *Той, хто коли-небудь робив що-небудь не для себе, а для всіх і в ім'я чогось, знає це почуття* (<https://day.kyiv.ua>, 26.02.2002); *Не кажучи вже про благородні, безкорисливі вчинки в ім'я чогось чи заради когось* (<https://day.kyiv.ua>, 20.02.2009). Подекуди прийменниково-відмінкову форму супроводжують неозначені прислівники *невідь, незвідь*: *Я мимовільно невідь для чого* рахував: уже було сорок поклонів, п'ятдесят, а він усе кланявся й кланявся, розгинався і згинався, наче не зі своєї волі це творив, а якась сила, подібна до тієї, що кидала у хворобі Павлом, корчила його (В. О. Шевчук); *Тоді-то й завітав до покинутої й напіврозгромленої канцелярії, незвідь для чого* накидав до скрині паперів і перевіз їх у село (В. О. Шевчук);

– *по* + знахідний відмінок зі значенням невідомої, чітко не окресленої власне-мети, наприклад: – *А що, Олексю, взяв би мене до себе помічником? Розтерти фарбу, збігати кудись по щось...* (В. А. Шевчук); *Тарас почув цю новину від Гната: той біг по щось у шинок і заскочив до школи, щоб порадувати друга* (В. А. Шевчук);

– *за* + орудний відмінок, що реалізує семантику неозначеної власне-мети, наприклад: *Кожному було потрібно за чим-небудь зайти в будинок побуту і магазин «У Богдани»* (Л. Когут). Подекуди задля увиразнення неозначено-цільової семантики вжито компонент *невідомо*, наприклад: *Від пекучої туги защеміло тіло. Був цей щем схожий на кохання, але не такий, був це щем пекучий і солодкий, видушував він із очей сльози невідомо за чим* (Р. Іваничук).

Як бачимо, сфера функціонування прийменниково-відмінкових маркерів неозначеної адвербіально-цільової семантики (власне-мети та мети з відтінком присвяти) така сама, як у групі, структурованій прислівниками.

Отже, *адвербіально-цільова неозначеність* – грамема функційно-семантичної категорії неозначеності, спеціалізована на вираженні чітко не окресленої власне-мети чи мети з відтінком присвяти, виражена неозначеними або питально-відносними прислівниками, а також аналітичними сполуками прислівникового різновиду, структурованими прийменниково-відмінковими формами родового, знахідного й орудного.

3.2.7. Кваліфікаційні параметри адвербіально-умовної неозначеності

Обмежене внутрішнє значеннєве розгалуження та морфологічне оформлення виявляють адвербіально-умовні синтаксеми з нашаруванням додаткової неозначеної семантики. Характеризуючи мінімальні семантико-синтаксичні одиниці цього різновиду, І. Р. Вихованець пише: «Умовні синтаксеми є виразниками реальної чи ірреальної умови, за якої відбуваються або могли б відбутися подія, явище»

[Вихованець 1993, с. 275]. Укладений корпус фактичного матеріалу засвідчує, що неозначені одиниці цього зразка зазвичай реалізують реальну умову, тобто якась подія, явище, факт тощо обов'язково є, були чи будуть. З огляду на такі параметри дієслово-предикат чи його еквівалент, який формує ускладнене детермінантом – синтаксевою умови речення, граматично представлений у формі одного з трьох часів.

У науковій літературі дослідники демонструють деяку спільність, аналізуючи засоби мовного вираження умовних синтаксем. До сфери центральних зазвичай зараховують прийменниково-відмінкові форми предикатних іменників [Сучасна 1972, с. 224; Межов 2012, с. 291–292; Кульбабська 2011, с. 300–302; Масицька 2016, с. 267–268]. На переконання О. Г. Межова, «структура простого ускладненого речення з умовними синтаксемами здебільшого сформована шляхом поєднання логічних прийменників з відпредикатними дериватами-іменниками, тобто транспонованими у структуру простого ускладненого речення семантичними предикатами» [Межов 2012, с. 289]. І далі: «Синтаксеми умови утворені з віддієслівних чи відприкметникових субстантивів, що представляють згорнуті предикати підрядних умовних частин складнопідрядного речення, і прийменників *у разі, на випадок, за умови*, що замінили сполучник *якщо... то* з функцією виразника умовних семантико-синтаксичних відношень між підрядною і головною частинами» [Межов 2012, с. 289]. Дещо інші міркування щодо статусу цих мовних одиниць висловлює К. Г. Городенська. Сполуки «переважно предикатних іменників у формі родового відмінка і вторинних складених прийменників *у разі, за умови, в умовах, за потреби, за наявності, на випадок, у ситуації та ін.*» дослідниця вважає аналітичними прислівниками [Граматика 2017, с. 528]. Зорієнтованість на компоненти суто з неозначеною семантикою дає змогу внести деякі корективи в перелік схарактеризованих науковцями мовних засобів. Корпус дослідницького матеріалу засвід-

чив наявність сполук – аналітичних синтаксичних прислівників, дериваційно пов’язаних із прийменниками та субстантивами:

а) *у разі* + неозначений займенниковий іменник у родовому відмінку в деяких випадках разом із неозначеним займенниковим прикметником, наприклад: *І навіть начальник СІЗО каже, що у разі чогось її потрібно буде швидко етапувати у Ростовську лікарню* (<https://day.kyiv.ua>, 26.03.2016); *...в разі якогось непередбачуваного випадку їхні сім’ї не залишаться один на один зі своїми проблемами* (<https://day.kyiv.ua>, 05.07.2016); *А в разі якогось свавілля могли б навіть потрапити до в’язниці* (<https://day.kyiv.ua>, 04.05.2017);

б) *за* + субстантив у родовому відмінку, супроводжуваний неозначеним атрибутивно представленим компонентом, наприклад: *Театр виживе за будь-яких умов...* (<https://day.kyiv.ua>, 23.09.2000); *Я вважаю, що використання хімічної зброї в будь-який час, в будь-якому місці, за будь-яких обставин є мерзенним...* (<https://day.kyiv.ua>, 09.08.2018); *Газ, за його (О. Івченка. – Авт.) словами, в Україні буде за будь-яких обставин* (<https://day.kyiv.ua>, 31.08.2005). Принагідно зазначимо, що сполука «*за* + родовий відмінок» упевнено витісняє неприродні для української мови «*при* + давальний відмінок», «*при умові* + родовий відмінок», про що, наприклад, ідеться в академічному виданні за редакцією І. К. Білодіда [Сучасна 1972, с. 224];

в) *у (в)* + місцевий відмінок іменника та компонента атрибутивного зразка з неозначеною семантикою, наприклад: *...вирішив, що прогуляюсь туди в будь-якому випадку і не зроблю жодного дзвінка* (І. Роздобудько); *МВС Іспанії обіцяє знайти Пучдемона в будь-якому випадку* (<https://day.kyiv.ua>, 23.01.2018); *Адже діяти в будь-якому разі треба нам самим* (<https://day.kyiv.ua>, 07.01.2018);

г) *при* + місцевий відмінок предикатного іменника та неозначеного займенникового прикметника, наприклад: *Проте нечисленна вже община волинських емігрантів з Аргентини при будь-якій нагоді збирається у когось удома, аби разом попити мате* (<https://day.kyiv.ua>);

kyiv.ua, 11.03.2011); ...*при будь-якій слушній нагоді* лазаренківці встромляють палиці в колеса регіоналам (<https://day.kyiv.ua>, 23.06.2010). Проте останнім часом на зміну цим формам все частіше приходить сполука «за + родовий відмінок»: *Найбільш комунікабельний з рибалок – Микола – намагається потрапити на річку за будь-якої нагоди, що випала* (<https://day.kyiv.ua>, 21.12.2002); *Він не вибачає зради, дізнавшись про яку просто шаленіє і за будь-якої нагоди намагається помститися відступнику* (<https://day.kyiv.ua>, 24.10.2018); *Під час навчання в Одеській духовній семінарії (Митрополит Володимир. – Авт.) був відповідальним за бібліотеку, оскільки любив книги, за будь-якої нагоди намагався придбати щось цінне у букіністів* (<https://day.kyiv.ua>, 07.01.2016).

Специфіку проаналізованих маркерів умовних синтаксем вияскравлює функціювання в їхніх межах неозначеного займенникового слова *будь-який*, що в поданих контекстах виявляє спрямованість від семантики неозначеності до значення всеохопності.

Отже, *адвербіально-умовна неозначеність* – грамема функційно-семантичної категорії неозначеності, що експлікує чітко не окреслену реальну умову, марковану прийменниково-відмінковими сполуками прислівникового різновиду, зокрема грамеми родового та місцевого, зазвичай супроводжуваними неозначеним займенниковим прикметником.

3.2.8. Граматична спеціалізація адвербіально-допустової неозначеності

Групу адвербіально представлених синтаксем із неозначеною семантикою доповнюють компоненти, які реалізують допустові семантико-синтаксичні відношення й перебувають у формально-синтаксичній площині детермінанта. У такому аспекті мовні одиниці цього різновиду аналізують І. Р. Вихованець [Вихованець 1992, с. 151–153; Вихованець 1993, с. 275], К. Г. Городенська [Городенська 1991, с. 136], М. В. Мірченко [Мірченко 2004, с. 143–145], О. Г. Межов

[Межов 2012, с. 285–289], О. В. Кульбабська [Кульбабська 2011, с. 304–308] та ін. В академічному виданні за редакцією І. К. Білодіда компоненти, що «вказують у реченні на умови, всупереч яким відбувається дія або триває стан» [Сучасна 1972, с. 224], кваліфіковано як обставини уступки. Дослідження інтеграційного характеру, де комплексно схарактеризовано функційно-семантичну категорію допустовості, її вияв у простих і складних реченнях, запропонував Т. П. Ткачук [Ткачук 2009]. Нам імпонує концепція науковця, що дала змогу йому визначити структуру вказаної категорійної величини, установити її ядерні, приядерні, периферійні та крайні периферійні компоненти [Ткачук 2009]. За аналізу семантики допустових синтаксем поширеним став поділ їх на одиниці нейтральної допустовості та акцентованої допустовості [Вихованець 1992, с. 152; Мірченко 2004, с. 144–145; Межов 2012, с. 286]. Важливим вважаємо виразний акцент на похідності розглядуваних одиниць. К. Г. Городенська з цього приводу слушно наголошує: «Допустові синтаксеми, як і цільові, відображають семантико-синтаксичні відношення, сформовані з двох типів власне-семантичних відношень, а саме: умовно-наслідкових і протиставних. Виразниками допустових семантико-синтаксичних відношень, якими пов'язується підрядна частина з головною в складнопідрядному реченні, є сполучники *хоч (хоча), дарма що, незважаючи на те що*, з якими співвідносні три прийменники допустової семантики: *всупереч, наперекір, незалежно від*» [Городенська 1991, с. 136]. Попри різноаспектність студіювання в поле зору лінгвістів потрапили засоби реалізації допустових семантико-синтаксичних відношень без акценту на їхній неозначений вияв. Тому намагатимемося з'ясувати порушене питання, принагідно зацентрувавши на сфері вияву та засобах маркування компонентів із неозначено-допустовою семантикою як експлікаторів грами адвербіально-допустової неозначеності.

Важливо наголосити, що мовні одиниці аналізованого зразка – найменш поширена група слів із нечіткою, невиразною семантикою. На них натрапляємо в розмовному мовленні, науковому стилі пере-

важно лінгвістичного спрямування, подекуди в тлумачних лексикографічних працях. Палітра функційного вияву грамеми адвербіально-допустової неозначеності досить обмежена. Принагідно зазначимо, що в науковій літературі висловлено різні міркування щодо домінування тих чи тих прийменниково-відмінкових форм у сфері допустовості. Зокрема, на переконання І. Р. Вихованця, «роль основного морфолого-синтаксичного варіанта допустової синтаксеми в сучасній українській літературній мові виконує тепер прийменниково-відмінкова сполука *незважаючи на* + зн. в.» [Вихованець 1992, с. 152]. На пріоритетності цієї форми наполягають також О. Г. Межов [Межов 2012, с. 287], Т. Є. Масицька [Масицька 2016, с. 271] та ін. К. Г. Городенська зазначає: «Основне ядро допустових синтаксем становлять синтаксеми, виражені давальним відмінком відпредикатних іменників з прийменниками *всупереч, наперекір*» [Городенська 1991, с. 136]. Зорієнтованість на зрушення в мовній системі, що, безперечно, засвідчує її розвиток та віддзеркалює національну самобутність, дала змогу вказати на деякі модифікації в маркуванні допустових синтаксем, зокрема й із супровідною неозначеною семантикою. Наявність ознак мовного динамізму простежуємо в дедалі більшому проникненні до мовного вжитку прийменника *попри*, який разом із субстантивом у знахідному відмінкові експлікує семантику допустові. Такі сполуки все частіше використовують замість *незважаючи на* + знахідний відмінок, що корелює з рос. *несмотря на*. Цілком обґрунтовану думку висловила Л. М. Колібаба: «...на початку ХХІ ст. спостерігаємо повернення до прийменникової системи української мови прийменника *попри*, що його так само, як і прийменники *незважаючи на, всупереч, наперекір* та ін., використовують для передавання допустових відношень» [Колібаба 2015, с. 72–73]. І далі: «Сучасна мовна практика засвідчує активне функціонування прийменника *попри* з допустовим значенням окрім художнього також у публіцистичному та науковому стилях» [Колібаба 2015, с. 73]. Таку тенденцію засвідчують і мовні одиниці неозначеної семантики, ужиті як

маркери допустових синтаксем. Крім того, важливим є акцентування на специфіці субстантивів, що разом із прийменниками оформлюють грамему адвербіально-допустової неозначености. У цій сфері перебувають зазвичай неозначені займенникові форми, рідше – питально-відносні займенникові іменники, наприклад: *Переборювати <...> // перен. Торжествувати **всупереч чому-небудь**...* [Словник 1970–1980, т. 6, с. 129]; *Друга державна: для чого і **всупереч кому*** (<https://www.obozrevatel.com>, 16.01.2007). У сучасній українській мові вказане граматичне значення функційно-семантичної категорії неозначености реалізують такі форми:

1) *всупереч (усупереч)* + давальний відмінок, наприклад: *Ми всі живемо **всупереч чому-небудь**; Піти напролом – вирішити діяти рішуче, **всупереч кому-, чому-небудь*** [Словник 1970–1980, т. 6, с. 546]; *Протидіяти, -ію, -ієш, недок. Спрямовувати дію проти кого-, чого-небудь, діяти **всупереч комусь, чомусь*** [Словник 1970–1980, т. 8, с. 317];

2) *попри* + знахідний відмінок, наприклад: *15 років депутатського стажу Сергія Головатого – свідчення того, що право на власну позицію можна зберегти **попри будь-що*** (<https://day.kyiv.ua>, 30.09.2005); *І Народно-демократична партія, і наша парламентська фракція були, є та будуть, **попри будь-що*** (<https://day.kyiv.ua>, 18.12.2004);

3) *наперекір* + давальний відмінок, наприклад: *Промовчувати <...>. 3. **неперех**. Не заперечувати, не суперечити, не говорити **наперекір кому-небудь*** [Словник 1970–1980, т. 8, с. 236]; *Строкатий <...>. 3. **перен**. Який постійно вередує, діє **наперекір кому-небудь*** [Словник 1970–1980, т. 9, с. 785]; *Негативізм <...>. 2. **психол**. Невмотивоване бажання діяти **наперекір кому-небудь*** [Словник 1970–1980, т. 5, с. 276];

4) *незалежно від* + родовий відмінок, наприклад: *Автономний <...>. // Який ведеться, здійснюється окремо, **незалежно від чого-небудь*** [Словник 1970–1980, т. 1, с. 13];

5) *без* + родовий відмінок. Часто такого зразка сполуки перебувають поза увагою науковців. На вказані мовні одиниці звернула увагу

О. В. Кульбабська, убачаючи їхній зв'язок із підрядними допустовими частинами складнопідрядних речень [Кульбабська 2011, с. 306–307]. Солідаризуючи з поглядами дослідниці, зазначимо, що відмінкова форма з прийменником *без* здатна реалізувати граему адвербіально-допустової неозначеності, проте вказана семантика має дещо прихований вияв. Значною мірою її увиразнює трансформаційний корелят простого ускладненого речення – складнопідрядна конструкція, наприклад: *Співробітники «МГБ ЛНР» без будь-яких висунень звинувачень, без чого-небудь відвезли (хлопця. – Авт.) в колишню будівлю СБУ міста Луганська...* (<https://www.5.ua>, 12.09.2018) ← *Співробітники «МГБ ЛНР» відвезли хлопця в колишню будівлю СБУ міста Луганська, хоч не повідомили йому будь-яких звинувачень чи чого-небудь;*

б) *незважаючи на* + знахідний відмінок. Своєрідність цієї прийменниково-відмінкової форми полягає в тому, що вона завжди входить до складу відокремлених членів речення. Зазвичай такі аналітичні одиниці набувають семантики неозначеності завдяки наявності в їхньому складі специфічних компонентів атрибутивного різновиду. Наприклад: *Він (Дж. Буш. – Авт.) непохитний у цьому твердженні, незважаючи на будь-які теорії* (<https://day.kyiv.ua>, 19.08.2006); *...українцям потрібно повірити у свій успіх, незважаючи на будь-які обставини* (<https://day.kyiv.ua>, 19.09.2018).

Отже, *адвербіально-допустова неозначеність* – граема функційно-семантичної категорії неозначеності, що експлікує чітко не окреслену невідповідність, несумісність чи порушення взаємозв'язку між якимись діями, явищами тощо, виражена прийменниково-відмінковими формами займенникових неозначених іменників прислівниково спрямованого різновиду, серед яких центральну сферу становлять сполучки «*всупереч (усупереч)* + давальний відмінок» та «*попри* + знахідний відмінок», абсолютну периферію – «*без* + родовий відмінок», «*незважаючи на* + знахідний відмінок».

3.3. Неозначено-модальна модифікація висловлень у сучасній українській літературній мові

Функційно-семантична категорія неозначеності, реалізація якої відбувається насамперед у межах речення, виявляє стосунок до модальності. Описуючи модальну сутність різних за структурними параметрами, метою висловлення, комунікативно-прагматичним спрямуванням та іншими вимірами конструкцій, науковці зазвичай вирізняють й аналізують її синтаксичний різновид. У такому разі досить часто покликаються на концепцію Ш. Баллі [Bally 1965, р. 26–60], а також беруть за основу дефініцію, запропоновану українським дослідником О. С. Мельничуком: «Синтаксична категорія модальності як частина зовнішньо-синтаксичної сфери структури речення складається з формально розрізняваних синтаксичних значень, в яких виражається спосіб віднесеності основного змісту речення до дійсності» [298, с. 18]. Окрім цих відомих мовознавців, модальність досліджували Й. Ф. Андерш [Андерш 2006, с. 9], А. П. Грищенко [Грищенко 1975], Л. О. Кадомцева [Сучасна 1972, с. 119–137], І. Р. Вихованець [Вихованець 1993, с. 61–63], А. П. Загнітко [Загнітко 2001, с. 109–117], М. В. Мірченко [Мірченко 2004, с. 302–334], В. М. Ткачук [Ткачук 2003], В. Д. Шинкарук [Шинкарук 1999; Шинкарук 2002] та ін. Від традиційних описів зазначеної категорійної величини відрізняються дослідження лінгвістів, які, керуючись принципами функційно-категорійної граматики, виділи й докладно схарактеризували модальні синтаксеми, що доповнюють групу вторинних предикатних одиниць, «являють собою валентно непов'язані абсолютно периферійні утворення» [Межов 2012, с. 324] і перебувають у формально-синтаксичній позиції детермінанта [Вихованець 1993, с. 276–277; Граматика 2017, с. 535–539; Кульбабська 2011, с. 370–385; Межов 2012, с. 324–335]. Крім того, важливою є інтепретація модальності як комунікативно спрямованої надкатегорії з домінантним суб'єктивним змістом, яка ґрунтується на реально-ірреальному протиставленні всіх модальних значень [Костусяк 2014, с. 129]. Комунікативні параметри цієї катего-

рійної величини яскраво віддзеркалює те, що вона знаходить свою реалізацію тільки в межах комунікативного акту, а вияв її прагматичних особливостей «зумовлений конкретною мовленнєвою ситуацією, на основі ґрунтовного аналізу якої можна визначити семантику повідомлюваної мовцем інформації й відповідно з'ясувати питання про роль зазначеної категорії в певному мовленнєвому контексті» [Костусяк 2013а, с. 100]. Осібного коментаря потребує внутрішня організація надкатегорії модальности, структурованої категоріями морфологічної модальности, синтаксичної модальности та лексико-граматичної модальности [Костусяк 2012, с. 291–356]. Перша об'єднує грамеми умовної, наказової, спонукальної та бажальної модальности, друга – грамеми розповідної, питальної, спонукальної, бажальної, умовної, стверджувальної / заперечної, вірогідної й переповідної модальности, третя – грамеми достовірної, вірогідної, логічної, переповідної, емоційно-оцінної, ілюкутивної, бажальної, потенційної модальности та модальне значення необхідности [Костусяк 2013в, с. 22–26, 28–29; Костусяк 2013а; Костусяк 2014]. Деякі аспекти поданої інтерпретації модальности та її складників візьмемо за основу, аналізуючи модально-грамемний вияв функційно-семантичної категорії неозначености. Керуючись тим, що будь-яке граматичне явище становить контамінацію змісту та форми, а формальні показники можуть бути спеціалізованими й неспеціалізованими, застосуємо вказаний алгоритм до опису грамемного членування функційно-семантичної категорії неозначености з огляду на модальну перспективу засобів її моделювання.

До центру мовного втілення неозначеної семантики цілком аргументовано зараховуємо модальні синтаксеми, що експлікують гіпотетичність, а також деякі маркери переповідности. Дотримуючись думки про суб'єктивний характер модальности, оскільки віддзеркалення об'єктивної дійсности відбувається крізь призму мовця, безпосередньо пов'язане з його власним баченням й інтерпретацією того чи того факту дійсности, зазначимо, що ознака суб'єктивізму в модальних

значеннях гіпотетичності й переповідності представлена найбільшою мірою. Крім того, реалізація вказаних значеннєвих відтінків відбувається передусім на основі лексичного змісту мовних одиниць, а не їхніх граматичних параметрів. Подібно до простих неелементарних речень із неозначено-адвербіальними компонентами, структури з модальними одиницями є наслідком згортання складнопідрядних побудов. Але якщо у вказаних конструкціях адвербіальні одиниці функціують у ролі корелятивів підрядних детермінантних частин, то «модальні синтаксеми співвідносні з головними частинами складнопідрядних з'ясувальних речень і є лексичними еквівалентами, здебільшого не спільнокореновими, модально орієнтованих предикатів мовлення, мислення, сприйняття згорненої головної частини складнопідрядного речення» [Межов 2012, с. 325]. Наприклад: – *Скажи мені, хто ти, чудний подорожній? – питає зненацька вона. – Ти здалеку йдеш, ти, **напевно**, втомився...* (Л. Костенко) ← ***Жінка пропустила**, що він втомився; **Десь, кажуть**, є гора, де не співають птиці* (Л. Костенко) ← ***Люди кажуть**, що десь є гора, де не співають птиці*. Такого зразка трансформації О. В. Кульбабська пов'язує з «“процесом регресивного абстрагування лексичного значення”: воно, абстрагуючись у формі вставного слова, усе ж повертається до своєї “конкретності”, однак уже під впливом структурної видозміни складного речення в просте ускладнене» [Кульбабська 2011, с. 373]. Водночас гіпотетичне й переповідне модальні значення реалізують не тільки модальні синтаксеми, а й деякі частки, наприклад: *Якби хтось і побачив цих вершників у червоноармійському виряді, то **навряд чи** звернув би на них особливу увагу* (В. Шкляр); – ***Начебто**, каже Танасиха, хтось його впізнав. Хотів щось спитати, а він хамуль-хамуль – невідомо де й дівся* (В. Шкляр). Далі докладніше зупинимося на функційно-семантичній спеціалізації та засобах експлікації модальних значень гіпотетичності й переповідності.

Узагальнене значення гіпотетичності полягає в експлікації дій, процесів, станів, різноманітних явищ та ін., щодо істинності, потен-

ційної реалізації яких існують сумніви, невпевненість із боку мовця. О. В. Кульбабська об'єднує маркери вказаної семантики в три групи: «1) високий ступінь здійснення події виражають синтаксеми *видимо, очевидно, можливо, як видно*, що виражають значення логічного висновку, який спирається на побічні дані мовця <...>; 2) середній ступінь імовірності виражають синтаксеми *можливо, певне, може бути*, що мають характер припущення <...>; 3) низький ступінь здійснення події виражає синтаксема *може*, що маркує невизначеність позиції мовця до повідомлюваного» [Кульбабська 2011, с. 374].

Окрім різної міри вияву неозначеної семантики, варто звернути увагу й на інші параметри, зокрема доречно зацентувати не тільки на модальних прислівниках як засобах експлікації розглядуваних синтаксем, а й інших класах слів – функційних еквівалентах цих мовних одиниць та певних службових одиницях – модифікаторах імовірності, можливості, невпевненості. З огляду на вказані пріоритети схарактеризуємо гіпотетичну модальність як лінгвістичне явище, що виявляє стосунок до функційно-семантичної категорії неозначеності.

У сучасній українській мові вказаний різновид модального значення варто пов'язувати насамперед із лексико-граматичними засобами експлікації, оскільки домінантна роль припадає на лексичне значення реалізаторів припущення, невпевненості. У цій сфері засвідчені різні за структурними параметрами, статусом та частиномовним утіленням одиниці, за якими традиційно закріпилася назва вставні слова, словосполучення та речення [Сучасна 1972, с. 227–231]. Вони трансформаційно пов'язані з реченнєвими побудовами. Серед цих компонентів засвідчені «одиниці, що перебувають у найтіснішому зв'язку з вихідними реченнєвими побудовами, та одиниці, найбільш віддалені від твірних конструкцій. До перших належать модальні речення, сферу других формують модальні слова» [Костусяк 2012, с. 332–333]. Різні за структурними параметрами синтаксичні одиниці модального різновиду здатні експлікувати й категорійне значення гіпотетичності. Найширше представлені в цій сфері модальні слова,

морфологійний вияв яких пов'язаний із такими частиномовними класами слів:

1) модальними прислівниками *може, мабуть, очевидно, очевидно* (розм.), *видно, певно, напевно, імовірно (ймовірно), либонь*. Принагідно зазначимо, що в науковій літературі по-різному кваліфікують мовну одиницю *мабуть*. Зокрема, в академічному виданні за редакцією І. К. Білодіда їй надано статусу модальної частки [Сучасна 1969, с. 503]. На переконання К. Г. Городенської, слово *мабуть* – модальний прислівник [Грамматика 2017, с. 537]. Модальним словом, або модальником, його вважає В. О. Горпинич [Горпинич 2004, с. 244]. На нашу думку, формально-синтаксична детермінантна позиція, «вираження невпевненості в тому, про що говориться в реченні; певно, очевидно» [Словник 1970–1980, т. 4, с. 587], а також роль модальної синтаксеми слугує на користь того, аби вслід за К. Г. Городенською вказану мовну одиницю подібно до семантично близьких слів на кшталт *може, певно* зарахувати до групи модальних прислівників. Наприклад: *Може, професор Шнурре скинув свого м'якого капелюха (аж диво бере, як він довів незім'ятим з самої Німеччини такого м'якого капелюха!) з пошани до свого колеги професора Отави, а може, через те, що спітнів, поки вибігав на четвертий поверх, бо він не міг спокійно підійматися по сходах, знаючи, що тут жде його гер професор, жде чи не жде, може, він і не сподівався на підтримку, цілком випадково, імовірно, згадавши його ім'я...* (П. Загребельний); *Мабуть, їм не сподобалася ціна за пропоновану послугу* (Л. Когут); *Сонце стояло вже високо, мабуть, було десь близько полудня* (Ю. Покальчук); *За прозорою стіною знаходилась каюта, звідки, очевидно, здійснювалось керівництво апаратом* (О. Бердник); *Очевидячки, ця пристрасть сильно цікавила поета, якщо він присвятив їй маленьку трагедію про Моцарта і Сальєрі* (<https://day.kyiv.ua>, 12.09.2001); *Кончак, видно, не все второпав, бо наморщив лоба, замислився* (В. Малик); *«Певно, перетиналися десь. Де? ...» – спробувала пригадати події метушливого 2013 року...* (Люко Дашвар); *Татові*

батьки дім у селі мали. І досі стоїть, **напевно** (Люко Дашвар); ...такий потужний голос в чоловіка, **либонь**, хватило б і на п'ять Полтав (Л. Костенко). Своєрідністю структури вирізняються гіпотетично марковані синтаксеми, до складу яких, крім модального прислівника, уходить частка *б* (*би*), спеціалізована на експлікації умовної модальності, подекуди представлена в межах бажальної (оптативної) та спонукальної модальності. Маємо на увазі структури такого зразка: *Маленький цар уже, напевно, виріс. Тепер, **мабуть би**, грека й не згадав* (Л. Костенко). На нашу думку, у поданому реченні модальна синтаксема *мабуть би* ще більшою мірою увиразнює ірреальність передбаченої дії. Значним спрямуванням у сферу означеності й водночас частковим збереженням непевності в чомусь та нівеляцією порівняльної ознаки позначений суперлативний прислівник *найімовірніше* в таких реченнєвих конструкціях: ***Найімовірніше, отруїти Скрипаля наказав Путін...*** (<https://day.kyiv.ua>, 16.03.2018); ***Найімовірніше, вибух скоїв терорист-смертник*** (<https://day.kyiv.ua>, 20.11.2018);

2) дієсловами, ужитими в безособовому значенні: *здається, здавалося, видається, бува*. Уважаємо доречним зацентувати на морфологічних виявах цих слів. Функціуючи в ролі модальних синтаксем, вони співвідносні з третьою особою однини. Лексеми *здається, видається, здавалося, видавалося* виявляють стосунок відповідно до теперішнього й минулого часу, причому в мовленні домінує перша форма. З огляду на нівеляцію низки дієслівних граматичних ознак і за функційним потенціалом розглядувані одиниці спрямовані до сфери проаналізованих у першій групі модальних прислівників. Ще більше тяжіння до них виявляє незмінне слово *бува*, яке, окрім узагальненого значення непевненості, припущення, «уживається для вираження ймовірності чогось неприємного» [Словник 1970–1980, т. 1, с. 245]. Наприклад: – ***Здається, була тоді осінь. «Осінь», – сказала Марійка*** (В. О. Шевчук); ***Здавалося, вона чимось була заклопотана*** (А. Любка); *І, може, помилився князь Володимир, а за ним ще тяжче помилився він, Ярослав, переймаючи від Візантії те, що, **видавалося**, приносило*

їй можуть, а насправді ж обіцяло лиш загибель? (П. Загребельний); Я шукаю вас посеред людства. Й ви, **бува**, шукаєте мене (Н. Горик); Чи не пародія, **бува**? (<https://day.kyiv.ua>, 04.09.2016); Чи не наговорив, **бува**, Азаров зайвого у Китаю? (<https://www.unian.ua>, 18.04.2011). Зрідка до структури модальних синтаксем цього різновиду входить транспонована з умовної сфери частка **б** (би), наприклад: *Несподівано в спілку двох Сивоокових ворогів устряв третій, зовсім сторонній, здавалося б, не здатний на лихе, окрім ляпання язиком* (П. Загребельний); *Здавалося б, пресвітер говорив цілком доречно* (П. Загребельний);

3) сполуками слів, які належать до вузькоспеціалізованих засобів експлікації ірреального змісту й водночас сумніву з відтінком застереження щодо інформації, про яку йдеться в змодельованій предикатом синтаксичній одиниці. Крім того, варто вказати на наявність супровідного емоційного нашарування. Наприклад: *«Ще, **чого доброго**, сплять здуру Львів», – подумав Рогатинець і вийшов на ринковий майдан* (Р. Іваничук);

4) безособовими реченнями, приєднуваними підрядними сполучниками чи без сполучників: *як здається, як здавалося, як видається, як видавалося, треба гадати, можна гадати, можна припустити, можна сподіватися, може бути*. «Часто такі конструкції містять інші залежні від опорних предикатів компоненти» [Костусяк 2012, с. 333]. Наприклад: *Проблема, **як здається**, не в географічних перевагах* (<https://day.kyiv.ua>, 11.06.2002); *Розчарована, вона в якусь мить перестала відповідати на безглузді, **як їй видалося**, запитання* (М. Матіос); *Дійство відбувається, **треба гадати**, після вдалого полювання* (О. Гончар); *Людина майже зразу гине від величезної втрати крові і больового шоку, але... час, **можна гадати**, має певну інертність* (В. Заєць); *А дикий азіат-москаль, **можна сподіватися**, до цього не додумається: він буде дивитися на сонце незахищеним оком* (Р. Іваничук); ***Може бути**, там проходить старе русло* (В. Шкляр). Такого різновиду модальні одиниці виявляють часткову нівеляцію семантики

неозначеності й спрямовані в площину маркування певною мірою вірогідних подій, явищ, ситуацій тощо.

Специфіку синтаксем гіпотетичної модальності віддзеркалює їхнє підпорядкування не тільки всій підметово-присудковій основі речення (у такому разі вони зазвичай перебувають на початку конструкції), тобто детермінантна сфера, а й прислівний зв'язок із членом речення, поряд із яким стоїть модальний модифікатор розглядуваної семантики, пор.: ***Очевидно**, тут працювала дешева агенція* (Є. Кононенко); ***Певно**, й досі нічого не знає* (В. Шкляр); ***Можже**, десь є лотоси і гінкго, тихі ріки і рожева даль...* (Л. Костенко) і *...дворів, **певно**, тисячі півтори...* (Люко Дашвар); *Чекаючи на свою їжу, я попивав ром з колою й курич свій «Честер», аж раптом мій погляд ковзнув на іншу сторону зали, де сиділо четверо дівчат, тобто сиділо троє, а одна стояла над столом із келихом і щось говорила – **очевидно, тост*** (А. Любка); – *Вибачте... – юний офіціант, **певно, студент**, заступає Мар'яні шлях* (Люко Дашвар); *Гуляння тривало ще й при світлі смолоскипів, бо не годилося відправляти людей за сонця, варено й печено всього стільки, що учта мала тривати, **можже, й тиждень*** (П. Загребельний).

Важливим, на нашу думку, є акцент на тому, що в українській мові гіпотетичне модальне значення, реалізоване модальними синтаксемами, здатне мати емоційно нейтральний вияв чи містити супровідну оцінку повідомлюваного, викликаючи водночас у співрозмовника певні емоції, пор.: ***Мабуть**, ніщо так не піднімає авторитет газети, як послідовність і вірність обраній політиці* (<https://day.kyiv.ua>, 20.05.2009); *Диви, димок за пагорбом! **Напевно**, отам уже і є твоє село?* (Л. Костенко) і *Важливіше те, чи, **бува**, не звалюємо свого кошика на чужу голову* (<https://day.kyiv.ua>, 16.03.2012); *От ми зараз надрукуємо це, а вони, **чого доброго**, і на нас до суду подадуть?* (<https://day.kyiv.ua>, 22.02.2002).

Непевність, сумнів у вірогідності висловленого подекуди реалізують частки *навряд чи, наче, неначе, ніби, нібито, чи не та ін.*, які,

маркуючи гіпотетичну модальність, виявляють стосунок до функційно-семантичної категорії неозначености. Наприклад: *...традиції мінімалізму, що запанували у некласичній філософії, **навряд чи** можуть бути визнаними тепер провідними або вирішальними...* (В. Петрушенко); *Тільки **навряд чи** хто приїде до нас від тієї поважної установи* (В. Шкляр); *«Таж Орест помер! Майже три місяці тому», – вигукнула приятелька. «І де?» – зовсім спокійно спитала Ірина, хоч у серці щось йокнуло. «**Нібито**десь у чернігівському селі – забула його назву»...* (<https://litgazeta.com.ua>, 22.10.2018).

Отже, гіпотетична модальність – складне лінгвістичне явище, яке, крім міжрівневої категорії модальности, виявляє стосунок до функційно-семантичної категорії неозначености. Експлікуючи ймовірність, можливість, невпевненість, модальні прислівники та їхні еквіваленти – дієслова, сполуки слів і речення, що виконують роль модальних синтаксем, а також власне-модальні частки становлять формальні засоби реалізації грами *модально-гіпотетичної неозначености*.

Нашарування супровідної неозначеної семантики засвідчують деякі мовні одиниці, що вказують на чітко не окреслене, точно не визначене джерело повідомлення чи спосіб його отримання, виявляючи стосунок до переповідної модальности. Окреслюючи функційне призначення таких компонентів, О. С. Мельничук наголошує: «Модальне значення переповідності супроводить основний зміст таких речень, які висловлюються не як прояв особистого досвіду чи переконання мовця, а як переказ висловлень інших осіб» [Сучасна 1972, с. 20]. За спостереженнями О. В. Кульбабської, «використовуючи чужі думки, автор повідомлення принагідно зауважує, що вони належать іншій особі, проте пропускає їх через власне сприймання та оцінку» [Кульбабська 2011, с. 377]. Такі аргументи, на думку дослідниці, увиразнюють суб'єктивно-модальний зміст аналізованих одиниць. Цілковитим погоджуючись із концепцією О. В. Кульбабської, зазначимо, що модальність загалом побудована на суб'єктивній основі, «оскільки конкретні речення подають інформацію про події, явища крізь призму

свідомості та сприйняття мовця, відображаючи його ставлення до того, про що він повідомляє» [Костусяк 2012, с. 295]. Водночас усвідомлюємо те, що в структурах переповідної модальности суб'єктивний зміст виявлений більшою мірою й чіткіше, ніж, наприклад, у висловленнях стверджувальної модальности.

Центр експлікації переповідної модальности становлять модальні синтаксеми, яким притаманний дещо інший характер підпорядкування, ніж проаналізованим маркерам такого самого статусу, пов'язаним із вираженням модально-гіпотетичної неозначености. Синтаксеми першої групи можуть перебувати в детермінантному та прислівниковому зв'язках, а формальні засоби переповідної модальности – тільки в детермінантному зв'язку. Водночас подібно до маркерів неозначено-гіпотетичної модальности, аналізовані мовні одиниці також виявляють стосунок до явища синтаксичної деривації, зокрема перетворення складнопідрядного з'ясувального речення в просте ускладнене. Як справедливо зазначає К. Г. Городенська, «у процесі конденсації головної частини редукується суб'єктна синтаксема, а дієслово з модальним значенням, що виражає предикатну синтаксеми, змінюється таким лексичним еквівалентом, який виразніше передає цю модальність. Підрядна з'ясувальна частина, яка розкривала зміст опорного дієслова в головній, тепер сполучається з його лексичним еквівалентом, утворюючи просте речення, яке виразніше і сильніше передає модальність головної частини базового складнопідрядного» [Городенська 1991, с. 43–44]. Наприклад: **Кажуть**, то був Чорний Ворон (В. Шкляр) ← *Кажуть, що то був Чорний Ворон // Люди кажуть, що то був Чорний Ворон; На думку вчених, це все-таки наслідок людської діяльності, нашого надто активного втручання в природу...* (<https://day.kyiv.ua>, 14.04.2011) ← *Учені вважають, що це все-таки наслідок людської діяльності, нашого надто активного втручання в природу; На переконання польських політиків, це є замахом на свободу і порушенням прав людини* (<https://day.kyiv.ua>, 29.09.2017) ←

Польські політики переконані, що це є замахом на свободу і порушенням прав людини.

Модальні синтаксеми, які реалізують значення переповідної модальності, корелюють із різними за організаційними параметрами синтаксичними одиницями, зокрема зі:

1) словами, серед яких домінанту становлять дієслова в третій особі множини, що виражають неозначено-особовий зміст: *кажуть, говорять, переказують, мовляв, мовлять*, наприклад: *Варшава, **кажуть**, негарна, але я люблю її* (Ю. Андрухович); *Вважається, що коли громадянин має права власності та становища і є захищений щодо їх застосування, то він, **кажуть**, є вільним: навіть обмеження, якими він стримується від кримінальної дії, є частиною його свободи* (А. Карась); ***Говорять**, жахлива зрада...* (О. Забужко); ***Переказують**, худа зробилася, як шука...* (Гр. Тютюнник); ***Мовляв**, цей повстанський відділ береться забезпечити праве крило бригади, отже, саме з їхнім куренем триматиме найтісніший зв'язок* (В. Шкляр); ***Мовлять**, Хмельницький навіть видав наказ закувати дружину Богуна, коли той несподівано зник з війська* (Ю. Сорока); ***Мовлять**, на Поділлі й Брацлавщині на нього мало не моляться, шанують так, як шанували свого часу Хмельницького і як ніколи не шануватимуть його, Виговського* (Ю. Сорока);

2) сполуками слів на кшталт «за повідомленням, за словами, за спостереженнями, з погляду, на переконання + іменник із неконкретизованим значенням джерела інформації в родовому відмінку», наприклад: *Під час чергової російської ракетної атаки в ніч на 13 травня, **за офіційними повідомленнями**, було вражено «інфраструктурний об'єкт за межами міста Хмельницького»* (<https://umoloda.kyiv.ua>, 24.05.2023); *Бо, **за словами одних**, скіфів дуже багато, а **за словами інших людей**, справжніх скіфів нібито дуже мало* (І. Білик); *Таке саме відбувається і в єгипетських Фівах, **за словами єгиптян** (бо і там у храмі Фіванського Зевса спить якась жінка, що, як вони кажуть, ніколи не спілкується з чоловіками)* (В. Савченко); ***За спосте-***

*реженнями істориків, роки канцлерства Бекона були найганебнішими роками... (Ю. Ячейкін); **Навіть з погляду фахівців**, система охорони здоров'я є вкрай складною для управління, що потребує фундаментальних знань з наукових основ її організації (<https://day.kyiv.ua>, 21.07.2016); **На переконання стародавніх греків**, жителі Олімпу мали звичку подорожувати інкогніто (<https://day.kyiv.ua>, 07.04.2006);*

З) реченнями, модельованими дієсловами-предикатами в неозначено-особовому значенні та нульовими чи формально представленими підметами на зразок *люди, лучани, українці*, що маркують чітко не визначеного суб'єкта мовлення; подекуди безособовими (одноособовими) дієслівними формами. Наприклад: *як кажуть, як то кажуть, як мовлять, як то мовлять, як переповідають, як то переповідають, як говориться, як мовиться: Яскравих шарфів, різнокольорових хустинок та різноманітних сумок вона мала, **як кажуть**, «до кольору, до вибору» (Л. Когут); Ви багато їздите по світах і маєте інформацію, **як то кажуть**, з перших рук... (Д. Павличко); Хоч і не відмовлюсь від невеличкої перекуски, бо вдома, **як то мовлять**, і церковна миша не мала би що з'їсти (Л. Дереш); – **Люди мовлять**, помчав Мотрону свою ловити, клята баба чи то знову з Чаплинським сплуталася, чи то листування з ним розпочала (Ю. Сорока); І повернеться до сім'ї, до дитини, до Михайла, котрий, **люди переказують**, ще й досі чекає на свою блудну жону... (Г. Тарасюк); По-друге, Андрій Колесников, **як говориться**, оповідач від Бога, кожен його матеріал – зразок філігранної репортерської роботи (<https://day.kyiv.ua>, 15.12.2004); Що ж до культури, то до неї за першочерговими проблемами, **як мовиться**, руки не завжди доходять... (<https://day.kyiv.ua>, 17.02.2017); Але, **як мовиться**, стоять двори у хуртовині флокс, а серце йде у свою хуртовину (М. Матіос). Важливим, на нашу думку, є акцент на послідовності розташування головних компонентів у таких синтаксичних одиницях. Як відомо, звичною для підмета є препозиція щодо присудка, але за функціонування двоскладних конструкцій у ролі модальних синтаксем цей порядок розташування головних компонен-*

тів може бути порушений: підмет перебуває в постпозиції щодо присудка переважно, коли він маркований власне-іменником. Якщо ж підметову сферу заповнює займенниковий іменник, то здебільшого послідовність розташування головних компонентів залишається звичною. Пор.: ...*За професією я художник, **як кажуть мистецтвознавці**, маляр, маю свою майстерню* (Л. Когут); *Та враз цей стіл почали прошивати кулі свинцеві, – ох, присягаюся хлібом, **як кажуть брати-чеченці**, я не хотів цієї стрілянини, вона мені була зовсім ні до чого...* (В. Шкляр) і *Бунтівний, **як вони кажуть**, генерал їздить на «Ниві», а не в якомусь броньованому суперджипі, як усі думають* (В. Шкляр). Подекуди модальні синтаксеми, що корелюють із реченнями, можуть бути поширеними, наприклад: ...*Завжди, коли була перевірка, **як кажуть «із вищих органів»**, керівництво вибирало, кого подати на закуску та десерт інспекторові* (Л. Когут); *Всі вони вихідці з Латинської Америки, з бідних країн – «латиноси», **як на нас кажуть*** (Л. Когут); *Від доброго і ситого життя, **як кажуть у народі**, «вона не знає, на якій грушці повіситись»* (Л. Когут); ***Як кажуть у народі**, чим горщик накупів, тим він і смердить* (Л. Когут); *Через це і філософія постає багато в чому незавершеною, або, **як кажуть у науці**, «відкритою системою знання»* (В. Петрушенко); *Я, дядечку Толю, цього разу, пробачте, не звернуся й до вас, і ви мене зрозумієте: я роблю європейський вибір, обираю, **як тепер кажуть**, третій шлях* (В. Шкляр); *Окрім того, що вона справді була надзвичайно вродлива й, **як кажуть тепер**, фігурна, цю її фігурність, аж до вишуканості, підкреслював витончений художній смак* (Ю. Мушкетик); *З Юрієм Дрогобичем, **як мовлять у таких випадках**, усе поза сумнівом – сам Бог велів* (Ю. Андрухович); *Є страви, для яких накривка – душогубка і згуба, однак є й такі, які без неї не варті виїденого яйця, не кажучи про зазначену в меню ціну: **як мовлять у Палермо**, чорти ліплять горщики, та не роблять покришок* (Т. Гаврилів).

Крім модальних синтаксем, семантику невідомого джерела інформації увиразнюють також частки *буцім, буцімто, наче, немов, неначе*,

ніби, нібито, мов. Ці службові одиниці великою мірою посилюють неозначений зміст у разі, якщо функціують разом із модальними синтаксемами переповідної модальності, наприклад: **Кажуть ще, буцім** він людський шум любить, там, де до нього звук, ну, то вже таке (В. Шкляр); **Кажуть, наче** він в Африці (Ю. Андрухович); **Кажуть, наче** вона знає українські пісні, а в її родині водяться люди на прізвище Андрухович (Ю. Андрухович); **Кажуть, ніби** насправді вона фортеця (Ю. Андрухович).

Цілком солідаризуючи з міркуванням І. Г. Матвіяса про те, що «будь-яке граматичне значення в мові підтримують лексичні семи» [Сучасна 1969, с. 78], укажемо на семантичну спеціалізацію згрупованих за структурними ознаками мовних засобів переповідної модальності. З огляду на їхню здатність виражати повну чи часткову відсутність інформації про джерело повідомлення, на нашу думку, доцільно розмежувати відповідно центр неозначено-переповідної модальності та її периферію. Першу групу формують компоненти, що маркують суб'єкта, абсолютно невідомого тому, хто розповідає про факти, явища та ін. об'єктивної дійсності. Друга група об'єднує мовні одиниці, які мають неозначено-означений зміст, тобто вказують на частково окреслене джерело інформування. Пор.: **Це, як кажуть, щось таке, про що навіть можна і не говорити** (Ю. Андрухович); **Як говориться, на всіх вистачає** (<https://day.kyiv.ua>, 07.08.2001) і **Може, саме через це й настала, як кажуть спортсмени, стабільність і майже не буває зривів** (Ю. Мушкетик); **Вони знають, що Уласій, як кажуть у їхньому селі, не має ні дві ні три ні з ким нічого** (М. Матіос); **Бо то не в кожній свекрухи невістка – псяча кістка, як кажуть у Розтоках** (М. Матіос). На переконання О. В. Кульбабської, «об'єктивні умови, що спричиняють повне або часткове усунення суб'єкта, можуть бути різними: очевидність особи, недостатній обсяг або невизначеність відомостей про нього, навмисна завуальованість мовця тощо» [Кульбабська 2011, с. 377].

Отже, переповідна модальність – граматичне значення (грамема) міжрівневої категорії модальности й водночас складник функційно-семантичної категорії неозначености. Стосунок до другої категорійної величини зумовлений здатністю мовних одиниць експлікувати абсолютно невідоме чи частково окреслене, хоч і точно не визначене джерело інформації або спосіб її отримання, маркувати думки, міркування, розповідь інших людей, що увиразнює суб'єктивно-модальний зміст висловлення. Таке функційне навантаження припадає на модальні синтаксеми (слова (дієслова), словосполучення та речення), які на формально-синтаксичному підрівні корелюють із детермінантами, а також частки. Зазначені репрезентанти експлікують граему *модально-переповідної неозначености*.

У сучасній українській літературній мові взаємодію функційно-семантичної категорії неозначености та категорії синтаксичної модальности репрезентують структури питальної модальности, специфіку яких віддзеркалює їхнє чітке комунікативно-прагматичне й суб'єктивне спрямування. Послуговуючись питальними конструкціями, мовець має на меті з'ясувати чи уточнити інформацію про певну ситуацію, явище, подію, мисленнєвий процес та ін. Такого зразка висловлення виявляють приховане вольове спрямування, що особливо яскраво представлене в діалогічному мовленні. Адже реалізація комунікативного завдання досліджуваних конструкцій відбувається за наявності адресанта та адресата, якого перший схиляє до відповіді на поставлене питання. На вияві спонукальності в таких синтаксичних одиницях наголошував зокрема К. Ф. Шульжук: «Первинна функція питальних речень полягає в тому, що вони спонукають до відповіді іншого (інших) мовця» [Шульжук 2004, с. 61]. Приховане волевиявлення тісно пов'язане з актом комунікації та суто мовленнєвими діями й реалізоване в межах загальнопитальних і частковопитальних речень. Проте подекуди простежуємо деякі порушення, коли, наприклад, структура має невластиве-питальне значення (ідеться про риторичні питання). У цьому разі мовець не такий категоричний

у досягненні свого результату, крім того, висловлення розглядуваного різновиду не призначені для конкретного співрозмовника, тому значення волюнтативності великою мірою нейтралізоване. Окрім послаблення спонукальності, простежуємо й зниження неозначеності, а почасти і її повну нівеляцію. Наприклад: *Ну хіба можливо на місяць наперед наварити борщів чи насмажити котлет і дерунів?! (Л. Когут).* Нейтралізацію неозначеної семантики виявляють речення, що хоч і містять питальну модифікацію, проте мають чітку спонукальність, свідченням чого є представлений у формі спонукального способу дієслівний предикат, наприклад: *Чи не погодилися б Ви по завершенні свого, я впевнена – животрепетного виступу скласти професорові дружній візит? (Ю. Андрухович); Чи не допомогли б ви посунути столи й стільці, щоб звільнити сцену? (Є. Кононенко).* З огляду на такий потенціал структури з невластиві-питальною модальністю формують абсолютну периферію.

У науковій літературі дослідники виявляють певну спільність, характеризуючи маркери питальних побудов. Зокрема, К. Ф. Шульжук із цього приводу пише: «Засобами вираження питання є питальна інтонація (універсальний засіб, властивий усім питальним реченням), питальні займенникові слова, питальні частки, порядок слів, за яким слово, що виражає питання, переноситься на початок речення» [Шульжук 2004, с. 61]. Зазначені орієнтири варто застосувати, аналізуючи структури питальної модальності як маркери функційно-семантичної категорії неозначеності.

Дотримуємося думки про те, що «найточніше питальну семантичну специфіку відтворюють загальнопитальні конструкції, що зорієнтовують адресата на ствердну, заперечну відповіді чи їхні модифікації, та частковопитальні синтаксичні одиниці, які ґрунтуються на відображенні потреби адресанта в розширенні його інформації про певні предмети, події, явища тощо» [Костусяк 2013а, с. 101]. Аналізуючи вказані різновиди питальних побудов на тлі функційно-семантичної категорії неозначеності, зазначимо, що загальнопитальні

синтаксичні одиниці репрезентують узагальнену семантику неозначеності, пов'язану з діями, процесами, станами, їхніми виконавцями чи носіями, об'єктами, адресатами, локативами, інструменталями, і часто слугують додатковим засобом предикативної чи субстанційної експлікації неозначеної семантики, наприклад: – *Може, зайдете?* (А. Любка); – *Дякую, пане Кириле! А хліба подати?* (А. Любка); *Чи хоч буде там відповідне товариство?* (Л. Когут); *Боявся сказати правду?* (Л. Когут).

Значно яскравіше представлена неозначеність у питальних структурах, модельованих питальними займенниковими словами. У такому разі побудови вказаного різновиду виявляють стосунок до маркерів неозначеної семантики, про які йшлося в попередніх параграфах. Зокрема, висловлення питальної модальності здатні експлікувати грамеми:

а) суб'єктної неозначеності, наприклад: ...**хто** там унизу?! (Л. Когут); ...**хто** йому позичить хоч отой ламаний гриш? (Ю. Мушкетик);

б) об'єктної неозначеності, наприклад: *І що*, власне, він шукав під ліхтарем? (А. Любка); **Чим** вона завинила перед тобою? (Ю. Мушкетик); *І все-таки він і досі чимось йому подобався. Чим же?* (Ю. Мушкетик);

в) адресатної неозначеності, наприклад: **Кому** телефонував і нащо? (Л. Когут);

г) локативної неозначеності, наприклад: – *Де* ти був у суботу? – з притиском спитала Уляна (Л. Когут); – *А звідки* вертаєш? (В. Шкляр); **Куди** він плив? (Л. Костенко); – **Куди ж** ти підеш супроти ночі? (Л. Костенко); *А спати на чому?* (Ю. Андрухович); **На чому** їздити будемо? (<https://day.kyiv.ua>, 06.08.2004);

г) інструментальної неозначеності, наприклад: ...**чим** будеш одбиватися, веслом? (Л. Костенко); – **На чому** ти вмієш грати? (Ю. Мушкетик); *Але чим* їхати? (П. Загребельний); *Бо на чому ж* поїде Любава? (В. Малик). Подекуди в структурах такого різновиду можуть функціювати дві мовні одиниці, що створюють відповідно дві

питально-модальних ситуації, наприклад: ...**хто** має **чим** те полум'я збивать?! (Л. Костенко);

д) атрибутивної неозначеності, наприклад: – *Це ж у **яких** таких панів мені доведеться снідати?* – спитав Чорний Ворон (В. Шкляр);

е) адвербіально-способової неозначеності, наприклад: **Як** змінюється українське суспільство? (<https://day.kyiv.ua>, 13.08.2018); **Як** потрібно було реагувати на агресію в 2014-му? (<https://day.kyiv.ua>, 19.08.2018); **Яким чином** Греція, яка вважається «колискою демократії», опинилася у такій ситуації – допустила дефолт? (<https://day.kyiv.ua>, 03.08.2015);

є) адвербіально-ступеневої неозначеності, наприклад: **А скільки** раз Адам його вкусив? (Л. Костенко); **Наскільки** українські політики є українськими? (<https://day.kyiv.ua>, 10.10.2003); **Наскільки** єдина «нова Європа»? (<https://day.kyiv.ua>, 13.05.2004);

ж) адвербіально-темпоральної неозначеності, наприклад: ...**коли** обіцяв прийти Андрій? (Л. Когут); – **Скільки ж** це я провалявся у тебе, Євдосю? – спитав він (Чорний Ворон. – Авт.) (В. Шкляр); **Доки ж** будемо терпіти це лихо? (В. Малик); **Допоки** гинути? (В. Малик); **Відколи** це у тебе? (М. Гримич); **Звідколи** це переписування невідомо звідки набутого майна високопосадовців на улюблених бульдогів колишньої теці стало патріотичним ділом? (<https://day.kyiv.ua>, 20.11.2018); – **Скільки** років тому він пішов? (М. Ряполова);

з) адвербіально-просторової неозначеності, наприклад: *То де ж вона зігріється вже зараз?! (Л. Костенко);*

и) адвербіально-причинової неозначеності, наприклад: *Але **чому** він ходить без шапки в такий холод? **Чому** так скрадливо озирався? (А. Любка); **Чом же** Ти одвернувся? (Л. Костенко); **І чого** це я так розлютилась? (Л. Когут); **Чого** саме до мене, а не до когось іншого з тих, що сиділи під брамою? (В. Савченко); **Причім** тут страх? (Л. Костенко); – **За що** я повинна тобі вибачати? (В. Шкляр);*

і) адвербіально-цільової неозначеності, наприклад: – *Відкрийте віко, – попросив отець Олексій. <...> – **Навіщо?** – запитав той, що*

привів священника (В. Шкляр); **Нащо** їй той смуток? (Люко Дашвар); **Пощо** тобі ця війна? (Т. Прохасько); – *Я – до товариства. Дозвольте, пане-батьку, в курінь... Я таки хочу... навчитися тримати шаблю. – А для чого?* – запитав Сірко (Ю. Мушкетик); **Ради чого** все це!?! (Л. Когут); *А ти сюди по що?* (Гр. Тютюнник); **Задля чого** треба йти на компроміси, плести інтриги проти конкурентів?.. (Г. Пагутяк); *...в ім'я чого* ця коаліція буде створена? (<https://day.kyiv.ua>, 06.04.2006); *Було не зовсім зрозумілим, для чого такий документ вирішили розробити. Заради кого?* (<https://day.kyiv.ua>, 05.08.2011);

ї) адвербіально-умовної неозначености, наприклад: **За яких умов** Україна отримає летальну зброю? (<https://day.kyiv.ua>, 13.03.2015); **За яких умов** можлива якісно нова партія? (<https://day.kyiv.ua>, 05.05.2016); *Тож природно постає запитання: за яких обставин* було заховано скарб із вулиці Руської? (<https://day.kyiv.ua>, 10.02.2005);

й) адвербіально-допустової неозначености, наприклад: **...попри що** вдається експортували в країну самураїв? (<https://agravery.com>, 22.01.2018).

Як засвідчує корпус дослідницького матеріалу, питальні слова можуть структурувати висловлення поширеного різновиду чи самостійно моделювати синтаксичні одиниці, подекуди в супроводі тільки деяких службових одиниць, пор.: – **Чому** він покинув нас, бабцю? (В. О. Шевчук) і – **А то ж чому?** (В. О. Шевчук); – **Навіщо** ви це робите? (В. О. Шевчук) і – *Там... хлопець упав... Я до нього...* – **Навіщо?!** (Люко Дашвар); – **А для чого** ти їхала в Жаботин? (В. Шкляр) і – *Та вже ж. Проте лицарі ордену взяли собі за мету відшукати руку Івана Хрестителя. – Для чого?* (В. Шкляр); – **А на чому** він у збірній їздив? (О. Волков) і **На чому ж?** (Ю. Мушкетик); **Куди ж** ти йдеш? (Л. Костенко) і – *Слухай, давай хоч тебе з дитиною заховаємо, – Чорт показав совиними очима на колиску. – Куди?* (В. Шкляр). Крім того, варто звернути увагу на позицію питальних слів. Зазвичай вони перебувають на початку речення, хоч це й не становить абсолютної закономірности, пор.: **На чому** літатиме Україна

завтра? (<https://day.kyiv.ua>, 28.08.2000) і *А спуститися донизу на чому?* (В. Малик).

Отже, у сучасній українській мові, крім граєм гіпотетичної та переповідної модальности, стосунок до неозначено-модальної модифікації висловлень виявляють структури питальної модальности. З огляду на різний ступінь вираження неозначеної семантики вони утворюють певну ієрархію. До центру тяжіють загальнопитальні висловлення – маркери узагальненої семантики неозначености; напівцентр формують частковопитальні синтаксичні одиниці як додаткові засоби предикативної, субстанційної, атрибутивної та адвербіальної експлікації неозначеної семантики; ознаки периферії виявляють конструкції з невластиве-питальною модальністю, у яких семантика неозначености спрямована до повної нівеляції.

Висновки до розділу 3

У сучасній українській літературній мові низка граєм категорії неозначености ґрунтується на функційній спеціалізації вторинних предикатних синтаксем, які вказують на ускладнення структури реченнєвих побудов, засвідчують наявність транспозиційних процесів і водночас мають супровідну неозначену семантику. До них належать граєми: 1) *атрибутивної неозначености*, що виражає такі точно не окреслені різновиди ознак субстантива: а) якісну; б) вторинну, побудовану на основі семантики інших лексем; в) посесивну. Центр мовної репрезентації аналізованих одиниць становлять неозначено марковані прикметники, зокрема й займенникові, та вторинні засоби, поєднані зв'язком керування чи прилягання; 2) *адвербіально-способової неозначености*, експлікованої прислівниками проміжного означально-обставинного розряду, що позначають невідому, чітко не виражену вторинну ознаку протікання дії чи спосіб її реалізації; 3) *адвербіально-ступеневої неозначености*, значеннєвий діапазон маркерів якої пов'язаний з указівкою на: а) чітко не окреслений незначний чи надто малий вияв ознаки; б) значне, подекуди надто велике вираження ознаки; в) біль-

ший (найбільший) чи менший (найменший) вияв динамічної ознаки; г) точно не визначений малий чи великий вияв динамічної ознаки, що увиразнено в контексті; 4) *адвербіально-темпоральної неозначеності*, варіативність семантичних відтінків якої репрезентують мовні одиниці, що моделюють: а) неозначено-повторювану тривалість дії, процесу, стану, які неодноразово відбуваються в певний чітко не окреслений, достеменно не відомий проміжок часу й можуть повторюватися в момент мовлення; б) неозначено-неповторюваний час дії, процесу чи стану, що тривали дуже давно й завершилися до моменту мовлення про них чи продовжуються й дотепер; в) неозначено-неповторюваний час тривання, подекуди й завершення дії, процесу, стану, за обсягом менший, ніж у попередній підгрупі, у такому разі часова ознака може бути наближена до моменту мовлення; г) неозначено-неповторювану тривалість дії, процесу, стану, які розпочалися відносно недавно, але головний акцент зроблено на їхньому тривалому існуванні; г) неозначено-неповторювану тривалість дії, процесу, стану, що відбуватимуться після моменту мовлення про них; д) неозначено-неповторюваний час початку дії, процесу, стану, які завершилися чи ще тривають; е) неозначено-неповторюваний час початку дії, процесу, стану, що ще не відбуваються, але в майбутньому мають реалізуватися; є) неозначено-неповторюваний час завершення дії, процесу, стану; 5) *адвербіально-просторової неозначеності*, формальні засоби якої здатні позначати: а) розміщену на горизонтальній осі просторову ознаку, що вказує на близькість до якогось орієнтира; б) локальну ознаку на горизонтальній осі, далеку від просторового орієнтира; в) чітко не визначену просторову ознаку, виявлену на вертикальній осі; г) динамічну адвербіально-просторову ознаку, переважно початковий пункт руху; 6) *адвербіально-причинової неозначеності*, маркери якої реалізують указівку на: а) якусь невідому загальну підставу; б) невідому причину як результат, наслідок чогось, певну ситуацію; в) причину як основу, підґрунтя для якихось позитивних дій, вчинків, з'яви позитивних почуттів тощо; г) невизначену причину, що зумовлює виникнення нега-

тивно маркованих дій, станів та ін.; г) невизначену причину як плату, вдячність, поцінування когось чи чогось; д) невизначену причину як обґрунтування, мотивацію наслідку чогось; 7) *адвербіально-цільової неозначеності*, вирізнення якої має своїм опертям значення чітко не окресленої власне-мети чи мети з відтінком присвяти; 8) *адвербіально-умовної неозначеності*, її змістовий діапазон пов'язаний із вираженням реальної умови, за якої щось відбувається чи могло б відбутися; 9) *адвербіально-допустової неозначеності*, функційно призначеної для маркування чітко не окресленої невідповідності чи порушення взаємозв'язку між якимись діями, явищами та ін.; 10) *модально-гіпотетичної неозначеності*, що експлікує ймовірність, можливість, невпевненість; 11) *модально-переповідної неозначеності*, яка реалізує семантику абсолютно невідомого чи частково окресленого, хоч і точно не визначеного джерела інформації або способу її отримання, маркує думки, міркування, розповідь інших людей, що увиразнює суб'єктивно-модальний зміст висловлення.

У сучасній українській мові стосунок до неозначено-модальної модифікації висловлень виявляють структури питальної модальності, які відповідно до різного ступеня вираження неозначеної семантики утворюють центр (загальнопитальні висловлення – маркери узагальненої семантики неозначеності), напівцентр (частковопитальні синтаксичні одиниці як додаткові засоби предикативної, субстанційної, атрибутивної та адвербіальної експлікації неозначеної семантики) і периферію (конструкції з невластиві-питальною модальністю, у яких семантика неозначеності спрямована до повної нівеляції).

РОЗДІЛ 4

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ І СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МАРКЕРІВ НЕОЗНАЧЕНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ МЕДІА

4.1. Власні назви з узагальненим відтінком неозначеності

Сучасну лінгвоукраїністику вирізняє щонайменше дві тенденції: по-перше, зорієнтованість на живомовні зміни та їхнє комплексне й різновекторне дослідження в контексті усталених норм та динаміки, по-друге, залучення до аналізу медійних джерел, значна частина яких нині вирізняється незаангажованістю, відносною свободою у виборі тих чи тих формальних засобів вираження певної інформації. У цьому векторі, а також з опертям на новітні досягнення мовознавства доречно розглянути номінації, об'єднані узагальненою семантикою неозначеності. Принагідно додамо, що дослідники вже обирали корпусом фактичного матеріалу український медійний простір, аналізуючи такі одиниці з акцентом на різнорівневий формальний вияв, реалізацію комунікативно-прагматичних завдань і маніпулятивних стратегій, а також експресивізацію текстів [Kostusiak, Prymachok, Zdikhovska, Shkarmada, Svitlikovska, Poliak 2022]. Доповненням до науково аргументованої моделі опису неозначеності вважаємо дослідження власних назв як синкретичних засобів, що номінують об'єкти чи осіб і, потрапляючи в певне мовне оточення, набувають означеності. У такому разі доречно говорити про один із виявів семантичної модифікації. Крім них, необхідно звернути увагу на власні назви людей, зокрема й неофіційні імена, активізовані в період активної фази російсько-української війни.

В українській мові оніми становлять периферійну групу мовних одиниць із неозначеною семантикою, оскільки вказаний змістовий відтінок їм притаманний або за умови функціонування поза межами контексту, або в заголовкових комплексах. Натомість у самих газет-

них публікаціях чітко не окреслений значеннєвий діапазон цих субстантивів зазнає трансформації й за поєднання із супровідними компонентами зазвичай набуває конкретизації. Як відомо, однією з диференційних ознак, крізь призму якої розглядають власні назви, слугує їхній поділ на назви неістот та істот. Зазначений кваліфікаційний принцип застосуємо до неозначено маркованих номінацій.

До іменників на позначення неістот належать лексеми, що експлікують географічні об'єкти. У межах топонімів перебувають омонімічні власні назви, структуровані ойконімами та гідронімами. Групу найчастіше вживаних у сучасних медіаджерелах лексем формує субстантив *Дніпро*. Функціюючи в заголовках публікацій, цей іменник почасти виявляє неозначений семантичний відтінок, особливо якщо в реченні немає підпорядкованих йому слів, наприклад: *Влучна робота: ППО збила ракету біля Дніпра* (заголовок) (<https://fakty.com.ua>, 30.12.2023); *Стали відомі наслідки атаки РФ на Дніпро* (заголовок) (<https://www.slovoidilo.ua>, 13.02.2024); *Росія масовано атакувала Дніпро дронами: сталися влучання* (заголовок) (<https://tsn.ua>, 13.02.2024); *Атака «Шахедів» на Дніпро: у Повітряних силах назвали головні цілі окупантів* (заголовок) (<https://www.obozrevatel.com>, 13.02.2024) – виділене слово маркує назву міста; *Вчора в соцмережах з'явилося відео того, як росіяни «розбомбили» Дніпро* (<https://uagit.tv>, 03.01.2024) – у статті поінформовано про падіння ракети в річку; узятє в лапки дієслово надає оповіді особливого гумористичного колориту. На противагу поданим реченням у конструкціях *Однак у Дніпрі було кілька влучань* (<https://www.slovoidilo.ua>, 13.02.2024); *Трагедія у Дніпрі: скандальна заява Арестовича обурила українців* (заголовок) (<https://glavcom.ua>, 15.01.2023); *У ЗСУ прокоментували ракетний удар у Дніпрі: тип ракет та чому їх не могли перехопити* (заголовок) (<https://varta1.com.ua>, 15.01.2023) виділена прийменниково-відмінкова форма хоч і немає поряд лексичних конкретизаторів, проте її неозначена семантика нівельована. Цьому сприяє службове слово у разом із субстантивом, представленим граменою місцевого. У двадцятитомному «Словникові

української мови» в (у) потрактовано як виразник просторових відношень, що «уживається на позначення предмета, місця, простору: а) всередину яких, куди спрямована дія (знах. в.) <...>; б) у якому, де відбувається дія чи хто-небудь перебуває, що-небудь міститься, перебуває (місц. в.)» [СУМ-20, т. 2, с. 9]. З огляду на окреслені семантичні відтінки доречно констатувати, що аналізований топонім у місцевому відмінку маркує назву міста. Пор. також: *Ракета «Кинджал» впала в Дніпро і не розірвалася – відео* (заголовок) (<https://apostrophe.ua>, 02.01.2024); *На кадрах одна із ракет ворога впала у Дніпро* (<https://www.radiosvoboda.org>, 07.01.2024); *Не «Кинджал»: військовий експерт розповів, яка ракета впала у Дніпро. Відео* (заголовок) (<https://uagit.tv>, 03.01.2024) – прийменниково-відмінкова форма знахідного слугує засобом маркування не міста, а річки.

Якщо ж поряд із власною назвою функціює узагальнене поняття, то такий топонім втрачає неозначено маркований зміст і набуває відтінку означеності, наприклад: *РФ вдарила по цивільній інфраструктурі – мер міста Дніпро* (заголовок) (<https://ua.korrespondent.net>, 13.02.2024); *У Запоріжжі на поверхні річки Дніпро виявили плями нафтопродуктів* (заголовок) (<https://suspilne.media>, 14.02.2024); *У Києві російська ракета «Кинджал» впала у річку Дніпро* (<https://gazeta.ua>, 02.01.2024). Таке саме явище простежуємо у випадку, коли ойконім *Дніпро* потрапляє в контексти із субстантивами – номінаціями установ, організацій, будівель та ін., наприклад: *У Дніпрі евакуюють лікарню та закривають школи: що сталося* (заголовок). *У Дніпрі після нічних «прильотів» БпЛА по електростанції та об'єкту інфраструктури вирішили евакуювати одну з місцевих лікарень, а також закрити школи* (<https://tsn.ua>, 13.02.2024). Мовне оточення, почасти навіть метафоризовані одиниці також сприяють визначенню досліджуваної власної назви як гідроніма, наприклад: *На початку війни Залужний відмовився підірвати всі мости через Дніпро у Києві – ВВС* (заголовок). *Це затримало б окупантів перед Дніпром та не пустило їх до урядового кварталу* (<https://www.unian.ua>, 14.06.2023); *З'явилося*

відео, як *Кинджал «пірнає» в Дніпро* (заголовок). *«Високоточна» російська ракета Кинджал «пірнула» в Дніпро під час ранкової атаки на Київ у вівторок, 2 січня* (<https://news.meta.ua>, 02.01.2024).

Від проаналізованих топонімів відрізняється власна назва «Дніпро» насамперед її оформленням у лапках. Зазначена лексема слугує маркером станції метрополітену, що укладноє супровідна родова номінація, наприклад: *Київський метрополітен із 1 квітня відновить роботу станції «Гідропарк», станція «Дніпро» поки що буде зачинена – мер* (заголовок) (<https://interfax.com.ua>, 23.03.2023).

Аналогічне оформлення притаманне ергоніму – номінації низки українських спортивних клубів, на неозначеність / означеність змісту якого впливають додаткові мовні засоби. Без них аналізована власна назва лише частково інформує про вказаний об'єкт, що простежуємо в конструкція на зразок: *Дев'ятого травня «Дніпро» грає свій останній матч* (<https://tyzhden.ua>, 08.05.2009) – у публікації йдеться про футбольну команду; *Херсонський «Дніпро» здолав київський клуб* (заголовок) (<https://kherson.rayon.in.ua>, 15.09.2023) – стаття присвячена хокейному поєдинку. Як засвідчує укладена картотека фактичного матеріалу, означений семантичний відтінок поданому іменникові забезпечують текстові конкретизатори. Їхнє функціонування дає змогу схарактеризувати ергонім «Дніпро» як маркер таких спортивних клубів: 1) волейбольного: *На вихідних МСК «Дніпро» проведе дві гри у Чемпіонаті України* (заголовок). *У черговому турі Чемпіонату України з волейболу серед жіночих команд Вищої ліги черкаський МСК «Дніпро» з «Хмельницькими пантерами» та «Нафтусею» із Трускавця* (<https://mskdniipro.com>, 15.02.2024); 2) баскетбольного: *Баскетбольний клуб «Дніпро» отримав покарання у вигляді штрафу за поведінку свого президента Валерія Кондратьєва та двох глядачів у перерві матчу української Суперліги* (<https://www.ukrinform.ua>, 05.12.2019); 3) хокейного: *«Дніпро» обіграв київський «Тризуб» у груповому раунді Кубка України з хокею з рахунком 4:2* (<https://kherson.rayon.in.ua>, 15.09.2023); 4) футбольного: *Футбольний клуб «Дніпро» припиняє*

своє існування (<https://kherson.rayon.in.ua>, 29.06.2016); *Черкаси втрачають футбольний клуб «Дніпро»* (<https://tyzhden.ua>, 08.05.2009) та ін.

Осібного коментаря потребує власна назва Нью-Йорк, насамперед відома як одне з найбільших міст США, а віднедавна і як село на сході України. Неозначений зміст цього оніма реалізований у заголовках, де немає вказівки на належність указанного географічного об'єкта до певної держави. За наявності супровідних конкретизаторів аналізована лексема тяжіє до означеності, пор.: *У Нью-Йорку відкрили виставку «Щоденники війни: непочуті голоси українських дітей»* (заголовок). *У Нью-Йорку в Українському інституті Америки у середу відкрилася виставка «Щоденники війни: непочуті голоси українських дітей», де представлені відеозаписи дітей, які стали свідками російської війни проти України. Як передає власкор Укрінформ у Нью-Йорку, експозиція включає чотирнадцять історій дітей із Донецької, Харківської, Херсонської, Київської областей* (<https://www.ukrinform.ua>, 30.05.2024) і *«Нью-Йорк не залишали. Ситуація вкрай складна. Рівної лінії немає». У 53-й бригаді розказали про бої у Нью-Йорку* (заголовок) (<https://suspilne.media>, 21.08.2024); *Нью-Йорк поступово припиняє існування – DeepState* (заголовок) (<https://tsn.ua>, 24.07.2024); *Чи зайшли окупанти в Нью-Йорк: в ЗСУ відповіли* (заголовок) (<https://www.unian.ua>, 11.07.2024); *Нью-Йорк у вогні: як жителів селища рятують під обстрілами військ РФ* (заголовок) (<https://www.radiosvoboda.org>, 30.06.2024); *«Тріумф незабаром зійшов нанівець»: WSJ розповів про бої за український Нью-Йорк* (заголовок) (<https://www.unian.ua>, 07.10.2024); *Бої за Нью-Йорк: хто контролює селище і яка там ситуація* (заголовок) (<https://tsn.ua>, 21.08.2024); *Бійці «Азову» повернули під контроль частину Нью-Йорка на Донеччині ситуація* (заголовок) (<https://suspilne.media>, 06.09.2024). Чіткою вказівкою на українське село слугують мілітарно марковані мовні одиниці, зокрема субстантиви та їхні сполуки *бої, окупанти, обстріли, РФ, війська РФ*, аббревіатура *ЗСУ*, прикметник *український*, а також номінації, що конкретизують статус територіальної одиниці й належ-

ність її до певної частини України: *селище, Донеччина, Донецька область*.

Розгляду в контексті неозначености потребують оніми – назви істот. Такий вимір застосуємо до опису деяких груп антропонімів. Ідеться про українські прізвища на приголосний та -о, що в називному відмінку однини мають омоніміїні формальні показники в найменуваннях осіб жіночої та чоловічої статі. Без імені людини, супровідних іменників, прикметників, дієслів минулого часу чи умовного способу та ін. аналізовані антропоніми виявляють стосунок до неозначености, а за наявності вказаних мовних одиниць й у непрямих відмінках утрачають її. Пор.: *Скромно і по-мінімуму: **депутатка** Полтавської облради **Величко** показала свої доходи* (заголовок). *На сайті Національного агентства з питань запобігання корупції з'явилася декларація про доходи за 2020 рік **депутатки** Полтавської обласної ради, **екс-кандидатки** на посаду голови Кременчуцької РДА **Ольги Величко*** (<https://kg.ua>, 21.04.2021) і ***Величко** займався найбільш секретною кореспонденцією, **мав** доступ до зашифрованих документів, листів, які адресувалися російському царю. Як людину, близьку до Івана Мазети, наприкінці 1708 року **Самійла Величка** заарештували* (<https://suspilne.media>, 11.02.2021); *Літопис **Величка** є вершиною українського барокового літописання* (<https://poltava.to>, 17.02.2020); *У конкурсі на керівника Довженко-центру вдруге перемогла **Олена Гончарук*** (заголовок). ***Гончарук перемогла, проте міністр культури Олександр Ткаченко, усупереч закону, не підписав із нею контракт*** (<https://zaxid.net>, 06.02.2023); *Шевченкіана **Ніни Гончарук*** (заголовок). *Шевченко тут у книжках, документальних фільмах, світлинах, портретах, а віднедавна – на вишиваних полотнах майстрині, лауреатки конкурсу «Золота голка України» **Ніни Гончарук*** (<https://proskuriv.khm.gov.ua>, 28.02.2013) і ***Гончарук дав** гучну обіцянку* (заголовок). *За наступні 5 років, на переконання нового прем'єра **Олексія Гончарука**, валовий внутрішній продукт України може зрости на 40%* (<https://gazeta.ua>, 02.09.2019).

До групи онімів із відтінком неозначености належать актуалізовані впродовж активної фази російської агресії позивні українських військових. Хоч ці вторинні імена неодноразово потрапляли до сфери наукових пошуків [Костусяк, Навальна 2025, с. 39–58; Шульська 2022; Shulska, Kostusiak, Rymar, Zavarynska, Mykhalchuk, Bovda 2022], проте в контексті неозначености їх поки не схарактеризовано. Нагадаємо, що призначення вторинного імені захисника відіграє важливу роль під час воєнних дій. З одного боку, за його допомогою військово-службовець може приховати свої офіційні дані, а з іншого – позивний віддзеркалює риси характеру, особливості зовнішности, стосунок до професійної діяльності носія й у такий спосіб сприяє його індивідуалізації, проте окреслені ознаки не сприяють кваліфікації позивного як лексеми, що виявляє семантику означености. Описуючи неофіційні назви осіб, науковці зазвичай удаються до їхньої тематичної класифікації й аналізують ці мовні одиниці в контексті метафоризації. Сповідування вказаного алгоритму дослідження, поза сумнівом, цілком умотивоване, проте не вичерпує всіх питань, що спонукає до залучення інших аспектів інтерпретації позивних. Беручи до уваги критерій неозначености, зазначимо, що найвищий вияв цього відтінку притаманний номінаціям, які функціують у медійних текстах без супровідних атрибутів особи, скерованих на її конкретизацію. У таких випадках мотивація позивного не зрозуміла читачеві: *Як розповів командир підрозділу БПЛА «Тайфун» Нацгвардії України з позивним «Майкл» у коментарі Forbes, артилерія нікуди не зникла – але тепер основною загрозою стають дрони* (<https://gazeta.ua>, 20.06.2025); *Старший сержант 3-ї окремої штурмової бригади з позивним «Джекі» констатував, що технологічна перевага України, яка була у 2023 році, поступово зникає* (<https://gazeta.ua>, 07.06.2025); *Наприклад, на гранатометах нас тренує «Морячок», який на війні з 2014 року...* (<https://gazeta.ua>, 28.06.2025); *Доброволець «Хантер», який вже мав певний бойовий досвід, отриманий у 2022-му на рідній Сумщині, зголошується йти першим* (<https://gazeta.ua>, 28.06.2025); *Про присут-*

ність розвідувального дрона та шиккування перед ударом повідомив також інший військовий із позивним **Гуцул** (<https://gazeta.ua>, 04.03.2025). Найвищий ступінь неозначености притаманний неофіційним іменам, репрезентованим цифровими показниками: *Бійцю 3-ї штурмової бригади з Чернігівщини на позивний «2.0» Зеленський присвоїв звання Героя України* (заголовок) (<https://val.ua>, 01.10.2024).

Дещо менший вияв неозначеної семантики характерний для неофіційних імен, якщо в заголовку, рідше в тексті публікації:

1) ужито офіційні імена (без прізвищ), наприклад: *«Ситуація погана», – каже Валерій з позивним «Овес»* (<https://gazeta.ua>, 18.01.2025);

2) указано назву особи за місцем проживання, наприклад: *За віком не підлягав мобілізації, але став добровольцем: історія лучанина на позивний «Баптист»* (заголовок) (<https://uagit.tv>, 23.09.2024);

3) названо географічне поняття чи утворений від нього дериват, що конкретизує належність особи до певного військового підрозділу, наприклад: *Маючи «бронь», він обрав бій: історія добровольця з волинської бригади «Анубіса»* (заголовок) (<https://uagit.tv>, 17.09.2024);

4) зазначено сферу діяльності, професію, посаду та ін. людини в довоєнний чи воєнний час, наприклад: *– До війська працював на землі. І після перемоги мрію повернутися до свого господарства, а це 12 гектарів, свиней вирощували. Маю позивний «Агроном»* (<https://gazeta.ua>, 26.06.2025); *Український пілот МіГ-29 з позивним Denfix розповів про свою бойову роботу* (<https://apostrophe.ua>, 02.04.2025); *У цивільному житті «Шершень» займався бджільництвом* (<https://gazeta.ua>, 13.02.2023);

5) подано супровідну інформацію про здібності людини: *Позивний Мольфар у бійця з'явився невинно. Роман має здатність відчувати небезпеку заздалегідь, що неодноразово рятувало життя йому та побратимам* (<https://suspilne.media>, 05.07.2025);

6) уміщено інформацію про якийсь вчинок, дію, зовнішність військового, що стало передумовою присвоєння йому позивного,

наприклад: *Одного разу сказав рішуче: «Або беріть мене на війну, або я сам поїду туди», – згадує «Апостол». Тоді ж друзі і дали йому нинішній позивний. Згадує, що отримав його через пальто. Мовляв, коли накидав каптур, був схожим на ченця* (<https://gazeta.ua>, 14.06.2025);

7) наявні кілька характеристик, наприклад: *Кухаря звати Артем, має позивний «Барі». Йому 39 років* (<https://gazeta.ua>, 07.02.2025); – *Але як залишитися осторонь, коли твоя країна у вогні? – спираючись на робочий стіл розказує 34-річний ветеран Денис із позивним «Крим»* (<https://gazeta.ua>, 28.01.2025); *Пан Юрій, позивний «Купол», – 47-річний житомирянин і боєць мотопіхотного батальйону 100 омбр* (<https://uagit.tv>, 26.09.2024).

Носіями того самого позивного може бути кілька людей, серед яких і чоловіки, і жінки; на конкретизацію їхньої статі скеровані різні лексеми, пор.: *Позивний «Демон»: тримаємо оборону завдяки волонтерам і самоорганізації* (<https://surma.com.ua>, 28.07.2022); *«Будем сподіватися, що всіх військовослужбовців, захисників Маріупольського гарнізону поміняють на строковиків Курської області. Тому будемо сподіватися, і чекати на якийсь конструктив зі сторони Росії», – сказав Радіо Свобода оборонець Маріуполя, боєць Національної гвардії Олександр на позивний «Демон»...* (<https://www.radiosvoboda.org>, 18.08.2024) і *Військовослужбовиця з позивним Демон командує БМП і воює з початку широкомасштабного вторгнення* (заголовок) (<https://armyinform.com.ua>, 22.06.2024).

У контексті неозначеності доцільно розглянути позивні, однозвучні з офіційними іменами відомих людей. Ступінь вияву аналізованого відтінку в таких власних назвах високий, якщо вони вжиті без конкретизаторів, пор.: *Далі завжди мав великі амбіції, які постійно сприяли й пошуку себе та власного стилю у мистецтві* (<https://gazeta.ua>, 18.06.2020) і *З початком повномасштабного вторгнення Далі повернувся до лав ЗСУ* (<https://www.ukrinform.ua>, 09.01.2024).

До неозначено маркованих зараховуємо вторинні номінації людей, пов'язані з їхніми нагородами, титулами та ін. Наприклад, такого

зразка сполуку використано в заголовку *У боях проти України ліквідовано «Золотий баян Росії»* (<https://apostrophe.ua>, 29.03.2025). І тільки з тексту зрозуміло, що йдеться про російського добровольця, який у 2025 році долучився до воєнних дій в Україні й незабаром загинув: *Ігор Букаєв – баяніст-віртуоз, саксофоніст, аранжувальник, композитор, володар титулу «Золотий баян Росії» та переможець багатьох музичних конкурсів* (<https://apostrophe.ua>, 29.03.2025).

До носіїв неозначености належать топоніми, здатні функціювати з указівкою на керівництво держав, людей за місцем проживання та ін., пор.: *Масований удар Росії по **Києву**: вже двоє загинили, десятки поранених* (заголовок) (<https://www.bbc.com>, 04.07.2025); *У **Москві** пролунали вибухи, російська влада заявляє про атаку дронів* (<https://tsn.ua>, 26.06.2025) і ***Київ** так і не отримав відповіді від **Москви** на пропозиції щодо припинення війни, які були передані російській делегації напередодні другого раунду перемовин у Стамбулі* (<https://suspilne.media>, 09.06.2025). Для вжитих у медіатекстах мілітарної тематики географічних понять, що номінують сукупність осіб, характерна деяка семантична своєрідність і закономірність. Ідеться про оніми на зразок *Київ, Україна, Москва, Росія, Америка, США, Європа*. За вторинного вияву топоніми – назви держав зазвичай указують на їхніх очільників, представників певних структурних підрозділів, фахівців, а також усіх, хто проживає на вказаних територіях, слугуючи еквівалентами номінацій *українці, росіяни, американці, європейці* та ін., натомість *Київ, Москва* переважно репрезентують суто керівництво відповідно України та Росії, наприклад: *Крім того, **Україна** також перейшла в наступ* (<https://www.bbc.com>, 10.03.2025); *Попри небажання **Америки** надавати подальшу допомогу, покращити ситуацію можуть європейські союзники **України**, навіть якщо вони не здатні замінити те, що надають **США**. Зокрема, **Європа** може допомогти **Україні** покращити виробництво БПЛА* (<https://www.bbc.com>, 10.03.2025); *На тлі важких втрат на фронті **Росія** майже повністю засекретила демографічну статистику* (<https://www.unian.ua>, 05.07.2025); ***Росія***

посилила свої атаки на українську промисловість і цивільні цілі, а також енергетичну інфраструктур (<https://www.bbc.com>, 10.03.2025); **Росія** за час повномасштабного вторгнення в Україну втратила близько 1 026 440 своїх військових, зокрема 1180 – за останню добу, такі дані станом на ранок 6 липня наводить український Генштаб (<https://www.radiosvoboda.org>, 06.07.2025); Чи змінює **Москва** загарбницьку риторику після невдалого блицкригу (заголовок) (<https://www.radiosvoboda.org>, 26.02.2022); **Москва** заявила про продовження роботи над проектом меморандуму щодо миру. **Київ** каже, що РФ тягне час (заголовок) (<https://www.radiosvoboda.org>, 27.05.2025); **Київ** запропонував ЄС долучитися до фінансування ЗСУ, – Мінфін (заголовок). **Київ** 22 травня звернувся до Євросоюзу з ініціативою щодо партнерської участі у фінансуванні Збройних Сил України та подальшої інтеграції української армії в оборонну структуру Європи (<https://renews.com.ua>, 22.05.2025).

Отже, у текстах медійних видань, зокрема й у заголовках, оніми на позначення неістот та істот слугують засобами вираження неозначеної семантики. У такому разі номінації вказаного різновиду функціують без мовних одиниць, що удокладнюють їхнє значення. За умови появи лексичних і граматичних конкретизаторів власні назви частково або повністю втрачають відтінок неозначеності й набувають означених характеристик. У сфері неозначено маркованих мовних одиниць перебувають топоніми, які виконують роль вторинних репрезентантів назв осіб.

4.2. Прагматична та стилістична роль

неозначно окреслених лексем у публіцистичних текстах

У сучасному медійному просторі серед низки найголовніших тем чільне місце посідає віддзеркалення головних подій на фронті, тимчасово окупованій частині України й території агресора. Задля цього автори газетних публікацій послуговуються різними мовними одиницями, зокрема й тими, що мають стосунок до неозначеності. Лексе-

мам такого зразка притаманні різна частиномовна належність й синтаксична роль, значною мірою окреслені в монографії «Російсько-українська війна в об'єктиві мови» [Костусяк, Навальна 2025, с. 120–144]. З огляду на це докладніше зупинимося на комунікативно-прагматичному навантаженні та стилістичній ролі неозначено маркованих слів, зокрема тих, що, орозмовлюючи тексти, виявляють стосунок до міжстильової транспозиції, реалізують авторські інтенції впливу на читача, викликають у нього емоції, спонукають до роздумів. У такому контексті доцільно проаналізувати іменники, які хоч і мають форму однини, проте експлікують невизначену кількість осіб, а отже є граматичними еквівалентами субстантивів у формі множини. Неозначено-квантитативний відтінок притаманний лексемі *окупант*, що функціонує як узагальнене поняття на позначення неокресленої сукупності російських військових. Його синонімії відповідники – ужиті в однині субстантиви *ворог*, *агресор* та ін., наприклад: **Окупант**, який бажав масових вбивств українців, заговорив про переговори (заголовок) (<https://www.unian.ua>, 16.02.2023); **Ворог** атакував «шахедами» Запоріжжя та Київщину: є постраждали (фото) (заголовок) (<https://www.unian.ua>, 06.07.2025); Коли виженемо **агресора**, то Україна має отримати гідне місце в інфраструктурі безпеки – Зеленський (заголовок) (<https://www.pravda.com.ua>, 24.04.2023). Хоч лексичне значення та неозначено-кількісний відтінок множинних форм і тих, що мають граматичну однину, однаковий, проте стилістично й прагматично виразнішими є другі. Вони увиразнюють недоброзичливість, зневагу, негативне ставлення до об'єкта повідомлення, почасти беруть участь у моделюванні іронійних та саркастичних контекстів. Крім проаналізованих виявів, слова *окупант* й *агресор* використовують у ролі прикладкових одиниць, що функціонують поряд із субстантивами *держава* та *країна*. У такому разі доречно говорити про неконкретизованих осіб, переважно представників російської керівної еліти, наділених обов'язками ухвалювати рішення: *Новий президент США Дональд Трамп вчора ввечері написав у своєму акаунті в Truth Social*

про те, що буде змушений запровадити високі мита та накласти санкції на російські товари, якщо **країна-агресор** не припинить війну (<https://nv.ua>, 23.01.2025); МЗС вказує на те, що «призов» на окупованих територіях порушує Женевську конвенцію про захист цивільних під час війни. Згідно з нею, **державо-окупант** не може примушувати жителів окупованих територій служити в її збройних або допоміжних силах, а також чинити тиск і вести пропаганду на користь добровільного вступу до армії (<https://www.radiosvoboda.org>, 01.10.2024). Виділеним мовним одиницям притаманний оцінно-прагматичний потенціал, вони посилюють емоційний вплив на реципієнтів і надають висловленням негативного забарвлення.

Роль маркерів неозначеного відтінку виконують прикметники на зразок *таємничий, невідомий, невтановлений*, наприклад: *Що це за новий **таємничий** дрон-камікадзе, який атакував Київ (фото) (заголовок)* (<https://defence-ua.com>, 20.07.2024); *У Швеції вкотре повідомили 5 липня, що **невідомий** дрон скинув пакет з фарбою на російське торговельне представництво* (<https://nv.ua>, 05.07.2025). Близькими за функційним потенціалом є сполуки *невідомого типу, невідомого зразка* та ін.: *Українські захисники збили другий за останні 4 дні дрон росіян **невідомого типу*** (<https://24tv.ua>, 24.07.2024). Іноді атрибутивні одиниці з неозначеною семантикою надають текстам гумористичного колориту за умови інформування про атаку російських територій і функціонування разом із переносно вжитим прикметником *добрий*. У таких контекстах медійники хоч і прямо не вказують на причетність українських військових до вибухів, проте прозоро натякають на це, наприклад: *У Бєлгороді (рф) 12 квітня **невідомий добрий** дрон вривався у будівлю «Газпрому»* (<https://racurs.ua>, 12.04.2024); *27 квітня **невідомий добрий** безпілотник помітили також у Підмосков'ї* (<https://24tv.ua>, 30.04.2023). У конструкціях аналізованого різновиду виділені слова виконують роль засобів експлікації глузу й іронії.

Неозначено маркований відтінок кількості репрезентують прикметники, що зазнали розширення семантичної структури. Зокрема, таку

функцію виконує лексема *європейський*, яка в поєднанні з іменником *ціни* слугує вказівкою на необґрунтовано високу вартість чогось: *«Якщо порівняти ціни, то більшість економістів кажуть, що в нас на продукти харчування **європейські** ціни, але, на жаль, у нас не європейські зарплати»*, – додав Сергієнко (<https://i-ua.tv>, 22.08.2023). Значні стилістичні можливості й прагматичні функції реалізує ад’єктив *європейський*, контрастуючи з прикметником *український* як репрезентантом значення ‘надто низький, незначний, такий, що не відповідає нормі, бажаному рівню’: *Зарплати **українські**, а ціни **європейські**: експерт розповів, чому продукти подорожчали та чи буде покращення* (заголовок) (<https://zk.znaj.ua>, 12.06.2025). У площині семантичного декодування й значеннєвої близькості до попереднього проаналізованого слова *європейський* потребує розгляду прикметник *світовий*, який надає повідомленню більшої експресії: *Ціни на продукти в Україні стали майже **світовими*** (<https://zk.znaj.ua>, 12.06.2025).

В українському медіапросторі мілітарної тематики засвідчені мовні одиниці, що вказують на невизначену кількість когось чи чогось. Їхню значну частину становлять формальні засоби на позначення осіб, які через воєнні дії покинули Україну, загинули чи зазнали поранень під час ворожих атак, воюють на стороні ворога, знищені українськими військовими, а також лексеми з указівкою на рівень занепаду економіки та ін.: *Кількість найманців з Азії та Африки в армії РФ сягає **десятків тисяч*** (<https://lb.ua>, 16.02.2024); *Війна Росії проти України завдала **масштабних** збитків українській економіці* (<https://www.dw.com>, 12.09.2022). Порівняно з виділеними мовними одиницями більшої експресії надають слова, що орозмовлюють і навіть вульгаризують тексти, наприклад: *На божевільне **стадо росіян** перетворила чума, страшніша, ніж ковід* (<https://24tv.ua>, 20.11.2022); *Російська армія – це **стадо убивць і мародерів*** (<https://glavcom.ua>, 03.04.2022); *«Курт» розповів, що на початку вторгнення російської армії на територію України, ворог йшов «як **стадо**, м’яко кажучи, **ідіотів**, які просто їхали і думали, що їм зараз будуть кидати квіти,*

а натомість їм люди кидали коктейлі Молотова, гранати» (<https://www.unian.ua>, 24.06.2024); *Армія РФ перетворилася на стадо «мобіків»: експерт розповів про великі проблеми Росії* (заголовок) (<https://www.unian.ua>, 26.01.2023). Іноді в оповідах досягнуто ефекту розкутості завдяки вживанню негативно маркованих субстантивів *убивці, мародери, ідіоти, мобіки*. У реченні *«Основна складність у тому, що окупантів достобіса поналазило в Україну, тому роботи буде всім»*, – зазначив Кузик (<https://espreso.tv>, 19.03.2022) поряд із лексемою, що реалізує кількісну неозначеність, функціює дієслово із семантикою всеохопності й відтінком розмовності *поналазило*, яке впотужнює модус експресії, увиразнює негативну оцінку. Такі самі інтенції характерні й для інших слів цього частиномовного класу: *За добу ЗСУ викосили ще більше як 800 російських окупантів* (заголовок) (<https://www.5.ua>, 04.03.2023); *Росіяни «наплодили» фільтраційних таборів і тюрем на Донбасі: викриті місця їх розташування* (заголовок) (<https://gazeta.ua>, 12.06.2022).

Крім описаних у попередніх розділах спеціалізованих маркерів, у палітрі засобів вираження неозначеності з указівкою на неокреслений надто великий вияв чогось засвідчені вторинні формальні репрезентанти, що надають медійним текстам виразності, яскравості, експресивного забарвлення, наприклад: *Фермер у погонах. Звільнений тиловик казково збагатився під час війни* (заголовок) (<https://glavcom.ua>, 12.05.2025) – у статті йдеться про незаконне збагачення колишнього військового, його причетність до корупційних схем, хабарництва, отримання злочинним шляхом майна, зокрема автомобілів, квартир і земельних ділянок, розтрата державних коштів.

Отже, функціуючи в українських медійних текстах, мовні одиниці із супровідним відтінком неозначеності виконують важливу комунікативно-прагматичну й стилістичну роль. Вони надають висловленням експресії, оцінності, гумору й почасти реалізують міжстильову транспозицію, до якої мають стосунок насамперед розмовні слова.

4.3. Стійкі вислови з неозначеною семантикою в площині прагматики й маніпулятивних стратегій

Сфера вживання стійких висловів в українськомовному просторі надзвичайно широка, зокрема й охоплює медійну публіцистику. Потрапляючи до слововжитку, вони реалізують низку важливих функцій, серед яких Д. Ю. Сизонов називає «інтенсивну (посилену) виразність, адже одиниці фразеологічного рівня мають у своєму розпорядженні надзвичайно сильний прагматичний потенціал впливу на реципієнта» [Сизонов 2024, с. 103]. Додамо, що усталені сполуки, конденсуючи певний зміст й економлячи комунікативні зусилля, здатні виконувати роль засобів маніпуляції свідомістю, модифікувати ціннісні орієнтири, формувати світогляд реципієнтів. Фразеологізми медійної сфери – відомі засоби реалізації інтенцій мовця, а також оновлені моделі, що постали як наслідок певних мисленнєвих процесів і виконують не тільки номінативну функцію, а й комунікативну, емоційну, оцінну, експресивну та ін. Як відомо, з'яву тих чи тих лексем прийнято вмотивовувати зовнішніми та внутрішніми чинниками, що доречно спроектувати й на усталені сполукам. У сучасному інформаційному просторі засвідчені типові мовні конструкції, використання яких можна пояснити сповіданням лінгвістичної моди, з одного боку, і бажанням досягнути маніпулятивного ефекту, нав'язати симпатію чи антипатію, «оживити» текст, надати йому оригінальності й додаткових стилістичних конотацій – з іншого. Аналізуючи стійкі вислови в площині неозначености, зазначимо, що домінантну групу структурують сполуки з указівкою на неокреслену велику чи малу кількість чогось, об'єднані вершинними компонентами 'багато' і 'мало'. До низки відомих фразеологізмів зі значенням 'багато' належить усталений вислів *кури не клюють*, який із керованим субстантивом *грошей* функціює в публікаціях про хабарництво, витрачання значної суми незаконно отриманих коштів, необґрунтоване використання державних ресурсів, наприклад: *Грошей «кури не клюють»? В клубі на Заході України керівник ТЦК розкидувався доларами* (заголовок) (<https://radiotrek.>

gv.ua, 03.09.2024); *За останні роки було чимало таких прикладів, коли нібито «добровільне» перерахування грошей від людей, у яких їх, як то кажуть, **кури не клюють**, на армійські потреби призводило до звільнення від заслуженого покарання* (<https://argumentua.com>, 16.04.2025); *Грошей **кури не клюють**: В Кривому Розі під час війни ріжуть старі паркани та встановлюють нові (фото) (заголовок)* (<https://www.veskr.com.ua>, 21.12.2022). Аналізована сполука іноді потрапляє в оновлені контексти, де замість лексеми *грошей* ужито субстантив *доларів*. Фразеологізм із неозначено маркованим кількісним змістом разом з указаним іменником засвідчені в публікаціях про причетних до корупційних схем: *Доларів – **кури не клюють**. Чому буде важко посадити головного психіатра ЗСУ?* (заголовок) (<https://glavcom.ua>, 23.01.2025). Заміна іменника *грошей* на *доларів* надає висловленню «злободенної» експресивності, емоційно насичує його, увиразнює негативну оцінку.

Посилення експресивного потенціалу медіатексту пов'язане із семантично близьким висловом *аж кишить*, у якому закладено негативну конотацію. На переконання Д. Ю. Сизонова, «традиційна оцінна шкала фразеології (від нейтральної до позитивної / негативної) залежить від настроїв суспільства, що ретранслюються у масовій комунікації. Цим і пояснюється домінантність певних фразеологізмів, що відображають настрій-плюс і настрій-мінус, залежно від оцінних домінант у масовій свідомості» [Сизонов 2024, с. 97]. Загарбницькі дії Росії, щоденні бомбардування міст, свідоме нищення українців стали важливим зовнішнім чинником, що вплинув на так званий настрій-мінус. Ужита в контекстах про росіян сполука *аж кишить* віддзеркалює позицію нашого народу та його ставлення до всіх, хто має стосунок до держави-агресорки, даючи змогу зацентрувати увагу на головному, наприклад: *Чому Путін кладе око саме на Естонію? По-перше, це маленька та доступна ціль, де **аж кишить** російське населення, яке не хоче змінюватись і еволюціонувати із гусені в метелика*

(<https://gazeta.ua>, 27.06.2025); *Ними там аж кишиють*, – Данілов розповів, де ховається російська агентура (заголовок) (<https://24tv.ua>, 19.06.2024).

До усталених вербальних маркерів, які беруть участь у моделюванні сучасної об'єктивної дійсності й здатні функціювати з позитивним та негативним значеннями, належить фразеологічна одиниця з неозначено кількісним відтінком *хоч греблю гати*. У засобах масової комунікації її використовуються в контекстах про успіхи українських військових на полі бою, наприклад: *Треба віддати належне Зеленському, що курським блицкригом (стратегічні цілі якого досі незрозумілі, хоча тактичних здобутків хоч греблю гати) він вчергове розвернув громадську думку та міжнародну опінію від думок про компроміс до обговорення шляхів до перемоги* (<https://glavcom.ua>, 17.08.2024). Заслуговує на увагу конструкція, у якій виділена сполука контрастує з розмовним словом *катма*, надаючи оповіді особливого колориту: *Ідея зробити матеріал про лучанина Юрія жевріла давно, проте через його постійну зайнятість розмова відкладалася, бо роботи у нього – хоч греблю гати, а от часу – катма* (<https://konkurent.ua>, 02.11.2024). У масово-інформаційній площині натрапляємо на фразеологізм *хоч греблю гати* з указівкою на чітко не окреслену велику кількість зрадників, корупціонерів, усіх тих, чия діяльність пов'язана з негативними явищами в суспільстві, наприклад: *Адже прибічників «руського міра» у нас – хоч греблю гати* (<https://chornomorka.com>, 09.05.2023); *Таких прикладів «волонтерства» під час війни – хоч греблю гати* (<https://argumentua.com>, 23.05.2023). Аналізованим стійким висловом послуговуються і в контекстах про росіян: *Адже в рашиці люду хоч греблю гати, та й армія номінально понад мільйон* (<https://tverezo.info>, 07.09.2022). Рефлексією на сприйняття воєнної дійсності, жорстокість, підлість, агресію загарбників слугує лексема *рашка*, що посилює зневагу до окупантів.

У мові медіа кількісну неозначеність експлікує фразеологізм із негативною оцінною семантикою *під (саму) зав'язку*, наприклад: *Україна забита російською агентурою під зав'язку: Командир «Азова»*

обурився через обмін полоненими (заголовок). «Україна забита російською агентурою **під саму зав'язку** – про це прекрасно знають всі спеціальні служби...» (<https://inforesist.org>, 25.05.2025). Виділену сполуку використовують не тільки на позначення значної кількості осіб, а й предметів: «Новочеркаськ» був **під зав'язку** завантажений: з'явилися нові подробиці знищення корабля РФ (заголовок). Сам корабель «Новочеркаськ» **під зав'язку** був чимось завантажений, що вибухнуло (<https://tsn.ua>, 15.01.2024).

До мовного ресурсу українських медіа належить фразеологізм *яблуку ніде впасти*, сфера вияву якого – зазвичай позитивно марковані контексти, що передають згуртованість українців, їхнє об'єднання навколо спільної ідеї, наприклад: **Яблуку ніде впасти**: у Запоріжжі тисячі охочих вступити в ряди тероборони (заголовок) (<https://24tv.ua>, 05.03.2022).

Експресивно насиченими й прагматично навантаженими є висловлення з усталеною сполукою *до біса*, що орозмовлює текст і слугує виразним мовним засобом впливу на комуніканта: «За різними оцінками, запасів військової техніки у росіян вистачить ще на півтора-два роки війни. Людей там **до біса**, дівати їх нікуди, а берегти їх все одно не звикли», – сказав військовий експерт (<https://patrioty.org.ua>, 02.06.2024).

Сучасний медійний простір продовжують поповнювати мовні одиниці, які з часом закарбовуються в пам'яті реципієнтів і стають повторюваними. Сповідуючи усталений підхід до трактування фразеологізмів як двох чи більше слів із закріпленим значенням, стилістичним потенціалом і здатністю відтворюватися в різних комунікативних ситуаціях, зазначимо, що до таких мовних формул тяжіють деякі сполуки зі спільним головним компонентом і змінною підпорядкованою лексемою. Конструкції цього різновиду формують актуалізований унаслідок впливу зовнішніх чинників мовно-стилістичний ресурс, що віддзеркалює динаміку сучасної медіамови. До нових фразеологізмів, із якими пов'язана зміна ціннісних орієнтирів,

В. Ю. Сизонов зараховує сполуку *жити по-депутатськи* [Сизонов 2024, с. 96], тобто багато, маючи чітко не визначену, проте значу кількість коштів, великі статки, не обмежуючи себе ні в чому. Схарактеризована науковцем сполука в сучасних засобах масової інформації зазнала часткової модифікації, функціуючи з указівкою на надмірний комфорт, марнотратство, зловживання: ***Фітнес по-депутатськи: нардеп Владислав Поляк відкрив особистий фітнес-клуб із золотими іменними ініціалами*** (<https://antikor.info>, 12.05.2025); ***Авіабізнес по-депутатськи: як компанія з 120 тисячами капіталу отримує оборонні мільярди*** (заголовок) (<https://drukarnia.com.ua>, 12.05.2023). Принагідно прокоментуємо семантично близькі до проаналізованих висловлень юкстапозити із першим компонентом *лакшери*, що слугують вербальною рефлексією на негативні процеси в суспільстві. Такі складні слова експресивно насичують текст, вони не створюють труднощів у розумінні конденсовано переданої інформації й структурують групу широко впізнаваних читачами одиниць, наприклад: ***Лакшери-життя ужгородського голови Богдана Андріїва під час війни: декларація про доходи vs можливі приховані активи*** (заголовок) (<https://www.stopcor.org>, 25.04.2025); ***«Лакшери-вумен» з Львівської митниці вляпалася у скандал: всі деталі гучної історії*** (заголовок) (<https://tsn.ua>, 29.07.2024). На переконання, Д. Ю. Сизовнова, «фразеологічний фонд змінюється у зв'язку із сучасними тенденціями розвитку мови: традиційна і нова фразеологія функціонують у зв'язку із глобалізованими змінами, динамікою літературної мови, розширенням смислових кордонів у контексті полікультурності та ін.» [Сизонов 2024, с. 78–79].

Антоніміїним семантичним корелятом схарактеризованих попередю стійких висловів слугують усталені сполуки із семантикою неозначено малої кількості когось чи чогось. У публікаціях про нестачу коштів, обмаль зброї, незначні просування російської армії натрапляємо на відомий фразеологізм *крапля в морі*, наприклад: ***Мільйони гривень, зібрані на армію, вражають. Але в цифрах від потреб – це крапля в морі: Карп'як розповів, чи вистачає коштів на армію***

(заголовок) (<https://ictv.ua>, 20.07.2022); *Гроші, заморожені переважно в Європі, приносять кілька мільярдів доларів прибутку на рік. Але це – **крапля в морі** для України, якій потрібні десятки мільярдів не лише на військові, але й на соціальні витрати, а також на відновлення руйнувань, які Росія спричинила своїм вторгненням* (<https://www.bbc.com>, 27.05.2024); *У квітні Стокгольмський інститут SIPRI порахував, що з урахуванням інфляції військовий бюджет РФ зростає лише на 4%. Це – **крапля в морі** для такої інтенсивності бойових дій* (<https://espresso.tv>, 07.05.2025); *«Фронт фактично стоїть, не рухається. А незначні просування – це **крапля в морі** від того, чого вони хочуть досягнути, навіть у Луганській, Донецькій області. Я вже не кажу про Херсонську і Запорізьку. Тому Путін і поспішає, бо Росія довго не протримається за таких умов війни», – вважає експерт* (<https://tsn.ua>, 22.04.2025).

Зі значенням ‘дуже мало’ функціює усталений вислів *кіт наплакав*, що надає висловленню образности, іноді іронійности, вияскравлюючи найважливіше: *«А похвалитися Путіну нічим. Путін може похвалитися тільки успіхами на фронті. А успіхів на фронті – **кіт наплакав**», – сказав Павло Лакійчук* (<https://uatv.ua>, 24.04.2025); *«Снарядів дають – як **кіт наплакав**. Беремо досвідом». Як б’ється з рашистами батальйон К-2 54-ї механізованої бригади ЗСУ (заголовок). «Снарядів дають – як **кіт наплакав**», – нарікає Ярослав, хоча й посміхається. Водночас росіяни на цьому тлі нестачі боєкомплекту не відчують. «Те, що говорять, ніби “**снарядний голод**” у них... Я як дивлюсь ті новини, мене аж починає тіпати, якщо чесно!» – каже Ярослав* (<https://cripo.com.ua>, 22.02.2024). У поданому попередю фрагменті використано актуалізовану в період великої війни сполуку *снарядний голод* як мовну одиницю оновленого фразеологічного ресурсу, що віддзеркалює сучасні соціальні процеси.

До активно вживаних у воєнний період належить усталений вислів *великий обмін*, засвідчений у контекстах про обмін значною кількістю українських та російських полонених. Функціуючи в публі-

каціях, ця сполука зазвичай втрачає відтінок неозначености через наявність поряд із нею конкретного числового показника, що вказує точну кількість осіб, яких повернула Росія: *Великий обмін полоненими: військові, які вважалися зниклими безвісти, повернулись додому* (заголовок) (<https://tsn.ua>, 13.06.2025); *Великий обмін триває: чергову групу важкохворих, тяжкопоранених та молоді звільнено з російського полону, більшість – офіцери* (заголовок) (<https://novynarnia.com>, 14.06.2025).

Указівка на неозначеність притаманна фразеологізмам із темпоральною семантикою. У публіцистичному просторі таку функцію реалізує стійкий вислів *за царя Панька*, походження якого пов'язане з усною народною творчістю: *Свою аудиторію пропагандисти кинулися заспокоювати. Їх аргументи, мовляв, у нас є такі самі, або ще й кращі системи «Смерч» і «Ураган». Хоча розроблені вони ще за царя Панька* (<https://podrobnosti.ua>, 24.06.2023). Виділена сполука не тільки посилює експресію, а й надає текстові іронічного звучання.

Локативну опозицію, реалізовану фразеологізмами зі значеннями 'поруч, надто близько' і 'дуже далеко', репрезентують стійкі вислови *під носом* і *за тридев'ять земель*: *Сьогодні дехто примудряється не помічати війни під носом, а хтось із переляку дременув аж за тридев'ять земель і живе на подачки, здаючи свою квартиру в Ужгороді переселенцям з Харківщини за кругленьку суму* (<https://tyzhden.ua>, 12.12.2023). Окреслюючи стилістичну роль і функційних потенціал стійких висловів із протилежним значенням, Д. Ю. Сизонов цілком умотивовано констатує: «Саме на таких контр-смыслах, реалізованих у фразеологічній антоніміці, будується і процес комунікації з суб'єктивним ставленням до навколишньої дійсності через оцінку» [Сизонов 2024, с. 95–96].

Стосунок до неозначености виявляє фразеологізм *темна конячка*, уживання якого вмотивовуємо прагненням автора привернути увагу читача. Використання вказаної стійкої сполуки в заголовку інтригує реципієнта, мотивує його ознайомитися зі змістом статті: *«Темна*

конячка» і світова політика (заголовок) (<https://www.ukrinform.ua>, 31.05.2022); *Колишній британський розвідник назвав потенційного наступника Путіна: «Темна конячка»* (заголовок) (<https://tsn.ua>, 15.01.2023).

У контексті маніпуляційних стратегій потребують опису установлені сполуки *молодший брат* і *старший брат*, до структури яких входять прикметники, у попередніх розділах проаналізовані в межах неозначено маркованих одиниць. У засобах масової інформації, особливо російських, указані стійкі вислови слугують маніпуляційно-наративним інструментом, ужитим задля підкреслення меншовартости українців: *Ми звикли відчувати себе кривдженими також і через уперто нав'язуваний образ «молодшого брата». А ще віднедавна навчилися зневажати тих, хто свідомо чи ні вважає роль «молодшого брата» чимось щонайменше нормальним. Для ясності уточню: йдеться про позиціонування українців як майже росіян, але все ж таки «неправильних» росіян, які слабші, менш вдатні, неспроможні себе захистити, несамотійні (список можна продовжувати) і з цих усіх причин потребують захисту «старшого брата» – річ ясна, з Москви* (<https://zbruc.eu>, 16.08.2023). Незвичним є контекст, у якому назва, закріплена за українцями й іншими народами пострадянського простору, номінує росіян як неповноцінної приниженої нації: *Путін перетворив Росію на «молодшого брата» Китаю: декілька важливих фактів* (заголовок) (<https://zahidfront.com.ua>, 23.03.2023).

Отже, установлені сполуки із супровідним неозначеним змістом відіграють важливу комунікативно-прагматичну й стилістичну роль, вони надають текстам оцінності, експресивності, образності. Сфера функційного вияву здавна відомих і нових фразеологізмів, з'ява яких окреслена насамперед зовнішніми чинниками, – переважно публікації воєнної тематики, статті про негативні процеси в державі. Ужиті в сучасному публіцистичному просторі стійкі вислови увиразнюють динаміку медіамовного ресурсу.

Висновки до розділу 4

Сферою вживання неозначено маркованих мовних одиниць слугують медійні публікації. До лексем із цим семантичним відтінком належать іменники – назви неістот, зокрема ойконіми, гідроніми, ергоніми, та істот – обмежена група прізвищ на позначення осіб чоловічої й жіночої статі, позивні військових, а також топоніми, транспоновані до номінацій з указівкою на сукупність людей.

Різним за частиномовною належністю словам із неозначеною семантикою притаманний широкий спектр стилістичних і комунікативно-прагматичних функцій. Аналізовані лексичні одиниці здатні орозмовлювати й вульгаризувати публіцистичні тексти, надавати їм іронійності, гумору, оцінності, негативного забарвлення.

Вагому частину мовно-стилістичного ресурсу, що має супровідний відтінок неозначеності й віддзеркалює динаміку сучасної медіа-мови, становлять стійкі вислови. Конденсуючи певний зміст й економлячи комунікативні зусилля, вони експресивно насичують тексти, надають їм оригінальності, образності, почасти виконують роль засобів маніпуляції.

ВИСНОВКИ

Новітні науково-лінгвістичні парадигми засвідчують значні зміни в описі мовних категорій та одиниць, доводять продуктивність апробованої нині функційно-категорійної концепції, спрямованої на забезпечення панорамного опису різноманітних лінгвістичних явищ, вияв комунікативної й прагматичної значущості кожного слова, переконливе обґрунтування його ролі та місця в мовній системі. Важливим й актуальним є виразний акцент на багатовимірності та розмаїтті функційного потенціалу мовних одиниць, їхньому вивченні в аспекті антропоцентризму й когнітивно-комунікативній площині. Дотримання всіх зазначених дослідницьких процедур дає змогу вичерпно проаналізувати категорійні величини, що за своїми кваліфікаційними ознаками чітко вирізняються з-поміж низки традиційно виділюваних. Важливе місце в мовному устрої посідають вирізнені на основі мисленнєво-мовленнєвих операцій і пріоритетності змістових параметрів функційно-семантичні категорії, до сфери яких належить категорія неозначеності. Зорієнтованість на схарактеризовані засадничі принципи сприяє визначенню її специфіки, зокрема диференційно-семантичних параметрів, рангово представлених функційних зон (первинних і вторинних, пов'язаних із виявом перехідних явищ від власне-неозначеності до неозначено-означеного вираження), особливостей реалізації в різних мовленнєвих ситуаціях тощо.

Акцентування на комунікативно-прагматичному аспекті передбачає студіювання неозначено маркованих одиниць з огляду на їхній конкретний вияв у процесі спілкування, у суб'єктно-об'єктній опозиції, специфіку якої віддзеркалює повна чи часткова відсутність інформації в мовців про предмет спілкування, особливість її сприйняття співрозмовником, об'єктивність оцінки мовцем обсягу знань реципієнта та ін., що певною мірою порушує систему комунікативної взаємодії між адресатом та адресантом.

У сучасній українській мові графемне вираження неозначености безпосередньо пов'язане насамперед із синтаксично орієнтованими маркерами, які увиразнюють її функційно-семантичний статус. З огляду на це доречно розмежування граматичних значень двох рангів. Вияв у межах простих семантично елементарних та неелементарних речень стає основою для виділення графем відповідно першого рангу, побудованих на основі неозначено маркованих предикатів та субстанційних синтаксем, і другого рангу, модельованих мовними одиницями, що виявляють супровідну неозначену семантику й виконують роль ускладнювальних компонентів. Усі вони ґрунтуються на поєднанні щонайменше двох значень, одне з яких спільне – модифікаційна семантика неозначености, а інше, зокрема суб'єктне, об'єктне, атрибутивне, адverbіально-темпоральне, адverbіально-просторове та ін., домінантне у визначенні категорійної палітри аналізованих мовних одиниць.

Маркування значеннєвих різновидів неозначености пов'яне з морфологічним мовним рівнем. Його палітру репрезентують різні за частиномовним статусом одиниці, що нерівномірно виражають неозначену семантику. Розташування за вказаними спадними характеристиками слугує основою для розмежування морфологічного центру, напівцентру, периферії й абсолютної периферії. *Центральну* сферу експлікують типові, домінантні засоби вираження аналізованої категорійної семантики, що найбільшою мірою охоплюють її функційні різновиди: 1) іменники, прикметники, прислівники, числівники, дієслова, у яких неозначена семантика чітко представлена в межах лексичного значення; 2) неозначені займенникові слова, що згідно з новітньою класифікацією частин мови диференційовані на займенникові іменники, займенникові прикметники, займенникові числівники й займенникові прислівники; 3) питально-відносні займенникові одиниці, які беруть участь у моделюванні питального речення чи супроводжувані неозначено маркованими модифікаторами на зразок *невідомо, незрозуміло, не знати* в інших за метою висловлення структу-

рах; 4) формально не виражені субстантиви-суб'єкти, що функціують у межах простих неозначено-особових речень. Статус *приядерних* притаманний близьким за функційним потенціалом до центральних мовним одиницям, які репрезентують перехід від власне-неозначеності до її неозначено-означеного вираження. Їхню групу структурують: 1) відносні займенникові слова, що приєднують до головної частини підрядну, переважно підпорядковану слову з неозначеною семантикою; експлікують особу чи предмет, чимось обмежені, якимись діями, ознаками та ін., або є кимось чи чимось із сукупності однотипних істот або предметів; 2) просторові й часові прислівники, значеннєвий діапазон яких максимально наближений до центральних маркерів неозначеності; 3) числівники *кілька, кількадесят, кількасот, тисячі, мільйони, мільярди*, що хоч і приблизно, але виявляють стосунок до означено-кількісного маркування предметів. *Периферійні* маркери не мають такого тісного зв'язку із семантикою неозначеності, оскільки потрапляють у цю зону внаслідок різноманітних функційних зрушень, реалізують її ситуативно та переважно репрезентують один із додаткових аспектів невизначеності, що дає підстави вважати їх синкретичними засобами й транспонованими корелятами маркерів першої групи. Таке призначення виявляють: 1) субстантиви, які мають форму множини, іменники, виражені родовим квантитативною об'єктної партитивності, а також зі значенням збірності, де перетинаються формальна однина й неозначена множинність; 2) прикметники на позначення приблизного розміру, обсягу, інтенсивності, деяких особливостей зовнішності істот, недостатнього та надмірного ступенів вияву ознаки, ступеньовані форми; 3) прислівники міри й ступеня, що вказують на чітко не виражений великий чи малий вияв вторинної ознаки, зрідка представлений більшою (найбільшою) або меншою (найменшою) мірою; атрибутивні займенникові прислівники *інакше, по-іншому*, неозначено маркованому змістові яких зазвичай протиставлено відомі способи реалізації дій; 4) означено-кількісні та дробові числівники, що позначають приблизну кількість чогось як певний проміжок чи

функціують із компонентами, що увиразнюють неточність; 5) дієслова, які експлікують збільшення, наростання чого-небудь. У вказаних формальних репрезентантах невизначеною зазвичай є тільки кількісна ознака. Мовні одиниці, за змістовими параметрами максимально наближені до означености, тобто з найнижчим рівнем вияву неозначеної семантики, моделюють сферу *абсолютної периферії*. До них належать: 1) іменники з т. зв. «стертими» родовими ознаками – назви людей за професією, особливістю діяльності, їхнє конкретне родове значення формально не марковане й набуває конкретизації тільки в контексті; 2) прикметники у формі множини, у яких категорія числа, зокрема вказане граматичне значення, перебуваючи в дериваційних відношеннях з іменниковим, виявляє ознаки похідности, перетворюючись на несамотійне; 3) прислівники *настільки*, *наскільки*, ужиті в складних структурах симетричної будови, що моделюють семантику неозначености, яка набуває співмірного вияву; обставинні прислівники відіменникового походження – маркери вторинної темпоральної ознаки; 4) означено-кількісні та дробові числівники, якщо їх супроводжують одиниці на кшталт *близько*, *десь близько*, *заледве*, *майже*, *приблизно*, *під* та ін. або вони перебувають у постпозиції щодо опорного слова; 5) службові одиниці (прийменники та частки), які виконують роль супровідних компонентів, модифікаторів неозначеної семантики.

Проаналізована й застосована методологічна процедура слугує основою ранжування грамам функційно-семантичної категорії неозначености. Граматичні значення першого рангу пов'язані з предикатною та субстанційною реалізацією неозначеної семантики. З огляду на перший кваліфікаційний принцип доречним є виділення таких граматичних значень: 1) *неозначеної дії*, 2) *неозначеної дії-стану* й 3) *неозначеної динамічної кількості*, формально представлених дієсловами; 4) *неозначеної якості* та 5) *неозначеної якості-відношення*, маркованих відприкметниковими (якості-відношення – ступеньованими) предикатами; 6) *неозначеного стану*, вираженого відприслівниковими та відіменниковими дериватами; 7) *неозначеної кількості*,

експлікованої відприслівниковими, відчислівниковими й відіменниковими синтаксично вербалізованими компонентами; 8) *неозначеної кількості-відношення*, на моделюванні яких спеціалізовані ступеньовані прислівники; 9) *неозначеної кількісно-вікової ознаки*, маркованої синтаксично вербалізованими неозначеними числівниками чи їхніми еквівалентами – іменниками, що значною мірою втратили зв'язок із первинним власне-предметним лексичним значенням. Акцент на неозначено маркованих субстанційних синтаксемах лежить в основі розмежування таких граєм функційно-семантичної категорії неозначеності: 1) *суб'єктної неозначеності*, 2) *об'єктної неозначеності*, 3) *адресатної неозначеності*, 4) *локативної неозначеності*, 5) *інструментальної неозначеності*.

Категорійну сутність неозначеності також віддзеркалюють граматичні значення другого рангу, вирізнення яких невіддільне від функційної інтерпретації їхніх репрезентантів у семантико-синтаксичному, формально-синтаксичному та формально-морфологічному різновидах. Перебування поза межами чіткої валентної зумовленості, утворення внаслідок транспозиційних процесів і передавання ад'єктивної чи адвербіальної значеннєвої функції слугує основою для виділення граєм: 1) *атрибутивної неозначеності*, 2) *адвербіально-способової неозначеності*, 3) *адвербіально-ступеневої неозначеності*, 4) *адвербіально-темпоральної неозначеності*, 5) *адвербіально-просторової неозначеності*, 6) *адвербіально-причинової неозначеності*, 7) *адвербіально-цільової неозначеності*, 8) *адвербіально-умовної неозначеності*, 9) *адвербіально-допустової неозначеності*. Грамеми з узагальненою семантикою неозначеної адвербіальності з огляду на прислівне чи детермінантне підпорядкування їхніх формальних засобів структурують відповідно дві підгрупи: 1) із неозначеною адвербіально-способовою й адвербіально-ступеневою семантикою; 2) із неозначеною адвербіально-темпоральною, адвербіально-просторовою, адвербіально-причиновою, адвербіально-цільовою, адвербіально-умовною та адвербіально-допустовою семантикою. Первинна репрезентація грама-

тичних значень обох різновидів зазвичай пов'язана з прислівниками, а вторинна – із функційними еквівалентами, транспонованими в адвербіальну сферу з інших частиномовних класів. Виняток становлять грамеми адвербіально-умовної та адвербіально-допустової неозначеності, до ядра формальних маркерів яких належать прийменниково-відмінкові сполуки прислівникового різновиду, зазвичай супроводжувані неозначеними займенниковими прикметниками.

Опис категорійної специфіки неозначеності віддзеркалює її зв'язок із комунікативно спрямованою, побудованою на суб'єктивній основі категорією модальності, зокрема з її ірреальним змістовим відтінком, розмежування різновидів якого відбувається передусім з огляду на лексичне значення слів, а не на їхні граматичні параметри. Семантика припущення, невпевненості, з одного боку, і точно не визначеного джерела повідомлення чи способу його отримання, з іншого боку, слугує основою для розмежування модальних значень відповідно гіпотетичності та переповідності, зорієнтованість на які становить основу виділення грамом *модально-гіпотетичної неозначеності* й *модально-переповідної неозначеності*. Центр їхнього мовного втілення – модальні синтаксеми, марковані модальними прислівниками, деякими формами дієслів, сполуками слів та реченнями. Попри наявність названих спільних ознак, аналізовані одиниці виявляють певну відмінність. Зокрема, репрезентанти гіпотетичного значення можуть перебувати в детермінантному та прислівному зв'язках, а формальні засоби переповідної модальної семантики – тільки в детермінантному зв'язку. Водночас гіпотетичне й переповідне модальні значення здатні реалізувати деякі частки.

У сучасній українській літературній мові взаємодію функційно-семантичної категорії неозначеності та категорії синтаксичної модальності репрезентують питальні структури. Оскільки роль засобів експлікації питальності припадає насамперед на питальні займенникові слова, які беруть участь у реалізації інших граматичних значень, то виділення ще однієї грамеми безпідставне.

Опис неозначено маркованих мовних одиниць крізь призму живомовних тенденцій, динаміки та функціювання в медійних джерелах дає змогу зацентрувати увагу на назвах об'єктів та осіб, які, потрапляючи в певне мовне оточення, набувають означености, що слугує передумовою надання їм статусу периферійних формальних репрезентантів аналізованого відтінку. Стосунок до неозначености виявляють лексеми, які експлікують географічні об'єкти, зокрема омонімії ойконіми, гідроніми та ергоніми або однозвучні топоніми одного порядку. Узагальнена семантика неозначености притаманна деяким антропонімам, серед них українські прізвища на приголосний та -о, що в називному відмінку однини мають однакові формальні показники в найменуваннях осіб жіночої та чоловічої статі, а також активізовані у воєнний період позивні військових. Найвищий вияв цього відтінку характерний для номінацій, які функціують у медійних текстах без супровідних атрибутів особи, скерованих її на конкретизацію. Серед них чільне місце посідають вторинні імена, репрезентовані цифровими показниками, а також спільні для носіїв чоловічої й жіночої статі. Сферу формальних репрезентантів неозначености структурують топоніми, що в контекстах називають сукупність людей, зокрема очільників держав, представників певних структурних підрозділів, фахівців, а також усіх, хто проживає на вказаних територіях.

У публікаціях засобів масової інформації мовні одиниці з неозначеним відтінком реалізують низку важливих комунікативно-прагматичних функцій. Насамперед ідеться про слова, що засвідчують числові зміщення, та розмовні лексеми, які виявляють стосунок до міжстильової транспозиції й водночас беруть участь у моделюванні іронічних та саркастичних контекстів. Вони надають висловленням оцінності, негативного забарвлення, гумористичного колориту, посилюють емоційний вплив на реципієнтів, употужнюють модус експресії. Такий функційний потенціал виявляють іменники, прикметники, дієслова, меншою мірою прислівники, серед яких трапляються мовні

одиниці, що зазнали розширення семантичної структури й спрямовані на вульгаризацію тексту.

Сферу медіамовного ресурсу, скерованого на реалізацію інтенцій мовця, формують стійкі вислови з узагальним неозначеним відтінком, серед яких домінують здавна відомі фразеологізми, меншу частину становлять модифіковані й нові моделі, що надають висловленням «злободенної» експресивності, емоційно насичують їх, увиразнюють негативну оцінку. Вони виконують не тільки номінативну функцію, а й комунікативну, оцінну та ін., а також слугують засобом орозмовлення й маніпуляції. Указівка на неозначеність притаманна усталеним мовним формулам із кількісною, темпоральною й локативною семантикою. Оновлений фразеологічний ресурс зазвичай віддзеркалює сучасні соціальні процеси.

Отже, неозначеність – самостійна, некорелятивна, когнітивно орієнтована функційно-семантична категорія, значеннєво-формальна спеціалізація якої пов'язана з узагальненою семантикою невизначеного, неконкретизованого, неточного вияву кого- або чого-небудь, кількісних, темпоральних, просторових та інших ознак; структурована чотирнадцятьма грамами першого рангу й одинадцятьма – другого рангу, що перебувають у відношенні неопозитивних відмінностей та альтернації, і зреалізована морфологійними одиницями, найбільш спрямованими на її вираження (центральною) та різною мірою віддаленими від ядра (напівцентральною, периферійною й абсолютно периферійною).

Перспектива студіювання пов'язана з комплексним описом інших функційно-семантичних категорій сучасної української літературної мови, побудованим на запропонованій методології дослідження категорії неозначеності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Андерш 1987: Андерш Й. Ф. Синтаксико-семантичне моделювання простого речення (на матеріалі чеської та української мов). *Зіставне дослідження української, чеської та російської мов*. Київ : Наук. думка, 1987. С. 97–111.

Андерш 1987a: Андерш Й. Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською. Київ : Наук. думка, 1987. 191 с.

Андерш 2006: Андерш Й. Ф. Реченнєві структури з дієслівно-ад'єктивними предикаторами в українській мові. *Ucrainica II. Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury: sborník článků; 3. Olomoucké sympozium ukrajinistů, 24–26 srpna 2006. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. 1 část. С. 9–14.*

Арполенко, Городенська, Щербатюк 1980: Арполенко Г. П., Городенська К. Г., Щербатюк Г. Х. Числівник української мови. Київ : Наук. думка, 1980. 242 с.

Арполенко, Забеліна 1982: Арполенко Г. П., Забеліна В. П. Структурно-семантична будова речення в сучасній українській мові : монографія. Київ : Наукова думка, 1982. 132 с.

Баган 2012: Баган М. П. Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 376 с.

Барчук 2011: Барчук В. М. Граматична темпоральність: Інтервал. Час. Таксис : монографія. Івано-Франківськ : Сімик, 2011. 416 с.

Бацевич 2004: Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Вид. центр «Академія», 2004. 342 с.

Бацевич 2010: Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.

Бацевич 2011: Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 304 с.

Безпояско 1991: Безпояско О. К. Іменні граматичні категорії (Функціональний аналіз). Київ : Наукова думка, 1991. 172 с.

Безпояско, Городенська, Русанівський 1993: Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія : підручник. Київ : Либідь, 1993. 336 с.

Березовська-Савчук 2016: Березовська-Савчук Н. А. Дистрибутивні характеристики предикатів стану в українській літературній мові : монографія. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2016. 157 с.

Бондар 2009: Бондар О. І. Семантична класифікація предикатів на функціонально-когнітивній основі. *Мовознавство*. 2009. № 3–4. С. 118–125.

Булаховський 1977: Булаховський Л. А. Вибр. праці : в 5 т. Т. 2 : Українська мова / редкол. : І. К. Білодід (відп. ред.) та ін. Київ : Наук. думка, 1977. 631 с.

ВТССУМ 2005: Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Н. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1736 с.

Висоцький 2013: Висоцький А. В. Синтаксична сфера прислівника в українській літературній мові : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. 328 с.

Вихованець 1987: Вихованець І. Р. Система відмінків української мови : монографія. Київ : Наук. думка, 1987. 231 с.

Вихованець 1988: Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті : монографія. Київ : Наук. думка, 1988. 256 с.

Вихованець 1992: Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ : Наук. думка, 1992. 224 с.

Вихованець 1993: Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.

Вихованець 1996: Вихованець І. Р. Принципи категорійної граматики української мови. *III Міжнародний конгрес україністів. Мовознавство. 26–29 серпня 1996 р. Харків*, 1996. С. 177–181.

Вихованець 2000: Вихованець І. Р. Теоретичні засади категорійної граматики української мови. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія* : зб. наук. праць. Вінниця : ВДПУ, 2000. Вип. 2. С. 3–6.

Вихованець 2002: Вихованець І. Р. Навколо проблем предикативності, предикації і предикатності. *Українська мова*. 2002. № 1. С. 25–31.

Вихованець 2002a: Вихованець І. Р. Морфологічні категорії? Словотвірні? Чи граматичні міжрівневі? *Актуальні проблеми українського словотвору* / за ред. Василя Грещука. Івано-Франківськ : Плай, 2002. С. 13–18.

Вихованець, Городенська 2004: Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматика української мови / за ред. чл.-кор. НАН України Івана Вихованця. Київ : Університетське вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.

Вихованець, Городенська, Русанівський 1983: Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ : Наук. думка, 1983. 219 с.

Вінтонів 1997: Вінтонів М. О. Моделі іменного складеного присудка в сучасній українській літературній мові. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць ; укл. : А. П. Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк : ДонДУ, 1997. Вип. 4. С. 24–30.

Вінтонів 2013: Вінтонів М. О. Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви : монографія. Донецьк : Донецький нац. ун-т, 2013. 327 с.

Габай 2011: Габай А. Ю. Синтаксична прислівникова транспозиція в сучасній українській літературній мові : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 232 с.

Галаган 2004: Галаган О. М. Семантико-синтаксична структура речень з тривалентними предикатами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Кіровоград, 2004. 19 с.

Горбач 2012: Горбач І. М. Художній текст та його комунікативно-прагматичний аспект. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2012. Вип. 29. С. 32–38.

Городенська 1978: Городенська К. Г. Вираження неозначеної кількості засобами української мови. *Мовознавство*. 1978. № 4. С. 18–21.

Городенська 1991: Городенська К. Г. Дери́вація синтаксичних одиниць. Київ : Наук. думка, 1991. 192 с.

Городенська 1995: Городенська К. Г. Морфологізація транспозиційних переходів. *Теоретичні проблеми граматики*. Донецьк : ДонДУ, 1995. С. 51–61.

Городенська 2001: Городенська К. Г. Предикативно-валентна основа елементарного односкладного речення. *Українська мова*. 2001. № 1. С. 69–73.

Городенська 2001a: Городенська К. Реченнєвотві́рний потенціал предикатів якості. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць / укл. : А. П. Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк : ДонНУ, 2001. Вип. 7. С. 27–31.

Городенська 2002: Городенська К. Г. Проблема двоскладності – односкладності в контексті історичного й дери́ваційного синтаксису. *Мовознавство : доп. та повідомл. IV Міжнар. конгр. україністів*. Київ : Університетське вид-во «Пульсари», 2002. С. 51–55.

Городенська 2002a: Городенська К. Г. Семантичний і морфологічний потенціал предикатів кількості. *Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки*. Луцьк : Вежа, 2002. № 5. С. 23–26.

Городенська 2004: Городенська К. Г. Координація форм у предикативному ядрі. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. Харків, 2004. Вип. 12. С. 32–37.

Городенська 2008: Городенська К. Г. Семантичні групи прислівників у синтаксичній сфері дієслова. *Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова*. 2008. Вип. 10. С. 110–114.

Городенська 2010: Городенська К. Г. Кореляція синтаксичних категорій предикатності і предикативності в українській мові. *Проблеми*

сучасної функційно-категорійної граматики : зб. наук. праць на пошану чл.-кор. НАН України Івана Романовича Вихованця / укл. : А. Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк : Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2010. С. 89–105.

Городенська 2017: Городенська К. Г. Граматичний стандарт української літературної мови і сучасна практика. *Граматичні студії*. 2017. Вип. 3. С. 17–21.

Горпинич 2004: Горпинич В. О. Морфологія української мови : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 336 с.

Граматика 2017: Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова ; за ред. І. Р. Вихованця. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.

Грижак 2009: Грижак Л. М. Категорія означеності/неозначеності в різних типах англійського дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Чернівці, 2009. 20 с.

Грипас 2010: Грипас О. Ю. Аспекти дослідження функціонально-семантичної категорії порівняння. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. Київ : НПУ, 2010. Вип. 6. Кн. 2. С. 98–101. URL : http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5630/1/O_Hrypas_NCNPUID_6_GI.pdf.

Грипас 2013: Про засадничі принципи функційної граматики. *Синопсис : текст, контекст, медіа*. Електронне фахове видання Київського університету імені Бориса Грінченка. Гуманітарний інститут. 2013. № 3–4. URL : <http://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/64/54>.

Грищенко 1975: Грищенко А. П. Категорія предикативності. *Синтаксис словосполучення і простого речення*. Київ : Наук. думка, 1975. С. 5–11.

Грищенко 1975a: Грищенко А. П. Модальність і часова віднесеність як зовнішньо-синтаксичні ознаки речення. *Синтаксис словосполучення і простого речення*. Київ : Наук. думка, 1975. С. 16–29.

Грищенко 1978: Грищенко А. П. Прикметник в українській мові. Київ : Наук. думка, 1978. 207 с.

Гуйванюк 2001: Гуйванюк Н. В. Функціональна транспозиція в синтаксисі. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць / укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк : ДонНУ, 2001. Вип. 7. С. 85–91.

Гуйванюк 2009: Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст : Вибрані праці. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. 664 с.

Гуйванюк 2010: Гуйванюк Н. В. Комунікативна модальність в усно-розмовному дискурсі. *Лінгвістика* : зб. наук. праць. Луганськ : Вид-во ЛНУ ім. Тараса Шевченка. 2010. № 3 (21). Ч. II. С. 86–94.

Дзюман 2013: Дзюман Н. П. Займенникове вираження об'єктних синтаксем у сучасній українській літературній мові. *Dissertationes Slavicae: Sectio Linguistica. Studies in Slavic Philology*. 2013. XXX. С. 45–55.

Дмитрук 1998: Дмитрук В. І. Квантитативні слова в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Кіровоград, 1998. 16 с.

Доля 2014: Доля І. В. Когнітивний та комунікативно-прагматичний аспекти формування оцінки. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)*. 2014. Вип. 20. С. 94–99. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_filol_2014_20_21.

Домрачева 2007: Домрачева І. Квалітативно-квантитативний аналіз функціонально-семантичного поля кількості. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць / укл. : А. П. Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк : ДонНУ, 2007. Вип. 15. С. 106–113.

Доценко 2006: Доценко О. Л. Семантико-прагматичний синтаксис: особливості вираження модальності : монографія. Київ : Міленіум, 2006. 226 с.

Дудик 1973: Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення : просте речення, еквіваленти речення. Київ : Наук. думка, 1973. 288 с.

Дудик 1999: Дудик П. С. Із синтаксису простого речення : навч. посібник. Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 1999. 297 с.

Дудко 2002: Дудко І. В. Семантика і функціонування неозначених займенників у сучасній українській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2002. 24 с.

Дудко 2011: Дудко І. В. Займенникове вираження категорії означеності-неозначеності в українській мові : монографія. Київ : Довіра, 2011. 232 с.

Жовтобрюх 1984: Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. Київ : Наук. думка, 1984. 255 с.

Жовтобрюх, Кулик 1972: Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1. Київ : Вища шк., 1972. 402 с.

Загнітко 1994: Загнітко А. П. Позиційна модель речення і валентність дієслова. *Мовознавство*. 1994. № 2–3. С. 48–56.

Загнітко 1996: Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови : Морфологія. Донецьк : ДонДУ, 1996. 435 с.

Загнітко 2001: Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови : Синтаксис. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.

Загнітко 2006: Загнітко А. П. Сучасні функційно-лінгвістичні теорії: основи й аспекти. *Інформаційні технології в освіті*. 2006. № 4. С. 12–21. URL : http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/762.

Загнітко 2011: Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «БАО», 2011. 992 с.

Іваненко 1995: Іваненко З. І. Односкладні речення як синонімічні паралелі двоскладних. *Українська мова і література в школі*. 1995. № 8. С. 38–43.

Іваницька 1975: Іваницька Н. Л. Складений присудок як синтаксична структура. *Синтаксис словосполучення і простого речення*. Київ : Наук. думка, 1975. С. 59–84.

Іваницька 1986: Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові. Київ : Вища шк., 1986. 167 с.

Іваницька 1999: Іваницька Н. Л. Теоретичний синтаксис української мови. Вінниця : Аквілон, 1999. Ч. I. 103 с.

Іваницька 2009: Іваницька Н. Л. Сучасні теорії категорійної граматики в лінгводидактиці. Вінниця : ВДПУ, 2009. 260 с.

Кавера 2008: Кавера Н. В. Семантична типологія предикатів стану : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2008. 22 с.

Кадомцева 1985: Кадомцева Л. О. Українська мова. Синтаксис простого речення : навч. посібник для студентів філолог. фак. Київ : Вища школа, 1985. 127 с.

Кендюшенко 1990: Кендюшенко А. Г. Про семантичну структуру речень з предикативними прислівниками. *Мовознавство*. 1990. № 4. С. 50–54.

Ківшик 2008: Ківшик Н. М. Семантична диференціація предикатів кількості. *Науковий вісник Херсонського державного університету*: зб. наук. праць. Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. Серія «Лінгвістика». Вип. VI. С. 43–49. URL : http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1574.

Клименко 2003: Клименко О. В. Типи неозначеного суб'єкта-діяча в англійській та українській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Зіставно-історичне та типологічне мовознавство». Київ, 2003. 21 с.

Колібаба 2014: Колібаба Л. М. Варіантність відмінкових закінчень іменників на тлі морфологічних норм української літературної мови кінця XX – початку XXI сторіч. *Українська мова*. 2014. № 1. С. 86–96.

Колібаба 2015: Колібаба Л. М. Актуалізовані прийменники у функціонально-стильових сферах української літературної мови початку

XXI ст. *Типологія та функції мовних одиниць* : наук. журн. / редкол. : Н. М. Костусяк (гол. ред.) та ін. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. № 2 (4). С. 70–83.

Компанцева 2018: Компанцева Л. Ф. Психолінгвістичний опис технологічного дискурсу нових медіа. *Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2018. Вип. 23 (2). С. 120–131. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2018_23_2_11.

Кондратюк 2001: Кондратюк В. М. Типологія засобів вираження неозначеної кількості в сучасній українській мові. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Вип. 7. С. 36–39. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2011_7_10.

Кондратюк 2011: Кондратюк В. М. Лексичні засоби вираження означеної/неозначеної кількості в українській мові. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 8. С. 42–46. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/16221>.

Кононенко 2012: Кононенко І. В. Українська та польська мови: контрастивне дослідження. *Język ukraiński i polski: studium kontrastywne*. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2012. 804 с.

Костусяк 2002: Костусяк Н. М. Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників : монографія. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. 179 с.

Костусяк 2006: Костусяк Н. М. Валентність як міжрівнева категорія. *Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки*. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. № 6. С. 217–221.

Костусяк 2007: Костусяк Н. М. Валентність предикативних прислівників (на матеріалі творів М. Вінграновського). *Волинь філологічна: текст і контекст. Творчість Л. Боровиковського в контексті*

слов'янського романтизму : зб. наук. праць. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. Вип. 2. С. 311–328.

Костусяк 2008: Костусяк Н. М. Валентність віддієслівних та відприкметникових іменників (на матеріалі драматичних творів Лесі Українки). *Леся Українка і сучасність* : зб. наук. праць. Луцьк : Волин. обл. друкарня, 2008. Т. 4, кн. 2. С. 361–371.

Костусяк 2010: Костусяк Н. М. Категорія лексико-граматичної модальності в сучасній українській мові (на матеріалі творів волинських письменників). *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. Чис. 8. С. 173–177.

Костусяк 2010a: Костусяк Н. М. Система поглядів на синтаксичну категорію модальності та її графемну реалізацію в сучасному мовознавстві. *Проблеми сучасної функційно-категорійної граматики* : зб. наук. праць на пошану чл.-кор. НАН України Івана Романовича Вихованця / укл. : А. Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк : Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2010. С. 141–154.

Костусяк 2011: Костусяк Н. М. Семантико-синтаксична валентність числівників. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць / укл. : А. Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк : ДонНУ, 2011. Вип. 22. С. 177–181.

Костусяк 2011a: Костусяк Н. М. Структура граматичної надкатегорії модальності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 7. С. 39–45.

Костусяк 2012: Костусяк Н. М. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 452 с.

Костусяк 2013: Костусяк Н. М. Динамічний локатив як семантичний відмінок сучасної української літературної мови. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*.

Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2013. Т. 26 (65), № 4, ч. 1. С. 79–87.

Костусяк 2013а: Костусяк Н. М. Категорія синтаксичної модальності та її графемна реалізація. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць / укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк : ДонНУ, 2013. Вип. 26. С. 99–103.

Костусяк 2013б: Костусяк Н. М. Комунікативно-прагматичні ознаки питальної модальності. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство.* Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. № 22 (271). С. 58–63.

Костусяк 2013в: Костусяк Н. М. Міжрівневі категорії сучасної української літературної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2013. 36 с.

Костусяк 2013г: Костусяк Н. М. Статичний локатив у граматичній системі сучасної української літературної мови. *Наукові записки. Серія «Філологічна».* Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2013. Вип. 39. С. 49–52.

Костусяк 2013г: Костусяк Н. М. Формально-синтаксична валентність синтаксично вербалізованих відчислівникових дериватів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство) :* зб. наук. праць / гол. ред. Н. Л. Іваницька. Вінниця : ВДПУ, 2013. Вип. 18. С. 3–9.

Костусяк 2013д: Костусяк Н. М. Формально-синтаксична валентність у категорійній системі сучасної української літературної мови. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького національного університету* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2013. Вип. 9. С. 230–239.

Костусяк 2013е: Костусяк Н. М. Функційні особливості графем вірогідної та переповідної модальності. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи*

Гоголя) / відп. ред. проф. Г. В. Самойленко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2013. Кн. 2. С. 216–220.

Костусяк 2013є: Костусяк Н. М. Функційні особливості графеми бажальної модальності. *Вісник Дніпропетровського університету. Науковий журнал. Серія : Мовознавство*. Дніпропетровськ, 2013. Т. 21, вип. 19, т. 1. С. 145–150.

Костусяк 2014: Костусяк Н. М. Графемна структура категорії лексико-граматичної модальності. *Типологія та функції мовних одиниць* : наук. журн. / редкол. : Н. М. Костусяк (гол. ред.) та ін. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. № 1. С. 127–139.

Костусяк 2014а: Костусяк Н. М. Засоби реалізації локативної семантики у творах Лесі Українки. *Типологія та функції мовних одиниць* : наук. журн. / редкол. : Н. М. Костусяк (гол. ред.) та ін. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. № 2. С. 138–149.

Костусяк 2014б: Костусяк Н. М. Критерії кваліфікації та структура категорії валентності. *Тенденції розвитку української лексики та граматики* / за ред. І. Кононенко, І. Митнік, С. Романюк. Варшава – Івано-Франківськ : Sowa Sp. z.o.o, 2014. Ч. I. С. 223–236.

Костусяк 2014в: Костусяк Н. М. Синтаксична ад'єктивація відмінкових форм у сучасній українській літературній мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : «Філологія»* : зб. наук. праць / гол. ред. І. В. Ступак. Одеса : Міжнар. гуманіт. ун-т, 2014. Вип. 8, т. 2. С. 23–27.

Костусяк 2014в: Костусяк Н. М. Синтаксична прикметникова транспозиція прийменниково-відмінкових форм іменників. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2014. Вип. 44. С. 141–145.

Костусяк 2014г: Костусяк Н. М. Типологія речень із модальними синтаксемами (на матеріалі творів Т. Шевченка). *Волинь філологічна: текст і контекст. Творчість Т. Шевченка: традиції і сучасність* : зб. наук. праць / упоряд. О. В. Яблонська. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. Вип. 18. С. 276–286.

Костусяк 2015: Костусяк Н. М. Модальна парадигма речень із предикатами якості у сучасній українській літературній мові. *Тенденції розвитку української лексики та граматики* / за ред. І. Кононенко, І. Митнік, С. Романюк. Варшава – Івано-Франківськ : Sowa Sp. z o.o, 2015. Ч. II. С. 420–437.

Костусяк 2016: Костусяк Н. М. Комунікативно-модальні модифікації предикатів у поемі В. Гребенюка «Європа. Луцьк. 1429-й». *Діалог мов – діалог культур. Україна і світ. VI Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція з україністики. München, 29 Oktober – 1 November 2015. München : readbox publishing gmbh Open Publishing LMU, 2016. С. 127–137.*

Костусяк 2017: Костусяк Н. М. Синтаксична віддієслівна ад'єктивізація в сучасній українській літературній мові. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць / укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк : ДонНУ, 2017. Вип. 33. С. 25–31.

Костусяк 2018: Костусяк Н. М. Сучасні тенденції вираження граматичних значень слів в українській мові. *Діалог мов – діалог культур. Україна і світ. VIII Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція з україністики. München, 4–6 November 2017. München : readbox unipress Open Publishing LMU, 2018. С. 75–86.*

Костусяк 2023: Костусяк Н. Експресивно-оцінна лексика в медіакомунікації воєнного періоду (на прикладі текстів телеграм-каналів). *Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців*. м. Луцьк, 19 травня 2023 р. / упоряд. : М. Рожило, Н. Шульська. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2023. С. 122–125.

Костусяк 2024: Костусяк Н. М. Власні назви як засоби вираження неозначено-означеної семантики в українських медійних джерелах. *Український світ у наукових парадигмах: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

роди. 2024. Вип. 11. С. 167–170. URL : <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/24801>.

Костусяк 2024: Костусяк Н. М. Квантитативно марковані одиниці в сучасній медіамові: граматичний і лінгвостилістичний вимір. *Грама-тичний портрет української мови в ХХІ сторіччі: збірник тез допові-дей учасників Міжнародної наукової конференції на пошану доктора філологічних наук, професора Городенської Катерини Григорівни*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2024. С. 39–44.

Костусяк 2024a: Костусяк Н. М. Лінгвостилістичні та прагматичні особливості неогерменів та неогерменів періоду російсько-україн-ської війни. *Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України : монографія*. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszaw-skiego, 2024. С. 43–58. URL : <https://www.wuw.pl/product-pol-19651>.

Костусяк, Межов 2018: Костусяк Н. М., Межов О. Г. Префіксаль-ні інновації як засіб психологічного впливу на свідомість реципієнтів. *Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2018. Вип. 24 (2). С. 97–114.

Костусяк, Навальна 2025: Костусяк Н., Навальна М. Російсько-українська війна в об'єктиві мови : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2025. 340 с. URL : <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/27735>.

Костусяк, Навальна, Межов 2022: Костусяк Н. М., Навальна М. І., Межов О. Г. Вербальні ідентифікатори ворога: культуромовні й деесте-тизовані моделі. *Slavia Orientalis*. 2023. Vol. LXXII, no 4. S. 893–905. URL : <https://journals.pan.pl/dlibra/publication/148592/edition/130439/content>.

Костусяк, Шульська, Костриця 2022: Костусяк Н., Шульська Н., Костриця Н. Метафорична вербалізація концепту *війна* в сучасних медійних заголовках. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2022. Вип. 56. С. 60–65. URL : <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.56.13>.

Кочерган 1980: Кочерган М. П. Слово і контекст. Львів : Вища шк., 1980. 181 с.

Кульбабська 2011: Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 672 с.

Курс 1951: Курс сучасної української літературної мови : в 2 т. / за ред. Л. А. Булаховського. Київ : Рад. шк., 1951. Т. 1. 519 с. Т. 2. 407 с.

Кучеренко 2003: Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови : Морфологія. Вінниця : Поділля 2000, 2003. 464 с.

Кучман 2011: Кучман І. М. Функціонально-семантична категорія каузативності в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2011. 16 с.

Ледней 2003: Ледней О. Ф. Об'єктні синтаксеми в структурі простого речення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Одеса, 2003. 19 с.

Леонова 1983: Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова : морфологія. Київ : Вища шк., 1983. 264 с.

Леута 2007: Леута О. І. Семантико-синтаксичні параметри українського дієслова : монографія. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. 401 с.

Леута 2008: Леута О. І. Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові : монографія. Київ : Такі справи, 2008. 205 с.

Литвиненко 2010: Литвиненко О. В. Лексико-семантична група «велика кількість грошей» як складова концепту неозначено великої кількості. *Дослідження з лексикології і граматики української мови* : зб. наук. праць. Дніпропетровськ. 2010. Вип. 9. С. 182–189. URL : <http://ukrmova.com.ua/zmist-zhurnalu/doslidzhennya-z-leksikologii-i-gramatiki-ukrainskoi-movi-vipusk-9/>.

Лукінова 2000: Лукінова Т. Б. Числівники в слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис). Київ : Наукова думка, 2000. 370 с.

Лучик 2003: Лучик А. А. Семантика прислівникових еквівалентів слова української і російської мов. Київ : Довіра, 2003. 495 с.

Масицька 1998: Масицька Т. Є. Граматична структура дієслівної валентності : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1998. 208 с.

Масицька 2016: Масицька Т. Є. Типологія семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей : монографія. Луцьк : ПДВ «Твердиня», 2016. 416 с.

Маслова 2023: Маслова Ю. П. Вербалізація концептів війна, мир, жінка, чоловік у газетному дискурсі України у воєнний період. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2023. Вип. 17 (85). С. 71–77.

Маслова 2023а: Маслова Ю. П. Експресивність як домінантна ознака сучасного газетного дискурсу України воєнного періоду. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2023. Вип. 67, т. 2. С. 226–230.

Маслова 2023б: Маслова Ю. П. Мовні засоби вираження емоцій на позначення ворога в газетному дискурсі України воєнного періоду. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* 2023. Вип. 61, т. 2. С. 163–169.

Маслова 2023в: Маслова Ю. П. Персуазивність газетного дискурсу сучасної України воєнного періоду. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2023. Вип. 18 (86). С. 33–36.

Маслова 2023г: Маслова Ю. П. Репрезентація зооморфної метафори в сучасному газетному українськомовному дискурсі воєнного періоду. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2023. Вип. 60, т. 3. С. 102–108.

Маслова 2024: Маслова Ю. П. Образ жінки в сучасному газетному дискурсі України воєнного періоду. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2024.

Вип. 21 (89). С. 134–138.

Матвіяс 1962: Матвіяс І. Г. Синтаксис займенників в українській мові. Київ : Вид-во АН УРСР, 1962. 131 с.

Матвіяс 1974: Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові. Київ : Рад. школа, 1974. 184 с.

Межов 2007: Межов О. Г. Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2007. 184 с.

Межов 2012: Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.

Межов 2022: Межов О. Г. Семантико-синтаксична й формально-граматична організація питальних речень у контексті лінгвістичного сьогодення. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2022. Том 33 (72). № 1. Ч. 1. С. 65–71.

Межов 2024: Межов О. Г. Приховані семантико-синтаксичні відношення в системі складносурядних речень сучасної української мови: лінгвістичний та лінгводидактичний аспекти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2024. № 48. С. 47–56.

Межов 2024a: Межов О. Г. Приховані семантико-синтаксичні відношення у безсполучникових та складнопідрядних реченнях сучасної української мови. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*. 2024. Том 35 (74). № 2. Ч. 1. С. 52–58.

Межов 2025: Межов О. Г. Комунікативно-синтаксична транспозиція у сферу спонукальності в сучасній українській мові. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*. 2025. Том 36 (75). № 1. Ч. 1. С. 62–67.

Межов 2025a: Межов О. Г. Семантико-синтаксична, формально-граматична та комунікативна організація речень з імпліцитною каузальністю. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*, 2025. Том 36 (75). № 2. Ч. 1. С. 31–37.

Межов, Костусяк, Здіховська 2023: Межов О. Г., Костусяк Н. М., Здіховська Т. В. Приховані семантико-синтаксичні відношення в системі простих ускладнених речень сучасної української мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Вип. 60, т.2. 2023. С. 4–8.

Межов, Костусяк, Здіховська 2024: Межов О. Г., Костусяк Н. М., Здіховська Т. В. Засоби вираження суб'єктно-адресатних відношень у спонукальних висловленнях української мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2024. Вип. 65. С. 73–77.

Мельник 2012: Мельник І. А. Валентність відчислівникових дієслівних синтаксичних транспозитів. *Волинська філологічна : текст і контекст. Актуальні проблеми сучасного мовознавства* : зб. наук. праць. Луцьк : Вид-во Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2012. Вип. 14. С. 150–166.

Мельник 2015: Мельник І. А. Відіменникова дієслівна морфологічна транспозиція в граматичній структурі української мови. *Типологія та функції мовних одиниць* : наук. журн. / редкол. : Н. М. Костусяк (гол. ред.) та ін. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. № 1 (3). С. 137–149.

Мельник 2015a: Мельник І. А. Зв'язкові компоненти – складники відіменникової дієслівної аналітичної синтаксичної транспозиції. *Типологія та функції мовних одиниць* : наук. журн. / редкол. : Н. М. Костусяк (гол. ред.) та ін. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. № 2 (4). С. 140–157.

Мельник 2015б: Мельник І. А. Відіменникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити у формально-синтаксичній структурі прос-

того речення. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство*. 2015. № 6 (307). С. 79–85.

Мельник 2015в: Мельник І. А. Транспозиційна граматика українського дієслова : монографія. Луцьк : Надстир'я, 2015. 476 с.

Мельник 2016: Мельник І. А. Транспозиція частиномовних класів у дієслово в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2016. 36 с.

Мірченко 2004: Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : монографія. 2-ге вид., переробл. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. 393 с.

Мірченко 2011: Мірченко М. В. Вибрані праці з категорійної граматики та лінгвотекстології. Луцьк : РВ Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. 254 с.

Мова і війна 2024: Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика : монографія / відп. ред. Б. М. Ажнюк. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2024. 616 с. URL : <https://drive.google.com/file/d/15U-YuRkcAZmnFT733IrcA0UgCNaHCCRX/view>.

Навальна 2024: Навальна М. Інновації в текстах українських мас-медіа воєнної тематики. *Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України: монографія*. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2024. С. 59–76. URL : <https://www.wuw.pl/product-pol-19651>.

Ніколашина 1997: Ніколашина Т. І. Семантична типологія прислівників у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 1997. 18 с.

Ожоган 1997: Ожоган В. М. Займенникові слова у граматичній структурі сучасної української мови : монографія. Київ : Вид-во Ін-ту укр. мови, 1997. 231 с.

Пасічник 2006: Пасічник І. А. Категорія валентності предикативних прикметників : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 184 с.

Плющ 1978: Плющ М. Я. Відмінок у семантико-синтаксичній структурі речення : навч. посібник. Київ : Київ. пед. ін-т, 1978. 107 с.

Плющ 1986: Плющ М. Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення. Київ : Вища шк., 1986. 175 с.

Плющ 2010: Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: підручник. 2-е вид., доповн. Київ : Вид. дім «Слово», 2010. 328 с.

Плющ 2011: Плющ М. Я. Синтаксична транспозиція відмінкових форм прикметника у предикативній функції. *Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 7. С. 86–90.

Плющ 2016: Плющ М. Я. Категорія відмінка в семантико-синтаксичній структурі речення. Київ : Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2016. 252 с.

Поляк 2018: Поляк І. П. Комунікативно-прагматична спеціалізація та формально-граматична репрезентація неозначеності в українській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія»* : зб. наук. праць / гол. ред. І. В. Ступак. Одеса : Міжнар. гуманіт. ун-т, 2018. Вип. 32. Т. 1. С. 200–202.

Поляк 2018а: Поляк І. П. Структурно-семантична організація категорії неозначеності. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т ім. Василя Стуса; гол. ред. А. П. Загнітко. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса. 2018. Вип. 35. С. 47–52.

Поляк 2018б: Поляк І. П. Функційний принцип опису мовних одиниць і категорій у сучасній лінгвістиці. *Розвиток філологічних наук: європейські практики та національні перспективи* : Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 26–27 жовтня 2018 року. Одеса :

Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2018. С. 30–32.

Поляк 2018в: Поляк І. П. Атрибутивне вираження неозначено-кількісної семантики в сучасній українській літературній мові. *Закарпатські філологічні студії* / ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т» ; гол. ред. І. М. Зимомря. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. Вип. 5. Т. 2. С. 17–22.

Поляк 2018г: Поляк І. П. Категорія неозначеності в системі функційно-семантичних категорійних одиниць. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія»* : зб. наук. праць / гол. ред. І. В. Ступак. Одеса : Міжнар. гуманіт. ун-т, 2018. Вип. 35. Т. 1. С. 40–43.

Поляк 2018г: Поляк І. П. Предикативна реалізація неозначено-кількісної семантики в сучасній українській літературній мові. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : «Філологічні науки» (мовознавство)* : зб. наук. праць / гол. ред. О. П. Кушлик. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. № 10. С. 104–108.

Поляк 2019: Поляк І. П. Функційно-семантична категорія неозначеності в сучасній українській літературній мові : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Луцьк, 2019. 268 с.

Попович 2000: Попович Н. М. Предикати кількості в сучасній українській мові. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія* : зб. наук. праць. Чернівці, 2000. Вип. 83. С. 244–252.

Попович 2002: Попович Н. М. Синтаксична структура речень з числівниковим компонентом у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2002. 19 с.

Предикат 2010: Предикат у структурі речення : монографія / за ред. В. І. Кононенка. Київ ; Івано-Франківськ ; Варшава : ВЦ Прикарпатського нац. ун-ту ім. В. Стефаника. 2010. 408 с.

Різник 2009: Різник С. М. Об'єктна сполучуваність іменних девербативів у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2009. 17 с.

Романюк 2012: Романюк С. Структура категорії темпоральності в сучасній українській мові. Warszawa : Sowa Sp. z o.o., 2012. 236 s.

Романюк 2015: Романюк С. Свої-інші-чужі в українському медіа-дискурсі. Висвітлення проблеми зрадників і «тушок». *Slavia Orientalis*. 2015. Vol. XIV, no 1. S. 125–139.

Романюк 2015a: Романюк С. Українська політична метафора: типи і функції. *Тенденції розвитку української лексики та граматики*. Warszawa, 2015. Cz. II. S. 38–50.

Романюк 2015б: Романюк С. Фразеологізми і неофразеологізми в українському політичному дискурсі. *Studia Ukrainica Poznaniensia*. 2015. Zeszyt III. Poznań, 2015. S. 249–259.

Романюк 2019: Романюк С. Мова пропаганди у спектрі сучасної лінгвістики. *Мова в суспільстві: семантика, синтактика, прагматика* / за ред. Г. Мацюк, І. Митнік, О. Новікової. Варшава – Львів – Мюнхен. Lublin : Wydawnictwo KUL, 2019. S. 75–85.

Романюк, Колібаба 2021: Романюк С., Колібаба Л. Типові моделі дієслівного керування в українській рекламі. *Slavistična revija*. 2021. Вип. 69 (3). С. 325–338.

Русанівський 1971: Русанівський В. М. Структура українського дієслова. Київ : Наук. думка, 1971. 315 с.

Русанівський 1977: Русанівський В. М. Дієслово – рух, дія, образ. Київ : Рад. школа, 1977. 112 с.

Русанівський 1988: Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. Київ : Наук. думка, 1988. 236 с.

Селіванова 1999: Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ : Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.

Селіванова 2006: Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

Семененко 2012: Семененко О. Ю. Семантична валентність мезуративів як операторів функції неозначено великої кількості (мультипліцитності) в сучасному поетичному дискурсі. *Лінгвістичні дослідження*. 2012. Вип. 33. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znphnpu_lingv_2012_33_37.

Сизонов 2024: Сизонов Д. Ю. Медійна фразеологія в інформаційному просторі сучасної України: лінгвостилістичний та комунікативно-функціональний ресурс : дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2024. 439 с.

Сікорська 2017: Сікорська О. О. Функціонально-семантична категорія потенційності в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Одеса, 2017. 20 с.

Слинько 1985: Слинько І. І. Чи є односкладні речення? *Мовознавство*. 1985. № 4. С. 85–83.

Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994: Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. Київ : Вища шк., 1994. 670 с.

Словник 1970–1980: Словник української мови : в 11т. Київ : Наук. думка, 1970–1980.

Соколова 2009: Соколова С. В. Транспозиційний потенціал прислівників у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2009. 20 с.

Соколова 1999: Соколова С. О. Граматична категорія особи українського дієслова (функціональний аспект). *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. Черкаси : БРАМА–ІСУЕП, 1999. Вип. 3. С. 86–94.

Сорокін 2014: Сорокін С. В. Дослідження поняттєвих категорій у парадигмі функціональної граматики (на прикладі категорії допустовості в турецькій мові). *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО*

Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія. 2014. Вип. 29. С. 115–125. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkyu_2014_29_18.

Соссюр 1998: Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. Київ : Основа, 1998. 324 с.

ССУС 2006: Словник сучасного українського сленгу / упоряд. Т. М. Кондратюк. Харків : Фоліо, 2006. 350 с. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001992>.

Степаненко 2024: Степаненко М. І. Політика і війна: закономірності та парадокси мовного розвитку (2022–2023 рр.) : монографія. Харків : Видавець Іванченко І. С., 2024. 804 с.

Сулима 2007: Сулима О. П. Причини транспозиції відмінкових форм іменника у складеному іменному присудку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. Вип. 3. С. 153–158.

Сулима 2008: Сулима О. П. Лексичне оформлення поширювачів групи іменного присудка. *Актуальні проблеми слов'янської філології* : міжвуз. зб. наук. статей / відп. ред. В. А. Зарва. Ніжин : ТОВ «Аспект-Поліграф», 2008. Вип. XVII : Лінгвістика і літературознавство. С. 123–129.

Сулима 2008а: Сулима О. П. Неспеціалізовані словоформи в ролі іменної частини складеного присудка. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ імені В. Винниченка, 2008. Вип. 75 (2). С. 109–113.

Сулима 2008б: Сулима О. П. Особливості функціонування зв'язки у складеному іменному присудку. *Наукові записки. Серія : Філологія* : зб. наук. праць. Вип. 10 : у 2-х т. / наук. ред. Н. Л. Іваницька. Вінниця, 2008. Т. 1. С. 259–266.

Сулима 2008в: Сулима О. П. Синтаксична транспозиція іменникових форм у позицію предиката. *Науковий часопис Національного*

педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. Вип. 4. С. 187–191.

Сулима 2008г: Сулима О. П. Складений іменний присудок у публіцистичному стилі. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. праць / відп. ред. Г. І. Мартинова. Черкаси : Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2008. Вип. 6. С. 309–316.

Сулима 2010: Сулима О. П. Іменникова вербалізація предикатів в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2010. 20 с.

СУМ-11: Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наук думка, 1970–1980. Т. I–XI.

СУМ-20: Словник української мови у 20 т. Т. 1–15. Київ : Наукова думка. 2015–2024.

Сучасна 1969: Сучасна українська літературна мова : морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1969. 583 с.

Сучасна 1972: Сучасна українська літературна мова : синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1972. 515 с.

Сучасна 1993: Сучасна українська літературна мова / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. ; за ред. А. П. Грищенка. Київ : Вища шк., 1993. 368 с. (Навчальне видання).

Сучасна 1997: Сучасна українська мова : підручник / О. М. Григор'єв, С. Є. Долман, Ю. В. Лисенко та ін. ; за ред. О. Д. Пономарева. Київ : Либідь, 1997. 400 с.

Сучасна 2006: Сучасна українська літературна мова : підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. ; за ред. М. Я. Плющ. 6-те вид., стер. Київ : Вища школа, 2006. 430 с. (Навчальне видання).

Сучасна 2011: Сучасна українська літературна мова : навч. посібник / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ, М. І. Степаненко, О. М. Горошкіна та ін. ; за ред. С. О. Караман. Київ : Літера ЛТД, 2011. 560 с.

Сюта 2023: Сюта Г. Лінгвософія опозиції «свій – чужий» у текстах періоду російсько-української війни. *Українська мова*. 2023. № 2 (86). С. 3–34.

Тимкова 2005: Тимкова В. А. Семантико-синтаксична структура двоскладних речень із предикатами якості в українській мові : монографія. Київ : Кондор, 2005. 134 с.

Тиха 2019: Тиха Л. Ю. Лексичні засоби вираження неозначеності в українській мові (на матеріалі роману В. Лиса «Країна гіркої ніжності»). *Закарпатські філологічні студії* / ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т» ; гол. ред. І. М. Зимомря. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 6. С. 26–29.

Тиха 2019а: Тиха Л. Ю. Семантичні та граматичні особливості категорії неозначеності в сучасній українській художній прозі (на матеріалі роману Дари Корній «Тому, що ти є»). *Закарпатські філологічні студії* / ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т» ; гол. ред. І. М. Зимомря. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 7. Т. 1. С. 39–43.

Ткачук 2003: Ткачук В. М. Категорія суб'єктивної модальності : монографія. Тернопіль : Підручники й посібники, 2003. 240 с.

Ткачук 2009: Ткачук Т. П. Функціонально-семантична категорія допустовості в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2009. 19 с.

Томенюк 2015: Томенюк О. С. Когнітивний підхід до аналізу мовних явищ. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство*. 2015. Вип. 11. С. 141–146.

Торосян 2018: Торосян О. М. Прагматичний потенціал прагматичного синтаксису. *Science Review*. 2018. February, 2(9). Vol. 6. S. 94–99. URL : <http://www.academia.edu/36361428>.

Українська мова 2000: Українська мова : Енциклопедія : 1797 статей / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 2000. 752 с.

Український 2024: Український етномовний континуум в умовах війни Росії проти України : монографія / відп. редактор С. О. Соколова. Київ : Інститут української мови НАН України, 2024. 366 с. [Електронне видання]. URL : <https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/Etnomovnyj-kontynuum.pdf>.

Філософський 2002: Філософський енциклопедичний словник / гол. редкол. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

Хохрякова 2016: Хохрякова І. П. Засоби репрезентації та внутрішнє семантичне розгалуження неозначеності в сучасній українській літературній мові (на матеріалі творів Любка Дереша). *Молодий вчений* : науковий журнал. Херсон : ТОВ «Видавничий дім “Гельветика”», 2016. № 3 (30). 2016. С. 554–557.

Хохрякова 2017: Хохрякова І. П. Функційно-семантичні вияви категорії неозначеності в сучасній українській мові. *Litteris et Artibus: нові горизонти* : зб. наук. статей / за заг. ред. Р. О. Дубровського. Хмельницький : ФОП Цюпак А. А. 2017. Вип. І. С. 77–83.

Христіанінова 1991: Христіанінова Р. О. Просте речення в шкільному курсі української мови. Київ : Рад. школа, 1991. 160 с.

Хрустик, Петрова, Серкал 2022: Хрустик Н. М., Петрова С. А., Серкал Т. С. Позивні українських військовослужбовців: мотиви номінації. *Вісник Одеського національного університету. Філологія*. 2022. Т. 26, № 2 (24). С. 104–114. URL : [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2021.2\(24\).251860](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2021.2(24).251860).

Шабат 2000: Шабат С. Т. Категорія питальної модальності в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2000. 19 с.

Шабат-Савка 2014: Шабат-Савка С. Т. Вербалізація категорії комунікативної інтенції: когнітивні, граматичні та дискурсивні вияви : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2014. 36 с.

Шинкарук 1999: Шинкарук В. Д. Модальність як категорія модусу. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць ; укл. : А. П. Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк : ДонДУ, 1999. Вип. 5. С. 125–128.

Шинкарук 2002: Шинкарук В. Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення : монографія. Чернівці : Рута, 2002. 272 с.

Шульжук 2004: Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ : Академія, 2004. 408 с.

Шульська 2022: Шульська Н. Позивні імена українських військових в антропонімній системі мови (на прикладі матеріалів ЗМІ). *Українська філологія в контексті розвитку європейської наукової думки* : матеріали всеукр. наук. конференції з міжнародною участю, присвяченої 85-річчю від дня народження професора Дмитра Бучка (10–11 листопада 2022 року). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2022. С. 42–47.

Шульська, Зінчук, Кевлюк 2023: Шульська Н. М., Зінчук Р. С., Кевлюк І. В. Наративи формування зневіри як вияв ворожої інформаційно-психологічної операції: на матеріалі мови ЗМІ. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*. 2023. Т. 34 (73), № 2, ч. 2. С. 152–157. URL : https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/2_2023/part_2/25.pdf.

Шульська, Зінчук, Науменко 2024: Шульська Н. М., Зінчук Р. С., Науменко Л. М. (Не) коректна лексика в сучасній медіакомунікації: етичні норми та мовна практика. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*. 2024. Т. 35 (74), № 1, ч. 2. С. 187–192. URL : <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/24904>.

Шульська, Салтан, Римар 2024: Шульська Н. М., Салтан В. Л., Римар Н. Ю. Лексичні одиниці в медіатекстах про російсько-українську війну: мовна актуалізація і доцільність уживання. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*. 2024. Т. 35 (74), № 1, ч. 2. С. 193–198. URL : <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.1.2/32>.

Ясакова 2010: Ясакова Н. Ю. Семантика означеності / неозначеності у формуванні персонального статусу суб'єкта речення. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. праць. 2010. Вип. 11. С. 142–147.

Allwood 2003: Allwood J. Meaning potential and context. Some consequences for the analysis of variation in meaning. *Cognitive approaches to lexical semantics*. Berlin : Moutonde Gruyter, 2003. P. 29–65.

Bally 1965: Bally C. Linguistique générale et linguistique française; 4e éd. revue et corrigée. Berne : Editions Francke, 1965.

Chafe 1970: Chafe W. Meaning & Structure of Language. Chicago : University of Chicago Press, 1970. 360 p.

Chafe 1976: Chafe W. Givenness, contrastiveness, definiteness, subjects, topics, and point of view. *Subject and Topic*, edited by Charles N. Li. New York: Academic Press, 1976. P. 27–55.

Chafe 1994: Chafe W. Discourse, Consciousness and Time. Chicago : University of Chicago Press, 1994. 392 p.

Coulson, Oakley 2005: Coulson S., Oakley T. Blending and coded meaning: Literal and figurative meaning in cognitive semantics. *Journal of Pragmatics*. October 2005. Vol. 37. Issue 10. P. 1510–1536. URL : <http://www.cogsci.ucsd.edu/~coulson/Papers/coak-jop.pdf>.

Daneš, Grepl, Hlavsa 1987: Daneš Fr., Grepl M., Hlavsa Z. Mluvnice češtiny. Praha : Academia, 1987. D. III. Skladba. 748 s.

Dik 1978: Dik S. C. Functional grammar. Amsterdam etc. : North-Holland, 1978. 230 p.

Dik 1980: Dik S. C. Studies in functional grammar. London etc. : Academic Press, 1980. 245 p.

Dokulil 1962: Dokulil M. Tvoření slov v češtině. Praha : Nakl. Č. akad. věd., 1962. Sv. 1. 263 s.

Giles 2003: Giles D. Media Psychology. Mahwah, New Jersey, London : Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 2003. 324 p.

Giora 2002: Giora R. Literal vs. figurative language : Different or equal. *Journal of Pragmatics*. April 2002. Vol. 34, Issue 4. P. 487–506. URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0378216601000455>.

Givon 1993: Givon T. *English Grammar : A Function-Based Introduction*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1993. 363 p.

Helbig 1985: Helbig G. Valenz und Kommunikation. *Deutsch als Fremdsprache*. 1985. H. 3. S. 153–156.

Keenan 1976: Keenan E. L. Toward a universal definition of ‘subject’. *Subject and Topic*, edited by Charles Li. New York : Academic Press, 1976. P. 303–333.

Kuryłowicz 1987: Kuryłowicz J. *Studia językoznawcze*. Wybór prac opublikowanych w języku polskim; wyd. L. Bcdnarczuk. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987. 510 p.

Kolibaba, Romaniuk, 2022: Kolibaba L., Romaniuk S. Formy gramatyczne zwrotów do osób we współczesnym ukraińskim dyskursie politycznym: norma i praktyka. *Prace Językoznawcze*. 2022. Nr XXIV/4. S. 213–228.

Kostusiak, Navalna, Mezhov 2020: Kostusiak N., Navalna M., Mezhov O. The Functional-Cognitive Category of Femininity in Modern Ukrainian. *Cognitive Studies / Études cognitives*. 2020. No 20. Article 2310. S. 1–12. URL : <https://doi.org/10.11649/cs.2310>.

Kostusiak, Navalna, Mezhov, Sydorenko, Skliarenko, Tarasenko, Dubrova, Maidaniuk, Levchuk, Danyliuk-Tereshchuk 2024: Kostusiak N., Navalna M., Mezhov O., Sydorenko T., Skliarenko O., Tarasenko S., Dubrova S., Maidaniuk I., Levchuk I. Danyliuk-Tereshchuk T. Processes of Neologization in Mass Media Texts During the Period of the Russian-Ukrainian War. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2024. Vol. 14, issue 2, spec. issue XLIII. P. 19–25. URL : https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140243/papers/A_03.pdf.

Kostusiak, Navalna, Skliarenko, Masytska, Sydorenko, Pryimachok, Holoïukh 2023: Kostusiak N., Navalna M., Skliarenko O., Masytska T., Sydorenko T., Pryimachok O., Holoïukh L. Expression of Negation in Media Texts During the Russian-Ukrainian War. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Vol. 13, issue 1, spec. issue XXXIV. P. 123–131. URL : http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130134/papers/A_18.pdf.

Kostusiak, Prymachok, Zdikhovska, Shkamarda, Svitlikovska, Poliak 2022: Kostusiak N., Prymachok O., Zdikhovska T., Shkamarda O., Svitlikovska O., Poliak I. Communicative-pragmatic Potential and Semantic-grammatical Manifestations of Uncertainty in Modern Ukrainian Masmedia. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 2022. Vol. 12, issue 1, spec. issue XXVII. P. 41–46. URL : http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120127/papers/A_09.pdf.

Kostusiak, Shulska, Lisova, Yaresko, Ivanova, Pochuieva, Afanasieva 2023: Kostusiak N., Shulska N., Lisova Yu., Yaresko K., Ivanova I., Pochuieva O., Afanasieva O. Language Verbalization of Quantitativeness in Modern Mass Media: Linguistic-cognitive and Communicative-pragmatic Dimensions in Ukrainian Language. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Vol. 13, issue 1, spec. issue XXXIV. P. 149–155. URL : http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130134/papers/A_22.pdf.

Kostusiak, Shulska, Sadivnychy, Sydorenko, Zdikhovska, Iovkhimchuk, Bondarenko 2023: Kostusiak N., Shulska N., Sadivnychy V., Sydorenko N., Zdikhovska T., Iovkhimchuk N., Bondarenko O. Metaphorization in the Ukrainian Media Discourse in 2022–2023: External Factors, Dynamic Processes, Communicative and Intentional Dimensions. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Vol. 13, issue 2, spec. issue XXXV. P. 40–46. URL : https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130235/papers/A_07.pdf.

Kyryliuk 2022: Kyryliuk O. Linguistic means of dehumanisation of the enemy in the discourse of the armed conflict in Ukraine. *The Journal of Linguistic and Intercultural Education*. 2022. Vol. 15 (2). P. 145–167. URL : <https://dspace.cusu.edu.ua/handle/123456789/4931>.

Navalna, Kostusiak, Levchenko, Oleksenko, Shyts, Popkova 2022: Navalna M., Kostusiak N., Levchenko T., Oleksenko V., Shyts A., Popkova O. Extra-Linguistic Factors and Tendencies of Activation of Military Vocabulary in Ukrainian Mass Media. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. Vol. 12, issue 1, spec. issue XXV. P. 184–189. URL : http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120125/papers/A_33.pdf.

Navalna, Kostusiak, Mezhov 2021: Navalna M., Kostusiak N., Mezhov O. The functional-cognitive characteristics of interrogative utterances in modern Ukrainian. *Cognitive Studies | Études cognitives*, 2021 (21). Article 2484. S. 1–14. URL : <https://doi.org/10.11649/cs.2484>.

Navalna, Kostusiak, Mezhov, Marchuk, Buhaiova, Novoseletska, Shapran, Khomych, Musiichuk, Bobkov 2024: Navalna M., Kostusiak N., Mezhov O., Marchuk L., Buhaiova O., Novoseletska S., Shapran N., Khomych T., Musiichuk T., Bobkov V. Grapho-Barbarisms in the Headlines of Ukrainian Media Texts. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2024. Vol. 14, issue 2, spec. issue XLIV. P. 59–66. URL : https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140244/papers/A_10.pdf.

Navalna, Kostusiak, Sazonova, Prosianyk, Skliarenko, Chernobrov, Ovsiienko, Pryimachok, Shynkar 2024: Navalna M., Kostusiak N., Sazonova Ya., Prosianyk O., Skliarenko O., Chernobrov Yu., Ovsiienko A., Pryimachok O., Shynkar T. Invective Vocabulary in The Language of the Ukrainian Mass Media During the Russia-Ukraine War: Stylistic Layers and Pragmatics of Meaning. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 2024. Vol. 14, issue 1, spec. issue XL. P. 47–53. URL : https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140140/papers/A_07.pdf.

Navalna, Shynkaruk, Kostusiak, Prosianyk, Chernobrov, Adamchuk 2023: Navalna M., Shynkaruk V., Kostusiak N., Prosianyk O., Chernobrov Yu., Adamchuk N. Lexico-Semantic Innovations in the Texts of the Ukrainian Mass Media on Military Topics. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Vol. 13, issue 1, spec. issue XXXIV. P. 132–139. URL : http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130134/papers/A_19.pdf.

Norén, Linell 2007: Norén K., Linell P. Meaning Potentials and the Interaction between Lexis and Contexts: An Empirical Substantiation. *Pragmatics. Quarterly Publication of the International Pragmatics Association (IPrA)*. 2007. Vol. 17. Issue 3. P. 387–416. URL : <https://www.jbe-platform.com/content/journals/10.1075/prag.17.3.03nor>

Sgall, Hajičová, Panevová 1986: Sgall P., Hajičová E., Panevová J. The meaning of the sentence in its semantic and pragmatic aspects. Prague : Springer, 1986. 354 p.

Shulska, Kostusiak, Rymar, Zavarynska, Mykhalchuk, Bovda 2022: Shulska N., Kostusiak N., Rymar N., Zavarynska I., Mykhalchuk S., Bovda O. Call Names in Unofficial Communication of the Military: Specificity of Creation and Lexico-Semantic Base. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. Vol. 12, issue 2, spec. issue XXX. P. 53–60. URL : http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120230/papers/A_11.pdf.

Shulska, Kostusiak, Pykaliuk, Sypchenko, Bondarenko, Dubetska, Yevdokymenko, Zyma 2023: Shulska N., Kostusiak N., Pykaliuk R., Sypchenko I., Bondarenko O., Dubetska O., Yevdokymenko I., Zyma O. Incorrect Nominations of Persons as Violations of Journalistic Ethics in Modern Materials of Sensitive Media Content (On the Materials of Ukrainian Media). *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Vol. 13, issue 2, spec. issue XXXVII. P. 63–70. URL : https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130237/papers/A_10.pdf.

Shulska, Kostusiak, Vilchynska, Bachynska, Verbovetska, Svystun, Savchyn 2023: Shulska N., Kostusiak N., Vilchynska T., Bachynska H., Verbovetska O., Svystun N., Savchyn T. Derivative Potential of Unofficial Anthroponyms: Lexico-Semantic Method of Name Production. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Vol. 13, issue 2, spec. issue XXXV. P. 74–81. URL : https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130235/papers/A_11.pdf.

Shulska, Kostusiak, Zinchuk, Kozlova, Koliada, Musiichuk, Zavarynska, Yablonskyi, Holub, Shevchuk 2024: Shulska N., Kostusiak N., Zinchuk R., Kozlova T., Koliada E., Musiichuk T., Zavarynska I., Yablonskyi M., Holub Yu., Shevchuk O. Anglicisms in Professional Media Discourse: Dynamics, Spelling Practice, Stylistic Transposition. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2024. Vol. 14, issue 2, spec. issue XLIII. P. 66–73. URL : https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140243/papers/A_12.pdf.

Shulska, Kostusiak, Zyma, Larina, Bukina, Kevliuk, Ostapchuk 2023: Shulska N., Kostusiak N., Zyma O., Larina K., Bukina N., Kevliuk I., Ostapchuk S. Hate Language as a Negative Phenomenon of the Ukrainian Domestic Media Space in News Content about the War. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Vol. 13, issue 2, spec. issue XXXV. P. 82–87. URL : https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130235/papers/A_12.pdf.

Tausczik, Pennebaker 2010: Tausczik Y., Pennebaker J. W. The Psychological Meaning of Words: LIWC and Computerized Text Analysis Methods. *Journal of Language and Social Psychology*. 2010. 29 (1). P. 24–54.

Tesnière 1959: Tesnière L. *Éléments de syntaxe structurale*. Paris : Librairie Klincksieck, 1959. 690 p. URL : <https://archive.org/details/LucienTesniereElementsDeSyntaxeStructurale/mode/2up>.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусів В. Я. Притулок : роман. Ужгород : Ліра, 2010. 368 с.
2. Андрухович Ю. І. Рекреації : романи. Київ : Час, 1997. 287 с.
3. Андрухович Ю. І. Московіада : роман жахів. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. 140 с.
4. Андрухович Ю. І. Дванадцять обручів : роман. Київ : Критика, 2003. 317 с.
5. Андрухович Ю. І. Лексикон інтимних міст. Довільний посібник з геопоетики та космополітики. Київ : Meridian Czernowitz, Майстер книг. 2011. 480 с.
6. Андрухович С. Ю. Жінки їхніх чоловіків : оповідання. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2005. 160 с.
7. Антикор : національний антикорупційний портал. 2022–2025. URL : <https://antikor.info>.
8. Апостроф : інтернет-видання. 2024–2025. URL : <https://apostrophe.ua>.
9. АрміяInform : онлайн-медіа Міністерства оборони України. 2022–2025. URL : <https://armyinform.com.ua>.
10. Аргумент : сайт. 2025. URL : <https://argumentua.com>.
11. Баранов В. Ф. Не вір, не бійся, не проси : романи. Київ : Ярославів вал, 2008. 466 с.
12. Бердник О. П. Шляхи титатнів : науково-фантастичний роман. Київ : Радянський письменник, 1959. 268 с.
13. Бердник О. П. Вогнесміх : роман-феєрія. Київ : Рад. письменник, 1988. 542 с.
14. Білик І. І. Похорон богів : роман ; редкол.: В. Біленко, А. Дімаров, О. Дмитренко та ін. Київ : Дніпро, 1988. 571 с.
15. Білик І. І. Золотий Ра: Геродотові історії у віл. переказі : роман ; післямова В. І. Пашенка. Київ : Веселка, 1989. 470 с.
16. Бобик І. Художниця : новели. Київ : Мультимедійне вид-во Стрельбицького, 2018. 150 с. URL : <https://www.litres.ru/irina-bobik/hudozhnitsya>.

17. Бойчук Б. М. Три романи. Київ : Факт, 2004. 373 с.
18. Брукс Т. Ожеледиця : детектив. Київ : Юстініан, 2017. 96 с.
19. Вдовиченко Г. К. Купальниця : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2012. 237 с.
20. Вдовиченко Г. К. Інші пів'яблука : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 251 с.
21. Весь Кривий Ріг : інформаційний ресурс. 2022–2025. URL : <https://www.veskr.com.ua>.
22. Винничук Ю. П. Весняні ігри в осінніх садах : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2007. 284 с.
23. Винничук Ю. П. Цензор снів : роман. Харків : Фоліо, 2016. 318 с.
24. Високий вал : інтернет-видання. Чернігів. 2017. URL : <http://val.ua>.
25. Вільчинський О. К. Криївка : повість. Харків : Фоліо, 2011. 220 с.
26. Вінграновський М. С. Вибрані твори : у 3 т. Тернопіль : Богдан, 2004. Т. I : Поезії. 400 с. ; Т. II : Северин Наливайко : роман. 400 с. ; Т. III : Повісті й оповідання. 352 с.
27. Волинь : незалежна громадсько-політична газета. Луцьк. 2008–2018. URL : <https://www.volyn.com.ua>.
28. Волков О. М. Амністія для хакера : роман. Київ : Зелений пес, 2005. 460 с.
29. Волков О. М. Переможець отримує все : роман. Київ : Зелений пес, 2007. 414 с.
30. Волков О. М. Емісар : роман. Київ : Нора-друк, 2012. 286 с.
31. Врублевський В. М. Мертвому півню фагот не потрібен, або Каїруанські хроніки : Конспірологічний роман. Житомир : Вид. О. Євенок, 2015. 408 с.
32. Гаврилів Т. І. Де твій дім, Одиссею? : поема. Львів : Вид-во Аннети Антоненко, 2015. 216 с.
33. Гаврош О. Д. Бесіди з владикою Міланом : шість інтерв'ю. Ужгород : Ліра, 2012. 63 с.
34. Газета по-українськи : всеукраїнська суспільно-політична газета. Київ. 2011–2025. URL : <https://gazeta.ua>.

35. Главком : онлайн-медіа. 2023–2025. URL : <https://glavcom.ua>.
36. Головні новини України : сайт. 2022–2025. URL : <https://renews.com.ua>.
37. Гончар О. Т. Вибрані твори : У 4 т. Київ : Сакцент Плюс, 2005. Т. 1 : Тронка ; Собор ; Кресафт. 542 с. ; Т. 2 : Циклон ; Твоя зоря ; Микита Братусь ; Далекі вогнища. 736 с. ; Т. 3 : Людина і зброя ; Чорний Яр. 320 с.
38. Гончар О. Т. Крапля крові : роман. Київ : Мультимедійне вид-во Стрельбицького, 2017. URL : <https://www.yakaboo.ua/kraplja-krovi-1578637.html>.
39. Горик Н. П. Територія слова. Поезії. Луцьк : Надстир'я, 1993. 92 с.
40. Горик Н. П. Повернення Мавки : поезії. Луцьк : Надстир'я, 2004. 94 с.
41. Горик Н. П. Вересень : поезії різних років. Луцьк : Терен, 2007. 172 с.
42. Громадське інтерактивне телебачення. 2024. URL : <https://uagit.tv>.
43. Гримич М. В. Острів білої сови : роман. Київ : Дуліби, 2010. 159 с.
44. Гримич М. В. Фріда : роман. Київ : ПП Дуліби, 2006. 192 с.
45. Гулько Л. Помста Перса Дарія, або Скіфо-перська війна. Київ : Мультимедійне вид-во Стрельбицького, 2018. 170 с. URL : <https://www.litres.ru/l-d-ya-gulko/pomsta-persa-dar-ya-abo-sk-fo-perska-v-yna>.
46. Гуменюк Н. П. Енна. Дорога до себе : роман ; передм. В. Шовкошитного. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. 256 с.
47. Гурницька Н. Мелодія кави у тональності кардамону : роман ; передм. О. Печорної. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. 400 с.
48. Гуцало Є. П. Вибрані твори у 2 т. Київ : Рад. письменник, 1987. Т. 2 : Оповідання. Княжа гора : повість. 1987. 587 с.
49. Гуцало Є. П. Сльози Божої матері : повісті. Київ : Молодь, 1990. 264 с.

50. Гуцало Є. П. З вогню воскресли ; Мертва зона ; Біль і гнів ; Безголов'я : повісті. Київ : Укр. вид. група, 1996. 432 с.
51. Дашвар Люко. На запах м'яса : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 364 с.
52. Дашвар Люко. Покров : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2015. 378 с.
53. Денисенко Л. В. Кавовий присмак кориці: роман. Київ : Нора-Друк, 2007. 208 с.
54. День : щоденна всеукраїнська газета. Київ. 2000–2018. URL : <https://day.kyiv.ua>.
55. Дереш Л. А. Культ : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2007. 240 с.
56. Дереш Л. А. Архее : Монолог, який усе ще триває : роман. Харків : Фоліо, 2012. 308 с.
57. Дереш Л. А. Голова Якова : алхімічна комедія : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2012. 240 с.
58. Дереш Л. А. Поклоніння ящірці : як нищити ангелів : роман. Харків : Фоліо, 2012. 188 с.
59. Дереш Л. А. Намір : роман. 2-ге вид. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. 332 с.
60. Дімаров А. А. Друга планета ; Три грані часу : фантаст. повісті. Київ : Школа, 2006. 304 с.
61. Дзюба І. М. Спогади і роздуми на фінішній прямій ; вступ. ст. М. Г. Жулинського. Київ : Криниця, 2008. 928 с.
62. Дочинець М. І. Лис та інші детективні історії : роман, оповідання. Мукачево : Карпатська вежа, 2014. 356 с.
63. Дрозд В. Г. Листя землі : нові книги роману ; післямова М. Г. Жулинський. Київ : Український письменник, 2003. 514 с.
64. Дроздов О. П. № 1 : роман-вибух. Київ : Вид-во Анетти Антоненко, 2016, 256 с.
65. Друкарня : платформа. 2022–2025. URL : <https://drukarnia.com.ua>.

66. Дячук С. Біла ріка. Частина перша : Смерекові гори ; Частина друга : Весна зарання. Київ : «Електрокнига», 2014. 324 с.
67. Експрес : електронний формат всеукраїнської суспільно-політичної газети. Львів. 2011–2018. URL : <https://expres.online>.
68. Еспресо : сайт. 2022–2025. URL : <https://espresso.tv>.
69. Єшкілев В. Л. Апокриф мандрів Григорія Сковороди : роман. Київ : Академія, 2012. 248 с.
70. Жадан І. І. Квіти терену : зб. оповідань. Київ : Мультимедійне вид-во Стрельбицького, 2018. 50 с. URL : <https://www.litres.ru/rina-zhadan-10948461/kv-ti-terenu>.
71. Жадан С. В. Біг Мак та інші історії : кн. вибр. оповід. Харків : Фоліо, 2013. 312 с.
72. Жадан С. В. Ворошиловград : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2015. 320 с.
73. Жадан С. В. Месопотамія : збірка. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. 288 с.
74. Журавльов Д. В. 100 ключових подій української історії. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. 400 с.
75. Забужко О. С. Let my people go : 15 текстів про українську революцію. Київ : Факт, 2005. 232 с.
76. Забужко О. С. Музей покинутих секретів : роман. Вид. 2-е, доп. Київ : Факт, 2010. 831 с.
77. Заєць В. А. Машина забуття : фантастичні оповідання. Київ : Вид-во «Молодь», 1982. 128 с.
78. Загребельний П. А. Твори у 2 т. Київ : Дніпро, 1984. Т. 2. Смерть у Києві. Первоміст : романи. 663 с.
79. Загребельний П. А. Попіл снів : пригодницька повість. Київ : Український письменник, 1995. 159 с.
80. Загребельний П. А. Євпраксія : роман. Харків : Фоліо, 2001. 349 с.
81. Загребельний П. А. Безслідний Лукас : роман. Харків : Фоліо, 2003. 398 с.

82. Західний інформаційний фронт : сайт. 2023–2025. URL : <https://zahidfront.com.ua>.
83. Знай.UA. 2022–2025. URL : <https://zk.znaj.ua>.
84. Іваничук Р. І. Черлене вино ; Манускрипт з вулиці Руської : романи. Харків : Фоліо, 2006. 382 с.
85. Іваничук Р. І. Четвертий вимір ; Шрами на скалі : романи Харків : Фоліо, 2007. 447 с.
86. Іваничук Р. І. Країна Ірредента : політичний роман. Київ : Ярославів вал, 2008. 192 с.
87. Іваничук Р. І. Мальви ; Орда : романи Харків : Фоліо, 2008. 415 с.
88. Іваничук Р. І. Бо війна – війною... ; Через перевал : романи. Київ : Кордон, 2015. 445 с.
89. Інтерфакс-Україна : інформаційне агентство. 2023–2025. URL : <https://interfax.com.ua>.
90. Інформаційно-консалтингова компанія Defense Express. 2022–2025. URL : <https://defence-ua.com>.
91. Карась А. Ф. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і неklasичних інтерпретаціях : монографія. Київ ; Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 519 с.
92. Когут Л. С. Країна розбитих сердець : повісті, оповідання. 2-е вид. Львів : ТзОВ «Видавнича фірма «Афіша», 2010. 392 с.
93. Когут Л. С. Пов'язані коханням : роман. Львів : ТзОВ «Видавнича фірма «Афіша», 2012. 159 с.
94. Когут Л. С. Свої... Чужі... : роман. Львів : ТзОВ «Видавнича фірма «Афіша»», 2014. 200 с.
95. Кокотюха А. А. Аномальна зона : роман. Київ : Нора-Друк, 2009. 246 с.
96. Корній Дара. Гонимарник : роман. передм. Люко Дашвар. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2010. 336 с.
97. Конкурент : інформаційне агентство. 2022–2025. URL : <https://konkurent.ua>.
98. Кононенко Є. Імітація : роман. Львів : Кальварія, 2001. 40 с.

99. Кононенко Є. Зрада. ZRADA made in Ukraine : роман. Львів : Кальварія, 2002. 159 с.
100. Кононенко Є. Бабусі також були дівчатами : психологічний детектив. Київ : Грані-Т, 2010. 90 с.
101. Кононенко Є. Кат : новели. Львів : Вид-во Анетти Антоненко, 2015. 120 с.
102. Копань Л. Ю. Пульсари : Науково-фантастичний роман. Київ : Рад. письменник, 1983. 320 с.
103. Кореспондент.net : сайт. 2024–2025. URL : <https://ua.korrespondent.net>.
104. Костенко Л. В. Сад нетанучих скульптур : вірші, поема-балада, драматичні поеми. Київ : Рад. письменник, 1987. 207 с.
105. Костенко Л. В. Вибране. Київ : Дніпро, 1989. 559 с.
106. Костенко Л. В. Маруся Чурай : історичний роман у віршах. Київ : Веселка, 1999. 159 с.
107. Костенко Л. В. Записки українського самашедшого : роман. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2010. 416 с.
108. Костецький А. Г. Мінімакс – кишеньковий дракон, або День без батьків : казкові, фантастичні та пригодницькі повісті. Київ : Компанія ОСМА, 2016. 352 с.
109. Кралюк П. М. Ярослав Мудрий. Харків : Фоліо, 2018. 160 с.
110. Кременчуцька газета. 2021–2025. URL : <https://kg.ua>.
111. Лис В. С. Іван і чорна пантера : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2012. 320 с.
112. Літопис УПА : Том 5. Волинь і Полісся. Книга третя : споми-ни учасників. Відповід. ред. Є. Штендера, співред. П. Потічний. Торон-то : Вид-во «Літопис УПА», 1984. 312 с.
113. Лопата В. І. Дорогу свою покажи мені, Господи. Київ : «Анна – Т», 2005. 265 с.
114. Малик В. К. Черлені щити : роман. Харків : Прапор, 1985. 295 с.
114. Малик В. К. Князь Кий : роман. Харків : Фоліо, 2009. 282 с.
116. Малик В. К. Таємний посол : тетралогія. Кн. 3 Чорний верш-ник. Кн. 4. Шовковий шнурок. Харків : Фоліо, 2016. 480 с.

117. Матіос М. В. Солодка Даруся : драма на три життя Львів : ЛА «Піраміда», 2005. 174 с.
118. Матіос М. В. Нація : зб. оповідань. Львів : ЛА «Піраміда», 2006. 204 с.
119. Матіос М. В. Кулінарні фіглі : повість. Львів : ЛА «Піраміда», 2009. 208 с.
120. Матіос М. В. Чотири пори життя. Львів : ЛА «Піраміда», 2009. 264 с.
121. Матіос М. В. Вирвані сторінки з автобіографії. Львів : ЛА «Піраміда», 2010. 366 с.
122. Меднікова М. М. Крутая плюс, або Терористка 2 : роман. Львів : Кальварія, 2005. 272 с.
123. Мета: регіональні новини. 2024–2025. URL : <https://news.meta.ua>.
124. Міщенко Д. О. Лихі літа ойкумени : історичний роман. Київ : Рад. письменник, 1985. 463 с.
125. Міщенко Д. О. Синьоока Тивер : історичний роман. Київ : Укр. центр духов. культури, 1996. 423 с.
126. МСК Дніпро : сайт. 2024–2025. URL : <https://mskdnipro.com>.
127. Мушкетик Ю. М. Обвал : повісті та оповідання ; ред. Г. Кулеба. Київ : Рад. письменник, 1985. 381 с.
128. Мушкетик Ю. М. Яса : роман. Київ : Дніпро, 1990. 831 с.
129. Мушкетик Ю. М. Погоня ; Прийдімо, вклонімося : роман : Правдива історія, розказана запорозьким козаком Семеном Білокобилкою та скомпонована, доповнена й потрактована його побратимом, якого читач розпізнає з оповіді. Київ : Український Центр духовної культури, 1997. 440 с.
130. Мушкетик Ю. М. Біла тінь : роман. Київ : Твім інтер, 2004. 392 с.
131. Мушкетик Ю. М. На брата брат : роман. Харків : Фоліо, 2007. 317 с.
132. Мушкетик Ю. М. Гетьманський скарб : роман. Харків : Фоліо, 2008. 414 с.

133. Мушкетик Ю. М. Гетьман, син гетьмана : повісті. Харків : Фоліо, 2013. 220 с.
134. Нестайко В. З. Дивовижні події в шостому «Б» : повість. Київ : Веселка, 1986. 302 с.
135. Нестайко В. З. Одиниця з обманом : повісті й оповідання для дітей. Харків : ВД «Школа», 2011. 320 с.
136. Нестайко В. З. Пригоди журавлика : казкова повість ; іл. С. С. Рудікова. Київ : Майстер-клас, 2012. 112 с.
137. Нечитайло. М. Дріт : зб. оповідань. Київ : Мультимедійне вид-во Стрельбицького, 2018. 276 с. URL : <https://www.yakaboo.ua/drit.html>.
138. Новинарня : сайт. 2022–2025. URL : <https://novynarnia.com>.
139. Павличко Д. В. Літературознавство : у 2 т. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2007. Критика. Т. 1. Українська література / Передм. авт. 566 с.
140. Пагутяк Г. В. Господар : фантастичний роман. Київ : Рад. письменник, 1986. 200 с.
141. Пагутяк Г. В. Слуга з Добромиля : роман. Київ : Дуліби, 2006. 336 с.
142. Пагутяк Г. В. Урізка готика : роман. Київ : Дуліби, 2009. 352 с.
143. Пагутяк Г. В. Зачаровані музиканти : роман-феєрія. Київ : Ярославів вал, 2010. 221 с.
144. Пагутяк Г. В. Жорстокість існування : роман-есеї. Львів : ЛА «Піраміда», 2017. 280 с.
145. Пантюк С. Д. Сім днів і вузол смерті : роман, новели. Київ : Вид-во Сергія Пантюка, 2007. 288 с.
146. Патріоти України : сайт. 2024–2025. URL : <https://patrioty.org.ua>.
147. Пахомова Т. Р. Таємниця галицького Версалю : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2017. 352 с.
148. Пашковський Є. В. Свято : роман. *Дніпро* : літературно-художній журнал. Київ, 1989. Ч. 9–10. С. 4–87.
149. Пашковський Є. В. Щоденний жезл : роман-есеї. Львів : ЛА «Піраміда», 2011. 424 с.

150. Петрушенко В. Л. Історія світової філософії. Фундаментальні проблеми філософії : навч. посібник. Львів : НУ «ЛП», 2001. 220 с.
151. Подволоцький А. Поки Бог спить : іст.-пригод. роман ; мал.: А. Печенізький. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2007. 238 с.
152. Подробиці : сайт. 2022–2025. URL : <https://podrobnosti.ua>.
153. Покальчук Ю. В. Озерний вітер : повісті та оповідання. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1998. 230 с.
154. Покальчук Ю. В. Таксі-блюз : повісті та оповідання ; худож.-оформ. Б. П. Бублик. Харків : Фоліо, 2003. 317 с.
155. Покальчук Ю. В. Я, ти, він, вона : оповідання. URL : http://ukrbooks.com/ua/Ja_ty_vin_vona.
156. Полтавщина : інтернет-видання. 2020–2025. URL : <https://poltava.to>.
157. Проскурів : аналітично-інформаційна газета. 2013–2025. URL : <https://proskuriv.khm.gov.ua>.
158. Прохасько Т. Б. FM-Галичина. Івано-Франківськ : Лілея-НВІ, 2001. 52 с.
159. Прохасько Т. Б. НепрОсті : роман. Івано-Франківськ : Лілея-НВІ, 2002. 140 с.
160. Прохасько Т. Б. Некрополь: відчуття присутності. *Українська мала проза XX століття* : антологія / упоряд. В. Агеєва. Київ : Факт, 2007. С. 1439–1464.
161. Прохасько Т. Б. БотакЄ. Івано-Франківськ : Лілея-НВІ, 2010. 432 с.
162. Психологія : навч. посібник / Т. В. Іванова, О. А. Кривописина, Сахно П. І. та ін.; за заг. ред. Л. М. Кудояра. Суми : Сумський державний університет, 2011. 331 с.
163. Пушик С. Г. Твори : в 6 т. Івано-Франківськ : Гостинець, 2004–2006. Т. 3 : Страж-гора ; Ватра на чорній горі, 2005. 564 с.
164. Радіо Свобода. Київ. 2007–2024. URL : <https://www.radiosvoboda.org>.
165. Радіо Трек : FM-радіостанція. 2025. URL : <https://radiotrek.rv.ua>.

166. Радутний Р. В. Темна синя вода. Потік : історична фантастика. Харків : Фоліо. 2018. 320 с.
167. Район Херсон : сайт. 2023–2025. URL : <https://kherson.rayon.in.ua>.
168. Ракурс : правовий портал. 2022–2025. URL : <https://racurs.ua>.
169. Роздобудько І. В. Амулет Паскаля : роман. Харків : Фоліо, 2008. 189 с.
170. Роздобудько І. В. Гра в пацьорки : оповідання. Київ : Нора-Друк, 2009. 240 с.
171. Роздобудько І. В. Він: Ранковий прибиральник. Вона: Шості двері : романи. Вид. 2-ге. Київ : Нора-Друк, 2011. 310 с.
172. Роздобудько І. В. Перейти темряву. Харків : Фоліо, 2011. 154 с.
173. Роздобудько І. В. ЛСД. Ліцей слухняних дружин : роман ; передм. Т. Вергелес. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 320 с.
174. Рубан В. Ф. Бережа : вчитель Барбара року Божого 1988. Київ : Юніверс, 2005. 305 с.
175. Руденко М. Д. Народжений блискавкою : повість-феєрія. Київ : Веселка, 1971. 314 с.
176. Руденко М. Д. Ковчег всесвіту : футурол. роман. для серед. шк. віку. Київ : Веселка, 1995. 206 с.
177. Рутківський В. Г. Джури козака Швайки : роман. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2007. 432 с.
178. Рутківський В. Г. Джури – характерники : роман. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2009. 448 с.
179. Рутківський В. Г. Джури і підводний човен : роман. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2010. 400 с.
180. Ряполова М. К. Бурецвіт : роман. Львів : Кальварія, 2010. 256 с.
181. Савка І. Я. Осиний мед дикий : оповідання. Львів : Вид-во Старого Лева, 2013. 319 с.
182. Савченко В. В. Консульська вежа : повісті. Дніпропетровськ : Промінь, 1984. 254 с.

183. Савченко В. В. І бачив я звірину... : Окультне дослідження. Дніпропетровськ : Січ, 2000. 328 с.
184. Савченко В. В. Монолог над безоднею. З того світу – інкогніто : фантастичні романи. Дніпропетровськ : Дніпрокнига, 2005. 352 с.
185. Савченко В. В. Золото і кров Сінопа : історичний роман-трилер ; худ. В. В. Савченко. Дніпропетровськ : Вид-во «Зоря», 2007. 448 с.
186. Самчук У. О. Гори говорять : роман. Київ : Персонал, 2008. 248 с.
187. Сільські вісті : всеукраїнська інформаційна газета. Київ. 2014–2018. URL : <http://www.silskivisti.kiev.ua>.
188. Слабошпицький М. Ф. Хлопчик Валь : оповідання та казка. Київ : Веселка, 1989. 31 с.
189. Слапчук В. Д. Книга забуття : роман. Київ : Ярославів вал, 2013. 368 с.
190. Слово і діло : аналітичний портал. 2024. URL : <https://www.slovoidilo.ua>.
191. Скрипник О. В. Золотом Нестора Махна : пригодн. повість. 2-ге вид., переробл. і доп. Київ : Ярославів Вал, 2011. 306 с.
192. Сняданко Н. В. Армакорд : роман, есе. Харків : Фоліо, 2012. 892 с.
193. Соколян М. І. Кодло (експериментальне дослідження) : повість. Київ : Факт, 2003. 200 с.
194. Соколян М. І. Балада для кривої варги : повість, оповідання. Київ : Нора-друк, 2005. 160 с.
195. Соколян М. І. Зворотня сторона Демонології : худ. роман. 1999. URL : http://chtyvo.org.ua/authors/Sokolian_Maryna.
196. Сорока Ю. В. Іван Богун : роман: у 2 т. Київ : Будинок письменників України, 2012. Т. 1. 315 с. ; Т. 2. 539 с.
197. Стасюк О. В. Вклонюся небу : поезія. Вінниця : Нова Книга, 2013. 352 с.
198. Стельмах М. П. Велика рідня : роман-хроніка. Київ : Веселка, 1981. Кн. 1. 525 с.; Кн. 2. 412 с.

199. Стопкор : онлайн-медіа. 2022–2025. URL : <https://www.stopcor.org>.
200. Сурма : україноцентрична газета. 2022–2025. URL : <https://surma.com.ua>.
201. Суспільне новини : сайт. 2021–2025. URL : <https://suspilne.media>.
202. Сьогодні : щоденна суспільно-політична газета. Вишгород. 2017–2018. URL : <https://ukr.segodnya.ua>.
203. Талан С. О. Замкнене коло : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2017. 320 с.
204. Тарасюк Г. Т. Блудниця вавилонська : роман ab absurdo. *Березіль*. 2006. № 7–8. С. 34–121.
205. Тарнавський В. В. Порожній п'єдестал : роман. Київ : Рад. письменник, 1990. 428 с.
206. Тверезий погляд : сайт. 2022–2025. URL : <https://tverezo.info>.
207. Тельнюк С. В. Грає синє море : роман-диалогія для серед. та ст. шк. віку. 2-ге вид., доп. Київ : Веселка, 1985. 430 с.
208. Телеканал I-UA.tv. 2022–2025. URL : <https://i-ua.tv>.
209. Тиждень : сайт. 2009–2025. URL : <https://tyzhden.ua>.
210. Тисовська Н. І. Останній Шаман : роман. Київ : Наш час, 2008. 392 с.
211. Ткачівська М. Р. Голос перепілки : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 192 с.
212. ТСН : щоденна програма новин каналу 1+1. Київ. 2017–2024. URL : <https://tsn.ua>.
213. Тулуб З. П. Людолови : історичний роман : в 2 т. Київ : Дніпро, 1986. Т. 1. 470 с. ; Т. 2. 571 с.
214. Туриніна О. Л., Сердюк Л. З. Порівняльна психологія : навч. посібник. Київ : МАУП, 2005. 228 с.
215. Тютюнник Г. М. Вир : роман. Київ : Дніпро, 1973. 587 с.
216. Тютюнник Г. М. Облога : вибрані твори ; упоряд., передм. та прим. В. Г. Дончика. Київ : Університетське вид-во «Пульсари», 2005. 832 с.

217. Укрінформ : українське національне інформаційне агентство. 2019–2025. URL : <https://www.ukrinform.ua>.
218. Україна кримінальна : 2022–2025. URL : <https://cripo.com.ua>.
219. Україна молода : інформаційно-політичне видання. Київ. 2021–2023. URL : <https://umoloda.kyiv.ua>.
220. Україна – Польща 1920 – 1939 рр.: з історії дипломатичних відносин УССР з Другою Річчю Посполитою: Документи і матеріали / упоряд., коментарі, вступ. ст. : Н. С. Рубльова, О. С. Рубльов. НАН України. Інститут історії України. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. 624 с.
221. Українська літературна газета. Вишгород. 2017–2018. URL : <https://litgazeta.com.ua>.
222. Українська правда : інтернет-видання. Київ. 2012–2025. URL : <https://www.pravda.com.ua>.
223. Український тиждень : сайт. 2022–2025. URL : <https://tyzhden.ua/edition>.
224. Ульяненко О. С. Богемна рапсодія : романи. Львів : ЛА «Піраміда», 2006. 160 с.
225. УНІАН : Українське незалежне інформаційне агентство новин. Київ. 2011–2025. URL : <https://www.unian.ua>.
226. Факти : інформаційний портал. URL : <https://fakty.com.ua>.
227. Федорів Р. М. Твори : у 2-х т. Київ : Дніпро, 1980. Т. 2. Отчий світильник : роман. 511 с.
228. Фурса В. Третя зірка : наукова фантастика. Київ : Мультимедійне вид-во Стрельбицького, 2018. 349 с. URL : <https://www.yakaboo.ua/ua/tretja-zirka.html>.
229. Худенко В. Дим : роман. Київ : Мультимедійне вид-во Стрельбицького, 2018. 453 с. URL : <https://www.yakaboo.ua/ua/dim-1819964.html>.
230. Худенко В. Olya_#1 : роман. Київ : Мультимедійне вид-во Стрельбицького, 2018. 745 с. URL : <https://www.yakaboo.ua/ua/olya-1.html>.
231. Чапай А. Подорож із Мамайотою в пошуках України. Київ : Нора-Друк, 2011. 271 с.

232. Чемерис В. Л. Фортеця на Борисфені : історичний роман. Київ : Укр. письменник, 1993. 463 с.
233. Чемерис В. Л. Ордер на любов. Місто коханців на Кара-Денізі. Засвіт встали козаченьки... : роман, повісті. Харків : Фоліо, 2010. 448 с.
234. Чех А. Пластик : роман. Харків : Фоліо, 2008. 187 с.
235. Чорноморські новини: одеська обласна громадсько-політична газета. 2022–2025. URL : <https://chornomorka.com>.
236. Шевчук В. А. Григорій Сковорода : роман. Київ : Рад. письменник, 1969. 317 с.
237. Шевчук В. А. Син волі : роман. Київ : Рад. письм., 1985. 471 с.
238. Шевчук В. О. Дім на горі : роман-балада. Київ : Рад. письм., 1983. 487 с.
239. Шевчук В. О. У череві апокаліптичного звіра : історичні повісті та оповідання. Київ : Український письменник, 1995. 208 с.
240. Шевчук В. О. Око прірви : роман. Київ : Укр. письменник, 1996. 197 с.
241. Шевчук В. О. Жінка-змія : зб. повістей. Львів : Класика, 1998. 177 с.
242. Шевчук В. О. Привид мертвого дому : роман-квінтет. Київ : Університетське вид-во «Пульсари», 2005. 600 с.
243. Шкляр В. М. Елементал : роман. Київ : Кальварія, 2001. 158 с.
244. Шкляр В. М. Кров кажана : роман. 2-ге вид. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 272 с.
245. Шкляр В. М. Залишенець. Чорний Ворон : історичний роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. 432 с.
246. Шкляр В. М. Маруся : історичний роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. 320 с.
247. Шкляр В. М. Ностальгія : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля». 2014. 256 с.
248. Шкляр В. М. Тінь сови : роман ; передм. А. Куркова. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. 304 с.

249. Шкляр В. М. Чорне сонце : збірка. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2015. 304 с.
250. Ярема Ю. Тепло його долонь : роман. Львів : Вид-во Анетти Антоненко, 2015. 120 с.
251. Ячейкін Ю. Д. Незнані тамплієри. Київ : Зелений Пес, 2007. 352 с.
252. 5 канал : всеукраїнський телеканал. Київ. 2017–2018. URL : <https://www.5.ua>.
253. Agravery : аграрне інформаційне агентство. Київ. 2017–2018. URL : <https://agravery.com>.
254. BBC : сайт. 2022–2025. <https://www.bbc.com>.
255. DW : медіакомпанія. 2022–2025. URL : <https://www.dw.com>.
256. ICTV : загальнонаціональний канал. 2022–2025. URL : <https://ictv.ua>.
257. Inforesist : сайт. 2022–2025. URL : <https://inforesist.org>.
258. FREEDOM : інформаційний портал. 2024–2025. URL : <https://uatv.ua>.
259. ZAXID.NET : сайт. 2023–2025. URL : <https://zaxid.net>.
260. Zbruc : сайт. 2023–2025. URL : <https://zbruc.eu>.
261. ZIK : український загальнонаціональний телеканал. 2017–2018. URL : <https://zik.ua>.
262. LB.ua («Лівий Берег») : сайт. 2022–2025. URL : <https://lb.ua>.
263. NV : сайт. 2022–2025. URL : <https://nv.ua>.
264. Obozrevatel.ua : інтернет-видання. Київ. 2007–2018. URL : <https://www.obozrevatel.com>.
265. Ukr.Media : інтернет-видання. 2017–2018. URL : <https://ukr.media>.
266. Varta1 : портал оперативних новин. 2023–2025. URL : <https://varta1.com.ua>.
267. 5 канал. 2022–2025. URL : <https://www.5.ua>.
268. 24 канал: онлайн-медіа. 2022–2025. URL : <https://24tv.ua>.

Наукове видання

Костусяк Наталія Миколаївна
Поляк Ірина Павлівна

ГРАМЕМНА СТРУКТУРА
КАТЕГОРІЇ НЕОЗНАЧЕНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ
Монографія

В авторській редакції

Комп'ютерна верстка Наталії Костусяк

Підписано до друку 02.09.2025.

Формат 60х84 1/16. Обсяг 17,44 ум. друк. арк., 16,94 обл.-вид. арк.

Наклад 300 пр. Зам. 114. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. +380669362549).

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.

Костусяк Н., Поляк І.

К 72 Грамемна структура категорії неозначености в українській мові : монографія.
Луцьк : Вежа-Друк, 2025. 300 с.

ISBN 978-966-940-700-9

У монографії цілісно досліджено самотійну, некорелятивну, когнітивно орієнтовану функційно-семантичну категорію неозначености, яку розглянуто крізь призму функційно-категорійної концепції та з огляду на пріоритетність змістових параметрів, сукупність рангово представлених функційних зон і засобів маркування. Визначено її внутрішню організацію, розмежовано граматичні значення першого (чотирнадцять грамем) і другого (одинадцять грамем) рангів, запропоновано термінологійні одиниці на їхнє позначення. Докладно схарактеризовано морфологічну палітру засобів експлікації неозначености, які відповідно до змістових ознак ранжовано на центр, напівцентр, периферію й абсолютну периферію. Основні теоретичні положення побудовані на сучасному мовному матеріалі, дібраному з текстів різних стилів і жанрів. Особливої уваги надано медійним публікаціям періоду активної фази російсько-української війни, засвідчені в них маркери неозначеної семантики проаналізовано в площині комунікативно-прагматичного потенціалу та стилістичної своєрідності.

Для науковців, викладачів, здобувачів освіти філологічних факультетів, учителів.

УДК 811.161.2'37

ВЕЖА-ДРУК

ISBN 978-966-940-700-9

9 789669 407009 >